

Towarzystwo Pamięci
Powstania Wielkopolskiego 1918/19
Zarząd Główny

Powstańcy Wielkopolscy

Biogramy uczestników
Powstania Wielkopolskiego
1918-1919

tom XIII

Autorzy not biograficznych:

Bachorz Mikołaj
Becker Włodzimierz
Bosy Grzegorz
Czechowska Kamila
Czerwiński Bogdan
Dąbrowski Ryszard
Duda Zygmunt
Fornalski Antoni
Gonerko Barbara
Hybś Przemysław
Insińska-Rak Małgorzata
Jacków Teresa
Jankiewicz Piotr
Jarózek-Rum Stefania
Józwiak Zenon
Kabat Ewa
Kamińska Małgorzata Wiktoria
Kamińska Maria
Konieczny Karol
Kościański Piotr
Kościański Rafał
Kościański Tomasz
Kościański Zdzisław
Kowalewska Halina
Kowzan Urszula
Kubiak-Zakrzewska Olga
Kujawa Janusz
Lichocki Jacek
Majchrzycki Grzegorz
Mielcarzewicz Maria

Myczka Maria
Nowaczyk Elżbieta
Nowak Bożena
Oses Edmund
Owczarzak Waldemar
Parysek Edyta
Pastuszek Jakub
Paszkievicz Jacek
Paul Dariusz
Pietrowicz Aleksandra
Pietrowski Michał
Polak Bogusław
Rafińska Teresa Ewa
Rezler Marek
Rogalska-Machajewska Elżbieta
Rozwens Aleksandra
Sobkowiak Ryszard
Stróżyk Janusz
Szczepańska Mirosława
Szymanowska Emilia
Tomkowiak Barbara
Tomkowiak Ewelina
Tomkowiak Eligiusz
Tomkowiak Malwina
Urbaniak Daniela
Wojcieszak Bogumił
Wolniczak Kazimierz
Zieliński Damian
Zielonka Czesława
Zielonka Marian

Powstańcy wielkopolscy

**Biogramy uczestników
powstania wielkopolskiego 1918-1919**

Tom XIII

pod redakcją Bogusława Polaka

Poznań 2016

Towarzystwo Pamięci Powstania Wielkopolskiego 1918-1919
Zarząd Główny

Komitet Redakcyjny:

przewodniczący: Bogusław Polak

sekretarz: Eligiusz Tomkowiak

członkowie: Stefan Barłóg, Kamila Czechowska, Zdzisław Kościański

Opracowanie redakcyjne i korekta:

Eligiusz Tomkowiak

Projekt okładki:

Anna Barłóg

Zdjęcie na okładce:

Odsłonięcie i poświęcenie pomnika powstańczego w Opalenicy - 14 maja 1922 r.

- ze zbiorów Macieja Skrzypczaka

Wydano przy pomocy finansowej:

Marszałka Województwa Wielkopolskiego

170205

Urzędu Miasta Poznania

POZnań*

*Miasto know-how

ISBN 978-83-932353-3-9

© Copyright by Autorzy 2016

All rights reserved. Wszelkie prawa zastrzeżone.

Realizacja wydawnicza:

Wydawnictwo Opalgraf Opalenica

PRZEDMOWA

Przed nami nowy tom „Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919”. Kolejne nazwiska w łańcuchu bohaterów zostają uwiecznione w zwartym wydawnictwie.

Okazuje się, że mimo upływu prawie stu lat historia Powstania Wielkopolskiego nie jest opisana do końca. Naukowcy, jak i historycy regionaliści starają się odkrywać nieznane epizody i opisywać nowe fakty. Wielkim fenomenem stało się to, że czym dalej od pamiętnej daty 27 grudnia 1918 roku, tym większa jest potrzeba społeczna nawiązywania do niej. Bez wątplenia Powstanie Wielkopolskie stało się bardzo silnym zwornikiem naszej, wielkopolskiej tożsamości i pamięci zbiorowej. Doprowadziły do tego dwa czynniki: tkwiąca w społeczeństwie, szczególnie u ludzi młodych, tęsknota za autorytetami, za etniczną wspólnotą i odkrywaniem własnej przeszłości oraz ogromny wysiłek wielu instytucji i organizacji w celu popularyzacji wiedzy o Powstaniu jak i budowaniu kultu bohaterów.

Za przyczyną Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego, władz samorządowych i państwowych, szkół, domów kultury, środowisk kibiców, grup rekonstrukcyjnych i zwyczajnych pasjonatów, trwa mozolna praca, której efektem jest powszechna duma z naszych przodków i świadomość tego, co dla nas wywalczyli. Co ciekawe, ta współczesna praca organiczna, szczególnie żywa jest poza Poznaniem.

W przestrzeni publicznej jest coraz więcej nazw odwołujących się do Powstania i jego uczestników. Jest coraz więcej tablic pamiątkowych, obelisków i odnowionych mogił powstańczych. Organizowane są zloty szkół, rajdy turystyczne oraz biegi uliczne. Bardzo dużym zainteresowaniem cieszą się podejmowane inicjatywy znakowania grobów powstańczych. Dzięki monografiom opisującym działania powstańcze w danej miejscowości mieszkańcy mają kontakt z historią najbliższą, w której uczestniczyli członkowie ich rodzin. W niniejszym tomie znajdziecie państwo wiele biogramów pisanych przez potomków powstańców, którzy w taki należyty sposób spełniają obowiązek wobec przodków, aby pamięć o nich przetrwała.

Jako nauczyciel w szkole średniej, przed kilkoma laty, podjąłem wraz z uczniami inicjatywę propagowania historii wśród mieszkańców mojego rodzinnego Gniezna, bezpośrednio na ulicach. Zaczęliśmy organizować rekonstrukcje i widowiska historyczne. Przyciągały one tłumy. Organizowaliśmy je w różnych miejscach. W pamięci jednak najbardziej utkwiła mi ta w Zdziechowie. Pod koniec

grudnia 1918 roku miała tam miejsce tzw. Potyczka pod Zdziechową, która umożliwiła Niemcom odbicie Gniezna z rąk powstańców. Całe widowisko zorganizowaliśmy pod dawnym Pałacem Wendorffa, gdzie stacjonował oddział Grenzschutzu. Rekonstruktorzy grający Prusaków maszerowali po niemiecku, padały komendy po niemiecku, atmosfera napięcia, szczęk broni, można by rzec: atmosfera bitewna. Naprzeciwko duża grupa powstańców, głównie młodzież, ale są też dorośli, w scenariusz wplecione autentyczne epizody.

Myslałam, że największą satysfakcją dla nauczyciela będzie tłum ludzi, który przybył to widowisko obejrzeć. Jednak po jakimś czasie otrzymuję sms-a od mojej wychowanki, która ma już własną rodzinę i pracuje w poważnym urzędzie: „Panie Profesorze, byłam w Zdziechowie z moim synkiem i jego kuzynem. Całą drogę powrotną chłopcy nie mogli się uspokoić, tak żywo dyskutowali o tym, co zobaczyli. A syn, do dziś zagaduje do mnie: Mamo, opowiedz mi jeszcze o tym Powstaniu!”

Zachęcam więc do czytania biogramów, ale jeszcze bardziej do poznawania historii własnej rodziny i odkrywania śladów naszego Zwycięstwa wokół siebie, w swoich miejscowościach.

Robert Gaweł

Senator RP,

Członek Zarządu Głównego TPPW

SKRÓTY JĘZYKOWE I OGÓLNE

- abp - arcybiskup
AK - Armia Krajowa
AM - Akademia Medyczne
AO - Armia Ochotnicza
ap - akta personalne
AAP - Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu
APL - Archiwum Państwowe w Lesznie
APP - Archiwum Państwowe w Poznaniu
baon - batalion
BK - Biblioteka Kórnicka
b. zab. prusk. (b. z. pr.) - były zabór pruski
CAW - Centralne Archiwum Wojskowe
ckm - ciężki karabin maszynowy
cm. - cmentarz
dak - dywizjon artylerii konnej
d-ca - dowódca
dr - doktor
ds. - do spraw
dyon - dywizjon
Fr.Lit.-Biał. - Front Litewsko-Białoruski
Fr.Włkp. - Front Wielkopolski
Fr.Ukr. - Front Ukraiński
Fr.Woł. - Front Wołyński
gen. - generał
GG - Generalne Gubernatorstwo
hr. - hrabia
inż. - inżynier
k. - koło
kl. - klasa
km - karabin maszynowy
komp. - kompania
kpr. - kapral
kpt. - kapitan
kpt. posp. rusz. - kapitan pospolitego ruszenia
ks. - ksiądz
LOPP - Liga Obrony Powietrznej Państwa
m.in. - między innymi
mjr - major
MSZ - Ministerstwo Spraw Zagranicznych
mszps - maszynopis
NKSL (Nacz. K-da Straży Lud.) - Naczelna Komenda Straży Ludowej
NOW - Narodowa Organizacja Wojskowa
NRL - Naczelna Rada Ludowa
ok. - około
org. - organizacja, organizacyjny
p. - pułk
pac - pułk artylerii ciężkiej
pal - pułk artylerii lekkiej
pap - pułk artylerii polowej
PAU - Polska Akademia Umiejętności
pchor. - podchorąży
PCK - Polski Czerwony Krzyż
PKP - Polskie Koleje Państwowe
PKU - Powiatowa Komenda Uzupelnień
plut. - plutonowy
płd. - południe
płk - pułkownik
płn. - północ
por. - porucznik
POW zab. prusk. (z. p.) - Polska Organizacja Wojskowa zaboru pruskiego
pow. - powiat
pp - pułk piechoty
ppłk - podpułkownik
ppor. - podporucznik

PPR - Polska Partia Robotnicza
PPS - Polska Partia Socjalistyczna
PRL - Powiatowa Rada Ludowa
prof. - profesor
psk - pułk strzelców konnych
psp - pułk strzelców pieszych
p. strz. wlkp. - pułk strzelców wielkopolskich
PTPN - Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
p. uł. - pułk ułanów
p. uł. wlkp. - pułk ułanów wielkopolskich
rez. - rezerwowy, rezerwy
rkps - rękopis
RP - Rzeczpospolita Polska
rtm. - rotmistrz
sierż. - sierżant
SL - Straż Ludowa
st. - starszy
strz. - strzelec
szer. - szeregowy

T. P. W. - Towarzystwo Powstańców i Wojaków
UJ - Uniwersytet Jagielloński
UP - Uniwersytet Poznański
ur. - urodzony
VM - Virtuti Militari
wg - według
Wlkp., wlkp. - Wielkopolska, wielkopolski
woj. - województwo
wojsk. - wojskowy
WP - Wojsko Polskie
wsch. - wschód
zach. - zachód
Zarz. - Zarząd
ZBoWiD - Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
zm. - zmarł
ZPW - Związek Powstańców Wielkopolskich (w APP)
ZWZ - Związek Walki Zbrojnej

SKRÓTY BIBLIOGRAFICZNE

- AKWPWlkp. – Akta Komisji Weteranów Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919 przy Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu.
- Amtliches Materials – Amtliches Material zum Massenmord von Katyn. Berlin 1943. Deutsches Informationsstelle.
- Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę – Bauer P., Zielonka J., Żołnierska droga przez mękę: Wielkopolanie w obozach sowieckich. Z. 1-3. Kościan 1990- 1993. Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej.
- Charków: Księga cmentarna – Charków. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Ciesielski J. (i in.). Warszawa 2003. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Grabów – Z dziejów Grabowa nad Prosną. Praca zbiorowa pod red. B. Polaka i M. Rezlera, Kalisz 1990.
- Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów – Jeziorowski T., Lista strat 15 pułku ułanów poznańskich. Poznań 1999. Towarzystwo b (yłych) Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich.
- Katyń: Księga cmentarna – Katyń. Księga cmentarna polskiego cmentarza wojennego. Oprac. Kiński J. (i in.). Warszawa 2000. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Katyń: Listy ekshumacyjne i dokumenty – Katyń: Listy ekshumacyjne i dokumenty Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża 1943-1944, Warszawa 2012. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Kawalerowie ...- Kawalerowie Virtuti Militari 1792 – 1945. Słownik biograficzny. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka. T. II, cz. 1, Koszalin 1991; T. II, cz. 2, Koszalin 1993.
- Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich – Banaszak K., Roman W. K., Sawicki Z., Kawalerowie Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. Warszawa 2000. Kapituła Orderu Wojennego Virtuti Militari.
- Kryśka-Karski T., Straty korpusu oficerskiego – Kryśka-Karski T., Straty korpusu oficerskiego 1939-1945. Londyn 1996. Polska Fundacja Kulturalna.
- Księga pochowanych żołnierzy – Księga pochowanych żołnierzy pochowanych w II wojnie światowej. T. 5: Polscy jeńcy wojenni i internowani. Pruszków 1996. Oficyna Wydawnicza „Ajaks”.
- Łukomski G., Polak B. Powstanie Wielkopolskie 1918 -1919 – Łukomski G., Polak B. Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Działania bojowe, aspekty polityczne, kalendarium. Koszalin -Warszawa 1995. Wyższa Szkoła Inżynierska w Koszalinie.
- Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari – Łukomski G., Polak B., Suchcitz A., Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863-1864, 1914-1945. Koszalin 1997. Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej.

- Mikulski T., Biogramy Jańców – Mikulski T., Biogramy jeńców: Kozielski, Starobielsk, Ostaszków, Ukraina, zaginieni. Wrocław 1999. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Moszyński A.: Lista katyńska – Moszyński A.: Lista katyńska. Jeńcy obozów Kzielsk, Ostaszków, Starobielsk zaginieni w Rosji Sowieckiej. Londyn 1982.
- Paluszkiewicz, Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych - M. Paluszkiewicz, J. Szews: Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych Wielkim Księstwie Poznańskim 1850 – 1918. Poznań 2000.
- Pamiętniki znalezione w Katyniu – Pamiętniki znalezione w Katyniu z przedmową Janusza Zawodnego. Do druku przygotował Stepek J. A.. Wyd. 2. Paris 1990. Editions Spotkania.
- Pawlak J., Ostatnie lądowanie – Pawlak J., Ostatnie lądowanie, lotnicy polscy zamordowani, zaginieni i zmarli w ZSRR. IX 1939 – IX 1942. Warszawa 1994. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 1 - Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 1. Słowniczek biograficzny. Poznań 2001.
- Powstańcy wielkopolscy..., T. 2 – Powstańcy wielkopolscy z ziemi ostrzeszowskiej. Pod red. M. Rezlera. T. 2. Relacje i biogramy. Poznań 2008.
- Rozstrzelani w Charkowie – Rozstrzelani w Charkowie. Alfabetyczny spis 3739 jeńców polskich ze Starobielska rozstrzelanych w kwietniu – maju 1940, według źródeł sowieckich i polskich. Warszawa 1996. Ośrodek „Karta”. Rozstrzelani w Katyniu – Rozstrzelani w Katyniu. Alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich. Warszawa 1995. Ośrodek „Karta”.
- Słownik ... – Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego i Bogusława Polaka, Poznań 2002.
- Spis absolwentów gimnazjum w Śremie – Spis absolwentów Gimnazjum i Liceum im. Gen. Józefa Wybickiego w Śremie 1858-1998. (Śrem 1998).
- Tucholski J., Mord w Katyniu – Tucholski J., Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista Ofiar. Warszawa 1991. Instytut Wydawniczy "Pax".
- Tuszyński B., Księga sportowców polskich – Tuszyński B., Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939-1945. Warszawa 1999. Wydawnictwo Arsprint.
- Tuszyński B. Przerwany bieg – Tuszyński B., Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska. Warszaw b. r. w. (1993). Editions „Spotkania”.
- Udział społeczeństwa... – Udział społeczeństwa Ziemi kaliskiej w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego, Kalisz 1978.
- Wieliczka - Wieliczka: Od Proсны po Rawicz. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918 – 1919, Poznań 1931.
- Więckowski S., Historia 17 pułku artylerii polowej – Więckowski S., Historia 17 pułku artylerii polowej (2 p. a. l. wlkp.) 1919-1920 oraz kronika dziesięciolecia. Warszawa 1931. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.

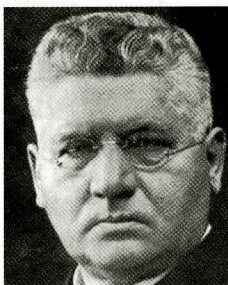
Adamczak Władysław (1901-1959), urodził się 26 stycznia 1901 r. w Wilkowie Polskim, w rodzinie Jana, z zawodu kowala, który prowadził kuźnię i Zuzanny. Miał siedmioro rodzeństwa. Ukończył kilkuklasową szkołę w Wilkowie Polskim. Znał język niemiecki. Pracował we młynie w Rakoniewicach. Po wybuchu powstania wraz z ojcem Janem i braćmi Stanisławem, Franciszkiem i Antonim wstąpił 5 stycznia 1919 r. do oddziału sformowanego z ochotników z rodzinnej wsi Wilkowo Polskie. Kompania wilkowska liczyła około 100 ludzi, dowodzili nią ppor. Mroczkowski i Ludwik Nawrocki. Ochotnicy z kompanii wilkowskiej weszli pod dowództwo ppor. Kazimierza Szcześniaka z kompanii wielichowskiej i w późniejszym czasie walczyli jako połączony oddział pod Wolsztynem, Kopanicą, Kargową i w ostatniej fazie pod Chobienicami. Po zakończeniu powstania jako poborowy przeniesiony został do baonu saperów. Brał udział w walkach na Górnym Śląsku. W czasie II wojny światowej w obawie przed represjami niemieckimi zniszczono dokumenty, które potwierdzały jego udział w walkach powstańczych. Odznaczony medalem Towarzystwa Powstańców i Wojaków „Powstańcowi Broni Wdzięczna Wielkopolska” nr 6855. W okresie międzywojennym ojciec Jan Adamczak otrzymał gospodarstwo w Trzeciewnicy koło Nakła i tam się przeprowadził z częścią rodziny, w tym z synem Władysławem. Po wojnie zamieszkał w Pińsku i tam pracował jako kowal. Posiadał prawo jazdy i do końca pracy zawodowej wykonywał zawód kierowcy. Także w czasie II wojny światowej pracował jako kierowca. W 1953 r. przeprowadził się do Szubina i pracował w Powiatowej Radzie Narodowej. Zmarł 13 lipca 1959 r. w Szubi-

nie. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Szubinie. Poślubił Józefę Turek z miejscowości Śniaty koło Wilkowa Polskiego, którą znał od dzieciństwa. Małżonkowie mieli dwoje dzieci.

Relacja Franciszka Adamczaka; Relacja córki Grażyny Adamczak; Ziemia kościańska w powstaniu wielkopolskim 1918-1919, pod red. Bogusława Polaka, Kościan 1999 r.; Pamięci powstańców wielkopolskich, mieszkańców parafii św. Jadwigi w Wilkowie Polskim w 85 rocznicę powstania.

Kamila Czechowska

Adamski Stanisław (1875-1967), polski biskup rzymskokatolicki, biskup diecezjalny katowicki w latach 1930–1967, aktywny w życiu polityczno-społecznym, uczestnik Powstania Wielkopolskiego. Urodził się 12 kwietnia 1875 roku w Zielonejgórze. Ukończył seminarium duchowne w Poznaniu. Święcenia kapłańskie przyjął w 1899 w Gnieźnie. Działał w wielu organizacjach, był m. in. sekretarzem Związku Katolickich Towarzystw Robotników Polskich i członkiem zarządu Towarzystwa Czytelni Ludowych. Był działaczem spółdzielczym oraz redagował pisma katolickie. Od 1904 zasiadał w kapitule poznańskiej. Udzielał się w utworzonym w 1907 Związku Kapłanów „Unitas”. Po śmierci ks. Piotra Wawrzy-

Stanisław
Adamski

niaka został patronem Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych. Podczas Powstania Wielkopolskiego został komisarzem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu (1918–1919). W 1919 został szambelanem papieskim. Od 22 października 1920 członek Obywatelskiego Komitetu Wykonawczego Obrony Państwa w 1920. W latach 1919–1922 poseł na Sejm Ustawodawczy; w okresie 1922–1927 senator. W latach 1924–1927 prezes Unii Związków Spółdzielczych. Wieloletni dyrektor poznańskiej Księgarni Św. Wojciecha. Z ramienia Episkopatu Polski koordynował działania Akcji Katolickiej (od 1929). 27 listopada 1929 za zasługi na polu pracy w spółdzielczości oraz na polu pracy społecznej został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. 2 września 1930 r. mianowany biskupem diecezjalnym diecezji katowickiej. Sakrę biskupią przyjął 26 października i objął rządy w diecezji 30 listopada 1930. Powołał do życia Katolicką Agencję Prasową. Kładł duży nacisk na rozwój życia narodowego na Śląsku. W 1938 sprawował rządy kościelne na Zaolziu. Po agresji Niemiec na Polskę (1939 r.) i aneksji województwa śląskiego przez III Rzeszę początkowo tolerowany przez władze III Rzeszy na terenie diecezji. Popierał podporządkowanie się Górnoszlązaków rejestracji dokonywanej przez policję. W 1941 został deportowany z terenu diecezji na teren Generalnej Gubernii. Jako jedyny biskup pełnił posługę duszpasterską w czasie powstania warszawskiego. Po zakończeniu II wojny światowej w 1945 roku, wrócił na Śląsk i rozpoczął prace nad odbudową diecezjalnego życia religijnego. W 1951 r. jego prace *Akcja katolicka młodzieży* oraz *Pogląd na rozwój sprawy narodowościowej w województwie śląskim w czasie okupacji niemieck-*

kiej zostały wycofane z polskich bibliotek oraz objęte cenzurą. Władze PRL zarzucając mu politykę ugodową wobec Niemiec hitlerowskich w 1952 usunęły go z urzędu. Po 1956 ze względu na podeszły wiek i stan zdrowia ograniczył działalność kościelną. Zmarł 12 listopada 1967 roku w Katowicach. Był autorem wielu prac z zakresu nauki społecznej Kościoła.

Rezler Marek: Sylwetki zasłużonych poznaniaków. Biogramy historyczne. W: Wielka Księga Miasta Poznania. Wyd. 1. Poznań: Dom Wydawniczy „Koziołki Poznańskie”, 1994, s. 729; Obrona państwa w 1920 roku, Warszawa 1923, s. 153; Nitecki P., Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999, Warszawa 2000; Smogorzewska M., Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny, t. I, Warszawa 1998; Zbiory Gabinetu Pamiętek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Alwin Aleksander (1889-1959), syn Karola i Władysławy z domu Stypczyńskiej urodził się 20 lutego 1889 r. w Szubinie. Ukończył siedem klas szkoły powszechnej w Szubinie. Rodzice prowadzili gospodarstwo rolne. Od listopada 1918 r. działał w tajnej organizacji zmierzającej do wprowadzenia władzy polskiej w Szubinie. W powstaniu walczył od 2 stycznia 1919 r. Wraz z Janem Piaseckim był współorganizatorem Straży Ludowej w Szubinie. Od 12 stycznia 1919 r. był szefem kompanii. Służył w wojsku zakończył jako starszy szeregowiec. Zweryfikowany z DOK VII w Poznaniu pod numerem 2467. Do 1939 r. należał do Związku Inwalidów.

Od 17 września 1922 r. członek Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Szubinie, a następnie Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919. Został odznaczony 13 stycznia 1929 r. Krzyżem Powstańca Broni i Zasługi. Odznaczony też Srebrnym Krzyżem Zasługi. W okresie II wojny światowej wysiedlony do GG. Przed wojną mieszkał przy ul. Nakielskiej 18, po wojnie mieszkał przy ul. Wyzwolenia 8. Kawaler, z zawodu był piekarzem, jednak inwalidztwo nie pozwoliło mu pracować zawodowo. Zmarł 13 stycznia 1959 r. w Szubinie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Szubinie.

Bibliografia: Zbiory Muzeum Ziemi Szubińskiej; USC Szubin, Akt Zgonu 6/59; Relacja rodziny.

Kamila Czechowska

Alwin Paweł (1891-1964), syn Karola i Władysławy z domu Stypczyńskiej urodził się 6 kwietnia 1891 r. w Szubinie. Szkołę powszechną w Szubinie ukończył w 1912 r. W trakcie nauki brał udział w strajku szkolnym. W 1914 r. powołany został do wojska niemieckiego. Otrzymał przydział do 9 Pułku Grenadierów im. Hrabiego Gneisenau stacjonującego w Stargardzie na Pomorzu. Walczył na frontach I wojny światowej. Został ranny 8 października 1914 r. Do domu wrócił po zakończeniu wojny 30 grudnia 1918 r. Do oddziału powstańczego ów przyłączył się 2.01.1919 r. i walczył pod dowództwem Jana Piaseckiego w kompanii szubińskiej. Po zwolnieniu z szeregów powstańczych wrócił w kwietniu 1919 r. do domu. 5 lipca 1919 r. powołany został do 62 pp. w Bydgoszczy. Ze służby zwolniony został w grudniu tego samego roku. Służbę

w wojsku zakończył jako kapral. Po powrocie do domu pracował jako rolnik w gospodarstwie rodziców, od 1924 r. przejął gospodarstwo rolne po swoim ojcu. 30 stycznia 1924 r. zawarł związek małżeński z Anną Wachowiak. Od 17 września 1922 r. członek Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Szubinie. Z towarzystwa wystąpił 1 lutego 1926 r. Był członkiem Kółka Rolniczego w Szubinie i Zarządu Spółki Melioracyjnej Czarny Rów-Stara Gaśawka. We wrześniu 1939 r. wcielony do 67 pp. w Jarcinie. Po kampanii wrześniowej wrócił do Szubina. Wraz z rodziną przetrzymywany w obozie przejściowym w Szubinie, który mieścił się w Domu Polskim. Wraz z innymi mieszkańcami wywieziony z Szubina 6 grudnia 1939 r. 20 grudnia dojechał do miejsca przeznaczenia – Mielca w GG. Wraz z Pawłem Alwinem na liście widnieją jego bliscy: żona Anna (ur. 23.06.1898) oraz dzieci: Hilary (ur. 6.01.1927), Walery (ur. 21.08.1930), Dorota (ur. 21.01.1933), Mieczysław (ur. 17.12.1936), Stefan (ur. 17.07.1939 r.). Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Szubina. Mieszkał w Szubinie przy ul. Nakielskiej 18. Zmarł 2 maja 1964 r. w Szubinie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Szubinie.

Zbiory Muzeum Ziemi Szubińskiej, Sygn. 5/260; MZS/A/20020; Archiwum Zarządu Oddziału ZKiBWP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Relacja rodziny.

Kamila Czechowska

Bachiński Julian (1898-1988), urodził 5 lutego 1898 r. w Barcinie (ówczesny powiat szubiński) w rodzinie Jana i Rozalii Milińskiej. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Po ukończeniu szkoły pracował jako robotnik. Należał

do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Od stycznia 1917 r. do grudnia 1918 r. w szeregach armii niemieckiej walczył na froncie I wojny światowej. 26 sierpnia 1918 r. został ranny na froncie. Po wyleczeniu wrócił w rodzinne strony. W dniu 4 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii barcińskiej pod dowództwo Leona Krukowskiego i Franciszka Zielińskiego. Uczestniczył w walkach o Łabiszyn 11 stycznia 1919 r., a dalej pod Szubinem, Kołaczkowem i Rynarzewem. 1 lutego 1919 r. podczas kontrofensywy niemieckiej pod Rynarzewem został ranny. Przebywał w lazarecie polowym w Barcinie. Leczenie trwało dwa miesiące. Następnie skierowany do 4 kompanii baonu budzyńskiego w Budzynie w 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, do oddziału miotaczy min. Służył na froncie pod Chodzieżą i Budzynie. Jego udział w powstaniu został zweryfikowany na posiedzeniu 4 lutego 1948 r. przez Komisję Weryfikacyjną Związku Powstańców Wielkopolskich i poświadczony w zaświadczeniu nr 5527. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej i ze swym oddziałem przeszedł cały szlak bojowy. Rozkazem nr 11 58/4 z 9 marca 1920 r. mianowany starszym strzelcem. Mianowany kapralem rozkazem 58/4 z dnia 19 sierpnia 1920 r. W sierpniu 1921 r. skierowany do rezerwy. Po zwolnieniu z wojska wrócił do Barcina. Początkowo pracował przy rozładunku i załadunku spławianego Notecią i Brdą drewna do Bydgoszczy. Od czerwca 1922 r. otrzymał zatrudnienie w zakładach wapiennych w Wapieniu. Od maja do czerwca 1923 r. odbył kurs wychowania fizycznego i sportu w Poznaniu. Jesienią 1923 r. wziął udział w ćwiczeniach rezerwy w szeregach 62 pp. w Bydgoszczy i w ich następstwie przyjęty został na podoficera zawodowe-

go. Służył w szeregach 6 kompanii II baonu 62 pp. 15 sierpnia 1924 r. ukończył pięciomiesięczny kurs w szkole dla podoficerów zawodowych w Grudziądzu. Awansowany na plutonowego rzeczywistego 1 października 1924 r. i przeniesiony do 4 batalionu KOP Dederkały, który jako jeden z czterech wchodził do Brygady KOP Wołyń. Został przydzielony do 2 kompanii granicznej na stanowisko zastępcy dowódcy plutonu. Z wojskiem związał swój los. 1 kwietnia 1925 r. mianowany podoficerem zawodowym, mianowanie otrzymał na 6 lat. W 1931 r. przedłużone zostało na kolejne 6 lat, do 1937 r., a po upływie tego okresu na kolejne lata – do 1942 r. Kolejny awans, tym razem na sierżanta rzeczywistego, otrzymał 1 listopada 1928 r., a 1 stycznia 1932 r. na starszego sierżanta rzeczywistego. W okresie 15 sierpnia 1934 do 15 lutego 1935 r. skierowany do Centralnej Szkoły Podoficerów KOP w Osowcu. Po powrocie przeniesiony został do 2 kompanii granicznej jako dowódca plutonu, a następnie od 1 lutego 1936 r. jako szef w kompanii karabinów maszynowych. Na tym stanowisku zastał go wybuch II wojny światowej i agresja ZSSR na Polskę. Trafił do niewoli sowieckiej w Dederkałach, z której 22 października 1939 r. został zwolniony. 1 listopada 1939 r. wyjechał z rodziną do Krzemieńca, a następnie do Brześcia nad Bugiem. 8 grudnia 1939 r. wyruszył z Brześcia przez Białystok i dwa dni później przekroczył granicę radziecko-niemiecką. Osiedlił się u rodziny w Rembertowie, od 1941 r. skierowany został do przymusowej pracy. W styczniu 1945 r. przymusowo ewakuowany do Czechosłowacji jako robotnik w rolnictwie. Po wyzwoleniu 6 maja 1945 r. wrócił w rodzinne strony, do Barcina. Pracował umysłowo w Radzie Narodowej, Zakładach Wapiennych w Wa-

piennie, Wojewódzkiej Szkole Zawodowej w Bydgoszczy, Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Barcinie. W 1963 r. przeszedł na emeryturę. W Związku Powstańców Wielkopolskich 1918/1919 pełnił funkcję skarbnika. Działał w kole ZBoWiD-u w Barcinie, od 6 stycznia 1957 r. do 23 maja 1974 r. pełnił funkcję prezesa. Działał społecznie w Komitecie blokowym w Barcinie. Z okazji 50 rocznicy powstania wielkopolskiego otrzymał dyplom uznania za udział w powstaniu. 26 kwietnia 1972 r. za udział w powstaniu wielkopolskim Rada Państwa mianowała Juliana Bachińskiego na stopień podporucznika. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Brązowym Krzyżem Zasługi (1928), Medalem Niepodległości (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938); Żonaty z Heleną z domu Popielarz z pobliskiego Szczepanowa. Małżonkowie doczekali się dwojga dzieci: córki Krystyny i syna Adama. Julian Bachiński zmarł 30 stycznia 1988 r. w Barcinie i spoczął na miejscowym cmentarzu.

Życiorys Juliana Bachińskiego, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Szadłowska S., Bokwa Z., Kaczmarek T., Udział mieszkańców Barcina i okolic w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919, Barcin 2009.

Kamila Czechowska

Bajoński Jan (1888-1940), lekarz ginekolog-położnik, major rezerwy Wojska Polskiego, zamordowany w Katyniu. Urodził się 11 grudnia 1888 roku w Raszkowie Był synem Józefa i Anieli

z Zielewskich. Jego bratem był Kazimierz Bajoński (1880-1927), ekonomista i przedsiębiorca. Ukończył Królewskim Gimnazjum w Ostrowie. Następnie został absolwentem studiów medycznych w Berlinie i Strasburgu. W 1916 uzyskał tytuł doktora medycyny ze specjalizacją w ginekologii i położnictwa. Podczas I wojny światowej latach 1914-1918 służył w armii niemieckiej na froncie zachodnim we Francji. W 1918 wstąpił do Wojska Polskiego. Walczył w powstaniu wielkopolskim. Awansowany do stopnia porucznika. Powołany na szefa pociągu sanitarnego w 1919 roku. Później przeniesiony do 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich, następnie służył jako lekarz pułkowy na Froncie Litewsko-Białoruskim i w 14 Pułku Artylerii Ciężkiej jako lekarz batalionu. „*Odznaczył się walecznością, znajdując się zawsze w pierwszej linii bojowej pułku. Pełniąc służbę w 16 puł, podczas odwrotu 5 Brygady Jazdy z Ukrainy w walkach pod Rohoźną, mjr Bajoński został, by zabrać rannych. Pod Szczurowicami, kiedy dowiedział się, że zostawiono ciężko rannego oficera w wiosce częściowo zajętej przez wroga, z kilkoma sanitariuszami pod ogniem wyniósł rannego*”. Za te czyny został odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy nr 5348. Po zakończeniu działań wojсковych, w 1921 r. bezterminowo urlopowany, a w 1922 r. przeniesiony do rezerwy. Podjął pracę w klinice na Uniwersytecie Poznańskim jako ginekolog-położnik. 21 czerwca 1928 r. habilitował się w ginekologii i położnictwie. W czerwcu 1930 brał udział w zjeździe ginekologów w Krakowie jako członek prezydium. Członek rzeczywisty Konwentu Lechia – Korporacji Studentów Uniwersytetu Poznańskiego. Należał do Polskiej Korporacji Akademickiej Lechia i od 1937 do 1939

pełnił funkcję jej kuratorami z ramienia uczelni. Zamieszkiwał w Poznaniu przy ulicy Patrona Jackowskiego. Ponadto prymariusz Kliniki Położniczo-Ginekologicznej Poznańskiego Samorządu Wojewódzkiego, działacz zawodowy, członek Komisji Lekarskiej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, wiceprezes Związku Lekarzy w obwodzie poznańskiego, sekretarz obwodu poznańskiego Związku Lekarzy Słowiańskich oraz Rady Lekarzy Ubezpieczeniowych. Publikował w zakresie swojej specjalizacji lekarskiej, był autorem ok. 50 prac. Zmobilizowany 24 sierpnia 1939 i przydzielony do wojskowego szpitala okręgowego nr 7. Po wybuchu II wojny światowej, we wrześniu 1939 szpital został ewakuowany z Poznania do wojskowego szpitala okręgowej nr 2 w Białowieży, gdzie zastała go agresja ZSRR na Polskę 17 września 1939 r. Następnego dnia, 18 września został aresztowany przez Sowieców i osadzony w obozie jenieckim w Ostaszkowie, a od listopada w Kozielsku. Wiosną 1940 r. został przetransportowany do Katynia i rozstrzelany przez funkcjonariuszy Obwodowego Zarządu NKWD w Smoleńsku oraz pracowników NKWD przybyłych z Moskwy na mocy decyzji Biura Politycznego KC WKP (b) z 5 marca 1940. Podczas ekshumacji prowadzonych przez Niemców w 1943 r., ciało Jana Bajorńskiego zostało zidentyfikowane pod numerem 2092 jako „Kilbinski Adam” (przy zwłokach zostały znalezione krzyż i legitymacja Orderu Virtuti Militari, wizytówka, listy, pocztówki) i został pochowany na terenie obecnego Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu. Od 28 lipca 2000 spoczywa na Polskim Cmentarzu Wojennym w Katyniu. Numer tabliczki epitafijnej Jana Bajorńskiego na Polskim Cmentarzu Wojennym

w Katyniu to 77. Żonaty z Józefą z domu Preibisz, z którą miał dwie córki: Zofię i Irenę. Publikacje Jana Bajorńskiego: *Spontane Uterusruptur während der Schwangerschaft* (1917); *Badania bakteriologiczne pochwy w porodzie i w położeniu, z uwzględnieniem paciorkowców, gronkowców, prątków okrężnicy i laszczek pochwowych* (1927); *Profilaktyczne sprowadzenie nóżki w przypadkach położenia pośladowych* (1930); *Gorączka pologowa* (1933); *Stosunek wyrostka robaczkowego do narządów rodnych kobiety* (1934). Odznaczony był m. in.: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari nr 5348 i Krzyżem Walczącym (1921).

CAW, AP 2677, VM 38-2924, Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego: Katyń. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2000. (dostęp 10 marcz 2016), s. 14; Maria Magdalena Blombergowa. Uczeni polscy rozstrzelani w Katyniu, Charkowie i Twerze., R. 9, Z. 2 (18)/2000, s. 20; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Barbara Tomkowiak

Bandosz Franciszek (1898-1983), urodził się 13 października 1898 r. w Czarnotkach, pow. Środa, woj. poznańskie. Był synem Pawła i Katarzyny z d. Gałązka. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Czarnotkach. Powołany do wojska – służbę u niemieckiego zaborcy pełnił od 1917 do 1918 r. Od 8 lutego 1919 r. walczył w Powstaniu Wielkopolskim jako artylerzysta pod Obornikami i Chodzieżą pod dowództwem kpt. Rosa. Następnie brał udział w wojnie bolszewickiej w stopniu kanoniera. 12 września 1922 r. został

zwolniony z wojska. W okresie międzywojennym pracował jako robotnik w majątkach ziemskich, był murażem. W czasie okupacji został zesłany na roboty do Niemiec. Wrócił po pięciu miesiącach i pracował w Środzie. Po zakończeniu II Wojny Światowej pracował w firmie budowlanej w Poznaniu i stamtąd przeszedł na rentę, a później emeryturę. Związek małżeński zawarł 31 stycznia 1926 r. w parafii Środa z Zofią z d. Konieczna. Z tego związku miał troje dzieci: Mieczysław (14.11.1926-11.07.1986), Wandę (29.11.1928-2.12.1999) i Izabellę (16.04.1934-5.01.1997). W dniu 24 czerwca 1972 r. został mianowany na podporucznika. Uchwałą Rady Państwa z 6 marca 1974 r. nadano mu Wielkopolski Krzyż Powstańczy (leg. Nr 706-73-20), a 30 września 1975 r. Rada Państwa odznaczyła go Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (leg. Nr 764-75-8). Zmarł 6 sierpnia 1983 r. Spoczywa w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. (sektor 13, nr 90). Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich 1918/1919 i w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” – pod red. Janusza Karwata, wyd. 2009 r. s. 205.

Materiałów archiwalnych z Kancelarii Prezydenta RP z dn. 28.10.2015 r.; leg. Nr 706-73-20; leg. Nr 764-75-8 oraz informacji wnuka Karola Koniecznego.

Karol Konieczny

Barcikowski Władysław Leon (1902-1941), powstaniec wielkopolski; członek podziemia antyhitlerowskiego; oficer rezerwy; handlowiec. Urodził się

11 września 1902 roku w Gostyniu. Był synem Mariana Barcikowskiego i Władysławy z domu Dabińskiej; miał dwie siostry: Janinę i Marię. Uczęszczał do gimnazjów w Gostyniu i Lesznie; maturę zdał w 1922 roku w Lesznie. Studiów na wydziale rolniczo-leśnym Uniwersytetu Poznańskiego nie ukończył z przyczyn materialnych. Jako ochotnik wstąpił 19 stycznia 1919 roku do formującej się kompanii gostyńskiej, która następnie przekształciła się w 6. kompanię 6. pułku strzelców wielkopolskich. Walczył na froncie południowo-zachodnim, w okolicach Ponieca i Leszna (30 stycznia – 18 lutego), w okresie późniejszym przesunięty wraz z kompanią na linię Kopanica-Obra (15 czerwca – 6 lipca). Zwolniony z wojsk wielkopolskich 15 października 1919 roku. W trakcie wojny polsko-sowieckiej 1920 roku ochotniczo walczył w 214. pułku artylerii pod Brodnicą. 11 grudnia 1924 roku został wcielony do 1. batalionu 17. pułku artylerii polowej. Jako kpr. pchor. 4 lipca 1925 roku ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Artylerii w Śremie. 30 września 1926 roku przeniesiony do rezerwy. Z dniem 1 stycznia 1930 roku został mianowany na ppor. rez. Przed II wojną światową pracował w Bydgoskiej Fabryce Pasów i Artykułów Sportowych, której właścicielem był Walter Krauze. Wziął udział w kampanii wrześniowej 1939 roku jako por. rez. 14. pułku artylerii lekkiej z Poznania. W trakcie okupacji początkowo więziony w Oflagu XVIII C w miejscowości Szpital nad rzeką Drau (w Austrii), następnie w Oflagu II Woldenberg (Dobiegniew). Wyreklamowany przez W. Krauzego, już 17 października 1940 roku przebywał w Bydgoszczy. Tutaj został zatrudniony w fabryce Leo, przejętej w czasie wojny przez W. Krauzę. Zaangażował

się w działalność konspiracyjną. W maju 1941 roku został aresztowany; zamordowany najprawdopodobniej 19. dnia tegoż miesiąca w Bydgoszczy. Kawaler; w armii polskiej wysoko oceniany, znał w mowie i piśmie języki niemiecki i francuski.

Źródła: CAW, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości, sygnatura: Odrzuc-701; CAW, akta personalne korpusu artylerii, Roczne Listy Kwalifikacyjne za rok 1937, 1939 (14 pal wlkp); Archiwum rodzinne Marii Chojnackiej, materiały Okręgowej Komisji Badania Zborni Hitlerowskich w Poznaniu (1976 r.); Archiwum rodzinne Marii Chojnackiej, materiały Okręgowej Komisji Badania Zborni Hitlerowskich w Bydgoszczy (1976 r.); dokumenty i informacje rodzinne (od 1919 do 1976); relacja Marii Chojnackiej z Wrocławia z 2008 r.

Tomasz Kościński

Begale Ludwik (1875-1944), prawnik, sędzia, samorządowiec i działacz społeczny. Starosta poznański (1923-1939). Urodził się 20 sierpnia 1875 w Rozdrażewie w rodzinie Andrzeja i Franciszki z domu Rybka. W Rozdrażewie jego ojciec miał cegielnię i dom mieszkalny oraz prowadził sklep spożywczy. Gimnazjum ukończył w Krotoszynie, a studia ekonomiczne i prawnicze na Uniwersytecie we Wrocławiu.

Ludwik
Begale

Praktykę adwokacką odbył w Poznaniu w kancelarii Władysława Seydy i złożył w Berlinie egzamin asesorski. Prowadził w latach 1904–1919 w Ostrowie Wielkopolskim praktykę adwokacką (specjalizował się w sprawach cywilnych). Współdziałał politycznie w latach 1918–1920 z Władysławem Seydą i Wojciechem Korfantym. Członek Powiatowej Rady Ludowej w Ostrowie Wlkp., a w 1919 przeniósł się do Poznania na stanowisko sędziego Sądu Okręgowego, a prezesem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu był w latach 1920–1923. Wybrany w marcu 1923 przez sejmik wojewódzki poznańskim starostą krajowym w Poznaniu, którą to godność sprawował przez 16 lat. Pełnił liczne funkcje społeczne m. in.: prezes Koła Prawników Samorządowych, prezes Towarzystwa Wyższych Urzędników Administracyjnych woj. poznańskiego, wiceprezes PCK na poznańskim okręgu, członek Państwowej Rady Samorządowej, członek Towarzystwa pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego, wiceprezes Towarzystwa Opieki Polskiej nad Rodakami na Obczyźnie. 2 maja 1923 został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1939 został ewakuowany i wraz z żoną znalazł się w Warszawie. Podczas okupacji pracował jako tłumacz języka niemieckiego w zakładach ubezpieczeniowych. Na początku powstania warszawskiego aresztowany i zabrany do siedziby Gestapo przy Al. Szucha i następnie rozstrzelany w nieznanych okolicznościach (1944). Żonaty z Zofią Wilczewską. Nie mieli dzieci.

Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski [red.]: Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 45-46;

Order Odrodzenia Polski. Trzechlecie pierwszej kapituły 1921–1924. Warszawa: Prezydium Rady Ministrów, 1926, s. 22; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Bembnista Edmund (1883-1954), kupiec, adiutant baonu średzkiego. Urodził się 20 października 1883 r. w Nowym Mieście Lubawskim na Pomorzu, w rodzinie młynarza Wincentego i Brygidy z Nabożnych. Ukończył szkołę elementarną i 3 klasy szkoły średniej w Środzie Wielkopolskiej. Zawodu kupieckiego uczył się prywatnie. Od 14 X 1904 do 19 X 1906 odbył służbę wojskową w 148 Pułku Piechoty w Szczecinie. W latach 1908 – 1911 powołany był do odbycia ćwiczeń wojskowych w Poznaniu. Zmobilizowany 4 VIII 1914 uczestniczył w walkach na froncie zachodnim i wschodnim (Verdun, Gorlice, Lwów, Przemyśl). Ranny 25 VIII 1915 pod Brześciem Litewskim, do listopada przebywał w szpitalu. Następnie przeniesiono go (1 XI) do baonu zapasowego 46 Pułku Piechoty w charakterze instruktora. 27 I 1918 r. mianowany został sierżantem. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do Jarocina (później działał w Środzie Wlkp.), wszedł w skład Rady Robotniczej i Żołnierskiej i zaangażował się w tajną działalność niepodległościową.

Edmund
Bembnista

Był członkiem organizacji „Jedność”, działającej w garnizonie jarocińskim. W wyniku umiejętnego współdziałania, m. in. z ks. Meissnerem, doprowadził do spolonizowania Rady Robotniczej i Żołnierskiej w Środzie. Należał do grupy radykałów, cel działania widząc w Powstaniu zbrojnym. Od 28 XII 1918 r. służył w wojsku powstańczym, jako adiutant komendy powiatowej oraz adiutant (szef sztabu) baonu średzkiego (do 1 VI 1919). 4 kwietnia mianowany podporucznikiem, w maju ustalono mu starszeństwo w tym stopniu (na 1 VII 1917). 16 X zadeklarował gotowość do pełnienia służby zawodowej w wojsku i był (od 28 X) adiutantem Okręgowej Komendy Uzupełnień Środa. 17 VIII 1920 wyznaczony na stanowisko zastępcy komendanta Powiatowej Komendy Uzupełnień Kościan. W międzyczasie (VI 1920) był urlopowany i skierowany do udziału w akcji plebiscytowej na Warmii i Mazurach. 25 XI 1920 mianowany porucznikiem (ze starszeństwem od 1 VI 1919). 10 II 1921 bezterminowo urlopowany i przeniesiony do rezerwy (26 X). Otrzymał przydział (1 V 1923) do 3 Kompanii 43 Pułku Piechoty jako oficer rezerwy, następnie został przydzielony (3 V 1924) do 69 Pułku Piechoty. Otworzył w Środzie skład żelaza i materiałów budowlanych. Był aktywny społecznie, należał do Bractwa Kurkowego i m. in. do Związku Weteranów Powstań Narodowych RP. W 1939 r. w porę ostrzeżony opuścił Środę i zamieszkał w Poznaniu pod fałszywym nazwiskiem, angażując się w ruch oporu. Pod koniec wojny aresztowany, jednak nie rozpoznany, był przesłuchiwany w poznańskim Domu Żołnierza a następnie osadzony w obozie w Żabikowie. Wydostał go stamtąd znajomy Niemiec. Po zakończeniu wojny powrócił do Środy i otwo-

rzył sklep. Później pracował w PGR w Jarosławcu. Zmarł w Środzie w maju 1954r. Tam też został pochowany. Był odznaczony Krzyżem Naczelnej Komendy Straży Ludowej oraz Żelaznym Krzyżem II kl. Ze związku małżeńskiego z Zofią z Kowalewskich pozostawił dzieci: Aleksandra (1920-1932), Janusza i Bożenę (ur. 1927).

CAW; Akta personalne 1350, AP Poznań, Związek Powstańców Wielkopolskich 31, s. 96; Muzeum Ziemi Średzkiej w Koszutach – zbiory; Źródła i materiały do dziejów powstania wielkopolskiego i Wojsk Wielkopolskich. Katalog, Poznań 1978, s. 214-215; J. M. Milewski, Pierwsza Kompania średzka (w:) Przeciw pruskiemu zaborcy, s. 80,93; I. Pawłowski, Wysilek zbrojny, s. 193; S. Borowiński, Utworzenie pierwszego oddziału powstańców wielkopolskich w garnizonie jarocińskim, (w:) Wspomnienia powstańców, s. 4, 42; Powstanie Wielkopolskie (1968) s. 129; A. Czubiński, Powstanie Wielkopolskie, Poznań 1978, s. 243; S. Kubiak, F. Łozowski, RRIŻ; M. Pirko, Z. Grot, I. Pawłowski, Wielkopolska, s. 102; informacje rodzinny.

Marek Rezler

Berczyński Jan (1902-1971), urodził się 6 czerwca 1902 r. w Budzynie pow. Chodzież. Jego rodzicami byli robotnik Jan Berczyński i Pelagia Gallon. Miał liczne rodzeństwo – braci Konstantego (1900-1972) i Stanisława (ur. 1903 – kowala w Śmiłowie) oraz siostry – Pelagię-Łucję (1896-1962), Wiktorię (ur. 1897), Zofię (1906-1994), Anastazję (ur. 1908), a także zmarłe w dzieciństwie Annę (1899-1900) i Martę (1910-1914). Uczył się w szkole w Budzynie, gdzie starsze siostry Pelagia i Wiktoria w 1906 roku

uczestniczyły w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. Gdy rozpoczęło się Powstanie Wielkopolskie 7 stycznia 1919 roku zgłosił się jako ochotnik do oddziału powstańczego w Budzynie. Uczestniczył w walkach o Chodzież, Podstolice, Radwanki, Stróżewo i inne miejscowości w oddziale pod dowództwem ppor./płk Ignacego Wegnera (1892-1992). Po zakończeniu powstania jako małoletni został zwolniony z wojska. W grudniu 1922 roku został powołany do odbycia obowiązkowej służby wojskowej i służył do 1924 roku w 62 Pułku Piechoty w Bydgoszczy. Po zwolnieniu z wojska wrócił do domu i znalazł zatrudnienie na kolei. Pracował tam do wybuchu II wojny światowej. 22 listopada 1933 roku w Podstolicach pow. Chodzież zawarł związek małżeński z Józefą Matuszak, urodzoną 12 marca 1906 r. w Łazisku pow. Wągrowiec, córką robotnika Walentego Matuszaka i Jadvigi z domu Dębna. Rodzina zamieszkała w Podstolicach, gdzie urodziło się pięcioro dzieci: Henryk (1929-1990), Bogdan (ur. 1932), Elżbieta zamężna Jakubowska (1933-1963), Jan (1936-1988) i Konrad (1938-1998). W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do 62 Pułku Piechoty w Bydgoszczy, z którym walczył na szlaku bojowym i pod Warszawą dostał się do niewoli. W 1941 roku został zwolniony z niewoli niemieckiej i zmuszony do pracy w budownictwie. Po wy-

Jan
Berczyński

zwoleniu zamieszkał w Chodzieży. Tam urodziła się w 1945 r. jego najmłodsza córka Łucja – zamężna Zielińska. Od 1945 r. do czasu przejścia na emeryturę w 1963 r. pracował na PKP. Najpierw jako funkcjonariusz Służby Ochrony Kolei. W 1948 r. uległ wypadkowi w czasie pracy, w którym stracił prawą rękę i po wyleczeniu jako inwalida pracował na stanowisku dróżnika na przejeździe kolejowym w Studzieńcu k/Chodzieży. Był członkiem ZBoWiD w Chodzieży. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (22 grudnia 1969). Zmarł 27 kwietnia 1971 roku w Szpitalu Kolejowym w Chodzieży na astmę płucną i pochowany został na miejscowym cmentarzu parafialnym (nr grobu F2-1-1). Żona Józefa zmarła 10 stycznia 1977 roku w Poznaniu i pochowana została na cmentarzu Junikowo (pole 28, kwatery 2 rząd 9 miejsce 356).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; USC Podstolice; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; D. Dudziak: Strajk szkolny w Budzynie; Dorota Marciniak: maszynopis niepublikowanego biogramu Jana Berczyńskiego; relacja córki Łucji Zielińskiej.

Ewa Kabat

Bethke Joachim (1894-?), urodził się 7 marca 1894 roku w Runowie Krajeńskim pow. Sępólno. Rodzicami jego byli Jan Bethke i Franciszka Bzdanka. Ukończył szkołę powszechną w Runowie. Uczestniczył w strajku szkolnym w 1906 roku, który miał miejsce w tej szkole. W 1914 roku powołany został do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej. 27 grudnia 1918 r. zgłosił się jako ochotnik w pełnym uzbrojeniu do oddziału

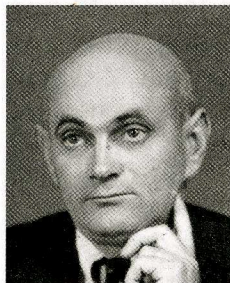
powstańczego walczącego w okolicach Prezydium Policji w Poznaniu. Następnie w dniach z 5 na 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w zdobyciu portu lotniczego w Ławicy pod dowództwem kapitana Mańczaka i majora Pniewskiego. Potem wstąpił do 3 Szwadronu Remontu Koni, którego dowódcą był rotmistrz Szymański. 9 lipca 1919 r. został przeniesiony do Szkoły Taborów w Warszawie i służył w Wojsku Polskim do 12 lutego 1920 roku kiedy to w stopniu starszego sierżanta został zwolniony. 12 lutego 1920 r. wstąpił do Żandarmerii Krajowej w Poznaniu, a następnie do Policji Państwowej. Pracował w Ujściu pow. Chodzież, a następnie w Budzynie pow. Chodzież. Joachim zawarł związek małżeński z Gertrudą Rakowską. Miał dwie córki – Halina Wanda (ur. 4 kwietnia 1929 r. w Budzynie, zm. 12 lipca 1929 r.) i Teresa Maria (ur. 5 maja 1930 r. w Budzynie). W czasie okupacji był wywieziony do GG. Po wojnie mieszkał w Nowej Wsi Ujskiej, a następnie w Ostrówkach k/Chodzieży. Odznaczony: Medalem Niepodległości i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (31 grudnia 1958).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu.

Ewa Kabat

Białkowski Franciszek (1901-1964), urodził się 21 sierpnia 1901 r. w Wyszynach w rodzinie robotnika Walentego Białkowskiego i jego żony Michaliny Hoppe. Miał dwóch braci – Leona i Antoniego oraz trzy siostry: Mariannę, zamężna Radzicka (1904-1983); Wiktorię, zamężna Datt i Martę, zamężna Różańska. Ukończył szkołę powszechną. 8 stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochot-

nik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Walczył o wyzwolenie Chodzieży, w bitwie pod Radwankami i innymi miejscowościami do 18 lutego 1919 r. Potem służył jako szeregowy do 1921 r. w 70 pułku piechoty w Pleszewie. Po zwolnieniu z wojska zajął się kupiectwem, prowadził handel obwoźny. 21 października 1927 roku w Wyszynach zawarł związek małżeński z Martą Wiśniewską urodzoną 2 lipca 1904 r. w Wyszynach, córką robotnika Szymona Wiśniewskiego i jego żony Katarzyny Wojciechowskiej. Małżonkowie mieli dwoje dzieci. 1 listopada 1929 r. urodziła się córka Klementyna – zamężna Należyta (zm. 2006 r.), a syn Walenty zmarł w dzieciństwie. Rodzina zamieszkała w Budzynie. Franciszek z racji zawodu był kurierem i zbierał różne wiadomości dotyczące Niemców. Na początku II wojny światowej (15.09.1939 r.) z powodu działalności politycznej został aresztowany i 20 września 1939 r. przez Gestapo przewieziony do Piły. Z Piły trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, w którym otrzymał numer obozowy 5005. Pracował tam w zakładach klinkieru do marca 1940 roku. Następnie przebywał w Dachau, gdzie pod numerem 1800 pracował w zakładach przemysłowych. W grudniu 1940 roku przetransportowany został do obozu koncentracyjnego w Neugamme. Otrzymał numer 3102 i pracował jako robotnik budowlany do 1944 r. W obozie tym pod-

Franciszek
Białkowski

dawany był doświadczeniom pseudo-medycznym. Doświadczenia przeprowadzane były na flegmonę, badania lotnicze i chemiczne. Na flegmonę stosowano zastrzyki, na badania lotnicze odmrażano ręce, a następnie leczono powstałe rany. Chemiczne badania polegały na przymusowym spożywaniu tabletek. W obozie tym poznał swoją drugą żonę. Pod koniec sierpnia 1944 r. przeniesiony został do pracy w obozie koncentracyjnym Bergen-Belsen. Otrzymał numer obozowy 2905. Pracował tam do 15 kwietnia 1945 r. tj. dnia uwolnienia przez Anglików. W sumie był w obozach przez 5 lat i 7 miesięcy. Po wyzwoleniu odszukał swoją przyszłą żonę i uratował przed śmiercią. Od 1 czerwca 1945 r. do 20 marca 1946 r. pracował w polskim osiedlu Bardowik (Niemcy-k/Hamburga) w charakterze fryzjera. 28 marca 1946 r. wrócił do kraju i zarejestrował się w Punkcie Przyjęcia w Szczecinie. Powrócił do Chodzieży i zawarł związek małżeński z biuralistką Krystyną Heleną Miaszkiewicz urodzoną 17 grudnia 1923 r. w Warszawie, córką Józefa Miaszkiewicza i Stefanii Golańskiej. Razem z żoną pracował dalej w handlu – małżonkowie prowadzili kiosk „Czytelnik”, pracował w sklepie żelaznym, a później w MHD (Miejski Handel Detaliczny) w Chodzieży. Później przeszedł na rentę inwalidzką. Z drugiego małżeństwa urodziły mu się cztery córki: Urszula Joanna, zamężna Posochow (1946-2006); Zofia, zamężna Gajda (ur. 1948); Ewa, zamężna Baran (1952-2009) i Małgorzata, zamężna Kasztelan (ur. 1958). Należał do Związku Byłych Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych i Więzień, Koło w Chodzieży i ZBoWiD w Chodzieży. Był też członkiem Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów Oddział w Chodzieży. Od-

znaczone: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (14 czerwca 1965) i Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (14 czerwca 1965). Zmarł 30 października 1964 roku w Chodzieży i pochowany został na miejscowym cmentarzu (sektor C, rząd 8, grób nr 6). Żona Krystyna zmarła 31 grudnia 2005 r. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział mąż siostry Marianny – Józef Radzicki i brat pierwszej żony Marty – Michał Wiśniewski.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyni; USC Chodzież; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; relacja W. Szlecht; pamiątki i relacja córki Zofii Gajda.

Ewa Kabat

Biernacki Franciszek (1890-1948), urodził się 5 marca 1890 r. w Sielcu (pow. żniński) w rodzinie Mikołaja i Anny. Uczęszczał do 4-klasowej szkoły powszechnej w Sielcu. Po ukończeniu szkoły, w wieku 14 lat, pracował jako robotnik rolny. Z chwilą wybuchu I wojny światowej powołany został do wojska niemieckiego. Trafił na front w szeregach 6 Pomorskiego Pułku Piechoty. Został ranny 16 stycznia 1915 r. i 23 listopada 1915 r. Odnosił ciężkie obrażenia w rękę i po leczeniu szpitalnym został w 1916 r. zwolniony z wojska. 7 stycznia 1919 r. przyłączył się do powstania. Walczył 11 stycznia 1919 r. pod Żninem, jednak jako kolejarz został zwolniony z szeregów powstańczych. Na kolei pracował przez cały okres międzywojenny oraz w czasie II wojny światowej. Poślubił Marię Baranowską z Białożewina. Zmarł 21 października 1948 r. na raka żołądka.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW

Kamila Czechowska

Billewicz Leon (1870-1940), pułkownik piechoty armii rosyjskiej, generał brygady Wojska Polskiego. Urodził się 25 kwietnia 1870 roku w majątku Werbiczo, w powiecie włodzimierskim w ówczesnej guberni wołyńskiej. Ukończył Szkołę Junkrów w Kijowie i Oficerską Szkołę Piechoty w Sankt Petersburgu. Od 1893 oficer rosyjskiej piechoty. W 1900 r. brał udział w interwencji rosyjskiej w Chinach i wojnie z Japonią w latach 1904—1905 dowodząc kompanią i batalionem. W czasie I wojny światowej, na froncie niemieckim, dowodził pułkiem piechoty. W 1915 ciężko ranny. Przeleżał kilka miesięcy w szpitalu, po czym powrócił na front. Po rewolucji październikowej opuścił armię i w stopniu pułkownika wstąpił do formującego się na Białorusi I Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Początkowo zajmował się sprawami organizacyjnymi korpusu, a w kwietniu 1918 objął dowództwo 6 Pułku Strzelców w 2 Dywizji Strzelców. Po rozwiązaniu I Korpusu w maju 1918 przybył do kraju, gdzie działał w Polskiej Organizacji Wojskowej. 4 listopada 1918 przyjęty do Wojska Polskiego i mianowany dowódcą Okręgu Wojskowego Nr IV Radom, z zadaniem sformowania Radomskiego Okręgowego Pułku Piechoty. Od stycznia 1919 dowodził 11 Pułkiem Strzelców Wielkopolskich 3 Dywizji Strzelców Wielkopolskich. W czerwcu 1919 z częścią pułku wyruszył na front ukraiński. W walkach dotarł nad rzekę Zbrucz. We wrześniu wrócił do Wielkopolski i rozpoczął służbę na linii demarkacyjnej polsko-

-niemieckiej. W czasie wojny z bolszewikami od lutego 1920 dowodził XXXIV Brygadą Piechoty na froncie litewsko-białoruskim. 1 maja 1920 Naczelny Wódz, Pierwszy Marszałek Polski Józef Piłsudski zatwierdził go z dniem 1 kwietnia 1920 roku w stopniu generała podporucznika. 24 czerwca 1920 razem z gen. ppor. Wincentym Odyńcem, dowódcą 17 DP i gen. ppor. Adolfem Janem Kuczewskim, dowódcą XXXIII BP został zwolniony ze stanowiska i przydzielony do Stacji Zbornej dla Oficerów w Warszawie. Na początku września 1921 roku został zwolniony ze stanowiska dowódcy punktu wymiany jeńców w Baranowiczach. Od marca 1921 roku komendant miasta Brześć n. Bugiem, a później komendant Obszaru Warownego Brześć n. Bugiem. Przez ostatnie 4 lata służby (od października 1923 do kwietnia 1927) członek Oficerskiego Trybunału Orzekającego. Z dniem 30 kwietnia 1927 roku został przeniesiony w stan spoczynku. Po przejściu na emeryturę, osiadł w majątku Werbiczno. We wrześniu 1939 zgłosił się do służby w Sztapie Naczelnego Wodza w Brześciu nad Bugiem i został wyznaczony na dowódcę garnizonu w Dubnie. Po napaści sowieckiej ewakuował się do Brzeżan, gdzie razem z gen. Aleksandrem Kowalewskim dowodził kombinowaną grupą operacyjną. Tam, po walce, dostał się do niewoli sowieckiej 19 września w mieście Żurawno koło Stryja w czasie wycofywania grupy w kierunku granicy węgierskiej. Więziony w Starobielsku przez NKWD. Zamordowany w Charkowie. Pochowany został na Polskim Cmentarzu Wojennym w Charkowie. Postanowieniem nr 112-48-07 Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego z 5 października 2007 został mianowany pośmiertnie do stopnia

generała dywizji. Awans został ogłoszony 9 listopada 2007 w Warszawie, w trakcie uroczystości „Katyń Pamiętamy – Uczcijmy Pamięć Bohaterów”.

T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, Generałowie Polski Niepodległej, wyd. Editions Spotkania, Warszawa 1991, s. 75; H. P. Kosk, Generalicja polska, t. 1, wyd. Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 1998; Roczniki oficerskie z 1924 i 1928; Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego: Charków, Warszawa 2003, s. 31; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Do-piewie.

Eligiusz Tomkowiak

Blew Paweł (1901-1939), kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 1 października 1901 roku w Koronowie. Był drugim synem Jana i Bolesławy z domy Klajbor. Miał dwóch braci. Starszy brat Maksymilian był również zawodowym oficerem, brał udział w powstaniu śląskim, w wojnie obronnej z najeźdźcą hitlerowskim jako oficer mobilizacyjny w 73 pp i zmarł w obozie jenieckim w 1943 r. Młodszy brat Józef był nauczycielem, kończył wojnę w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie i wrócił do kraju w 1946 r. Paweł Blew w styczniu 1919 r., będąc uczniem gimnazjum w Nakle nad Notecią, bez zgody rodziców – pod ostrzałem Grenzschatzu –

Paweł
Blew

przepłynął wpływ Kanał Bydgoski, do-
tarł do powstańców i brał udział w Po-
wstaniu Wielkopolskim, a następnie
uczestniczył w wojnie z bolszewikami
w 1920 roku. Oficer służby stałej Wojska
Polskiego, ostatni przydział przed wybu-
chem wojny to 73 Pułk Piechoty w Ka-
towicach. W okresie mobilizacji przenie-
siony do 201 Pułku Piechoty Rez. 55
Dywizja Piechoty, wchodzącej w skład
Armii Kraków, na stanowisko dowódcy
batalionu ON „Katowice”. Dowodził ba-
talionem w ciężkich walkach obronnych
armii od Pszczyny do Osieka nad Wisłą.
Poległ 11 września 1939 r. broniąc prze-
prawy Armii Kraków przez Wisłę
w Osieku. Odznaczony pośmiertnie
Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego
Virtuti Militari. Był też odznaczony: Me-
dałem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-
1921 i Medal Dziesięciolecia Odzyska-
nej Niepodległości.

*CAW,teczka personalna; Adamczyk
W., Przeciw nawale, – wrzesień 1939 r.,
Instytut wydawniczy „PAX”, Warszawa
1970; Ppłk. w st. sp. Władysław Steblik –
Walki Armii „Kraków” w odwrocie z nad
Nidy i Dunajca nad San – Wojskowy
Przegląd Historyczny nr 1/1970; Zbiory
Gabinetu Pamiątek Historycznych Eli-
giusza Tomkowiaka w Dopiewie.*

Malwina Tomkowiak

Błędzki Brunon Stefan (1899-1940),
kapitan broni pancernej Wojska Polskie-
go. Urodził się 2 listopada 1899 w Tere-
szewie k. Brodnicy, jako syn Jana Mi-
chała Błędzkiego (nauczyciela z Toru-
nia) i Marii Magdaleny z domu Szydzik
(siostry księdza infuata Józefa Szydzi-
ka), brat Heleny Anny, Agnieszki Betle-
jewskiej, Ireny Pozorskiej, Józefa Roma-
na, Marii Magdaleny. Członek tajnego

Towarzystwa Filaretów w Gdańsku,
gdzie w lasach oliwskich prowadził
szkolenie wojskowe. Ukończył Szkołę
Podchorążych w Toruniu. Uczestnik
I wojny światowej, na froncie francu-
skim (ciężko ranny), żołnierz Legionów
Piłsudskiego, uczestnik walk w powsta-
niu wielkopolskim 1918-1919 i wojny
polsko-bolszewickiej 1919-1920 w 2 ba-
talionie 1 Pułku Czołgów, który po woj-
nie polsko-bolszewickiej trafił z Białe-
gostoku, przez Kraków, do Żurawicy.
Pełniąc służbę w 1 Pułku Czołgów pozos-
tawał w ewidencji 63 Pułku Piechoty
w Toruniu. Porucznik ze starszeństwem
z 1 czerwca 1921 r.. Z dniem 1 lipca
1931 r. został przeniesiony z 1 Pułku
Czołgów do 1 Pułku Pancernego w Po-
znaniu. Od grudnia 1933 r., po rozformo-
waniu pułku, pełnił służbę 1 Batalionie
Czołgów i Samochodów Pancernych
w Poznaniu. W grudniu 1934 r. otrzymał
przydział do wydzielonej kompanii czoł-
gów 4 Batalionu Czołgów i Samocho-
dów Pancernych stacjonującej w garni-
zonie Wilno. Następnie został przenie-
siony do Kadry 3 Dywizjonu Samocho-
dowego w Grodnie. 27 czerwca 1935 r.
awansowany na stopień kapitana ze star-
szeństwem z 1 stycznia 1935 i 23 lokatą
w korpusie oficerów piechoty. W okresie
od 1 sierpnia 1935 r. do 31 stycznia 1936
r. był delegowany do Dowództwa Broni
Pancernych w Warszawie. Następnie
pełnił służbę w 7 Batalionie Pancernym
w Grodnie. W sierpniu 1939 r., w czasie

Brunon Stefan
Błędzki

mobilizacji alarmowej, objął dowództwo 31 Dywizjonu Pancernego. Na czele tego pododdziału, który wchodził w skład Suwalskiej Brygady Kawalerii, walczył w kampanii wrześniowej. Po zakończeniu walk we wrześniu 1939 r. internowany przez Sowieców i zamordowany 20 kwietnia 1940 w Katyniu. 5 października 2007 Minister Obrony Narodowej awansował go pośmiertnie do stopnia majora. Awans został ogłoszony 9 listopada 2007 w Warszawie, w trakcie uroczystości „Katyń Pamiętamy – Uczcijmy Pamięć Bohaterów”. Tablica pamiątkowa poświęcona pamięci Brunona Stefana Błędzkiego, ufundowana przez Toruńską Rodzinę Katyńską, znajduje się w lewej nawie kościoła św. Ducha w Toruniu. Odznaczony był: Srebrnym Krzyżem Zasługi (19 marca 1937), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Lista katyńska, jeńcy obozów: Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk, opr. A. Moszyński, Warszawa 1989; Wińska U. 1985. Zwyciężyły wartości. Wspomnienia z Ravensbrück. Wydawnictwo Morskie, Gdańsk. s. 75; Filomaci pomorscy Szewsz J. 1975, Filomaci pomorscy. Wyd. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk. Wspomnienia-Głosy w dyskusji: Józef Błędzki, Wspomnienie z lat I wojny światowej.; s. 51-52; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Barbara Tomkowiak

Bociański Jan (1902-1974), prawnik, oficer wywiadu wojskowego, urzędnik rządowy i konsularny, dyplomata. Urodził się 3 listopada 1902 r. w Pleszewie w rodzinie chłopskiej jako syn Wojcie-

cha i Wiktorii z d. Stefaniak. Uczestnik powstania wielkopolskiego 1918 r. – szef kompanii w 1 Pułku Grenadierów Kujawskich. Absolwent wydziału prawa Uniwersytetu Poznańskiego (1926). Urzędnik Prezydium Rady Ministrów, m. in. w charakterze sekretarza premierów – Józefa Piłsudskiego, Kazimierza Bartla i Kazimierza Świtalskiego (1926-1931). Oficer Oddziału II Sztabu Generalnego realizujący zadania pod przykryciem w polskiej służbie zagranicznej, m. in. w charakterze *attaché* ambasady w Paryżu (1931-1933), *attaché* i wicekonsula w Opolu (1933-1935), wicekonsula w Ostrawie (1935-1938), kier. konsulatu tamże (1938), zastępcy naczelnika wydziału prasowego MSZ (1939). Następnie brał udział w kampanii wrześniowej pełniąc funkcje wywiadowcze, tłumacza w dowództwie saperów w I Korpusie Polskim w Wielkiej Brytanii, kierownika referatu żydowskiego MSZ emigracyjnego w Londynie (1943-1945). Na przełomie lat 1933-1934 Bociański współtworzył na Śląsku Opolskim pierwszą organizację niepodległościową. Podobne struktury stworzył w 1938 r. na Zaolziu (Śląsku Cieszyńskim – Śląsku Czeskim m. in. pod nazwą „Zespół”. W 1930 odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi *za wyjątkowo gorliwą i pełną poświęcenia pracę na stanowisku sekretarza Prezesa Rady Ministrów*, a w 1938 roku *za zasługi w służbie publicznej*, Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 5 listopada 1974 r. w Londynie. Jego brat, płk dypl. Ludwik Bociański pełnił m. in. funkcje – szefa Wydziału Wywiadowczego Oddziału II Sztabu Generalnego, wojewody wileńskiego i poznańskiego. Bracia zostali pochowani razem na londyńskim cmentarzu Gunnersbury.

CAW, teczki akt personalnych i odznaczeniowych; Marek Masnyk, Ryszard Kaczmarek: Konsulaty na pograniczu polsko-niemieckim i polsko-czechosłowackim w latach 1918–1939, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego Katowice 2004, 206 s.; M. P. z 1930 r. Nr 60, poz. 90; M. P. z 1938 r. Nr 258, poz. 592; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Boiński Stanisław (1897-1972), urodził się 2 maja 1897 r. w Ojrzeńcu (ówczesny pow. szubiński) w rodzinie Wojciecha i Wiktorii z domu Światała. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Po ukończeniu nauki pomagał rodzicom w pracy w gospodarstwie rolnym. Pracował także jako robotnik rolny na majątku w Będzitowie, a także w kamieniołomach w Krotoszynie. W czasie I wojny światowej został powołany w szeregi wojska niemieckiego. Walczył na froncie we Francji. Z chwilą zakończenia wojny w 1918 r. wrócił w rodzinne strony. Po wybuchu powstania wstąpił jako ochotnik w szeregi kompanii łabiszyńskiej pod dowództwem Tadeusza Fabiana. Brał udział w zdobyciu Łabiszyna, a w kolejnych dniach w walkach pod Szubinem, Rynarzewem, Antoniewem, Rudami, Kolankowem, Jakubowem, Jeżewem. Został ranny pod Jeżewicami. Leczony był w szpitalu w Inowrocławiu. Po powrocie do zdrowia walczył pod Rawiczem, Leszmem i Krotoszynem. W 1920 r. walczył na froncie wschodnim, został odznaczony. Zwolniony z wojska w 1921 r. Przed 1939 r. został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 19572. Po powrocie z wojska pracował

w gorzelnii, a także w cukrowni w Tucznie. W 1929 r. odziedziczył po rodzicach niewielkie pięciohektarowe gospodarstwo rolne i przez lata pracował jako rolnik. Po II wojnie światowej był członkiem ZSL. Odznaczony: Krzyżem Walecznych (1920); Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym Uchwałą Rady Państwa nr 07.28-0.152 z dnia 28.07.1960 r. Zmarł w 1972 roku.

Zaświadczenie z CAW; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Żurkowski Antoni, Łabiszyn i okolice w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Łabiszyn 2002.

Kamila Czechowska

Bosy Walenty (1890-1961), rolnik, działacz społeczny, uczestnik I wojny światowej, powstaniec wielkopolski, żołnierz w wojnie polsko-bolszewickiej. Urodził się 31 stycznia 1890 r. w Dębsku koło Wielichowa w powiecie śmigielskim, jako syn Jakuba Bosego oraz jego drugiej żony Marianny Bosej z domu Pawlak, *primo voto* Jankowiak. Jakub Bosy był włościaninem osiadłym od urodzenia w Dębsku. Po śmierci swojej pierwszej żony – Marianny Bosej, z domu Paluch, w 1887 r. poślubił wdowę Mariannę Jankowiak z którą prowadzili gospodarstwo rolne. Walenty Bosy po tym jak w wieku 14 lat ukończył szkołę

Walenty
Bosy

ludową (powszechną) w Dębsku, rozpoczął pracę w gospodarstwie rolnym, swojej owdowiałej już wówczas matki. W wieku 18 lat wyjechał do Nadrenii, gdzie podjął pracę w tamtejszych zakładach górniczych i hutniczych (m. in. w Oberhausen oraz w koncernie stalowym *Friedrich Krupp AG* w Essen a. Ruhr). Tam wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz należał do innych organizacji – jak sam napisał – „krzewiących ducha polskiego”. W 1910 r. powołany został do odbycia dwuletniej obowiązkowej służby wojskowej, którą pełnił w XIV Korpusie Armii w 40 Pułku Fizylierów im. Ks. Karola Antona von Hohenzollerna. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został ponownie zmobilizowany i wcielony w szeregi 172 pułku piechoty (3 Górnoalzackiego) z garnizonem w twierdzy Neubreisach, wchodzącego w skład XV Korpusu Armijnego. W czasie wojny walczył na froncie zachodnim, m. in. pod Laon, Verdun i Ypres. W listopadzie 1917 r. został ciężko ranny i z uszkodzeniem nerek trafił do szpitala, gdzie zastał go koniec wojny. Po zdemobilizowaniu, jako inwalida wojenny, powrócił w ojczyste strony i osiadł w zakupionym przez siebie gospodarstwie rolnym w Dobieżynie Nowym. Praca organiczna, której poświęcał wiele czasu podczas pobytu w Nadrenii, zaowocowała również i na ziemiach Wielkopolski. 22 grudnia 1918 r. Walenty Bosy uczestniczył w lokalu Wawrzyńska w Leśniczaku w Rakoniewicach w spotkaniu założycielskim miejscowego TG „Sokół”, prowadzonym przez ppor. Stanisława Siudę. 3 stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do Kompanii Bukowskiej i walczył na froncie zachodnim, m. in. w walkach o Zbąszyń, Rakoniewice, Wolsztyn, Kopanicę, Kargowę i Babi-most. Z końcem stycznia w wyniku od-

nowienia się ran z okresu I wojny światowej został zwolniony do domu, gdzie wrócił do pracy w rolnictwie. W czasie wojny polsko-bolszewickiej został pobrany przez Powiatową Komisję Uzupełnień w Kościanie do służby wojskowej i wcielony do 70 Pułku Piechoty. Walczył m. in. w Bitwie Warszawskiej, potocznie zwanej „Cudem nad Wisłą”. Gdy pułk przebywał na Suwalszczyźnie, Walenty Bosy kolejny raz trafił do szpitala i ostatecznie w październiku 1920 r. został bezterminowo urlopowany z powodów zdrowotnych. Do czasu wybuchu II wojny światowej pracował w swoim wielohektarowym gospodarstwie rolnym oraz pełnił funkcje społeczne. 19 sierpnia 1935 r. wstąpił do Związku Uczestników Powstania Wielkopolskiego, który wchodził wówczas w skład Związku Weteranów Powstań Narodowych RP. W czasie okupacji rodzina Walentego uniknęła wysiedlenia do Generalnej Guberni, jednak zmuszona została do opuszczenia dotychczasowego gospodarstwa, a czworo z jego dzieci wywieziono w głąb Rzeszy na roboty przymusowe. Nie przeszkodziło mu to jednak w braniu czynnego udziału w lokalnej konspiracji. Wraz z zakończeniem działań wojennych oraz przejściem frontu, Walenty Bosy przeniósł się wraz z rodziną na tzw. Ziemie Odzyskane. Osiadł we wsi Opalewo na terenie gminy Smardzewo w powiecie świebodzińskim. Do czasu śmierci prowadził tam duże, bo ponad 20-hektarowe gospodarstwo rolne. Fakt ten spowodował, że na przełomie lat 40. i 50. jako przeciwnik propagowanej przez władze komunistyczne kolektywizacji wsi, tj. założenia w Opalewie wzorowanej na radzieckich kołchozach rolniczej spółdzielni produkcyjnej, został zaliczony do grona tzw. kułaków. Pomimo wywieranej na nim presji

(m. in. kolejne obciążenia podatkowe, aresztowanie przez funkcjonariuszy PUBP syna Władysława) konsekwentnie odmawiał przystąpienia do „kołchozu”. Dzięki temu do końca życia Walenty prowadził własne gospodarstwo rolne. W tym też czasie przystąpił do Związku Powstańców Wielkopolskich, który w 1949 r. wszedł w skład ZBoWiD-u. Walenty Bosa zmarł 23 marca 1961 r. o godzinie 22.00. Pogrzeb odbył się 2 dni później w Kościele Wniebowzięcia NMP w Opalewie, a ciało spoczęło na miejscowym cmentarzu. W chwili obecnej nazwisko Walentego Bosego znajduje się na pamiątkowej tablicy poświęconej Powstańcom Wielkopolskim z Ziemi Sulechowskiej i okolic, znajdującej się na cmentarzu komunalnym w Sulechowie. Za udział w I wojnie światowej odznaczony został przez władze niemieckie Krzyżem Żelaznym II klasy, zaś za uczestnictwo w Powstaniu Wielkopolskim uchwałą Rady Państwa nr 0/911 z dnia 10 listopada 1958 r. nadano Mu Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Walenty Bosa był dwukrotnie żonaty. 20 lutego 1919 r. poślubił Balbinę Bosą z domu Bartkowiak – żonę swojego brata Ludwika, poległego na froncie zachodnim wiosną 1916 r. Z owego małżeństwa miał pięcioro dzieci – Ludwika (ur. 11.6.1914 – syn Balbiny Bosej z pierwszego małżeństwa), Władysława (ur. 25.07.1919), Edmunda (ur. 14.10.1921), Stefanię (ur. 2.09.1923), Helenę (ur. 5.01.1925) oraz Pelagię (ur. 25.08.1926). Po śmierci swojej pierwszej żony Walenty ożenił się po raz drugi. Jego małżonką została Marianna Michalak. Z małżeństwa tego doczekał się trójki potomstwa: Walentego (ur. 26.01.1934), Teresy (ur. 6.01.1937) oraz Bogumiły (ur. 31.12.1945).

Bosa S. G., *Ród Bosych. Szkic historyczno-biograficzny. Tom II: Konotopska linia rodu*, Turawa 2012, *maszynopis*; Bosa S. G., *Walenty Bosa (31.01.1890-23.03.1961)*, Turawa 2015, *maszynopis*; *Centralne Archiwum Wojskowe, Tezka Walentego Bosego z 1937 r.*; *Kancelaria Prezydenta RP, Tezka Walentego Bosego z 1957 r.*; *Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, Księga zmarłych rzymsko-katolickiej parafii w Opalewie, Rok 1960/61, str. 25-26*; *Archiwum Państwowe w Poznaniu, Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, syg. 45, str. 73-74*; *Informacje rodzinne*.

Grzegorz Bosa

Bromberek Franciszek (1894-1946), urodził się 11 sierpnia 1894 r. w Srebrnej Górze (pow. wągrowiecki), w rodzinie Jana i Marianny. 1 stycznia 1919 r. wstąpił w szeregi powstańcze, kompania żnińskiej pod dowództwo Lerchenfelda, a następnie Cieślckiego. W powstaniu walczył w stopniu szeregowca – 1.01.1919 r. pod Żninem, 8 i 11.01.1919 r. pod Szubinem. W 1922 r. poślubił Katarzynę z domu Małecką z Sulinowa pod Żninem. Małżonkowie doczekali się czworga dzieci i zamieszkali w Sulinowie. Zmarł 28.10.1946 r. w szpitalu w Żninie na gruźlicę.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Akt Zgonu 89/1946 USC Żnin.

Kamila Czechowska

Brych Stanisław (1887-1933), major piechoty Wojska Polskiego. Urodził się 30 lipca 1887 r. w Dusznikach. W armii pruskiej służył od 4 października 1904 r. do listopada 1918 r. Brał udział w I woj-

nie światowej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości został przyjęty do Wojska Polskiego 12 listopada 1918 r. jako oficer. Brał udział w powstaniu wielkopolskim. Od lutego 1919 r. dowódca oddziału rekrutów w Rakoniewicach w ramach Grupy Zachodniej. W marcu 1919 r. przeniesiony do Komendy Etapu w Grodzisku Wielkopolskim. W okresie od 7 kwietnia do 4 października 1919 r. pełnił funkcję dowódcy I batalionu w 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Awansowany do stopnia podporucznika 15 listopada 1919. Awans na stopień kapitana otrzymał ze starszeństwem od 1 czerwca 1919. W 1923 został przydzielony do 55 Pułku Piechoty jako oficer nadetatowy. W 1924 służył w Batalionie Szkolnym nr 7. Do stopnia majora piechoty awansowany ze starszeństwem z 1 stycznia 1928. Przydzielony do 2 Pułku Strzelców Podhalańskich w Sanoku. W 1928 roku pełnił w nim funkcję dowódcy II batalionu zapasowego. W latach 1932-1933 zajmował stanowisko komendanta Powiatowej Komendy Uzupelnień w Sanoku. Zmarł 7 czerwca 1933 w Sanoku. Został pochowany na Cmentarzu Garnizonowym w Poznaniu (kwatery V, miejsce 251). 2 października 1922 ożenił się z pochodzącą ze wsi Adolfowo, Franciszką z domu Opaska. Z małżeństwa tego urodziło się dwoje dzieci: córka Urszula (ur./ zm. 1922) i syn Henryk (1922-1998).

Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Burzyński Franciszek (1889-1969), urodził się 4 września 1889 roku w Budzynie pow. Chodzież w rodzinie rolnika-młynarza Jana Burzyńskiego i Wikto-

rii Berczyńskiej. Miał braci: Jana, Wincentego (ur. 1896) i Marcina (ur. 1897), siostry: Pelagię (1883-1972) i Mariannę (1900-1978) oraz rodzeństwo zmarłe w jako niemowlęta: Zofię, Stanisława i Józefa. Uczęszczał do szkoły w Budzynie, w której młodsi bracia Wincenty i Marcin uczestniczyli w 1906 roku w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. Po ukończeniu szkoły pracował w gospodarstwie rodziców, a gdy osiągnął wiek poborowy powołany został do armii pruskiej. 18 stycznia 1915 roku zawarł związek małżeński z urodzoną 14 maja 1890 r. w Rogoźnie Anną Rozalią Noak córką Ludwika Noaka i Emy Jencyk. Po rozpoczęciu I wojny światowej, 15 marca 1915 r. ponownie powołany został w szeregi armii pruskiej i wysłany na front. Tam został ranny, a po wyleczeniu 26 października 1916 roku zwolniony do domu jako inwalida wojenny. 25 maja 1915 r. urodziła mu się córka Joanna zamężna Buda, a 25 listopada 1916 r. syn Alfons, który zmarł 10 stycznia 1917 r. Kolejny syn – Wacław przyszedł na świat 17 września 1917 r. i po dwóch dniach zmarł. Wkrótce umarła również jego żona Anna (24-09-1917). Franciszek ponownie zenił się 11 lutego 1918 r. Jego wybranką była mieszkająca w Budzynie krawcowa Anna Nowicka urodzona 15 stycznia 1895 r. w Sokołowie – córka robotnika Antoniego Nowickiego i Józefy Kluga.

Franciszek
Burzyński

5 stycznia 1919 roku w Budzynie urodziła się córka Zofia (zameżna I-voto Święcichowska, II-voto Walendowska, III-voto Spaczyńska – zmarła w 2007 r.). Pięć dni po jej urodzeniu 10 stycznia 1919 r. zgłosił się do powstania. W szeregach Kompanii Budzyńskiej pod dowództwem por. Hasińskiego walczył w Powstaniu Wielkopolskim do 18 lutego 1919 r. uczestnicząc w zajmowaniu Budzyna, Trzaskowic i Chodzieży. Następnie do 26 października 1919 r. jako szeregowiec służył w Wojsku Polskim w Barcinie. Po zakończeniu powstania zamieszkał w Chodzieży, gdzie 21 marca 1925 r. urodziła się jego kolejna córka Kwiryna (zameżna Kaczmarek zm. 2010 r.). W czasie II wojny światowej pracował na PKP, a po jej zakończeniu (do 1957 r.) jako pomocnik referenta w Chodzieskich Zakładach Przemysłu Terenowego. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (6 grudnia 1957). Zmarł 10 września 1969 r. w Chodzieży i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym (grób nr C2-1-11). Żona zmarła 20 marca 1976 roku. W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział mąż siostry Marianny – Sylwester Ksycki.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; D. Dudziak, Strajk szkolny w Budzynie; Dorota Marciniak –maszynopis niepublikowanego biogramu Franciszka Burzyńskiego, pamiętki i relacja Marii i Zenona Święcichowskich.

Ewa Kabat

Cerklewicz Marcei (1889-1942), major piechoty Wojska Polskiego, komendant pomorskiej organizacji konspi-

racyjnej „Grunwald” (1939-1941). Urodził się 26 kwietnia 1889 r. w Barze na Podolu. Był synem Franciszka, powstańca styczniowego, i Antoniny z Radziejowskich. Uczęszczał do szkoły realnej w Płoskirowie, którą ukończył w 1907 r. Następnie do 1909 r. był uczniem szkoły wojskowej w Gregorjewsku. Prawdopodobnie z powodów politycznych został jednak pozbawiony stopnia oficera i odesłany do służby wojskowej w armii rosyjskiej. W 1911 r. rozpoczął studia na politechnice w Kijowie na Wydziale Mechanicznym. Po wybuch I wojny światowej przerwał studia i został zmobilizowany do wojsk lotniczych. 28 września 1914 r. został ranny podczas walki powietrznej z Niemcami nad Krasnostowcami. Od października 1915 r. służył w polskim Legionie Puławskim. Po przejściu kursu oficerskiego, przeszedł w stopniu chorążego do I Korpusu formowanego w rejonie Bobrujska. Od lutego 1916 r. był dowódcą kompanii w Polskiej Organizacji Wojskowej w Kijowie. Na początku listopada 1918 r. brał udział w akcji rozbrajania Niemców w Warszawie. Następnie wstąpił do odrodzonego Wojska Polskiego, obejmując funkcję dowódcy kompanii w 21 Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”. Od marca 1919 r. uczestniczył w powstaniu wielkopolskim jako dowódca I batalionu w 5 Pułku Strzelców Wielkopolskich (17 stycznia 1920 przemianowany na 59 Pułk Piechoty Wielkopolskiej). Od 7 sierpnia do 26 września 1920 r., w przełomowym momencie wojny z bolszewikami dowodził swoim pułkiem. Za udział w walkach pod Warszawą 16-18 sierpnia otrzymał Order Virtuti Militari. 15 listopada został bezpodstawnie zawieszony w czynnościach i sądzony. 8 sierpnia 1921 r. Wojskowy Sąd Okręgowy w Poznaniu uniewinnił

go i przywrócił do służby wojskowej. Po zakończeniu wojny zweryfikowany został w stopniu kapitana ze starszeństwem z 1 lipca 1919 (w 1924 r. zajmował 20, a w 1928 r. – 27 lokatę w korpusie oficerów zawodowych piechoty). Sprawował różne stanowiska dowódcze kolejno w 59 pp, 67 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (1924), 7 Batalionie Granicznym KOP, 66 Kaszubskim Pułku Piechoty im. Marszałka J. Piłsudskiego w Chełmnie (1928), ponownie w 67 pp i 5 Pułku Strzelców Podhalańskich w Przemyślu (1932). 27 stycznia 1930 awansowany został na stopień majora ze starszeństwem z 1 stycznia 1930 r. i 99. lokatą w korpusie oficerów piechoty. Latem 1934 r. został oddelegowany na stanowisko komendanta zgrupowania obozów letnich w Cetniewie. Z dniem 31 sierpnia 1935 przeniesiony został w stan spoczynku. Początkowo zamieszkał w Brodnicy, a od 1938 r. w Toruniu. Tam, jako działacz Konfederacji Związków Obrońców Ojczyzny, został zaangażowany w tworzenie pomorskiej siatki dywersji pozafrontowej o kryptonimie „Grunwald”. Prawdopodobnie został inspektorem obszarowym Tajnej Organizacji Wojskowej Grunwald na teren Pomorza z ramienia dowództwa Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII. We wrześniu 1939 r. walczył w obronie Modlina. Po wydostaniu się z twierdzy 7 października, powrócił do Torunia, gdzie został aresztowany przez Niemców i osadzony w Forcie VIII. Dzięki pomocy żony przyjaciela został przeniesiony do szpitala, skąd udało mu się wydostać. 5 listopada 1939 r. na tajnym spotkaniu utworzył na bazie dywersji pozafrontowej, którą wcześniej organizował, organizację konspiracyjną Grunwald. Następnie wyjechał do Warszawy, gdzie założył strukturę swojej organizacji, m. in. ko-

mórkę legalizacji. Prawdopodobnie z powodu braku możliwości samodzielnej działalności pod koniec kwietnia 1940 r. przystąpił do ogólnokrajowej Komendy Obrońców Polski; został szefem wydziału wojskowego i kierownikiem grup szturmowych Komendy Głównej KOP. W 1941 r. został aresztowany w Warszawie przez Gestapo i wysłany do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, gdzie zginął prawdopodobnie w 1942 r. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (1921), Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Państwową Odznaką Sportową (1931).

*CAW, akta personalne i odznaczenia-
we KK i MN, VM; Dziennik Personalny
z 1921 r. Nr 21, poz. 825; Gazeta Lwowska,
Nr 230 z 6 października 1931, s. 5;
Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycz-
nych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.*

Malwina Tomkowiak

Chmiel Stanisław (1876-1957), urodził się 25 kwietnia 1876 roku w Wyrzeczce koło Śremu. Był synem Józefa i Katarzyny. W 1903 roku zawarł związek małżeński z Zofią Jakubczak (ur. 3 maja 1880) w Józefowie. W tym samym roku wraz z żoną wyjechali na zachód w celach zarobkowych. Zamieszkali w Duisburgu, gdzie Stanisław pracował jako górnik. Tam też przyszła na świat piątka ich dzieci: Stanisława, Jadwiga, Konstancja i dwóch synów. W 1912 roku rodzina Chmielów wróciła do Zaniemyśla. Zamieszkali w domu przy rynku. Dom ten nabył od rodziny żydowskiej teść Stanisława, Jakub Jakubczak. Stanisław pracował natomiast jako robotnik leśny i przy budowie obwałowań Warty. W 1910 roku Zaniemyśl ze Środą połą-

czyła wąskotorowa kolejka parowa. Tam również znalazł czasowe zatrudnienie Stanisław Chmiel. Za zarobione na zachodzie pieniądze Stanisław zamierzał wybudować dom dla swojej rodziny. Plan ten pokrzyżował niestety wybuch I wojny światowej. Jako poddany niemieckiego cesarza Wilhelma II został wcielony do armii Pruskiej. Znalazł się we Francji. W 1916 roku Stanisław Chmiel walczył w jednej z najkrwawszych bitew I wojny światowej, w bitwie pod Verdun. Jego rodzinie długo przechowywano jego zegarek, który Stanisław otrzymał od niemieckiego dowódcy. Po bitwie jego oddział został skierowany na front wschodni. Wspomnienia Stanisława z tego okresu dotyczą pobytu w okopach i zaniku walk. Żołnierze wrogich sobie obozów handlowali, wymieniali się jedzeniem, rozmawiali. W grudniu 1917 roku Rosja bolszewicka ogłosiła zawieszenie broni i rozpoczęła rozmowy pokojowe. W 1918 roku Stanisław Chmiel wrócił do domu. W grudniu 1918 roku przystąpił ochotniczo do Powstania Wielkopolskiego. Był żołnierzem I ochotniczej Kompanii Średzkiej. Walczył jako szeregowy żołnierz. Po zakończeniu zwycięskiego dla Wielkopolan powstania wrócił do Zaniemyśla. Na starej działce wybudował nowy dom dla swojej rodziny. W czasie wojny urodziło się Stanisławowi i Zofii troje dzieci, dwóch synów i córka Helena. Niestety wszyscy synowie zmarli w okresie niemowlęcym. Po wojnie nie było łatwo ze zdobyciem pracy. Trudna sytuacja materialna skłoniła Stanisława Chmiela do ponownego wyjazdu za granicę. Kilkakrotnie jeszcze wyjeżdżał do Francji, gdzie pracował jako robotnik rolny. 1 września 1939 roku wybuchła II wojna światowa. Czas okupacji spędził w Zaniemyślu. Miał już wtedy ponad 60 lat.

Hitlerowcy nie dowiedzieli się, że był powstańcem wielkopolskim. Kilka nocy spędził jako zakładnik niemiecki w lokalu Mroczkowskiego na ul. Średzkiej. Stanisław Chmiel wraz z żoną wychowali 4 córki i doczekali się piętnastoletniego wnuka. W 1957 roku Stanisław Chmiel został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (wg danych z Biura Odznaczeń Kancelarii Prezydenta RP odznaczony został Uchwałą Rady Państwa PRL z 31 grudnia 1958 roku). Zmarł 29 listopada 1957 roku w Zaniemyślu. Pochowany został na miejscowym cmentarzu. W 1971 roku został awansowany pośmiertnie do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Jego nazwisko figuruje w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod red. Janusza Karwata, str. 69 i str. 205 oraz w książce pt. „Zaniemyślacy w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919” aut. Ludwik Gomolec na str. 26, wyd. 1993 r.

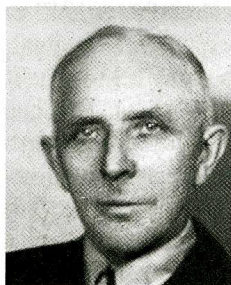
Opracowano na podstawie dokumentów i pamiątek rodzinnych rodzinnych.

Janusz Kujawa, Maria Mielcarzewicz

Chróśniak Jan (1890-1962), urodził się 19 października 1890 r. w Podgórzyźnie koło Żnina, w rodzinie Stanisława i Konstancji z domu Małeckiej. Od 6 do 14 roku życia uczęszczał do szkoły w Rydlewie i pracował na rodzinnym gospodarstwie. Po śmierci ojca w 1913 r. gospodarstwo rolne 125 morgowe objął jego brat. Dodatkowo pracował w latach 1910-1912 na majątku w powiecie żnińskim. W 1912 r. powołany został jako rocznik poborowy do wojska niemieckiego. W latach 1914-1916 brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim i wschodnim. W szere-

gach 34 Pułk Fizylierów został lekko ranny w prawą rękę 23.01.1915 r. Po powrocie z wojska od 1917 r. pracował jako urzędnik gospodarczy w majątku w Wilczkowie koło Żnina. 1.10.1918 r. powołano go do 49 pułku w Gnieźnie. Po miesiącu został zwolniony. Na wieść o wybuchu powstania Jan Chróśniak przystąpił do organizowania oddziału powstańczego w rodzinnej wsi Podgórzyn. Został dowódcą oddziału, a jego zastępcą Jan Budziak. Zebrani odbywały się w lokalu Kazimierza Szczecha w Podgórzynie. Do oddziału wstąpili także brat Władysław Chróśniak, Jan Pichłacz, Alojzy Kranz, Bolesław Kranz, Wawrzyn Sobolewski, Jan Sobolewski, Stanisław Rozwarski, Antoni Rozwarski, Stanisław Kujawa, Feliks Musiał, Stanisław Kończal, Konstanty Błażak, Stanisław Jarmuż. Oddział liczył około 80 osób. Chrzest bojowy oddział z Podgórzyzna przeszedł w walkach o Żnin 1.01.1919 r. 5.01.1919 r. oddział obsadził majątek w Sobiejuchach by 8.01.1919 r. wziąć udział w nieudanym ataku na Szubin. Po zajęciu przez Niemców Żnina udał się do Gniezna by prosić o pomoc dla zajętego przez Niemców miasta. Działanie to doprowadziło do dozbrojenia oddziału z Podgórzyzna w broń i amunicję. Dozbrojony oddział wziął udział w walkach o Żnin 11.01.1919 r. Po latach wspominał jak wziął własnego konia i pojechał do podżnińskiej wsi Góra by dodać ducha wal-

czącym tam powstańcom. Powstańcy widząc jego męstwo ruszyli jego śladem. W walkach z oddziału z Podgórzyzna ranny został Jan Pichłacz i Stanisław Rozwarski. Rannych umieszczono w Podgórzynie wraz z innymi potrzebującymi pomocy w gospodzie Szymona Kluczyńskiego, zabudowaniach Antoniego Budziaka i Stanisława Kończala. Pomoc medyczną udzielał dr Synoradzki oraz mieszkanki Podgórzyzna: Helena Budziak, Marta Kończak i Zofia Kluczyńska. Furmanki udostępniali dla powstańców Józef Bałza, Antoni Budziak, Szymon Kluczyński, Stanisław Kończal. Jan Chróśniak walczył w szeregach kompanii żnińskiej do 26.01.1919 r. Od 27.01.1919 – 3.02.1919 Jan Chróśniak wraz z Stanisławem Kujawą i Franciszkiem Słomkowskim wstąpili do kawalerii w Żninie. Walczył pod dowództwem Kazimierza Rychlewskiego i kpt. Jana Tomaszewskiego. Jan Chróśniak walczył pod Szubinem i Rynarzewem pod dowództwem por. Beutlera. Od 4.02.1919 do 31.03.1919 w kawalerii szubińskiej. Wysłany został także na kurs aspirantów oficerskich do Gniezna, który ukończył z wynikiem bardzo dobrym. Od 1.04.1919 do 1.05.1920 w szeregach 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Walczył na froncie litewsko – białoruskim jako dowódca plutonu pod Mińskiem, Bobrujskiem, nad Berezyną, Kukirewem. W czasie przybywania na froncie brał udział w dwutygodniowym kursie oświatowym w Mińsku, który ukończył z wynikiem dobrym. Od 20.04.1920 do 30.04.1920 przebywał w szpitalu w Inowrocławiu chorując na płuca, reumatyzm i żołądek. Zwolniony z wojska 30.04.1920 r. Od 27.09.1920 do 30.11.1923 r. w służył w szeregach Policji Państwowej w Poznaniu. 30.11.1923 r. rozpoczął pracę jako kon-

Jan
Chróśniak

troler Powiatowej Kasy Chorych w Wyrzysku, a następnie w tej firmie jako kontroler i inkasent w Łobżenicy. Tam też mieszkał przy ul. Hallera. W okresie dwudziestolecia międzywojennego był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków, a następnie Związku Powstańców Wielkopolskich. Zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski. W czasie II wojny światowej mieszkał w Bydgoszczy. Od 2.04.1940-19.01.1945 pracował w firmie budowlanej Max Reich Budownictwo Nazienne Podziemne jako robotnik. Właściciele próbowali wpłynąć na niego by podpisał niemiecką listę narodowościo-
wą, ale nie uległ tym namowom. Cierpiął z tego powodu szykany i zmuszono go do opuszczenia zajmowanego mieszkania przy ul. Śniadeckich. Po wojnie był aktywnym członkiem sekcji weteranów powstania w ZBoWiD w Bydgoszczy. Pracował umysłowym w Wojewódzkim Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych w Bydgoszczy, kolejno jako inkasent, kontroler i referent. Odznaczony w 1920 r. Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości nr 28158 nadanym 23.03.1937 r. za udział w powstaniu, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Srebrnym Krzyżem Zasługi nadanym uchwałą Rządu nr D-19320/57. Uchwałą Rady Państwa nr: 12.06-0.962 z dnia 6.12.1957 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstań-
czym. Żonaty od 27.02.1922 r. z Gertrudą z domu Knich. Małżonkowie doczekali się syna Dominika (ur. 1923). Jan Chróśnak zmarł 21 lipca 1962 r. w Bydgoszczy.

Akt Zgonu 1155/1962; Opis udziału w powstaniu autorstwa Jana Chróśnika; Kwestionariusz Medalu Niepodległości w CAW, Kartotek Powstańców

Wielkopolskich nr 584 w CAW; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Ciężki Maksymilian (1898-1951), powstaniec wielkopolski, major łączności Wojska Polskiego, uczestnik prac nad złamaniem szyfrów maszyny szyfrującej Enigma. Urodził się 24 listopada 1898 roku w Szamotułach, w rodzinie Józefa, przedsiębiorcy budowlanego i Weroniki z Zarzyńskich. Miał trzech braci i pięć sióstr. Uczęszczał do szkoły rolniczej w rodzinnym mieście. W 1914 r. w rodzinnym mieście utworzył oddział skautów i stanął na jego czele. Organizacja ta służyła jako zasłona maskująca werbunek ochotników do Legionów Polskich. 2 czerwca 1917 roku powołany został do armii niemieckiej i po przeszkoleniu rekruckim wyjechał na front zachodni, do Francji. Od 9 lutego do 19 listopada 1918 roku pełnił służbę w Oddziałach Zapasowych Łączności w Ohrdruf. Przebywając na urlopie zorganizował grupę konspiracyjną, skupującą broń od żołnierzy niemieckich. Przydała się wkrótce po demobilizacji i powrocie do rodzinnych Szamotuł. Na pierwszy sygnał o wybuchu powstania w Poznaniu, Maksymilian Ciężki uzbroił robotników fabrycznych i na ich czele usunął miejscową administrację niemiecką, zastępując ją Polakami, następnie połączył siły z innym

Maksymilian
Ciężki

oddziałem powstańczym i w nocy z 30 na 31 grudnia opanował pobliskie Wronki. Ciężka choroba płuc sprawiła, że musiał opuścić służbę liniową. 2 kwietnia 1919 roku, po wyzdrowieniu, ujawnił swoje kwalifikacje wojskowe wstępując do Oddziałów Radio w poznańskiej Cytaдели. W okresie od 30 listopada 1919 roku do 14 marca 1920 roku był słuchaczem Oficerskiej Szkoły Łączności w Zegrzu. Po ukończeniu szkoły przydzielony został do 2 Batalionu Telegraficznego w Poznaniu. W okresie od 5 stycznia 1921 roku do 23 marca 1923 roku dowodził radiostacją w Dowództwie: 6 Armii, 2 Armii, 18 Dywizji Piechoty i Wojska Litwy Środkowej oraz w Centralnej Radiostacji w Warszawie. W 1922 roku zdał maturę w Gimnazjum Stanisława Augusta w Wilnie. 24 marca 1923 roku został przydzielony do Oddziału II Sztabu Generalnego i wyznaczony na stanowisko referenta. W styczniu 1929 roku, zgodnie z sugestią Sztabu Głównego Wojska Polskiego, profesor Zdzisław Krygowski z Instytutu Matematyki Uniwersytetu Poznańskiego, zorganizował kurs kryptologów, na który skierowano grupę najzdolniejszych studentów, biegle mówiących po niemiecku. Na wykładowców wyznaczono kryptologów cywilnych i wojskowych ze Sztabu Głównego Wojska Polskiego: kpt. Maksymiliana Ciężkiego, mjr. Franciszka Pokornego i inż. Antoniego Pallutha. Wyróżniającymi się adeptami kryptologii byli trzej młodzi matematycy: Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygalski. Jesienią 1930 r. dla ośmiu studentów, którzy ukończyli kurs z najlepszymi wynikami, utworzono w Poznaniu filię Biura Szyfrów Sztabu Głównego WP. W lecie 1932 r. filia została rozwiązana, a Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygalski od dnia

1 września 1932 r. zatrudnieni zostali w Warszawie jako kryptolodzy Biura Szyfrów Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Rozwiązanie przez Mariana Rejewskiego tajemnicy Enigmy nastąpiło ostatecznie w grudniu 1932 roku, a praktyczne zastosowanie – z udziałem Henryka Zygalskiego i Jerzego Różyckiego – w styczniu 1933 roku. Odtąd, aż do jesieni 1939 r. polski Sztab Główny i Ministerstwo Spraw Zagranicznych, otrzymywały wielkiej wagi informacje o niemieckich siłach zbrojnych i innych rezerwach III Rzeszy (ale bez ujawnienia Enigmy jako ich źródła). 19 marca 1937 roku awansował na stopień majora w korpusie oficerów łączności. W 1946 roku został pozbawiony polskiego obywatelstwa, które przywrócono mu dopiero po śmierci. Polskie władze emigracyjne 1 stycznia 1946 roku awansowały go na stopień podpułkownika. Nigdy nie dowiedział się o śmierci swoich dwóch z trzech synów – te informacje żona Maksymiliana utrzymywała przed nim w tajemnicy w obawie o stan jego zdrowia. W 1949 roku przeniósł się z Londynu do Par w Kornwalii. W lokalnej szkole artystycznej uczęszczał na kurs tkactwa. Zmarł 9 listopada 1951 roku w Londynie na nowotwór płuc. Pochowany na cmentarzu Tywardreath. 23 listopada 2008 roku prochy Maksymiliana Ciężkiego zostały przewiezione do Szamotuł. Po uroczystej Mszy Św. pogrzebowej w Szamotułskiej Kolegiacie, został pochowany na cmentarzu parafialnym w Szamotułach, w kwaterze Powstańców Wielkopolskich. W tym samym dniu odbyło się uroczyste odsłonięcie pomnika Maksymiliana Ciężkiego, który znajduje się przed parkiem jego imienia. 3 maja 2009 roku w uznaniu wybitnych zasług dla nauki polskiej, za działalność na rzecz wolnej Polski, za osiągnięcia

w podejmowanej działalności państwowej i publicznej, odznaczony pośmiertnie przez Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. 20 czerwca 2015 r. imię ppłk. Maksymiliana Ciężkiego otrzymała Szkoła Podstawowa w Baborowie, nieopodal rodzinnych Szamotuł. Odznaczony był: Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości

Barbara Ciężka, Marek Grajek: Maksymilian Ciężki 1898-1951. Szamotuły: Fundacja Kultury Zamek Górków, 2008; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Czajkowski Józef (1874-1960), uczestnik powstania wielkopolskiego, urzędnik administracji lokalnej w powiecie wągrowieckim. Urodził się 25 stycznia 1874 roku w Czerlinie koło Wągrowca, w rodzinie chłopskiej. Był synem Antoniego i Katarzyny z domu Nitka, prowadzących 90-morgowe gospodarstwo. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Czeszewie pomagał w pracach gospodarczych bratu. W 1894 został powołany do służby wojskowej, którą odbył w szeregach gwardii w Berlinie. Zapewne uzupełnił też wykształcenie, gdyż po powrocie ze służby podjął pracę urzędnika w gospodarstwach ziemskich. W marcu 1913 znalazł się w składzie Sejmiku Powiatowego w Wągrowcu. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego prowadził własne gospodarstwo w Morakówku.

Od 30 grudnia 1918, po przejściu Gołańczy przez oddział powstańców pod dowództwem Włodzimierza Kowalskiego, został wyznaczony na męża zaufania w miejscowym komisaracie obwodowym. W marcu 1920 otrzymał nominację wojewody poznańskiego na funkcję tymczasowego komisarza obwodowego w Gołańczy. 18 lipca 1920 roku został członkiem 12-osobowego komitetu ds. organizacji pomocy *dla zagrożonej ojczyzny*, powołanego w Gołańczy pod kierunkiem Biendary. W lutym 1921 przeszedł na etatowego komisarza obwodowego w Gołańczy. Później pełnił podobną funkcję w Obornikach, ale w maju 1926 na własną prośbę został przeniesiony przez wojewodę z powrotem do Gołańczy. Po utworzeniu w administracji urzędu wójtowskiego 29 maja 1928 został mianowany na wójta obwodu w Gołańczy. Na tym ostatnim stanowisku pracował do 1931, a od 1930 ponownie zasiadał w wągrowieckim Sejmiku Powiatowym (aż do 1939). W kolejnych latach do wybuchu II wojny światowej był zarządcą majątków. Sąd Grodzki w Wągrowcu wyznaczył go w 1932 na przymusowego zarządcę w Laskownicy Małej. Czajkowski prowadził ponadto m. in. majątki Modrzewie (własność Wiktorii Sikorzyny) i Oleszno, gdzie zastał go wrzesień 1939. Okres II wojny światowej spędził w Wągrowcu, częściowo u rodziny, w trudnych warunkach materialnych. Od 1945 był pełnomocnikiem wągrowieckiego oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża, później pracował jako administrator kilku nieruchomości w Wągrowcu. Był także pełnomocnikiem dyrektora Państwowego Liceum Pedagogicznego ds. likwidacji szkolnego gospodarstwa rolnego w Sadach. Od 1903 żonaty z Anną Zielińską z Morakowa, miał troje dzieci:

Bronisławę (ur. 1910), Pelagię (ur. 1913) i Bonifacego (ur. 1917). Zmarł 19 maja 1960, pochowany został na cmentarzu starofarnym w Wagrowcu.

Andrzej Wieczorek, Gołaniecka Kompania Powstańcza 29.12.1918 – 16.02.1919, Gołańcz 2013, s. 197–198; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Barbara Tomkowiak

Czerwiński Kazimierz (1894-1990), urodził się 27 lutego 1894 roku w Budzynie pow. Chodzież. Był synem listonosza Mateusza Czerwińskiego i Marianny Kłos. Miał starszą siostrę Jadwigę (1892-1973) zamężna Galuba i dwóch młodszych braci – Wincentego (ur. 1897 r., który poległ w czasie I wojny światowej we Francji) i Klemensa (ur. 1900 r., zmarł w obozie koncentracyjnym Ansbachdal Flenssenburg 11.04.1945 r.) oraz młodsze siostry – Celinę (1895-1982) zamężna Staškowiak i Gertrudę (1902-1983) zamężna Stepczyńska. Ukończył szkołę powszechną. Powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Uczestniczył w bitwie o Chodzież, a następnie w pozostałych walkach na froncie pod Chodziężą. W stopniu starszego szeregowca w listopadzie 1921 roku został zwolniony z wojska. Był dwukrotnie żonaty. Pierwszą żoną była Franciszka Kołata. W Jamielniku k/Torunia, gdzie mieszkali, urodziła córkę Halinę (1926-2004), zamężna Kubica). Wkrótce po urodzeniu dziecka żona zmarła. Po jej śmierci Kazimierz ponownie się ożenił. Zawarł związek małżeński z urodzoną 19 lipca 1903 r. w Lipnikach Anną Eliminowską córką rolnika Piotra Elimi-

nowskiego i jego żony Pauliny Czarneckiej. Żona urodziła mu troje dzieci: córkę Melanię (1928-1988) zamężna Farkowska i synów: Zygmunta, który zmarł w wieku 5 lat na krztusiec którym zaraził się od dziecka sąsiadów oraz Romana (1932-1999). Kazimierz Czerwiński był bardzo przedsiębiorczym człowiekiem. Prowadził sklep obuwniczy w Chodzieży oraz jakiś czas w Poznaniu na ul. Główniej. Prowadził również restaurację. Pozbawieni majątku w czasie II wojny światowej (nie chciał podpisać niemieckiej listy narodowościowej) uciekł z rodziną przed Niemcami do Nowej Soli. Po wojnie jako pracownik umysłowy pracował w Zielonogórskim Przedsiębiorstwie Obrotu Zwierzętami Rzeźnymi w Nowej Soli. Następnie przeprowadził się do Leszna, gdzie mieszkał do 1960 r. Potem zamieszkał u syna Romana we Wrocławiu. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (17 grudnia 1975) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (28 grudnia 1957). Zmarł 14 lutego 1990 r. we Wrocławiu i został pochowany na miejscowym cmentarzu osobowickim (pole 49, grób 23A, rząd 2 od pola 50). Żona zmarła 6 sierpnia 1994 r. we Wrocławiu. W powstaniu brał również udział mąż siostry Gertrudy – Leon Stepczyński

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; rozmowa z Krystyną Pacholczyk i Franciszkiem Kanke; dokumenty i pamiątki rodzinne – Danuty Choroszy i Leszka Czerwińskiego.

Ewa Kabat

Czypicki Józef (1896-1940), urodził się 7 marca 1896 r. w Kościanie, syn Stanisława i Walentyny. Z zawodu był toka-

rzem. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Do Wojsk Wielkopolskich wstąpił 28 grudnia 1918 r. Walczył w IX Batalionie Obrony Krajowej obejmującym okręgi: Kościan, Śmigiel, Leszno, Wschowa. 10 stycznia 1919 uczestniczył w walkach na froncie południowym w okolicy Kąkolewa, Leszna i Rydzyny. Powstańcy zdobyli wtedy Sarnowę. Później służył w 74 Górnos Śląskim Pułku Piechoty (74 pp), który został utworzony 2 października 1919 z połączenia II, III i IV Batalionów Obrony Krajowej (ówczesna nazwa 1 Pułk Obrony Krajowej). 1 stycznia 1920 oddział przemianowany został na 2 Pułk Rezerwowy. 26 stycznia tego roku jednostka przemianowana została na 159 Pułk Piechoty Wielkopolskiej i włączona w skład Grupy Zachodniej Frontu Wielkopolskiego (przemianowanej na VII Brygadę Rezerwową), a 5 marca 1921 oddział przemianowany został na 74 Pułk Piechoty stacjonujący w Lublińcu. 5 listopada 1921 r. w Poznaniu zawarł związek małżeński z Marianną Hirsch. Z tego związku urodziły się dwie córki (Stanisława i Krystyna). Pierwsza żona Józefa Czypickiego zmarła w 1931 r. Kilka lat później ożenił się z Heleną z d. Zielińską. Z drugiego małżeństwa dzieci nie miał. Swoje życie zawodowe Józef Czypicki związał z kupiectwem – był właścicielem sklepu spożywczego przy ul. Wioślarskiej 53 na poznańskich Ratajach. Odznaczony Medalem Niepodle-

Józef
Czypicki

głości oraz odznakami pamiątkowymi: 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty i Wojsk Wielkopolskich. Bezpośrednio przed wybuchem II wojny oraz od jej początku, w ramach kontaktów handlowych i pod pozorem spotkań towarzyskich, spędzanych na grze w karty, był czynnym uczestnikiem działań konspiracyjnych. Za swoją działalność oraz udział w Powstaniu Wielkopolskim aresztowany już 18 listopada 1939 r. i osadzony w Forcie VII, zlokalizowanym przy Al. Polskiej (wówczas: Friedrich-Krupp-Allee). Celem aresztowań było „*ujęcie niebezpiecznych z punktu widzenia okupanta przeciwników Rzeszy i (...) oczyszczenie podbitego obszaru z nieodpowiednich elementów*”. Pierwsze aresztowania objęły przede wszystkim inteligencję – nauczycieli, księży, kupców, lekarzy, prawników i urzędników. Liczni byli wśród aresztowanych przedstawiciele sfer mieszczańskich i ziemiańskich. Józef Czypicki z Fortu VII już nie wrócił, zginął śmiercią męczeńską 7 stycznia 1940 r. Do dziś nie wiadomo w jaki sposób. Z opowiadań współwzięcia, który przeżył Fort VII wynika, że został zagryziony przez psy podczas urządzanej przez esesmanów „wycieczki w Karpaty” – była to ucieczka przed psami po kamiennych schodach, w okresie zimowym dodatkowo polewanych wodą. W/g uzyskanego po wielu miesiącach (13.02.1942 r.) aktu zgonu nr 1241 miał popełnić samobójstwo przez powieszenia. Ta przyczyna śmierci, podobnie jak „zastrzelony przy próbie ucieczki” lub „osłabienie serca” figuruje na aktach zgonu większości zamordowanych w Forcie VII.

Olszewski Marian, Fort VII w Poznaniu, Wydawnictwo Poznańskie 1974; dokumenty z archiwum domowego i wspo-

mnien c6erek J6zefa Czypickiego – Stanisławy Przybeckiej i Krystyny Wojciechowskiej; Szczechowiak D., Czypicki J6zef (1896-1940), (w:) Powstganczy Wielkopolscy, Biogramy uczestnik6w Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Red. B. Polak, Poznań 2015, t. XII, s. 23-24.

Danuta Szczechowiak

Czyż J6zef (1903-1995), urodził się 26 lutego 1903 roku w Konarzewie powiat poznański w rodzinie Marcina i Marii Czyż6w. 27 grudnia 1918 roku zgł6sił się jako ochotnik do 3 kompanii 10 Pułku Strzelc6w Wielkopolskich i pod dow6dztwem porucznika Andrzeja Kopy walczył pod Zbąszyniem. Po zakończaniu działań powstańczych wr6cił do słuźby w garnizonie Sołacz, z której został zwolniony w maju 1919 r. W 1923 r. zatrudniony został jako nauczyciel w szkole w Brzekińcu pow. Chodzież. Od tego roku przyjęty został w grono czł6nk6w Towarzystwa Powstańc6w i Wojak6w im. gen. Dowbor – Muśnickiego w Budzynie. Na podstawie dow6d6w powstańczych wystawionych przez pułkownika Andrzeja Kopa i kapitana Jana Gawrońskiego, którzy w latach 1918/1919 byli w powiecie poznańskim organizatorami ruchu powstańczego, wprowadzającym był 6wczesny prezes towarzystwa – J6zef Jankowski. Przygot6wał korektę broszury Piotra Grzeczeki i doprowadził do jej wydrukowania w Bydgoszczy. We wrześniu 1939 roku, podczas krwawej niedzieli w Bydgoszczy został aresztowany, ale przy pomocy kolegi udało mu się zbiec i wraz z rodziną uciekł w kierunku Warszawy przez Mińsk Mazowiecki, p6źniej do Lublina. Podczas okupacji hitlerowskiej prac6wał przy kanale Warta-Gopło. Został rozpo-

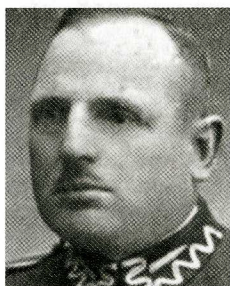
znany jako Powstańiec Wielkopolski, wtrącony do więzienia i skazany na cięźkie prace. Po zakończaniu II wojny światowej wr6cił do Bydgoszczy i organiz6wał szkołę na Wilczaku. W następnym roku w Chodzieży uczył biologii i matematyki w gimnazjum i liceum og6lnokształcącym. Potem w Pile był organizatorem gimnazjum i liceum handlowego; bud6wał nowy gmach szkoły o 37 salach lekcyjnych. Uczestniczył w posiedzeniach Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Organiz6wał w 5 powiatach kursy szkoleniowe młodego sprzedawcy. Wprowadzał życie kulturalne – przedstawienia teatralne, wycieczki, wykłady. Od 1952 roku prac6wał w Poznaniu. W 1972 roku napisał „Monografię miasteczka Budzyń”. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (27 lutego 1976). Zmarł w Poznaniu 26 września 1995 r. został pochowany na cmentarzu na Junikowie (pole 21, kwatery 1, rz6d 2, miejsce 8).

D. Dudziak, Strajk szkolny w Budzynie; Franciszek Kaźmierczak, Kronika ZBoWiD k6ła budzyńskiego za okres od 1921-1967 r.

Ewa Kabat

Darcz Walenty (1895-1971), urodził się 12 lutego 1895 r. w Gradowicach, w byłym powiecie śmigielskim. Syn małorolnego Wawrzyna i Antoniny z d. Nijaka. Miał siedmioro rodzeństwa. Ojciec jego, aby utrzymać rodzinę wyjechał do pracy w kopalni w Westfalii. Do szkoły powszechnej uczył się w Gradowicach. W 1909 r. po ukończaniu 4 klasy w 1909 r. odszedł ze szkoły i podjął pracę zarobkową, gdyż po śmierci ojca w 1906 r. jego rodzina znajdowała się w trudnej sytuacji materialnej. Najpierw

pracował jako parobek, następnie przy budowie torów kolejowych. Następnie wyjechał do Nadrenii Północnej – Westfalii, gdzie pracował w kopalni Prosper w Bottrop. Po wybuchu I wojny światowej 14 maja 1915 r. został powołany do armii niemieckiej do 9 Pułku Dragonów. Z pułkiem tym walczył na froncie francuskim oraz na froncie rosyjskim. W armii niemieckiej awansował do stopnia kaprała i odznaczony został Krzyżem Żelaznym II kl. 12 listopada 1918 r. został zwolniony z armii niemieckiej i powrócił do Gradowic. Brał udział w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego. Na początku grudnia 1918 r. brał udział w rozbiciu niemieckiego stowarzyszenia byłych wojskowych w Gradowicach i współorganizował drużynę ochotniczą pod powództwem sierż. Marciniaka. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego 5 stycznia 1919 r. na czele 26 powstańców z Gradowic wstąpił do kompanii wielichowskiej, mianowany został dowódcą sekcji. Brał udział w walkach pod Rostarzewem, Wolsztynem, Kopanicą, Jaromierzem i Kargową (12 lutego 1919 r.), gdzie został lekko ranny w nogę. Został przewieziony do szpitala w Wolsztynie. Po czterotygodniowej rekonwalescencji został przekazany do 9 kompanii 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich (późn. 61 Pułku Piechoty). Pełnił służbę na Froncie Wielkopolskim. 12 września t. r. przeniesiony został do 2 Pułku Ułanów Wielkopolskich

Walenty
Darcz

(późn. 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich). Z pułkiem tym brał udział w walkach na froncie wojny polsko-bolszewickiej od 10 marca do 24 listopada 1920 r. Za wykazane męstwo na polu walki awansowany został do stopnia plutonowego (z dniem 17 września 1920 r.) oraz odznaczony Krzyżem Walecznych. Wyróżnił się w bitwach pod Koziatynem (27 kwietnia 1920 r.) i w trakcie odwrotu spod Kijowa w bitwie pod Antonówką (1 czerwca 1920). Po powrocie z frontu pozostał w służbie wojskowej w 16 Pułku Ułanów w Bydgoszczy. Z dniem 1 marca 1921 r. został mianowany podoficerem zawodowym, a z dniem 28 sierpnia 1921 r. został awansowany na stopień wachmistrza zawodowego, a z dniem 1 grudnia 1928 r. do stopnia st. wachmistrza zawodowego. W 16 Pułku Ułanów służył do 1938 r. na stanowisku szefa szwadronu. Za okres służby w corocznych arkuszach kwalifikacyjnych otrzymywał opinie: *Wybitny podoficer pod każdym względem* (1930), *Bardzo dobry podoficer* (1933, 1934, 1935). W 1930 r. otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi za zasługi na polu wyszkolenia wojskowego. W międzyczasie uzupełnił wykształcenie w zakresie 7 klas szkoły powszechnej. W 1938 r. został przeniesiony do rezerwy. Przeniósł się z rodziną do Michorzewka, gdzie zakupił gospodarstwo rolne. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do macierzystego 16 Pułku Ułanów, z którym brał udział w działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. Po kapitulacji powrócił do Michorzewka. Był poszukiwany przez Niemców, ukrywał się najpierw w Michorzewku, potem w Gradowicach, skąd pod zmienionym nazwiskiem w 1941 r. wyjechał do Niemiec do Nadrenii do pracy w kopalni. Żona z dziećmi w grudniu 1939 r. została wywieziona najpierw

do obozu przejściowego w Konstancynie k/Łodzi, a następnie do Generalnego Gubernatorstwa do Zamościa, gdzie przebywała do końca wojny. Po zakończeniu wojny Walenty Darcz wrócił do Michorzewka, gdzie mieszkał i prowadził gospodarstwo rolne aż do śmierci. Zmarł 11 kwietnia 1971 r. Pochowany został na cmentarzu w Michorzewie. 10 maja 1921 r. zawarł związek małżeński z Bronisławą Burmistrz z Gradowic. Miał 5 dzieci: Alojzy (1922), Halina (1923), Jeremiasz Bogumił (1930), Danuta (ur. 1933), Leszek (1938). Odznaczony: Krzyżem Walecznych (Nr 5935), Medalem Niepodległości (1930), Brązowym Krzyżem Zasługi (1930), Medalem pamiątkowym za wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia odzyskania Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

CAW, Akta personalne, sygn. 306+241+1070; tamże: akta odznaczeniowe: sygn. KZ 11-75, sygn. KW 23; K. Szcześniak, Wielichowanie w walce o wolność (w:) Materiały do historii Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 74, 84, 133; XV-lecie 16/2 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Jednodniówka, Bydgoszcz 1934, s. 43, 84; Darcz Walenty (1895-1971) (w:) Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, red. B. Polak, T. XII, s. 29-31, Poznań 2015 (tu błędne imię i nazwisko autora – winno być Zenon Józwiak); „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1922, Nr 5, s. 177; „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1930, Nr 6, s. 82; informacje uzyskane od wnuczki Anety Adamskiej.

Zenon Józwiak

Dąbrowski Marcin (1901-1955), powstaniec wielkopolski. Urodził się 8 listopada 1901 roku w miejscowości Sobów (województwo kieleckie), w rodzinie zarządcy Mikołaja i Antoniny Buszkiewicz. Wiosną 1911 roku rodzina Dąbrowskich przeniosła się do Roszkówka koło Rawicza, gdzie ojciec Szczepana otrzymał pracę wóldarza. Jako 17 letni ochotnik, od stycznia 1919 roku brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, później w wojnie sowiecko – polskiej. Służył jako szeregowiec w oddziałach kawalerii. Po zakończeniu wojny pracował jako robotnik przemysłowy. W 1923 roku wyemigrował do Francji i pracował tam jako górnik i robotnik. Za udział w strajkach robotniczych został wydalony do Polski. W 1939 roku brał udział w Kampanii Wrześniowej, po dostaniu się do niewoli przebywał w obozie jenieckim (Stalag II B – Hammerstein na Pomorzu, obecnie Czarne). Później pracował jako przymusowy robotnik rolny. Po zakończeniu wojny

Marcin
Dąbrowski

wrócił do kraju i przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł 5 marca 1955 roku w Rawiczu. Od 1923 roku żonaty z Marią Świejkowską, z którą miał synów: Mariana (ur. 1928, zm. 2003) i Eduarda (ur. 1930).

Materiały ze zbiorów autora.

Ryszard Dąbrowski

Dąbrowski Stanisław (1900-1945), powstaniec wielkopolski i śląski, żołnierz Batalionów Chłopskich, Urodził się 13 stycznia 1900 roku w Borcuchach (powiat Iłża, woj. kieleckie) w zubożałej rodzinie szlacheckiej Mikołaja i Antoniny Buszkiewicz. W latach 1907 – 1911 uczęszczał do szkoły powszechnej w Eugeniewie k. Borcuchów, od wiosny 1911 do 1914 w Roszkówku k. Rawicza. W l. 1915 – 1917 uczył się w zawodzie szewca. Naukę ukończył zdając egzamin czeladniczy; następnie pracował jako szewc w Miejskiej Górce k. Rawicza do 1918 roku. W styczniu 1919 wstąpił do Straży Ludowej w Miejskiej Górce, a od 9 stycznia t. r. w szeregach I kompanii 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. W czerwcu 1919 r. w bitwie pod Rawiczem został ranny w lewą rękę. Brał udział w wielu bitwach i potyczkach m. in. pod Łaszczynem, Zieloną Wsią, Kępem i innymi. Od stycznia uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej, jako żołnierz kolumny transportowej, amunicyjnej, później kompanii CKM w 17 DP. Od maja 1921 uczestnik III Powstania Śląskiego, w szeregach 6 kompanii strzelców górnośląskich; walczył pod Mysłowicami, Siemianowicami i in. Od sierpnia 1923 roku wraz z pięcioma braćmi na emigracji zarobkowej we Francji; od września 1923 do marca 1931 pracował jako górnik w kopalni koło Saint Avold, początkowo jako łądo-

Stanisław
Dąbrowski

wacz i wózkowy, następnie rębacz przodowy. Od marca 1931 wraz z teściem prowadził restaurację i zakład rzeźniczy. Po śmierci pierwszej żony, w maju 1934 roku wrócił do Polski. Początkowo zamieszkał w Poznaniu, gdzie pracował jako stróż. Został członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych, Związku Powstańców Wielkopolskich i Związku Powstańców Śląskich. Od marca 1939 roku mieszkał w Ostrowcu Świętokrzyskim i pracował jako wartownik w cegielni inżyniera Władysława Klepackiego. Walczył we wrześniu 1939 r.; wzięty do niewoli nad Bzurą, pracował jako robotnik przymusowy w III Rzeszy. W grudniu 1941 urlopowany z powodu choroby żony. Od stycznia 1942 r. do listopada 1943 roku pracował w cukrowni, na stanowisku wartownika. Z początkiem 1942 r. został członkiem Batalionów Chłopskich (pseudonim „Wujek”). Jesienią 1943 r. jego dzieci z pierwszego małżeństwa zostały wywiezione na roboty do Niemiec. Po pożarze cukrowni w Ostrowcu Świętokrzyskim (grudzień 1943 r.) ukrywał się w Lemieszach k. Ostrowca; wkrótce został mianowany dowódcą istniejącego tam Oddziału Specjalnego Batalionów Chłopskich. Jesienią 1944 podjął współpracę z działającym na tym terenie radzieckim oddziałem partyzanckim skoczków spadochronowych, pod dowództwem kapitana Kuprynowicza. 24 grudnia 1944 roku żandarmeria niemiecka aresztowała kilku członków oddziału, w tym Stanisława i jego żonę. Dowódca radziecki został natychmiast zastrzelony. Kobiety przewieziono do obozu koncentracyjnego Bergen – Belzen. Stanisław 18 stycznia 1945 roku (po pobycie w więzieniach w Częstochowie i Krakowie) trafił do obozu Koncentracyjnego w Gross – Rosen (Rogoźnica);

stamtąd 11 lutego został ewakuowany do obozu Mittelbau – Dora, gdzie pracował w komandzie remontującym tory i urządzenia kolejowe, które były niszczone ciągłymi bombardowaniami alianckimi. Zmarł 17 kwietnia 1945 roku na terenie obozu, w sześć dni po wyzwoleniu przez wojska amerykańskie. Odznaczony był Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918 – 1921 (1937) i Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich (1935). Był trzykrotnie żonaty: we wrześniu 1924 r. poślubił Józefę Adamską (zm. 1933), z którą miał dwoje dzieci, córkę Wandę i syna Bolesława (ur. 1930). W kwietniu 1935 r. ożenił się z Magdaleną Jakób (zm. w maju 1942 r.). Od lutego 1943 żonaty ze Stanisławą Oberwajs. Z tego małżeństwa miał dwoje dzieci: córki Annę (ur. 09. 1943) i Teresą (ur. 08. 1945 w wyzwolonym obozie koncentracyjnym Bergen – Belsen). Miał jeszcze troje dzieci: synów Stefana (ur. 1916) i Mieczysława (ur. 1919) i jedno nieustalonej płci i imienia.

Materiały ze zbiorów autora.

Ryszard Dąbrowski

Dąbrowski Szczepan (1897-1925), powstaniec wielkopolski, górnik. Urodził się 26 grudnia 1897 roku w Siniawskiej Woli (województwo kieleckiej), jako syn Mikołaja i Antoniny z domu Buszkiewicz. Ojciec Mikołaja pochodził ze zubożałej rodziny szlacheckiej i pra-

Szczepan
Dąbrowski

cował jako najemny zarządca robotników rolnych. Wiosną 1911 roku rodzina Dąbrowskich przeniosła się do Roszkówka koło Rawicza, gdzie ojciec Szczepana otrzymał pracę wóldarza. Na początku stycznia 1919 roku jako ochotnik wstąpił do wojskowych formacji Powstania Wielkopolskiego i brał udział w walkach jako szeregowiec – kawalerzysta. Po zakończeniu działań powstańczych w Wielkopolsce był uczestnikiem wojny polsko – sowieckiej. W 1923 roku wyemigrował do Francji i pracował tam jako górnik. Zmarł w 1925 roku w Merlebach w Lotaryngii na skutek wypadku w kopalni. 18 listopada 1919 roku ożenił się ze Stanisławą Gładszy.

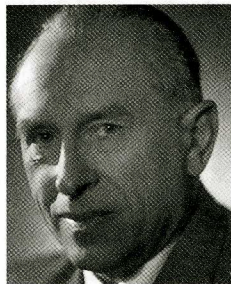
Materiały ze zbiorów autora.

Ryszard Dąbrowski

Dega Wiktor Marian (1896-1995), lekarz, profesor Uniwersytetu Poznańskiego, a później AM w Poznaniu, współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Ortopedycznego i Traumatologicznego. Pierwszy Kawaler Orderu Uśmiechu, który odebrał 6 lutego 1969 w Poznaniu, członek Międzynarodowej Kapituły tego orderu, członek Prezydium Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu w 1971 roku. Urodził się 7 grudnia 1896 w Poznaniu. Jego rodzicami byli Wiktor, wicedyrektor Zakładu Ubezpieczeń i Zofia z domu Korzbok-Tuchołka. Uczył się w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, jednak nie ukończył tam nauki z powodu wybuchu I wojny światowej. Podczas nauki w tej placówce należał do Towarzystwa Tomasza Zana. W 1915 powołany został do armii niemieckiej, w której służył do końca I wojny światowej. Następnie wziął udział w powstaniu wielkopolskim,

uczestnicząc między innymi w walkach o lotnisko na Ławicy. W czynnej służbie w Wojsku Polskim pozostał do 1920 roku. Jeszcze podczas służby w armii niemieckiej w 1919 zdał maturę w Koblencku, a następnie rozpoczął studia medyczne na uniwersytecie w Berlinie. Po opuszczeniu armii w 1920 wznowił przerwane studia na Uniwersytecie Warszawskim, a 1922 przeniósł się na Wydział Lekarski Uniwersytetu Poznańskiego, na którym uzyskał tytuł doktora wszech nauk lekarskich w 1924. Po studiach specjalizował się w ortopedii i chirurgii ortopedycznej w Klinice Ortopedii Uniwersytetu Poznańskiego pod kierunkiem prof. Ireneusza Wierzejewskiego. W latach 1925-1926 pogłębiał swoją wiedzę w zakresie ortopedii, pracując u prof. Nove-Josseranda w Lyonie oraz prof. Ombredanne'a w Paryżu. Od 1926 r., jako asystent, prowadził dla studentów wychowania fizycznego UP wykłady z gimnastyki leczniczej i masażu, a w 1928 został kierownikiem Poradni Sportowo-Lekarskiej w Poznaniu. W 1931 r. został prymariuszem Poznańskiego Zakładu Ortopedycznego im. B. S. Gąsiorowskiego. W 1932 r. ponownie wyjechał za granicę, gdzie nawiązał kontakty prof. Puttim z Bolonii oraz prof. Patrikiem Haglundem ze Sztokholmu. W rok później (1933) habilitował się, pisząc rozprawę „Badania z dziedziny etiologii i patogenezy wrodzonego zwichnięcia biodra”. W tym okresie został członkiem honorowym poznańskiej Korporacji Akademickiej „Icaria”. W listopadzie 1937 r. Wiktor Dega był ordynatorem zbudowanego i zorganizowanego według jego planów Oddziału Ortopedycznego Szpitala Miejskiego w Bydgoszczy. Funkcję tę pełnił do 31 sierpnia 1939 r., kiedy został zmobilizowany. W stopniu kapitana służył w Armii Po-

morze, został ranny w bitwie pod Kutnem, a 17 września 1939 r. wraz ze szpitalem polowym, w którym pracował, dostał się do niewoli. W kwietniu 1940 r. został zwolniony, po czym objął stanowisko ordynatora Oddziału Chirurgii Dziecięcej w warszawskim Szpitalu Karola i Marii. Podczas powstania warszawskiego był chirurgiem w punkcie opatrunkowym „Sano” przy ul. Lwowskiej. Po kapitulacji ewakuował się ze szpitalem Karola i Marii do Włodzimirzowa koło Piotrkowa Trybunalskiego, gdzie pracował aż do wkroczenia Armii Czerwonej. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił do Poznania, gdzie podjął nauczanie na Uniwersytecie. W grudniu 1945 r. otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego i posadę kierownika Katedry i Kliniki Ortopedycznej. Po reformie w 1950 r. wraz z kierowaną przez siebie katedrą i kliniką przeszedł do nowo utworzonej Akademii Medycznej w Poznaniu. Zorganizowanie pracy kliniki od podstaw pozwoliło mu na wdrożenie własnego programu kompleksowego leczenia chorych z upośledzoną czynnością narządu ruchu. W 1956 r. został mianowany profesorem zwyczajnym. W latach 1957-1967 był ekspertem WHO w zakresie adaptacji, a w okresie 1959-1962 rektorem AM. W 1960 r. jako jednemu ze światowych pionierów rehabilitacji udało mu się w Poznaniu utworzyć pierwszą na świecie Katedrę Medycyny Rehabili-

Wiktor Marian
Dega

tacyjnej. Jego sukcesy sprawiły, że w 1969 Ministerstwo Zdrowia włączyło rehabilitację w ramy organizacji opieki medycznej. W następnym roku Europejskie Biuro WHO uznało jego program kompleksowej rehabilitacji obecnej na każdym etapie leczenia za modelowy. Na dorobek naukowy prof. W. Degi składa się ponad 250 prac, z czego około 60 dotyczy wrodzonych zwicnięć stawu biodrowego. Jego badania w tej dziedzinie stały się podstawą do opracowania metody operacyjnego leczenia nazywanej osteotomią transiliakalną. Za swój wkład w tej dziedzinie otrzymał Nagrodę Państwową I stopnia. Sam profesor był również autorem kilku technik operacyjnych. Jego osiągnięcia były wielokrotnie doceniane zarówno przez naukowców, jak i pacjentów. Otrzymał doktoraty Honoris Causa Akademii Medycznych w Poznaniu (1968), Krakowie (1974), Wrocławiu (1973), Łodzi (1977), AWF w Poznaniu i Uniwersytetu w Halle – Wittenberg (1977). Był członkiem prezydium PAN-u, dziewięciu krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych, honorowym członkiem czterech krajowych i szesnastu zagranicznych towarzystw. Otrzymał również Nagrodę im. Alberta Laskera w 1966 r. (najwyższa światowa nagroda w dziedzinie rehabilitacji przyznawana przez Międzynarodowe Towarzystwo Rehabilitacji). Otrzymał wiele odznaczeń państwowych, w tym Order Budowniczych Polski Ludowej (1964), Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1971), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1953). Był pierwszym w historii Kawalerem Orderu Uśmiechu. 21 lipca 1968 roku otrzymał nagrodę państwową I stopnia. 11 lutego 1992 uchwałą Rady Miasta Poznania otrzymał Honorowe

Obywatelstwo Miasta Poznania. Zmarł 16 lutego 1995 roku w Poznaniu.

Wiktor Dega: Zapiski do autobiografii, cz. 1 Moja droga życiowa do wiedzy i zawodu, (w:) Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, R. 29: 1985 z. 2 s. 259–322; Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski (red.) Wielkopolski Słownik Biograficzny, Warszawa-Poznań 1983; Trybuna Robotnicza, nr 143 (8508) 18 czerwca 1971 roku, s. 1; Nowiny Rzeszowskie, nr 172 (5927), 20-21-22 lipca 1968, s. 2; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Derek Feliks (1900-1975), urodził się 15 listopada 1900 roku w Wyszynach w rodzinie rolnika Franciszka Derka i jego żony Bronisławy Wołyńskiej. Miał trzy siostry: Konstancję, zamężna Gramowska, Felicję i Benignę, zamężna Krzyżanowska oraz dwóch braci: Franciszka (zginął w czasie II wojny światowej) i Józefa. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej, po ukończeniu której pracował w gospodarstwie rodziców. W sierpniu 1918 roku został wcielony do armii pruskiej, do 27 pułku piechoty w Halberstadt. Po zakończeniu I wojny światowej, pod koniec 1918 r. zwolniony z wojska wrócił do domu, do Wyszyn. Gdy rozpoczęło się Powstanie Wielkopolskie 1 stycznia 1919 r. zgłosił się do

Feliks
Derek

oddziałów kompanii budzyńskiej, z którą walczył o Chodzież, pod Radwankami, Nakłem, Szubinem i Rynarzewem. Po zakończeniu powstania walczył w szeregach Wojska Polskiego. Po odbyciu służby wojskowej 21 listopada 1921 r. w stopniu kaprała powrócił do domu. Znalazł zatrudnienie jako listonosz i zamieszkał na stacji w Hucie k/Czarnkowa, w rodzinie swojej przyszłej żony. 14 września 1926 roku w Czarkowie zawarł związek małżeński z urodzoną 26 października 1905 r. w Hucie k/ Czarnkowa Leokadią Ratajczak, córką rolnika Stanisława Ratajczaka i jego żony Marii Wiczorek. Z małżeństwa tego pierwsza urodziła się córka Genowefa Aleksandra, która po 20 dniach zmarła. Kolejne dzieci – synowie Bernard i Marcei również szybko zmarli. Była to dla młodych małżonków wielka tragedia, gdyż nie znano przyczyny śmierci dzieci. Kiedy miało urodzić się kolejne dziecko młoda mama była pod opieką lekarza z Poznania i tam szczęśliwie 15 grudnia 1930 r. urodziła się pierwsza córka Ewa, zamężna Tomczak. Następne córki urodziły się już w Hucie k/Czarnkowa: Gabriela (1933-1980), zamężna Gołębiowska; Eugenia (1934-2012), zamężna Nowakowska. Feliks otrzymał propozycję pracy w Poznaniu jako strażnik Poczty Polskiej. Z propozycji w końcu skorzystał i w 1937 r. córka Ewa chodziła do szkoły na Naramowicach. Pod koniec sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do 38 plutonu łączności. Rodzina nadal mieszkała w Poznaniu, a żona pracowała jako gosposia u niemieckiej rodziny. Feliks wrócił do domu w październiku 1939 r. i dalej pracował na poczcie. Po wyzwoleniu w 1945 r. powrócił z rodziną do swojego domu w Hucie k/Czarnkowa, który szczęśliwie ocalał. Zatrudniony został jako listonosz na poczcie w Czarn-

kwie, czasami pracował na zastępstwie w Hucie, gdzie mieszkał. W sierpniu 1945 r. przyszła na świat córka Jolanta, zamężna Wiza. Feliks Derek miał szerokie zainteresowania. Pasjonowało go myślistwo i hodowla gołębi pocztowych. Jego gołębie brały udział w licznych zawodach. Należał do koła łowieckiego i sprawował funkcję łowczego oraz strażnika lasów podległego rewiru. Uwielbiał zwierzęta, posiadał konia którym wyjeżdżał na objazd lasów i na polowania. Pasjonował się posiadaniem różnych ras psów myśliwskich. Był bardzo lubianą i poważaną osobą. Pomagał ludziom w załatwianiu trudnych spraw. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (10 listopada 1958) i Odznaką Grunwaldzką. 29 grudnia 1963 r. w Czarnkowie zmarła jego żona, którą pochowano w Hucie k/Czarnkowa. W wieku 67 lat ponownie się ożenił, z wdową Leokadią Stachowiak i zamieszkał w Poznaniu. Zmarł 7 lutego 1975 roku. Pochowany został obok swojej pierwszej żony Leokadii w Hucie k/Czarnkowa.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Zofia Barnaś, Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich Ziemi Nadnoteckiej; relacja i pamiętki córek Ewy Tomczak i Jolanty Wiza.

Ewa Kabat

Dębski Leon Piotr (1890-1940), pułkownik artylerii Wojska Polskiego. Urodził się 10 lipca 1890 r. w Wsiechświat-skaja (Rosja) jako syn Stanisława i Józefy z domu Dunin-Brzezińska. Przez dwa lata uczył się w gimnazjum w Żytomie-

rze, następnie w Szkole Kadetów w mieście Sumy, od 1908 w Szkole Wojennej w Kijowie – został jej absolwentem w 1910. Po wybuchu I wojny światowej w szeregach Armii Rosyjskiej w stopniu podporucznika był na froncie od 18 sierpnia 1914. Został ranny. Później awansowany do stopnia kapitana i dekorowany odznaczeniami rosyjskimi. Od 1917 służył w I Korpusie Polskim w Rosji i podczas wojny domowej w Rosji walczył z oddziałami bolszewickimi w okolicach miast Witebsk, Orsza i Bobrujsk. Po tym jak rozwiązaniu uległ I Korpus Polski, trafił do Kijowa i działała w ramach Polskiej Organizacji Wojskowej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w Kijowie został przyjęty do Wojska Polskiego 25 listopada 1918. Delegowany do dyspozycji Głównego Dowództwa w Poznaniu. Był organizatorem II dywizjonu 1 Pułku Artylerii Lekkiej i został jego dowódcą 12 stycznia 1919. Na tym stanowisku uczestniczył w powstania wielkopolskim i walczył w okolicach Rogoźna. Został dowódcą II dywizjonu 3 Pułku Artylerii Lekkiej, od połowy 1919 brał udział w walkach na wojnie polsko-bolszewickiej. Od 8 sierpnia 1919 był p. o. dowódcy 14 Wielkopolskiego Pułku Artylerii Lekkiej (po przemianowaniu 3 Pułku Artylerii Lekkiej), od 15 września 1920 dowódcą. Był także p. o. dowódcy Brygady Artylerii. Za swoje czyny podczas kierowania artylerią w walkach pod Mińskiem i Bobrujskiem otrzymał Order Virtuti Militari. Po wojnie i powrocie z pułkiem do Poznania był dowódcą dywizjonu w 14 Wielkopolskim Pułku Artylerii Lekkiej; od 1921 był zastępcą dowódcy tej jednostki. Ukończył kurs wyższych dowódców DOGen. Poznań. Jako tytularny podpułkownik został awansowany do stopnia majora artylerii ze star-

zeństwem z 1 czerwca 1919, a następnie awansowany do stopnia podpułkownika ze starszeństwem z 1 lipca 1923. W 1923 przeniesiony do 19 Pułku Artylerii Polowej w Nowej Wilejce i od tego czasu pełnił funkcję zastępcy dowódcy jednostki. W 1927 został jego dowódcą i sprawował stanowisko w kolejnych latach. Został awansowany do stopnia pułkownika artylerii ze starszeństwem z 1 stycznia 1929. 12 lipca 1937 został mianowany dowódcą Obrony Przeciwlotniczej Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie. Był osadnikiem wojskowym w kolonii Rejtanów, osada Nowosiółki, gmina Malin, powiat dubieński. We wrześniu 1939 roku dowodził obroną przeciwlotniczą Okręgu Korpusu nr VI. Uczestniczył w obronie Lwowa. Został aresztowany przez Sowieców z 9 na 10 grudnia 1939 i osadzony we lwowskim więzieniu Brygidki. Zamordowany przez NKWD prawdopodobnie na wiosnę 1940. Jego nazwisko znalazło się na tzw. Ukraińskiej Liście Katyńskiej opublikowanej w 1994 (został wymieniony na liście wywózkowej 55/5-37 oznaczony numerem 875, określony jako *Leon Dembski*). Ofiary z tej części zbrodni katyńskiej zostały pochowane na otwartym w 2012 Polskim Cmentarzu Wojennym w Kijowie-Bykowni. Był żonaty z Lubomirą z domu Niekrasz (zm. 1996), z którą miał syna Lecha (1933-1982) i córkę Alinę (1935-2015). Rodzina zamieszkiwała przy ulicy Kornela Ujejskiego 6 we Lwowie. W kwietniu 1940 zostali deportowani przez Sowieców na teren obecnego Kazachstanu, następnie od 1942 przebywali w Afryce, a do Poznania przyjechali w 1947 r. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Woennego Virtuti Militari nr 2317 (1922), Krzyż Walecznych – trzykrotnie (po raz 1 i 2 w 1921), Medal Niepodległości, Medal Pamiątkowy Za

Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medal międzysojuszniczy Médaille Interalliée.

K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, Kawalerowie orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich, Warszawa 2000, s. 61; Tadeusz Wawrzyński: Oficerowie i podoficerowie Wojska Polskiego – kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości. Centralne Archiwum Wojskowe, s. 9.; Alina Sokołowska: Jak obiekty muzealne opowiadają wojenne losy polskich rodzin. Poznań: Wielkopolskie Muzeum Wojskowe—Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu / Centralne Archiwum Wojskowe, s. 1-6; Różne źródła i autory podali inne daty urodzenia Leona Dębskiego: Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. i Lista oficerów Wojska Polskiego z lat 1914-1939. podały dzień 28 czerwca 1890, publikacja Kawalerowie orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich. wskazała dzień 10 lipca 1890, zaś Alina Sokołowska. podała nawet dzień 11 lipca 1890; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Elijusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Drecki Jan (1888-1970), lekarz medycyny, działacz społeczny. Urodził się 2 czerwca 1888 r. w Miłosławiu (k. Wrześni), w rodzinie budowniczego Franciszka i Kazimiery z Szymańskich. Katolicką szkołę ludową ukończył w Miłosławiu. W latach 1899-1905 pobierał naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, później w gimnazjum w Gnieźnie, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości. Aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana. Medycynę studiował w Lipsku, Berlinie i Kilonii. Należał do Tajnej Organizacji Wo-

skowej. Państwowy egzamin lekarski zdał 24 stycznia 1917 r., a 10 kwietnia uzyskał dyplom dra medycyny. Służbę wojskową rozpoczął 1 kwietnia 1910 r. w 106 Królewskim Pułku Piechoty w Lipsku jako ochotnik. 30 września przeszedł do rezerwy w stopniu st. szer. sanitarnego. Ponownie został powołany w sierpniu 1914 r. do zapasowej kompanii sanitarnej nr 19 i skierowany na front Zach. (Francja). W listopadzie jako lekarz asystent przeszedł do 3 baonu 6 Zapasowego Pułku Piechoty. Ranny, przez 3 tygodnie przebywał w szpitalu wojskowym i jako ozdrowieniec wrócił do kompanii sanitarnej nr 19. W lutym 1915 r. otrzymał przydział do szpitala dla nerwowo i umysłowo chorych. W grudniu z kompania pionierów przeszedł na front wschodni. Awans na ppor. lekarza otrzymał 14 kwietnia 1916 r. Następnie kolejno służył przy: dowództwie wojsk samochodowych 17 Armii jako lekarz baonu; 3 baonie 11 Pułku Piechoty Obrony Krajowej i oddziałach okupacyjnych na Białorusi. W grudniu 1918 r. został zwolniony z wojska pruskiego. 4 stycznia 1919 r. ochotniczo wstąpił do 4 p. strz. wlkp. i przydzielono do (10 stycznia) sztabu gen. Grudzielskiego. Brał udział w walkach na froncie ptn., był kierownikiem i jedynym lekarzem szpitala w Kcyni. Wrócił do szpitala w Gnieźnie (22 stycznia) i został lekarzem komisji poborowej przy Komendzie Uzupełnień. Otrzymał przydział (12 marca) do 3 p. uł. wlkp.,

Jan
Drecki

z którym został skierowany na front pñ. Później walczył na froncie wsch. w ramach Wielkopolskiej Ochotniczej Kompanii Sanitarnej. Od grudnia 1920 r. pracował w szpitalu wojskowym Czerwonego Krzyża w Pruszkowie, następnie przy baonie wartowniczym w Ostrzeszowie. W styczniu 1921 r. w ramach Kompanii Sanitarnej nr VII otrzymał stanowisko lekarza przy 61 pp i Powiatowej Komandzie Uzupełnień w Gnieźnie, a od 15 listopada przy 69 pp. 27 maja 1922 r. przeszedł do rezerwy. Zweryfikowany został 8 lutego 1924 r. w stopniu kpt. lekarza (ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. i lokatą 613). Do sierpnia 1939 r. pracował jako lekarz w Gniewkowie (k. Inowrocławia). 24 sierpnia 1939 r. zgłosił się do czynnej służby wojskowej w ramach kompanii zapasowej 8 Szpitala Okręgowego. We wrześniu brał udział w obronie Warszawy. Po zwolnieniu z niewoli niemieckiej, z żoną i córką zamieszkał w Błoniu k. Warszawy. W okresie okupacji pracował w Zakładzie dla Umysłowo Chorych w Tworcach. Jako członek AK organizował pomoc sanitarną dla oddziałów partyzantycznych. Po wyzwoleniu wrócił z rodziną do Gniewkowa i na stanowisku kierownika ośrodka zdrowia pracował do śmierci. Był też lekarzem Państwowego Domu Dziecka oraz opiekował się uczniami miejscowych szkół. Zmarł 15 stycznia 1970 r. w Gniewkowie i tam został pochowany. Był odznaczony: Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i in. Żonaty z Marią Hoffman, miał córkę Janinę (ur. 1924). Jedna z ulic Gniewkowa została nazwana jego imieniem.

CAW, teczka akt personalnych 1544; teczka odznaczeniowa, Odrzucone 28.11.1938; dokumenty ze zbiorów ro-

dziny; informacje córki Janiny Kaczor i Salomei Majchrzak; Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich 1918-1919, red. A. Czubiński, B. Polak, Poznań 2002, s. 74-75.

Eligiusz Tomkowiak

Dzwonkowski Jerzy Paweł Apolinary (1892-1940), rotmistrz kawalerii Wojska Polskiego. Urodził się 22 listopada 1892 roku w Warszawie, w rodzinie Ludwika i Jadwigi z domu Koyszor. W 1912 rozpoczął służbę w armii rosyjskiej, w której ukończył szkołę podchorążych. Od 1913 przebywał w Belgii. Studiował agronomię na uniwersytecie w Liege. Po wybuchu I wojny światowej ochotniczo zgłosił się do armii belgijskiej, lecz po tygodniu walk został internowany. Do września 1916 r. przebywał w niewoli niemieckiej. Zwolniony, otrzymał stanowisko agronoma w Siernikach koło Szamocina. Od tego czasu nawiązał współpracę z Władysławem Mieczkowskim, jednym z organizatorów powstania wielkopolskiego. W styczniu 1919 r. otrzymał stopień chorążego i został współorganizatorem 1 Pułku Ułanów Wielkopolskich, czyli późniejszego 15 Pułku Ułanów Poznańskich. Został zweryfikowany w stopniu porucznika ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r. w korpusie oficerów jazdy. Był adiutantem dowódcy pułku Władysława Andersa. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Dwukrotnie ranny 16 sierpnia 1920 r. w bitwie pod Maciejowicami, która zapoczątkowała odwrót bolszewików. W 1923 r. został przeniesiony do rezerwy. W drugiej połowie lat dwudziestych prowadził kursy dla rolników, wygłaszał referaty uprawy zbóż i ziemniaków na posiedzeniach Wielkopolskiej Izby Rolniczej. Uczestniczył też w czę-

sto organizowanych przez jednostki kawalerii zawodach hipicznych, nierzadko z dużymi sukcesami. Działał także w Towarzystwie Kółek Rolniczych na terenie powiatu Wyrzysk. W latach trzydziestych był prezesem Banku Ludowego w Nakle i członkiem rady nadzorczej spółki Cukrownia Nakło oraz Giełdy Zbożowo-Towarowej w Bydgoszczy. Przez kilka lat posiadał majątek Izabela i dzierżawił od żony Jarogniewa Drwęskiego majątek Karnówko koło Nakła. W 1937 roku był wiceprezesem Koła Bydgoszcz-Wyrzysk Wielkopolskiego Związku Ziemiaków. W czasie mobilizacji w 1939 r. powrócił do służby czynnej i w drugiej połowie września dostał się do niewoli sowieckiej. Był więźniem w Szepietówce, a następnie w Starobielsku. Jerzy Dzwonkowski w 1940 został zamordowany przez NKWD w Charkowie i pochowany w Piatichatkach na Cmentarzu Ofiar Totalitaryzmu w Charkowie. 5 października 2007 Minister Obrony Narodowej awansował go pośmiertnie do stopnia majora. Awans został ogłoszony 9 listopada 2007 w Warszawie, w trakcie uroczystości „Katyń Pamiętamy – Uczcijmy Pamięć Bohaterów”. Był kawalerem. Był odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* Nr 3971 (1921). Krzyżem Niepodległości, czterokrotnie Krzyżem Walecznych (1921) Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego: Charków, Warszawa 2003, s. 105; K. Banaszek, W. K. Roman, Z. Sawicki, Kawalerowie orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich, Warszawa 2000, s. 71; Rocznik Oficerski 1923 – Ministerstwo Spraw Wojsko-

wych, Biuro Personalne, Warszawa 1923, s. 629, 686; Rocznik Oficerski 1924 – Ministerstwo Spraw Wojskowych, Biuro Personalne, Warszawa 1924, s. 570, 627; Rocznik Oficerski Rezerw 1934 – Ministerstwo Spraw Wojskowych, Biuro Personalne, Warszawa 1934, s. 120, 596; Cz. Knoll, O. Matuszewski, Wielkopolska Brygada Kawalerii, 1988, s. 45; E. Drwęska, Wspomnienie o rtm. Jerzym Dzwonkowskim (1892-1940)”, „Piętnastak” Biuletyn Towarzystwa Byłych Żołnierzy i Przyjaciół 15 Pułku Ułanów Poznańskich. R. X. 2002, Styczeń nr 1/34, Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Ewelina Tomkowiak

Effert Edmund ps. „Jan Janusz” (1889-1944), podpułkownik piechoty Wojska Polskiego, Narodowej Organizacji Wojskowej i Armii Krajowej. Urodził się 21 listopada 1889 roku w Koronowie i był synem Feliksa (prawnik) i Józefy z domu Jeska. W Inowrocławiu ukończył gimnazjum, a w latach 1912–1913 szkołę podchorążych piechoty. Służył podczas I wojny światowej w armii niemieckiej, a w 1917 roku został porucznikiem rezerwy. Z Polską Organizacją Wojskową w Poznaniu nawiązał kontakty na początku 1918 roku. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim i w 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich awansował do stopnia kapitana. W stopniu majora pełnił służbę w latach 1920–1924 w 57 Pułku Piechoty, a następnie jako podpułkownik był komendantem Komendy Uzupełnień kolejno w Grodnie, Krakowie i Bydgoszczy (P. K. U. Bydgoszcz – Powiat w 1932). Przeniesiony w stan spoczynku we wrześniu 1934 roku zamieszkał w Poznaniu. Aktywny członek

Związku Oficerów w stanie spoczynku, Powstańców i Wojaków przy Dowództwie Okręgu Korpusu VII oraz Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny w latach 1935–1939. Wyznaczony wiosną 1939 roku przez DOK VII komendantem planowanej Sieci Dywersji Specjalnej (Pozafrontowej) w Poznaniu. Nie uzyskał kontaktów alarmowych, więc 6 września 1939 roku udał się do Warszawy i wziął udział w obronie stolicy. Generał Michał Tokarzewski-Karaszewicz zlecił mu 29 września zadanie organizowania Służby Zwycięstwu Polski i Effert wrócił do Poznania. Utrzymywał z organizacją wojskową Stronictwa Narodowego oraz ze sztabem Wojska Ochotniczego Ziem Zachodnich kontakty konspiracyjne. 21 czerwca 1940 roku został aresztowany przez Gestapo na podstawie listy proskrypcyjnej. Zwolniony jako były oficer niemiecki po półrocznym śledztwie. Został wysiedlony z mieszkania w Poznaniu i zamieszkał w Naramowicach. Wiosną 1942 roku pełniący obowiązki komendanta Poznańskiego Okręgu Narodowej Organizacji Wojskowej Marian Kwiatkowski, powierzył Effertowi funkcję komendanta miasta Poznania. Jednak Edmund Effert związał się wkrótce z Armią Krajową. Inspektor rejonowy AK w Poznaniu, pełnomocnik Henryka Kowalówki do spraw scalenia NOW z AK w latach 1942–1943. Sztab AK przewidywał dla niego stanowisko dowódcy 57 pp AK. W listopadzie 1943 roku został aresztowany w Poznaniu. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII oraz w więzieniu w Łodzi przeszedł ciężkie śledztwo. Zginął 7 czerwca 1944 roku w obozie karnym w Żabikowie. Był żonaty z Teofilą z Goździejewskich. Z małżeństwa tego urodził się syn Janusz (ur. 1938). Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Woj-

skiego *Virtuti Militari* (1922), Krzyżem Walecznych trzykrotnie.

Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski (red.), Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 171; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Filipiak Władysław (1898-1945), kapral Wojska Polskiego. Urodził się 21 czerwca 1898 r. 5 stycznia 1919 r. jako ochotnik wstąpił do 1 kompanii I batalionu saperów wlkp. w Poznaniu. Walczył pod Zdunami, Nakłem Rynarzewem i pod dowództwem kpt. Witolda Butlera wkraczał do Bydgoszczy. 6 lutego 1919 r. został wysłany wraz z 7 żołnierzami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny, gdzie 17 lutego 1919 r. brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22 pod Rynarzewem (niektóre źródła podają datę 18 lutego 1919 r. przyp. autora). Za ten czyn został odznaczony Orderem Wojennym *Virtuti Militari* V klasy. A tak o tym świetnym czynie pisał generał Józef Dowbor-Muśnicki w rozkazie dziennym nr 65 z dnia 10 marca 1919 r. „*Ten czyn bohaterski stawiam za wzór. Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie –szcząc się, że dowodzę– nimi składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich wojsk mi podległych*”. Następnie wraz ze swoją jednostką walczył w wojnie bolszewickiej. Po zakończonej wojnie pozostał w XV Baonie Saperów Wlkp., który dnia 10 października 1921 r. został wcielony do 8 Pułku Saperów. W październiku 1920 r. na froncie litewsko-białoruskim wraz z kapralem Chy-

biakiem brał udział w wysadzeniu drewnianego mostu przez rzekę Poncę o długości około 53 m. W wyniku jego pomyłki i w/w kaprała most ze znajdującym się na nim Władysławem Filipiakiem wyleciał w powietrze. To co działo się dalej tak opisano w *jednodniówce* nr 2 z 17 sierpnia 1926 r. „...*Jakie zdarzenie ogarnęło pporucznika Doroszewskiego, który oglądając resztki mostu ujrzał w wodzie głowę i ręce naszego Filipiaka wykonującego ruchy pływackie. Był nieprzytomny, lecz żył...*”. 5 grudnia 1922 r. zwolniony z wojska w stopniu kaprała. W okresie międzywojennym był woźnym w liceum im. Marii Magdaleny w Poznaniu. Jak wspominają absolwenci w/w szkoły był znaną i budzącą grozę postacią. We wrześniu 1939 r. brał udział w działaniach wojennych ze swoją jednostką w składzie Armii Pomorze i w walkach w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli niemieckiej przebywał w Krigsgafangen lager – Wendisch-Borschuetz, gdzie zmarł 28 maja 1945 r. Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militarii* nr 5533 i pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (Uchwałą Rady Państwa nr 01.09-0.3 z dnia 09 stycznia 1960 r.).

Legitymacja Władysława Filipiaka, kawalera Krzyża Srebrnego Orderu Wojennego „VM” z dnia 1 maja 1933 r.; jednodniówka „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów” wydanej w Toruniu 17 VII 1924, s. 15-17; jednodniówka nr 2 8-go Pułku Saperów z 17 VIII 1926 r., opracowana pod kierownictwem kapitana Meleniewskiego wydana w Toruniu, s. 35-37; Zarys historii Wojennej 8-go Pułku Saperów, Warszawa 1931, s. 9-11; Wielkopolskie Towarzystwo genealogiczne „Gniazdo”-lista odznaczonych Wielkopolskim Krzy-

żem Powstańczym; Gimnazjum i Liceum AD Sanctam Mariam Magdalenam w Poznaniu – Zjazd wychowanków z okazji 415 rocznicy założenia szkoły, 11-12 listopada 1988 r. s. 79 i 99 wydana w Poznaniu: zbiory autora i informacje rodziny.

Włodzimierz Becker

Floryszczak Stanisław (1889-1978), podporucznik Wojska Polskiego. Urodził się 1 marca 1889 r. w Gołębinie Nowym pow. Kościan, w wielodzietnej rodzinie rolnika Franciszka i Marii z domu Matuszczak. 3 marca 1905 r. wyjechał z rodziną do Oberhausen w Westfalii w Niemczech. W 1914 r. został powołany do 6 kompanii XI Batalionu zapasowego Piechoty – w Obozie Ćwiczebnym Beverlo armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. Po zakończeniu wojny powrócił do Poznania. 4 lutego 1919 r. wstąpił do I Batalionu Saperów Wielkopolskich, gdzie służył do 12 marca 1920 r. Od 13 marca 1920 r. do 1 września 1939 r. był zatrudniony w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w DOKP Poznań. Od 1923 r. należał do Związku Zawodowego Pracowników Kolejowych. 6 maja 1938 r. został odznaczony Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę. W czasie okupacji pracował jako tokarz w Zakładach Naprawczych Kolei Rzeszy w Poznaniu. Po zakończonej wojnie pozostał pracownikiem Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego „Poznań” i nawet po przejściu na emeryturę pracował dalej, do 70 roku życia. 13 grudnia 1971 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany podporucznikiem rezerwy Wojska Polskiego. 7 kwietnia 1976 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski.

Zmarł 23 września 1978 r. w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu sołackim. Zawarł związek małżeński z Zofią z domu Ambroży. Z tego małżeństwa urodziły się dzieci: Maria (ur. 8 września 1913) Joanna (ur. 1 stycznia 1915) Feliks (ur. 5 sierpień 1916), Jan (ur. 3 październik 1919), Wanda (1921), Edmund (11 września 1923 – 19 września 1923), Bolesław (ur. 2 lipca 1925) i Zofia. Po śmierci pierwszej żony (23 kwietnia 1893 – 19 listopada 1929), zawarł drugi związek małżeński z Martą z domu Walczak, z którą miał synów Stanisława (ur. 17 maja 1932) i Tadeusza (ur. 10 października 1934) Odznaczony: Krzyżem Walcznych, Medalem Pamiątkowy za wojnę 1918-1921, niemieckim Krzyżem Żelaznym II klasy, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski.

Miejska Biblioteka Publiczna im. E. Raczyńskiego teczka Floryszczaka Stanisława syg. Inw. 2517; świadectwo chrztu – Czempin wrzesień 1912 r.; legitymacja Związku Zawodowego Pracowników Kolejowych nr 147-60 z 1 września 1923 r.; dyplom nadania – Brązowego Medalu za Długoletnią służbę z dnia 6 maja 1938 r. nadany stałemu robotnikowi podpisany za Dyrektora Kolei Państwowych przez Naczelnika Służby Mechanicznej; wyciąg z rejestru mieszkańców Gołębin Nowy pow. Kościan z dnia 24 czerwca 1949 r., wystawiony przez Zarząd Gminny w Czempiniu pow. Kościański; zaświadczenie (wyciąg z akt osobowych) z 26 lutego 1957 r. wystawione przez Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego „Poznań”; legitymacja nr 385-76-33 nadania Krzyża Kawalerskiego Odrodzenia Polski z dnia 7 kwietnia 1976 r.;

pamiętki i informacje rodzinne Stanisława Floryszczaka.

Włodzimierz Becker

Frankowski Mściśław (1900-1942), powstaniec wielkopolski, urzędnik, działacz Stronnictwa Narodowego, jeden z założycieli Narodowej Organizacji Bojowej. Urodził się 6 grudnia 1900 r. w Strzępiniu koło Grodziska Wielkopolskiego w nauczycielskiej rodzinie Frankowskich. Po ukończeniu gimnazjum w Grodzisku Wielkopolskim podjął pracę w lokalnej gazecie „Rolnik”. Pod koniec pierwszej wojny światowej, w 1918 r., został wcielony do armii pruskiej, z której zdezerterował. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wstąpił do Kompanii Grodzkiej, z którą walczył pod Kargową, Rakoniewicami i Pniewami. Po zakończeniu powstania wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Walczył m. in. pod Zubarejowicami. Po zdemobilizowaniu zatrudniony został jako urzędnik w starostwie powiatowym w Grodzisku, a później w Nowym Tomyślu. W 1924 r. wstąpił do Stronnictwa Narodowego, gdzie pełnił szereg kierowniczych funkcji w regionie wielkopolskim. W latach trzydziestych zajmował się kolejno Wydziałem Młodych SN, a później wszedł w skład kierownictwa Okręgowej Straży Porządkowej. Razem z bratem Marianem Frankowskim redagował endeckie czasopismo „Polska Narodowa”.

Mściśław
Frankowski

25 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do 56 pp. i w czasie kampanii wrześniowej walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji wrócił do Poznania, gdzie 16 listopada 1939 r. razem z innymi przedwojennymi działaczami Stronnictwa Narodowego założył Narodową Organizację Bojową. Frankowski został mianowany komendantem rejonu Poznań-Zachód. Jego brat Marian Frankowski został natomiast szefem Wydziału Propagandy. Obaj zajmowali się redagowaniem i kolportowaniem podziemnej prasy. Jednocześnie NOB podejmował akcje dywersyjne, polegające na włamaniach do niemieckich magazynów wojskowych i kradzieży broni. Jako przedwojenny działacz SN był poszukiwany przez Gestapo, dlatego w listopadzie 1939 r. przybrał nazwisko Stefan Norski, posługiwał się również fałszywymi dokumentami na to nazwisko oraz utlecił włosy i zaczął nosić okulary. NOB działał w skrajnie trudnych warunkach, gdyż na terenach Wielkopolski utworzono Kraj Warty, który został włączony formalnie do III Rzeszy. Gestapo bardzo szybko, bo już zimą 1939 r., wpadło na trop NOB i zwerbowało do współpracy jej członka Zenona Ciemniejewskiego pseudonim „Modrzew”. Dzięki informacjom zebranych przez konfidenta, Gestapo mogło przeprowadzić w grudniu 1940 r. masowe aresztowania działaczy NOB. Mściśław Frankowski został aresztowany 6 grudnia 1940 r. Zaraz po zatrzymaniu trafił do poznańskiej siedziby Gestapo mieszczącej się w przedwojennym Domu Żołnierza. Tam był przesłuchiwany i prawdopodobnie torturowany. Później został przewieziony do poznańskiego Fortu VII. Wiosną 1941 r. przeniesiony został najpierw do więzienia we Wronkach, a następnie w Elbągu. Ostatecznie trafił do Berlina, gdzie został for-

malnie oskarżony o przygotowania do zdrady stanu (Wielkopolska była wówczas formalnie częścią III Rzeszy). 18 grudnia 1941 r., razem z innymi działaczami Narodowej Organizacji Bojowej, został skazany przez niemiecki Trybunał Ludowy na karę śmierci. Wyrok wykonano poprzez zgilotynowanie w więzieniu Plötzensee (Berlin) 20 marca 1942 r. Zwłoki Mściśława Frankowskiego oraz innych skazanych przekazano dla badań naukowych do Instytutu Anatomiczno-Biologicznego Uniwersytetu Humboldta w Berlinie. Odznaczony był m. in. Medalem Niepodległości. W 1937 r. ożenił się z Felicją Smolibowską, z którą miał córkę Barbarę (ur. 1938). W październiku 2003 r. poznański oddział Instytutu Pamięci Narodowej wszczął śledztwo mające na celu ustalenie tożsamości i ukaranie sędziów, którzy wydali na Mściśława Frankowskiego oraz jego kolegów wyrok śmierci. Śledczym udało się dotrzeć do dokumentów Trybunału Ludowego i odtworzyć skład sędziowski oraz nazwisko kata, jednak w czerwcu 2009 r. śledztwo umorzono z powodu śmierci podejrzanych. 29 kwietnia 1993 r. na terenie Fortu VII, gdzie przetrzymywano Mściśława Frankowskiego, odsłonięto tablicę upamiętniającą działaczy NOB zabitych przez hitlerowców. Kolejny monument, tym razem poświęcony konspiratorom zamieszkującym poznańską dzielnicę Junikowo, do których zaliczał się Frankowski, odsłonięto 26 września 2004 r. Tablica ta znajduje się na terenie parafii rzymsko-katolickiej pw. Św. Andrzeja Boboli w Poznaniu.

Wielkopolski słownik biograficzny, PWN, Warszawa-Poznań 1981; M. Wóźniak, Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939-1945, Instytut Zachodni, Poznań 1998; L. Adamczewski, Normal-

ny bieg sprawiedliwości, (w:) Głos Wielkopolski, 24/25 kwietnia 1993; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Elżgusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Gałgański Władysław (1899-1968), urodził się 20 sierpnia 1899 r. w JabłóWKu (ówczesny pow. szubiński). Rodzicami byli Michał i Elżbieta Tomaszewska. Gdy był dzieckiem, przeprowadzili się do Barcina. Tam w latach 1906-1913 uczęszczał do szkoły powszechnej. Po ukończeniu edukacji szkolnej pracował jako robotnik rolny. W 1917 r. powołany został do wojska niemieckiego. Walczył na froncie I wojny światowej. 5.01.1919 r. wstąpił w szeregi kompanii pakoskiej i pod dowództwem Władysława PoczekaJa brał udział w walkach o Inowrocław, Łabiszyn. W lutym 1919 r. zgłosił się jako ochotnik do 15 Pułku Artylerii Polowej w Poznaniu. Walczył w szeregach Wojsk Wielkopolskich na froncie wschodnim. W grudniu 1921 r. został zwolniony z wojska jako bombardier. Po powrocie z wojska pracował jako palacz wapna w Zakładach Wapiennych w Piechcinie, aż do czasu przejścia na emeryturę. Uchwałą Rady Państwa nr 07.19-0.148 z dnia 19.07.1960 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem PowstańCzym. Z małżeństwa z Marianną doczekał się trojga dzieci. Zmarł 20.12.1968 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Głowacki Zygmunt (1877-1939), prawnik, polityk, senator II RP. Urodził się 21 marca 1877 r. w Trzemesznie,

w rodzinie Wojciecha i Pelagii z domu Biesiadowskiej. Uczył się w gimnazjach w Gnieźnie i Drawsku Pomorskim. Zdał maturę (egzamin abituriencki) 9 marca 1899 roku. Studiował ekonomię i prawo na uniwersytetach we Wrocławiu, Monachium i Greifswaldzie. Tam 17 listopada 1904 roku obronił doktorat z nauk prawnych. Przedtem zdał egzamin referendarski we Wrocławiu (1902), później – asesorski w Berlinie (1907). Będąc uczniem gimnazjum działał w tajnym Towarzystwie Tomasza Zana. Ze względu na politycznych opuścił Gniezno w 1897 roku i przeniósł się do Drawska Pomorskiego. W maju 1917 roku powołany do armii niemieckiej (do listopada 1918 roku służył jako podoficer w sądach wojennych w Poznaniu). W 1918 roku był członkiem Komendy Głównej Straży Obywatelskiej i organizatorem sądownictwa w czasie Powstania Wielkopolskiego, następnie organizatorem Straży Ludowej w Poznaniu (w której szeregach uczestniczył w oswobodzeniu Poznania). Od maja 1919 roku służył jako oficer sądowy w Inspekcji Obrony Krajowej. Na początku 1920 roku zgłosił się ochotniczo do wojska, jednak w kwietniu 1920 roku został zwolniony do rezerwy w stopniu porucznika. W latach 1908-1919 pracował (gdy nie był w wojsku) jako adwokat. Od lipca 1919 roku został szefem więziennictwa w Departamencie Sprawiedliwości Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej (naczelnik

Zygmunt
Głowacki

kiem wydziału i członkiem komisji dla egzaminów aplikanckich i sądowych), od lutego do października 1921 roku pracował jako dyrektor Departamentu Więziennictwa w Ministerstwie Sprawiedliwości w Warszawie. W latach 1922-1928 był kolejno syndykiem i dyrektorem Giełdy Zbożowo-Towarowej w Poznaniu. W kadencji 1923-1934 był członkiem Magistratu i honorowym radcą m. Poznania, a od 1928 roku współtworzył i prezesował Radzie Nadzorczej Fabryki Opon Samochodowych „Stomil” SA. Od 1929 roku pracował jako radca krajowy Poznańskiego Wojewódzkiego Związku Komunalnego, a od 1932 roku ponadto jako wicestarosta krajowy w Poznaniu. Przez wiele lat był prezesem Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków w Wielkopolsce, w latach 1923-1929 organizował, a później kierował Zjednoczeniem Kurkowych Bractw Strzeleckich RP. W latach 1934-1936 był wiceprezesem, a od 1937 roku prezesem Związku Weteranów Powstań Narodowych RP 1914-1919 i wiceprezesem Związku Powstańców Wielkopolskich po zmianie jego nazwy. W latach 1908-1939 mieszkał w Poznaniu. Był członkiem BBWR oraz Rady Naczelnej OZN. W 1935 roku został wybrany senatorem IV kadencji (1935-1938) z województwa poznańskiego z listy BBWR. W 1938 roku został ponownie wybrany z województwa poznańskiego senatorem V kadencji (1938-1939), tym razem z listy OZN. W senacie IV kadencji pracował w komisjach: administracji, prawniczej. W V kadencji w komisjach: administracyjno-samorządowej, budżetowej, gospodarczej (1937-38), komunikacji (1937-38), prawniczej (w której był zastępcą przewodniczącego), od czerwca 1939 roku – również w komisji specjalnej ds. mniejszości niemieckiej w Pol-

sce. Po wybuchu II wojny światowej wyjechał do Warszawy, tam przeżył oblężenie stolicy. Zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach w grudniu 1939 roku, złamany fizycznie i umysłowo. Był kawalerem. Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1937), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1926), Złoty Krzyż Zasługi (1929), Medal Niepodległości (1938), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921 i Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Stanisław Łoza (red.): Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania. Warszawa: niewydana, 1939, s. 87. reprint z odbitki korektorskiej: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa, 1984; Biblioteka sejmowa – Parlamentarzyści RP: Zygmunt Głowacki. (dostęp 10.07.2016); Zdzisław Grot: Głowacki Zygmunt. W: Polski Słownik Biograficzny. T. 8: Girdwoyń Michał – Gross Adam. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk – Instytut Historii, 1959-1960, s. 130., reprint wydany przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Warszawa, 1990, Scriptor (opr.): Sejm i Senat 1935-1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hoesicka, 1936, s. 402. Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie

Ewelina Tomkowiak

Góralewski Hieronim (1884-1940), urodził się 14 września 1884 r. w Będziewie, pow. Inowrocław. Rodzice Bartłomiej i Pelagia z domu Rucińska. Od 6 do 14 roku życia uczęszczał do szkoły elementarnej w Kowalewie koło Szubina. Następnie przez 3 lata pomagał rodzi-

com. Gdy miał 17 lat, wstąpił do pracowni Pankiewicza w Żninie, gdzie odbył trzyletnią praktyczną naukę w zawodzie malarza. Zdał egzamin na pomocnika malarza. Został powołany do wojska niemieckiego. Od 10.10.1906 r. do 30.09.1908 r. w szeregach 42 pp w stopniu szeregowego. Po powrocie z wojska zatrudnił się w Bydgoszczy, przez 2 lata był pomocnikiem malarza, a od 1910 do 1914 r. pracował jako samodzielny malarz w Bydgoszczy. Z chwilą wybuchu I wojny światowej znów upomniał się o niego zaborca i od 4.08.1914 r. do 22.12.1918 r. w szeregach 209 pp walczył na froncie. Do 24.01.1919 r. służył jako starszy szeregowy, następnie do 19.03.1918 r. jako kapral, a po tym okresie jako starszy kapral. W czasie bytności w wojsku niemieckim ukończył kurs kulmiotów lekkich i ciężkich oraz kurs gazowy w Berlinie. Pełnił funkcję dowódcy sekcji i plutonu oraz podoficera gazowego. Walczył na froncie francuskim i belgijskim I wojny światowej. Znał dobrze w mowie i piśmie obok języka ojczystego także język niemiecki. Zwolniony z wojska jako plutonowy. Za udział w I wojnie światowej odznaczony Krzyżem Żelaznym II kl. 14.01.1919 r. wstąpił w szeregi organizowanej w tym czasie kompanii szubińskiej i stanął na jej czele. Zgłosiło się 140 ochotników. Walczył na froncie północnym powstania wielkopolskiego pod Szubinem, Rynarzewem, Rudami, Turem, Samokłeskami Dużymi w stopniu sierżanta. Kompania, którą dowodził, weszła jako 3 kompania w skład 9 Pułku Strzelców Wielkopolskiej. Ukończył kurs gazowy w Warszawie. Dekretem Naczelnej Rady Ludowej nr 27 z 7.04.1919 r. mianowany podporucznikiem. 13.04.1919 r. do 30.08.1919 r. w szeregach 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, jako dowód-

ca kompanii. Od 30.08.1919 do 2.12.1919 r. jako oficer gazowy pułku. Od 2.12.1919 do 21.01.1920 r. w Naczelnym Dowództwie jako oficer gazowy i na tym samym stanowisku do 15.03.1920 r. w Poznaniu. Po tym czasie skierowany do Dowództwa I Armii WP, a następnie do Dowództwa Grupy Południowej. Od 8.02.1921 do 28.08.1921 r. w Centralnym Zakładzie Przeciwigazowym MSZ jako dowódca zakładu. Po tym okresie otrzymał kolejny przydział do Przetworni Materiałów Wybuchowych w Bydgoszczy i pełnił tam funkcję kierownika wydziału materiałów amonowych. W karcie kwalifikacyjnej 67 pp w Bydgoszczy jego znajomość musztry, regulaminów, przepisów wojskowych i taktyki została oceniona jako bardzo dobra. Wysoką notę otrzymał w ocenie zdolności organizacyjnych, administracyjno-gospodarczych i w służbie sztabowej, podobnie zachowanie się na służbie i poza nią. Brak informacji o jego życiu w okresie międzywojennym. Przed 1939 r. znalazł się na Kresach Wschodnich. Był naczelnikiem OSP w miasteczku powiatowym Skałat, woj. tarnopolskie. Nie założył rodziny. Jego nazwisko znalazło się na liście obywateli polskich zamordowanych na Ukrainie na podstawie decyzji Biura Politycznego Wszechwziewkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) i naczelnych władz państwowych ZSRR z dnia 5.03.1940 r.

Akta Hieronima Góralewskiego w CAW; Strauchman Stanisław, O wolność Szubina, Szubin 1934; Dekret nr 27, „Tygodnik Urzędowy”, 15.04.1919, nr 5, s. 2; Listy katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie, Warszawa 1994, s. 28; Wójciak Jerzy, Pod zaborem pruskim, (w:) Dzieje Szubina, pod red. Mariana Biskupa, Poznań-Warszawa 1974,

s. 141-142; *Lewandowski Włodzimierz, Bój o Szubin z dnia 11 stycznia 1919 roku, Poznań 1936, s. 186.*

Kamila Czechowska

Górny Franciszek (1893-1944), urodził się 26 września 1893 r. w Klotyldowie, pow. szubiński. Rodzicami byli Jakub i Bronisława z domu Tucholska. Wstąpił w szeregi kompanii łabiszyńskiej pod dowództwem Tadeusza Fabiana. Walczył na odcinku Łabiszyn, Rudy, Jeżewice, Jakubowo, Rynarzewo. W okresie międzywojennym pracował jako listonosz. W czasie II wojny światowej z narażeniem życia swego i rodziny przechowywał sztandar Stowarzyszenia Niższych Pracowników Poczty i Telegrafu w Szubinie. Związek małżeński zawarł w Kołaczkowie 16.11.1925 r. z Leokadią z domu Ebel z Łachowa. Zmarł w 1944 r.

Akt małżeństwa 6/1925 USC Szubin; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Antoni Żurkowski, Łabiszyn i okolice w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Łabiszyn 2002.

Kamila Czechowska

Górny Mieczysław (1900-1975), urodził się 1 stycznia 1900 r. w Łabiszynie w rodzinie Mikołaja i Antoniny z domu Szafrąńskiej. Otrzymał wykształcenie 7-klasowe w szkole w Łabiszynie. Po ukończeniu szkoły pracował jako pomocnik murarski. W 1917 r. powołany został do niemieckiego wojska i skierowano go na front I wojny światowej. Zdezerterował z wojska w 1918 r. Wstąpił w szeregi powstańczej kompanii łabiszyńskiej pod dowództwo por. Tadeusza

Fabiana. Brał udział w walkach o Łabiszyn, Antoniewo, Jeżewo, Rynarzewo. Po powstaniu służył w 9 Pułku Piechoty Strzelców Wlkp., a następnie przeniesiony do 16 Pułku Ułanów Wlkp. W marcu 1920 r. skierowany na front wojny polsko-bolszewickiej. W 1921 r. zwolniony z wojska w stopniu kaprała, wrócił do Łabiszyna. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich. Zweryfikowany jako powstaniec i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 14330. Do 1928 r. pracował w zakładach wapiennych w Wapieniu. W 1928 r. zdał egzamin na murarza i pracował w młynach w Łabiszynie. W czasie II wojny światowej przez dwa lata przebywał na robotach przymusowych. Po wojnie powrócił do pracy w młynach. Z uwagi na stan zdrowia podjął pracę jako stróż w Spółdzielni Ochrony Mienia w Bydgoszczy, a w 1965 r. przeszedł na emeryturę. W Łabiszynie należał do ZBoWiD-u. Uchwałą Rady Państwa nr 07.28-0.152 z dnia 28.07.1960 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. Żonaty z Eufemią z domu Górską, ojciec czworog dzieci. Zmarł 11.07.1975 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Antoni Żurkowski, Łabiszyn i okolice w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Łabiszyn 2002.

Kamila Czechowska

Grajek Bruno Kilian (Grajek Bronisław), ps. Gärtner (1899-1985), major saperów Wojska Polskiego, oficer Oddziału II Sztabu Generalnego i Polskich Sił Zbrojnych, po wojnie przez władze emigracyjne mianowany podpułkownikiem. Urodził się 30 marca 1899

roku w Berlinie, w dzielnicy Spandau. Był synem siodlarza Michała Grajka i Stanisławy z domu Genga. Edukację, do egzaminu dojrzałości włącznie, odbył w Berlinie. 15 czerwca 1917 roku, wkrótce po zdaniu matury, został wcielony do niemieckiego wojska i przydzielony do 5 baonu saperów gwardii w Berlinie. Po przeszkoleniu trafił 10 stycznia następnego roku na front zachodni, gdzie już 21 marca został ranny. Odesłany do szpitala w Berlinie, zapisał się w tym czasie na studia architektoniczne na politechnice w Charlottenburgu. W grudniu powrócił z Berlina, do swojej jednostki. Na wieść o wybuchu powstania w Wielkopolsce 4 stycznia 1919 roku zbiegł z jednostki i dotarł do Wielkopolski, gdzie zgłosił się do I Batalionu Saperów Wielkopolskich. Jako żołnierz Wojsk Wielkopolskich brał udział w walkach pod Jutrosinem i Czarnkowem oraz w zdobywaniu Bydgoszczy i Fordonu. W Bydgoszczy poznał wówczas swoją przyszłą żonę, Marię Kryger, którą poślubił w 1926 roku. W początkowym okresie niepodległości używał Bronisław. 15 października 1919 roku zdał egzaminy oficerskie i następnego dnia otrzymał nominację na pierwszy stopień oficerski (podporucznika), którą podpisał osobiście Marszałek Józef Piłsudski. Wkrótce potem został wysłany na front wschodni. Jako podporucznik XV Batalionu Saperów brał udział w wyprawie kijowskiej oraz walkach na froncie litewsko-białoruskim, pozostając w służbie frontowej nieustannie aż do rozejmu z końca 1920 roku. Do macierzystej jednostki w Poznaniu powrócił 8 grudnia. Za walki pod Wołkowyskiem został odznaczony Krzyżem Walecznych, a za postawę w czasie walk o Kijów Orderem Virtuti Militari V klasy. 3 maja 1922 roku został zweryfiko-

wany w stopniu porucznika ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku i 110 lokatą w korpusie oficerów inżynierii i saperów. W okresie pokoju służył kolejno w 8 Pułku Saperów w Toruniu, Przemyślu i Poznaniu, po czym w 1932 roku opuścił armię z powodu wybrania go przez Radę Miejską Krzywina na burmistrza. Z powodu niezatwierdzenia tej decyzji przez wojewodę poznańskiego powrócił jednak 6 marca 1934 roku do czynnej służby i został skierowany do garnizonu w Wilnie. W 1936 roku trafił do Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i 7 grudnia 1936 roku przeprowadził się z żoną Marią do Wrocławia, gdzie objął stanowisko w miejscowym konsulacie polskim, zastępując jako przedstawiciel wywiadu kpt. Szczęsnego Choynackiego. W celu zachowania pozorów normalnej pracy odbył rutynową praktykę we wszystkich wydziałach konsulatu, po czym skierowano go na jawne stanowisko referenta prasowego i na stanowisko w wydziale opiekującym się polskimi emigrantami. Dzięki pracy w wydziale ds. emigrantów miał możliwość częstych, oficjalnych wyjazdów na teren całego Dolnego Śląska, do licznych skupisk polskich robotników, głównie rolnych. Jego głównym zadaniem, które podjął dwa miesiące po przyjeździe do Wrocławia, była organizacja ekspozytury polskiego wywiadu, placówki Adrian. Grajek szybko podjął działania mające przygotować placówkę wywiadowczą w konsulacie pod względem technicznym oraz w zakresie łączności z centralą wywiadu w Warszawie; podjął także działania zmierzające do pozyskania siatki informatorów. W celu pozyskiwania danych nawiązał szerokie kontakty towarzyskie w handlowych, politycznych, artystycznych i naukowych kręgach Wrocławia,

rozwijali też współpracę z zamieszkującymi niemiecki Śląsk Polakami. Organizowana przez niego na początku 1937 roku placówka działała nieprzerwanie aż do końca sierpnia 1939 roku, co świadczy o jej dobrej organizacji i zakonspirowaniu, gdyż podobne placówki w innych miastach Niemiec często były likwidowane ze względu na rozpracowanie przez niemiecki kontrwywiad. Jednym z najważniejszych sukcesów kierowanej przez Grajka placówki było zwerbowanie kolejarza polskiego pochodzenia z Żagania, którego meldunki o transportach wojskowych przechodzących latem 1939 roku przez węzeł kolejowy w Żaganiu pozwoliły na identyfikację 90% jednostek skierowanych na Śląsk w ramach przygotowań do ataku na Polskę (Grupa Armii Południe). Wobec zagrożenia aresztowaniem 20 sierpnia 1939 roku wyjechał do Polski. Po zakończeniu walk we wrześniu 1939 r., służył w Wojsku Polskim we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii. Początkowo pracował w Sztapie Naczelnego Wodza, z czasem przeniesiono go do 2 Korpusu we Włoszech. Po wojnie był urzędnikiem bankowym w Londynie, gdzie mieszkał do śmierci. Zmarł 19 lutego 1985 roku w Londynie. W 1924 roku awansowany na stopień kapitana; majorem został ze straszestwem z 19 marca 1939 roku i 1. lokatą w korpusie oficerów saperów; awans na stopień podpułkownika otrzymał od władz emigracyjnych w okresie powojennym. Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (1922), Krzyżem Walecznych (1921), Srebrnym Krzyżem Zasługi i innymi.

Romuald Gelles: Dom z białym orłem. Konsulat RP we Wrocławiu /1920–1939 /. Wrocław: Wratislavia, 1992, s.

134-161; *Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.*

Barbara Tomkowiak

Grajek Czesław ps. Wiktor, Broda (1901-1973), drukarz, działacz ruchu robotniczego. Urodził się 9 lipca 1901 r. w Ostrowie Wielkopolskim, w rodzinie murarza Szczepana i Michaliny z domu Jakubowska. Od 1915 roku był gościem *Gazecie Ostrowskiej*, a później podjął naukę w zawodzie drukarza. Do przyszłych oddziałów powstańczych wstąpił już w listopadzie 1918 roku, a od lutego 1919 roku brał udział w walkach 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich pod Zbąszyniem, Rynarzewem, Zdunami i Kępem. W lutym 1921 roku został zwolniony z wojska i skończył naukę drukarstwa; w 1924 roku złożył egzamin czeladniczy w Poznaniu. Pracował tam w latach 1925–1930 w drukarni św. Wojciecha jako zecer ręczny i linotypista. Wstąpił w 1924 roku do Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów. Członek Poznańskiego Zarządu Oddziału tego związku w latach 1928–1930, a przewodniczący Zarządu Oddziału Poznańskiego Związku Drukarzy i członek Zarządu Głównego w Warszawie w latach 1934–1939. W okresie 1930–1933 był bezrobotnym, a we wrześniu 1933 roku został zatrudniony w drukarni pisma *Kupiec* w Poznaniu, w którym pracował do wybuchu wojny. Inicjator głośniego strajku poznańskich drukarzy (20 III – 3 IV 1934), który zakończył się zwycięstwem strajkujących. Został członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej w 1936 roku, a później do 1939 roku aktywny we władzach okręgowych i miejskich tej partii w Poznaniu. Oddział Związku Drukarzy doprowadził do pod-

porządkowania się Okręgowej Radzie ZZ w Poznaniu, której przewodniczył w 1936 roku. We wrześniu 1939 roku został zmobilizowany i w szeregach 55 pp brał udział w bitwie nad Bzurą i pod Kutnem. W styczniu 1940 roku zwolniony z obozu jenieckiego osiadł przy rodzinie w Częstochowie i pracował do kwietnia 1942 roku w drukarni *Kuriera Częstochowskiego*. Nawiązał kontakt z Robotniczą Partią Polskich Socjalistów i w Warszawie przeszedł przeszkolenie w zakresie pracy konspiracyjnej oraz rozpoczął działalność podziemną. W kwietniu 1942 roku organizator XXII Okręgu Socjalistycznej Organizacji Bojowej na rejon częstochowski i na tym terenie kierował akcjami sabotażowo-dywersyjnymi. Od kwietnia 1941 roku dowódca utworzonego przez siebie oddziału partyzanckiego Socjalistycznej Organizacji Bojowej, który prowadził działania w rejonie Złotolasów w powiecie częstochowskim. W lipcu 1944 roku podpisał umowę o współdziałaniu z batalionem GL im. Józefa Bema i w stopniu podporucznika został dowódcą kompanii. W styczniu 1945 roku w Częstochowie wszedł w skład miejskich i powiatowych władz odrodzonej PPS. Brał udział jako delegat Częstochowy w obradach Rady Naczelnej PPS w Warszawie. Do Poznania przybył w marcu 1945 roku i do grudnia 1948 roku pełnił kolejno funkcje: I i II sekretarza oraz urzędującego przewodniczącego Wojewódzkiego Komitetu PPS na Wielkopolskę. Wchodził również w skład Rady Naczelnej PPS. Członek rady i prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu od 26 marca 1945 roku do 20 marca 1950 roku, a w latach 1945–1952 poseł do Krajowej Rady Narodowej i sejmu. Po zjednoczeniu PPR i PPS działał w PZPR i licznych organizacjach społecznych oraz w latach

1948–1950 był członkiem KW PZPR i przewodniczącym klubu radnych PZPR przy Wojewódzkiej Radzie Narodowej. W latach 1953–1956 pracował jako urzędnik w resorcie gospodarki komunalnej i mieszkaniowej w Poznaniu, a następnie przeszedł na emeryturę. Zmarł w Poznaniu 7 grudnia 1973 i został pochowany na cmentarzu junikowskim. Był dwukrotnie żonaty. Pierwsza żona to Maria Zielińska; po raz drugi ożenił się z Władysławą Kabacińską z domu Obecna. Dzieci nie miał.

Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski (red.): Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 228-229; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Grygiel Ludwik (1889-1970) urodził się 12 sierpnia 1889 r. w Borzęcicach w ówczesnym powiecie koźmińskim w rodzinie Michała i Marianny Wojtkowiak. Rodzice jego byli rolnikami i prowadzili własne gospodarstwo rolne. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej w Borzęcicach aż do wybuchu I wojny światowej pracował w gospodarstwie ojca. Po wybuchu wojny został powołany do armii niemieckiej i skierowany na front zachodni (Francja). Tam został ranny, po czym został zwolniony z wojska i wrócił

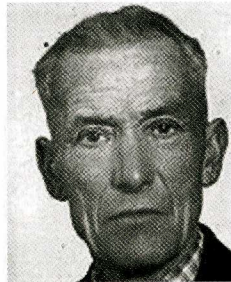
Ludwik
Grygiel

do rodzinnego domu. Gdy wybuchło powstanie Wielkopolskie, jako ochotnik zaciągnął się 8 lutego 1919 r. do III kompani koźmińskiej dowodzonej przez sierżanta Stanisława Sowińskiego i wziął udział w walkach na odcinku Zduny – Krotoszyn. Po zakończeniu powstania wrócił do Borzęcic i zajął się prowadzeniem gospodarstwa rolnego. W okresie II wojny światowej został skierowany do pracy w gospodarstwie Niemca Bronsteina w Borzęcicach. Po wojnie dalej prowadził własne gospodarstwo. Był trzykrotnie żonaty. Z pierwszą żoną Franciszką zd. Ciąder miał dwoje dzieci: Helenę (1923 – 2008) i Antoniego (1925 – 2005), z drugą Agnieszką zd. Jędrzejak dwie córki: Anielę (1931 – 2002) i Marię (1932 – 1998), z trzecią Stanisławą zd. Talarczyk, czwórkę dzieci: Teresę (1936), Stanisława (1938), Urszulę (1947) i Romana (1947). Za udział w Powstaniu Wlkp. został 8 listopada 1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym. Zmarł 19 listopada 1970 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie gmina Koźmin Wlkp.

Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 do 31.12.1930, Środowisko Powstańców Wlkp. 1918/1919 w Koźminie, wykaz z 6.01.1957 r., Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Materiały zebrane przez wnuka Grzegorza Przybyła. Nazwisko S. Kowalskiego zostało umieszczone na tablicy pamiątkowej na kościele w Wałkowie, ufundowanej z okazji 60-rocznicy Powstania Wlkp.

Michał Pietrowski

Grygier Stanisław (1898-1977), urodził się 3 maja 1898 r. w Nochowiu (daw. pow. śremski) jako syn rolnika Wojciecha i Marianny z Piwońskich. Miał liczne rodzeństwo: 4 siostry i 3 braci. Po ukończeniu szkoły powszechnej w swojej miejscowości pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W wieku 17 lat został przymusowo wcielony do armii niemieckiej. Walczył na froncie wschodnim. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim w kompanii śremskiej. Następnie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej oraz w bitwie warszawskiej zwanej „Cudem nad Wisłą”. Po ustaniu działań wojennych wyjechał w poszukiwaniu pracy do rodziny we Francji. Znalazł zatrudnienie jako górnik w kopalni węgla kamiennego. W 1929 roku przyjechał na urlop w rodzinne strony, poślubił Eufrozynę Lipowicz z Bucza Nowego i z żoną powrócił do Francji. Oboje przez 10 lat pracowali razem w tej samej kopalni. W czerwcu 1939 roku z powodu coraz słabszego stanu zdrowia powrócił z rodziną do teściów w Buczu Nowym i gospodarował na 4-ha ziemi. Na początku 1944 roku został wysiedlony z rodziną do Niemiec w okolice Rzepina, gdzie pracował jako robotnik rolny u niemieckiego gospodarza. Po zakończeniu II wojny światowej wrócił z wygnania i prowadził nadal swoje nieduże gospodarstwo. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958). Za udział w Powsta-

Stanisław
Grygier

niu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem. Od 1958 r. należał do ZBoWiD – u. Z żoną Eufrozyną miał dwie córki: Stanisławę (po mężu Jurak) i Martę (po mężu Kostrzewa). Zmarł 9 marca 1977 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Buczu.

Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918 – 1919, pod redakcją B. Polaka, Kościan 1999, s. 208; A. Fornalski, Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Przemęckiej, Przemęt 2008, s. 45-46; Informacje i pamiątki rodzinne córki Marty Kostrzewy z Bucza Nowego.

Antoni Fornalski

Grzegorski Tomasz (1892-1957), urodził się 18 grudnia 1892 r. w Borzeczach w rodzinie Jana i Balbiny zd. Filipiak. Rodzice jego prowadzili własne gospodarstwo rolne. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W 1914 r. został powołany do armii niemieckiej i walczył w okresie I wojny światowej na froncie zachodnim. Po klęsce Niemiec wrócił do domu rodzinnego i kiedy rozpoczęto werbunek do Baonu Koźmińskiego wstąpił do I kompanii koźmińskiej i wraz z nią wziął udział w walkach pod Rawiczem. Związek małżeński zawarł 23.07.1919 r. z Jadwigą Kielibą, córką Andrzeja i Tekli Turbańskiej. Z tego związku urodziło się troje dzieci: Sta-

niślaw (1919 – 1988), Marta (1921 – 1983) i Antoni (1923 – 1972). Do połowy 1927 r. mieszkał w Borzeczach prowadząc gospodarstwo rolne teścia. Z uwagi na trudności finansowe rodziny wyjechał w 1927 r. do Kanady, gdzie pracował w kopalni złota. W 1933 r. wrócił do rodzinnych Borzecz i kupił od brata żony gospodarstwo rolne, które prowadził do wybuchu II wojny światowej. W 1943 r. wraz z rodziną został wywieziony do Niemiec, gdzie pracował w gospodarstwie Niemca Paula Goldmanna w miejscowości Birkenfeld. Po wojnie wrócił na własne gospodarstwo do Borzecz, które prowadził do śmierci. Z okazji 60-rocznicy Powstania Wlkp. w 1978 r. na południowej stronie kościoła parafialnego w Wałkowie umieszczono pamiątkową tablicę poświęconą 23 uczestnikom Powstania Wlkp. z parafii wałkowskiej. Wśród nich jest nazwisko Tomasza Grzegorskiego. Zmarł 1.02.1957 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie.

Edward Jokieli, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Opracowano na podstawie materiałów i informacji zebranych w rodzinie przez wnuczkę Barbarę Tasiemską.

Michał Pietrowski

Tomasz
Grzegorski

Grześkowiak Józef (1902-1983), urodził się 21 marca 1902 r. w Brennie koło Włoszakowic. Od 7 roku życia zaczął uczęszczać do miejscowej Publicznej Szkoły Powszechnej, gdzie ukończył 4 podstawowe klasy. W czasie I wojny światowej był pasterzem bydła na probostwie ówczesnego proboszcza Ks. Bole-

sława Wienke. W wieku 17 lat wstąpił jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Brał udział w walkach w potyczkach zbrojnych na odcinku Brenno, Kaszczor, Mochy, a potem walczył pod Międzychodem i aż pod Bydgoszczą. Był kapralem. W 1930 r. w czasie manewrów (wojskowych ćwiczeń rezerwy) został awansowany na do stopniem plutonowego. W czasach międzywojennych pływał po jeziorach breńskich i jako pomocnik rybacki łowił ryby u rybaka Edwarda Roli w Brennie. Okres II wojny światowej spędził we Wschowie (Fraustadt), gdzie pracował jako magazynier w niemieckiej firmie budowlanej. Po wojnie codziennie dojeżdżał rowerem do tartaku w odległej o 12 km Sławie. Pracował też na stawach przy budowie Ośrodka Zarybieniowego w Zaborówcu. Był aktywnym członkiem Koła Związku Powstańców Wielkopolskich, a potem miejscowego Koła Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W dniu 4 kwietnia 1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym a w dniu 3 sierpnia 1977 Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w wieku 81 lat i spoczywa na cmentarzu parafialnym w Brennie. Był dwukrotnie żonaty. Z Marią Czapczyńską z Wijewa miał czworo dzieci: Władysława, Leona, Edmunda oraz Teresę. Z drugą żoną Teklą Gajweską z Kruszewicy miał kolejnych troje dzieci: Bogdana, Halinę i Romualda.

Józef
Grześkowiak

Informacja Hieronima Ludwiczaka, ucznia kl. VIII z wywiadu przeprowadzonego w styczniu 1974 r. oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Grześkowiak Tomasz (1890-1959), urodził się 30 sierpnia 1890 r. w Chwałkowie Kościelnym w gminie Książ Wlkp. w rodzinie Walentego i Marianny zd. Bączyk. Rodzice byli rolnikami i prowadzili własne 18 ha gospodarstwo. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej początkowo pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa, a następnie wyjechał do Niemiec i pracował, jako górnik w kopalni węgla kamiennego w Westfalii. W okresie I wojny światowej został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej. Po zakończeniu wojny wrócił do domu i 6 stycznia 1919 r. wstąpił do I kompanii śremskiej, której dowódca był porucznik Swiniarski. Jako ochotnik walczył na froncie pod Leszmem, Włoszakowicami i Pawłowicami. Brał udział w odpieraniu ataków niemieckich na Robaczysko i Pawłowice oraz niemieckiego pociągu pancernego w Kąkolewie. Z wojska został zwolniony 20 marca 1919 r. W czerwcu 1920 r. ożenił się z Katarzyną Wojciechowską. Z tego małżeństwa urodziło się siedmioro dzieci: Marianna (1921 – 2013), Zofia (1923 -2004), Władysława (1925 - 2008), Krystyna (1927), Stanisław (1929-2001),

Tomasz
Grześkowiak

Henryk (1931-2007) i Irena (1933-2011). W okresie międzywojennym pracował, jako młynarz we własnym wiatraku w Chwałkowie Kościelnym, który otrzymał od teściów Franciszka i Antoniny Wojciechowskich. W latach 1929 – 1930 wyjechał do Francji i jako górnik pracował w kopalni węgla kamiennego. W okresie II wojny światowej Niemcy wywłaszczyli go z wiatraka i skierowali do pracy w majątku ziemskim u Niemca Hamburga. Po zakończeniu wojny ponownie uruchomił wiatrak i prowadził działalność gospodarczą, aż do przejścia na emeryturę. Był członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Chwałkowie Kościelnym, Ochotniczej Straży Pożarnej i Bractwa św. Michała. Na mocy uchwały Rady Państwa 4.04.1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz Odznaką Pamiątkową „Grupy Leszno”. Zmarł 2 września 1959 r. w Chwałkowie Kościelnym, tam też został pochowany na miejscowym cmentarzu.

Informacje i pamiątki rodzinne udostępnione autorowi przez wnuczkę Marię Golińską, praca zbiorowa, Szkoła Podstawowa im. Powstańców Wlkp. w Chwałkowie Kościelnym, Urząd Miejski w Książu Wlkp. 2007 r.

Michał Pietrowski

Grzeziński Franciszek (1878-1962), urodził się 3 listopada 1878 r. w Szubinie w rodzinie Jana i Marii z domu Kurdelskiej. Przez pewien czas przebywał na emigracji zarobkowej w Stanach Zjednoczonych, a po powrocie nabył ziemię i dom w centrum, miasta, przy dzisiejszej ulicy Kościuszki. 18.01.1910 r. w Buszkowie poślubił Pelagię Jurek z Żędowa. Udział w powstaniu został

potwierdzony przez Centralne Archiwum Państwowe, które na podstawie akt Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu stwierdziło, że był ujęty jako powstańiec pod nr 15724. W okresie międzywojennym działał w organizacjach skupiających powstańców. Był zweryfikowanym członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich w Szubinie. Na posiedzeniu Komisji Weryfikacyjnej w dniu 21.10.1937 r. w Poznaniu podjęto decyzję o weryfikacji kilku członków koła z Szubina, w tym Grzezińskiego. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prowadził zakład rzeźniczy i uprawiał ziemię na własnym gospodarstwie. Dostarczał produkty żywnościowe dla szpitala. Był członkiem komisji w Radzie Miejskiej w 1928 r. Razem z Franciszkiem Alwinem prowadził cegielnię parową. W czasie II wojny światowej rodzina została wysiedlona do GG. Po powrocie z wysiedlenia nie odzyskał pełni sił, bardzo podupadł na zdrowiu. Zmarł 11.05.1962 r. w Szubinie.

Akt Zgonu USC Szubin 69/1962; Odpis Aktu Małżeństwa USC Szubin, 1/1910, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy obecnie w CAW; Weryfikacje, Jutro. Organ Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914-19, 31.10.1937, R. II, nr 42, s. 4; Orędownik Urzędowy Powiatu Szubińskiego, 21.01.1928, R. IX, nr 6, s. 5; Orędownik Powiatu Szubińskiego, 25.12.1935, R. XVI, nr 102, s. 4.

Kamila Czechowska

Grzyl Feliks (1898-?), urodził się 24 kwietnia we wsi Ludwikowo, powiat Poznań 1898 r., jako syn Franciszka i Magdaleny z domu Bohsów. Po ukończeniu szkoły powszechnej prze 3 lata praktykował u mistrza kołodziejskiego. Po

ukończeniu 18 lat powołano go do 28 pułku saperów armii niemieckiej Poznaniu. W 1917 r. przeniesiony do 8 pułku saperów w Koblencji. Walczył na froncie zachodnim i południowym. 17 grudnia 1918 r. zdemobilizowany. W styczniu 1919 r. wstąpił ochotniczo do 1 kompanii I Batalionu Saperów Wielkopolskich. 6 lutego 1919 r. został wysłany wraz z 7 saperami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny. 18 lutego 1919 r. po Rynarzewem brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22. W trakcie akcji został ranny, trafiony pociskiem armatki rewolwerowej. A tak o tym wydarzeniu pisał generał Józef Dowbor-Muśnicki w rozkazie dziennym nr 65 ... *Ten czyn bohater-ski stawiam za wzór. Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie – szcząc się, że dowodzę-nimi składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich wojsk mi podległych...* Następnie ze swoją jednostką walczył w wojnie polsko-bolszewickiej gdzie ... *Dnia 17 września 1920 r. otrzymała kompania rozkaz pobudowania kładki dla piechoty przez rzekę Kołonię pod Chrynkami, przy której to sposobności odznaczył się plut. Grzył, który nie zwracając uwag na ogień kulomiotowy i artyleryjski rzucił się wraz z kolegami do zajęcia przyczółka mostowego wskazanego mostu. Z całkowitym zaparciem się siebie, jako jeden z pierwszych stanął do budowy kładki, świecąc przykładem swoim piechocie. Przyczynił się do szybkiego pobudowania kładki i przeprowadzenia piechoty, a w ten sposób do zajęcia Chrynek..* Za czyny te został odznaczony Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy. W 1921 r. w stopniu plutonowego został zwolniony bezterminowo z wojska i pracował jako cieśla w Rogoźnie. W 1922 r. brak pracy zmusił go

do wyjazdu do Francji, gdzie pracował w swoim zawodzie w firmie Schvertzler w Metz. Z zawartego związku małżeńskiego miał troje dzieci. Dalszych informacji brak. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari nr 4749 i Krzyż Walecznych.

CAW, VM 54-4618 Grzyła Feliksa; Aleksander Gawdia, Zarys historii Wojskowej 8-go Pułku Saperów, Warszawa 1931 s. 9-11; jednodniówka „Na uroczysty dzień Święta pułkowego 8-go Pułku Saperów” wydanej w Toruniu 17 lipca 1924 r. s. 15-17; Wielkopoleanie kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920 pod redakcją naukową Bogusława Polaka i Michała Polaka – Koszalin 2010 r.

Włodzimierz Becker

Hałas Jakub (1897-1974), urodził się 22 lipca 1897 roku w Konojedzie Dolnym, w rodzinie Stanisława i Marianny z domu Walenciak. W okresie od 6 stycznia do 28 lutego 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim na odcinkach Łomnica-Nowy Dwór-Chrośnica-Zbąszyń-Kargowa-Kopanica w szeregach kompanii opalenickiej. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku pozostał w wojsku jako żołnierz zawodowy i dosłużył się stopnia kapitana. Zm. 23 kwietnia 1974 r. w Swarzędzu. Związek małżeński zawarł z Heleną Powołowską, córką Walentego i Jadwigi

Jakub Hałas

(1903- 2000). Z tego związku urodziły się dzieci: Janina (ur. 1 października 1926), zam. Prędką; Henryka (1928); Zdzisława (ur. 7 października 1930), zam. Józwiak-Górniak i Zbigniew (ur. 4 lipca 1944).

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Sęszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Sęszewie i Gab; inetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje rodziny.

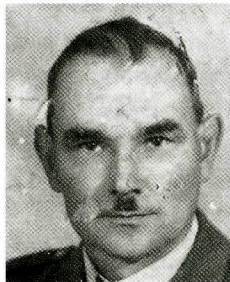
Bogdan Czerwiński

Harenda Maria z domu Napierała (1898-1958), urodziła się 9 stycznia 1898 r. w Szubinie w rodzinie Franciszka i Heleny z domu Napierała. Ukończyła szkołę powszechną w Szubinie. Ojciec był rzemieślnikiem i z Szubina przeprowadził się z rodziną do Szymborza pod Inowrocławiem. W 1905 r. rozpoczęła naukę w szkole powszechnej. Od 1908 r. kontynuowała naukę w szkole w Inowrocławiu w zawodzie krawcowej. Z chwilą dotarcia walk powstańczych w rejon Inowrocławia zaangażowała się w szeregi PCK w pomoc powstańcom w szpitalu w Inowrocławiu. Jako sanitariuszka opatrywała rannych powstańców, gotowała posiłki dla rannych i zdrowych powstańców. Po wyjściu za mąż 22.05.1919 r. za Ludwika Harendę zajmowała się domem i trojgiem dzieci. W 1920 r. małżonkowie przeprowadzili się do Złotnik Kujawskich. W 1941 r. Niemcy aresztowali jej męża jako zakładnika i stracili go. Po wojnie wychowywała dzieci i uprawiała niewielki kawałek ziemi. Zmarła 19.06.1977 r. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Weber Grzegorz, Powstanie Wielkopolskie w Złotnikach Kujawskich, Złotniki Kujawskie 2009.

Kamila Czechowska

Haufa Wincenty (1901-1960), urodził się 6 grudnia 1901 roku w Słopanowie pow. Szamotuły, w rodzinie leśniczego Marcina Haufy i jego żony Marianny. Miał piętnaścioro rodzeństwa. Przed I wojną światową nauki pobierał w Słopanowie, a później w Obrzycku. Na początku stycznia 1919 roku uciekł z domu, aby wstąpić jako ochotnik do Straży Ludowej organizowanej przez Stanisława Brucha, a następnie do formowanego przez Józefa Szramę oddziału powstańczego. 10 stycznia 1919 roku wraz z oddziałem wyruszył na front północny. Oddział ten został później przyłączony do kompanii szamotulskiej i brał udział w obronie Czarnkowa, zdobyciu Chodzieży oraz w walkach pod Gulczem i Roskiem. W walkach tych został ranny na patrolu w lewy pośladek z broni artyleryjskiej i ewakuowano go do szpitala w Szamotułach. Po wyleczeniu ran został wcielony 27 lipca 1919 roku do 16 Pułku Ułanów Wielkopolskich (białych ułanów). To właśnie ten pułk poszedł wraz z wojskami polskimi dowodzonymi przez Piłsudskiego na Ukrainę. W grudniu 1919 r. zajęli Kijów, a później już aż do bitwy warszawskiej wycofy-

Wincenty
Haufa

wali się by po trzech tygodniach znaleźć się z powrotem pod Kielcami. W pułkach ułanów była taka zasada, że po zabiciu konia, nie wolno było wrogom zostawić siodła pod groźbą sądu wojennego. Taka sytuacja zdarzyła się Wincentemu Haufie pod Sarnami, nad rzeką Słucz. Maszerował on 60 km, z siodłem na ramieniu i karabinem maszynowym, pieszo do swojego pułku. Zwolniony z wojska 22 października 1922 roku. Po powrocie z wojny zgłosił się do pracy u Raczyńskich i pierwsze praktyki pobierał w leśniczówce „Nózki”. Po trzech latach zdał egzamin i podjął pracę jako rachmistrz w nadleśnictwie w Obrzycku nad Wartą. W 1926 roku zawarł związek małżeński z Wandą Wrzalik i zamieszkał w Obrzycku. Małżonkowie mieli synów: Tadeusza – prof. dr inż.; Rajmunda; Wincentego – leśniczy k/Torunia i córkę Irenę (ur. 1934). W 1932 r. zamieszkał w Zielonejgórze, a w 1935 roku został leśniczym w Niemieczkowie. W czerwcu 1939 r., jako były kawalerzysta został powołany do Obrony Narodowej i przydzielony do kompanii obornickiej. Tam pod koniec sierpnia dostał od swego dowódcy zadanie internowania Niemców z Bąblina. Jako leśniczy znał tych ludzi ale rozkaz musiał wraz z oddziałem wykonać. W kampanii wrześniowej z kompanią obornicką brał udział w walce nad Bzurą, po której dostał się do niewoli i przebywał w niej do 15 grudnia 1939 r. Krótko po tej bitwie internowani Niemcy zostali rozstrzelani i po powrocie do domu (1940) okazało się, że tutejsi Niemcy doskonale pamiętali o tym, kto internował ich rodaków. Dzięki hrabinie Raczyńskiej udało się załatwić przeniesienie rodziny Haufów do Wyszyn na leśniczówkę „Nówki”, gdyż w Niemieczkowie rodzina Haufów nie mogła żyć bezpiecznie. Całą wojnę przeżyli w Wy-

szynach k/Chodzieży, gdzie Wincenty pracował jako podleśniczy. Pod koniec wojny częste były rewizje w poszukiwaniu śladów współpracy ze skoczками radzieckimi. W artykule Zenona Szymankiewicza „Okupacyjne dzieje Wielkopolski” zeszyt pt.: „Wyszyny – 10 stycznia 1945” napisano: *Cofający się oddział partyzancki dotarł nocą do nieobsadzonego przez hitlerowców Nowego Młyna II, gdzie bracia Józef i Kazimierz Witkowie, zorientowali dowódcę w ogólnym położeniu, zaopatrzyli grupę w żywność. Grupa odeszła na wschód. Kim byli ci ludzie, wiedzieli chyba wszyscy. Wiedział pomocnik leśniczego Wincenty Haufa z leśnictwa Nówki koło Wyszyn, który już w lipcu znalazł ukryte w lesie spadochrony. Niebezpieczny też był okres przetaczania się frontu i ucieczka wojsk niemieckich oraz nadejście armii radzieckiej. W jeden dzień około 22 stycznia przed południem weszło sześciu majorów i pułkowników niemieckich żądając ubrań cywilnych, a za parę godzin podjechał samochód ze starszyzną, generałami radzieckimi. Dobrze, że nie natrafili na siebie równocześnie, gdyż mogło dojść do strzelaniny. Radzieccy oficerowie po prostu zabłądzili, ale chętnie skorzystali z poczęstunku, później dołączyli do nich skoczki, w białych kożuchach. Oni z kolei poprosili o czystą bieliznę, jedzenie i kąpiel. Wizyta „starszyny” radzieckiej i skoczków była bardzo szczęśliwa, gdyż w zamian za gościnę zostawili kwit, kartkę papieru z kilkoma zdaniem po rosyjsku i podpisem generała. Ten kwit uratował Wincentego przed podejrzeniem, iż jest Niemcem. Mundury leśniczych były bardzo podobne do mundurów wojsk niemieckich i przy kolejnej „wizycie” radzieckich żołnierzy niższego szczebla, gdy nie pomogły zapewnienia żony, ani innych rodzin pol-*

skich, że Wincenty jest Polakiem, tylko pokazanie kwitu miało moc powstrzymania zapędów mało rozgarniętych żołnierzy radzieckich. Po wojnie Wincenty Haufa miał propozycje przejścia z powrotem do Niemieczkowa, ale zgodnie z zasadą, że dwa razy nie wchodzi się do tej samej rzeki został w Wyszynach na leśniczówce „Nówki”. Wincenty Haufa zmarł 24 grudnia 1960 roku w Grabówku k/Chodzieży chorując na reumatyzm. Jest pochowany na cmentarzu w Obrzycku. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (4 listopada 1958) i Medalem 10-lecia Polski Ludowej.

BKiO; Marek Rybski, Profesor dr inż. Tadeusz Haufa; Zenon Szymankiewicz, Okupacyjne dzieje Wielkopolski, zeszyt pt. Wyszyny 10 stycznia 1945.

Ewa Kabat

Hypś Marcin (1900-1986), urodził się 1 listopada 1900 roku w Krotoszynie. Był synem Andrzeja i Marianny z domu Pusak. Pochodził z wielodzietnej rodziny, miał czterech braci: Ignacego, Wojciecha, Stefana, Stanisława i siostrę Marię. W okresie nauki zdobył wykształcenie podstawowe. Po ukończeniu 18 lat wstąpił, jako ochotnik powstaniec w dniu 21 stycznia 1919 r. do kompani Rozdrażewskiej i był zweryfikowanym weteranem Powstania Wielkopolskiego. Walczył z bronią w rękę na różnych odcinkach frontu powstańczego jak: Zduny, Perzyce, Kobylegóra i Ligota, pod rozkazami por. Kosterskiego. Po zakończeniu walk powstańczych, wrócił ze swoją jednostką do garnizonu Ostrów z przeznaczeniem do pełnienia służby wartowniczej. W 1920 r. brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej, walczył m. in. pod Lidą. Zdemobilizowany

w roku 1921 podjął pracę na PKP, gdzie był zatrudniony do roku 1930 r. Od 1931 r. pracował na poczcie w Poznaniu. Na tym stanowisku, jako listonosz pozostał w czasie okupacji i po zakończeniu II wojny światowej. W 1966 r. przeszedł na emeryturę. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Anną Wachowiak (1902-1985). Z małżeństwa tego miał ośmioro dzieci, trzech synów: Edwarda (1925-1995), Henryka (1926-1999), Stanisława (1939-1989) oraz pięć córek: Mariannę (1928-1982) zamężną Dylewicz, Teresę (1930-1999) zamężną Nowicka, Janinę (1933-1983) zamężną Grenda, Emilię (ur. 1935) zamężną Jaškowiak, Bogumiłę (ur. 1937) zamężną Hyżak. W dniu 15 maja 1973 r. wstąpił do koła ZBoWiD oddział Poznań-Grunwald. Uchwałą Rady Państwa z dnia 18 grudnia 1974 r. Nr. 0-2364 za zasługi w walkach przeciw zaborcy niemieckiemu w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 oraz za zasługi w pracy zawodowej i działalności społecznej w tych latach odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Uchwałą Rady Państwa z dnia 25 czerwca 1975r. odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Leg. nr. 1136-75-33. W związku małżeńskim z Anną dożył 60-ciu lat pożycia małżeńskiego. W 1974 r. w 50-tą rocznicę otrzymali medale Za długoletnie pożycie małżeńskie. Zmarł 27 lutego 1986 r. i jest pochowany wraz z żoną Anną na poznańskim cmentarzu Junikowo, pole

Marcin
Hypś

CM 2 R 28- -29-14. Grób jest oznaczony tabliczką pamiątkową *Powstanie Wielkopolski 1918 – 1919*.

Archiwum Kancelarii Prezydenta RP; dokumenty, pamiątki i informacje rodzinne.

Przemysław Hypś

Insiński Jan (1901-1965), mgr inżynier mechanik, uczestnik Powstania Wielkopolskiego i II wojny światowej, podporucznik w formacjach broni pancernych. Urodził się w Powidzu 19 stycznia 1901 r., syn Wojciecha i Eufrozyny z Jarząbków. Ukończył szkołę powszechną, później zdobył zawód ślusarza. Gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie miał 17 lat. Idąc w ślady starszego brata Józefa, już 30 grudnia 1918 r., wraz z młodszym bratem Ludwikiem (15 lat), przyłączył się do tworzonego w Powidzu oddziału powstańczego. W szeregach tego oddziału walczył najpierw w Zdziechowie, potem na froncie północnym brał udział w walkach o Żnin, szubie, Srebrnogórę, Kcynię, Nakło i Margonin. W okresie międzywojennym został żołnierzem zawodowym. Wraz z żoną Anną z Pyrzyckich (odznaczoną później medalem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata) i trzema synami, Zdzisławem (ur. 1931), Zenonem (ur. 1935) i Kazimierzem (ur. 1935), mieszkał w Warszawie. W 1936 r. rozpo-

Jan
Insiński

czął studia na Wydziale Mechanicznym Politechniki Warszawskiej. Aresztowany pod koniec września 1939 r., trafił do obozu jenieckiego na terenie ZSRR. Stamtąd w 1942 r. wstąpił do Armii gen. Andersa i w jej szeregach przeszedł cały szlak bojowy przez Palestynę do Włoch. Brał udział m. in. w bitwie o Monte Cassino. Po rozformowaniu armii wyjechał do Wielkiej Brytanii. Tam kontynuował studia na Polish Technical University w Londynie, które ukończył w roku 1946. W tym samym roku powrócił do Polski. Jednakże tu czekały go prześladowania. Dyplom wyższej uczelni nostryfikował w 1949 r., ale droga do dalszej kariery była już zamknięta. Na emeryturę przeszedł w stopniu podporucznika. Zm. w Warszawie 13 marca 1965 r. i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Odznaczony był: Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Monte Cassino oraz medalami brytyjskimi: The Star 1939-1945, The Italy Star 1939-1945, The Defence Medal 1939-1945, The War Medal 1939-1945.

CAW, Ap. 131; informacje syna Zenona.

Małgorzata Iksińska-Rak

Insiński Józef (1897-1969), kolejarz, uczestnik Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej, plutonowy WP. Urodził się w Powidzu 25 grudnia 1897 r., syn Wojciecha i Salomei z Nagłów. Ukończył szkołę powszechną, brał udział w strajkach szkolnych w obronie języka ojczystego w ojczystego. 1906-1907. 2 maja 1916 r. został powołany do armii pruskiej. Przeszkolony w oddziale saperów, skierowany został

początkowo na front wschodni, później na front zachodni. Na wieść o wzmagającym się ruchu niepodległościowym na terenie Poznańskiego, 18 grudnia 1918 r. zbiegł ze swojej jednostki. Wraz z dwoma kolegami, którzy również opuścili swoje jednostki wojskowe wziął udział w akcji przemykania broni (z niemieckiego 49 pp w Gnieźnie) przez stanowiącą naturalną granicę Jezioro Powidzkie, do oddziału Legionów Polskich. Wybuch Powstania Wielkopolskiego zastał go w Powidlu. Jego uczestnikiem został już 29 grudnia 1918 r. Błyskawicznie zorganizowany, dowodzony przez sierżanta Józefa Bilskiego oddział powstańczy zatrzymał przewożony kolejką wąskotorową transport broni. Tak uzbrojony 40 osobowy oddział, 29 grudnia 1918 r. wziął udział w ataku, zorganizowanym w porozumieniu z oddziałem Legionów Polskich, na niemiecki posterunek graniczny w Anastazowie. Następnego dnia do powstania przyłączyło się wielu okolicznych mieszkańców, w tym dwaj młodszy bracia Józefa, Jan (17 lat) i Ludwik (15 lat). Tak zawiązała się, złożona z ochotników, kompania powidzka. Oddział ten 31 grudnia 1918 r., wyruszył na odsiecz powstańcom gnieźnieńskim, którym zagrażał silny oddział niemiecki stacjonujący w Zdziechowie. Następnie, od 7 stycznia 1919 r., w szeregach tej formacji brał udział w walkach na froncie północnym o Żnin, Szubie, Srebrnogórę, Kcynię, Nakło i Margonin. Po reorganizacji, 4 kwietnia 1919 r. kompania powidzka stała się 4 kompanią 4 p. strz. wlkp. (później 58 pp), a Józef Iksiński wraz z braćmi Janem i Ludwikiem zostali żołnierzami 1 batalionu tego pułku. Kompanią 4 dowodził kpt. Tomaszewski. Następnie, w sierpniu 1919 r. wraz ze swoim pułkiem został skierowany na front wschodni, walczył pod Mińskiem

i Bobrujskiem (sierpień-wrzesień 1919 r.). W końcu kwietnia 1920 r. na skutek choroby znalazł się w szpitalu. Na front polsko-bolszewicki wrócił w czerwcu 1920 r., tym razem do 157 pp, gdzie dowodził plutonem, a później przez kilka tygodni był d-cą 3 kompanii. Ostatni przydział otrzymał do 7 pp Legionów. Czynną służbę wojskową zakończył w stopniu plutonowego w sierpniu 1921 r. Podjął pracę jako kolejarz. Udzielał się społecznie w swoim środowisku; Był członkiem Koła Związku Powstańców Wielkopolskich, L. O. P. P., Koła Przyjaciół Strzelca. Zm. 9 sierpnia 1969 r. i został pochowany na cm. Parafii św. Wawrzyńca w Gnieźnie. Był odznaczony: Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Żona Sabina (ślub w 1930 r.), dzieci: Wanda (ur. 1931) i Alfred (ur. 1933).

CAW, MN 25.6.1938; informacje rodzinne.

Małgorzata Iksińska-Rak

Jankiewicz Wincenty (1886-1956), urodził się 4 lipca 1886 roku w Środzie. Był synem Piotra i Praksedy z Delikowskich. Wraz z rodzicami mieszkał w Środzie przy ul. Wrzesińskiej 4. Od siódmego do czternastego roku życia uczęszczał do szkoły powszechnej. W tym czasie brał udział w oporze młodzieży szkolnej przeciwko nauczaniu religii w języku niemieckim. Po ukończeniu szkoły wstąpił w naukę stolarstwa u swojego ojca Piotra, mistrza stolarskiego. Po ukończeniu nauki i szkoły zawodowej złożył egzamin czeladniczy 20 lipca 1904 roku. Od 1902 roku należał do polskich organizacji: Towarzystwa Gimnastycznego

„Sokół”, do Towarzystwa Terminatorów, do Katolickiej Młodzieży Polskiej. Należał też do Towarzystwa Śpiewu „Lutnia” i do Towarzystwa Śpiewu Kościelnego „Cecylia”. Jako podnaczelnik „Sokoła” brał udział we Wszechpolskim Zlocie Grunwaldzkim w Krakowie w 1910 roku. Został aresztowany w Kreuzburgu na Śląsku i ukarany karą pieniężną. Za tą działalność wraz ze swoim ojcem Piotrem był szykanowany przez władze pruskie. Przebywając na obczyźnie brał udział w ruchu sokolim we Frankfurcie n. Odry i w Lipsku. W 1912 roku mianowany na naczelnika „Sokoła”, od tego czasu rozpoczął współpracę z por. rez. Wysocikiem z Poznania. Brał udział w zlotach sokolich w Gostyniu, Kórniku, Swarzędzu, Szamotułach i dwukrotnie w Poznaniu (ostatni zlot w Sali Columbii). W 1914 roku był organizatorem wystawy przemysłowo – rzemieślniczej w Środzie, której otwarcia dokonał ks. Biskup Likowski z Poznania. Z chwilą wybuchu I wojny światowej powołany został do niemieckiego wojska, ranny w działaniach wojennych przebywał w szpitalu w Berlinie. W tym czasie wszedł w kontakt z Polakami przebywającymi w Niemczech. Po wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do rodzinnej Środy. Od 14 listopada 1918 roku wstąpił do Rady Robotników i Żołnierzy. W dniu 27 grudnia 1918 roku przebywając na probostwie u ks. Mieczysława Meissnera był świadkiem przywiezienia przez Jana

Wincenty
Jankiewicz

Stangerta z Zaniemyśla wiadomości co dzieje się w Poznaniu. Natychmiast włączył się w organizowanie ochotników do I Kompanii Średzkiej, której dowództwo objął Alfred Milewski. Brał czynny udział w walkach o Poznań. Po powrocie do Środy włączył się w tworzenie 2 Kompanii, której dowódcą był ppor. Pospieszalski z Kopaszyc. Wincenty Jankiewicz w 2 Kompanii był sierżantem sztabowym do czasu powołania go do pracy w Straży Ludowej. Nr kartoteki i legitymacji 1817. Nr Ref. Historycznego O. K. VII 2403. 17 września 1919 roku zawarł związek małżeński z Heleną z domu Palczewska. Miał dwie córki: Marię (ur. 1920). i Ewę (ur. w 1922). An gażował się nadal w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, w Bractwie Kurkowym i w Straży Ogniowej. Od 1919 roku pełnił funkcję Starszego Cechu Stolarzy w Środzie, a także Prezesa Zjednoczenia Rzemieślników na powiat Średzki. Pełnił funkcję Przewodniczącego Powszechnej Kasy Chorych. Był członkiem Powiatowej Rady Wychowania Fizycznego w Środzie. Udzielał się w Towarzystwie Przysposobienia Wojskowego. Był Prezesem BBWR Koło Środa. Był Prezesem Związku Weteranów Powstań Narodowych Oddział w Środzie. Był długoletnim członkiem Magistratu w Środzie, Radcą Izby Rzemieślniczej w Poznaniu. Cały czas prowadził warsztat stolarski w Środzie. 8 grudnia 1939 roku wraz z rodziną został wysiedlony do miejscowości Pilawa pow. Garwolin. Następnie przeprowadził się wraz z żoną i córkami do miejscowości Rzeczniowo pow. Starachowice. Do Środy powrócił w 1945 roku. Nadal prowadził zakład stolarski. Udzielał się w Poznaniu w Izbie Rzemieślniczej. Powoływany był do składu Komisji Egzaminacyjnej Czeladniczej dla rzemiosła stolarskiego jako jej Prze-

wodniczący. Zmarł 1 kwietnia 1956 roku. Spoczął na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. oraz w książkach pt. „Przeciw pruskiemu zaborcy” aut. Ludwik Gomolec, Bogusław Polak na str. 30 wyd. 1979 roku, w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. Janusza Karwata na str. 101, 102 i str. 209 poz. 179 wyd. w 2009 roku, w książce pt. „Milewscy powstańcy wielkopolscy z Ziemi Średzkiej 1918-1919” aut. Bogusław Polak i Michał Polak str. 13, 34. wyd. 2013 roku. Za swoją działalność i postawę został odznaczony: Pruskim Krzyżem Żelaznym II kl.; Odznaką Za Waleczność nadaną przez Radę Ludową m. Poznania 27 grudnia 1919 roku, Brązowym Krzyżem Zasługi nadanym 21 grudnia 1927 roku; Srebrnym Krzyżem Zasługi; Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Medalem Niepodległości.

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, kwestionariusz z 9 sierpnia 1937 i z 19 czerwca 1939 roku; zaświadczenie Konrad Kubaczewski z dnia 2 sierpnia 1937 roku; uwierzytelniony odpis zaświadczenia Jan Malinowski, Przewodniczący Rady Miejskiej w Środzie z dnia 20 października 1928 roku; uwierzytelniony odpis zaświadczenia mjr rezerwy Pospieszalski z dnia 25 sierpnia 1924 roku i z dnia 15 listopada 1927 roku; uwierzytelniony odpis zaświadczenia Alfred Milewski z dnia 7 listopada 1927 roku; wniosek o przyjęcie do Zarządu Głównego Związku Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu z 1 lipca 1938 roku; kwestionariusz dla otrzymania dyplomu

i legitymacji z 18 lipca 1938 roku; karta osobista przestawionego do odznaczenia nr bieżący 16; zaświadczenie z dnia 25 listopada 1937 roku Tadeusz Idaszak, kapitan Batalionu Pancernego; świadectwo złożenia egzaminu czeladniczego nr 16924 z 1 marca 1947 roku.

Piotr Jankiewicz, Maria Kamińska

Jankowski Franciszek (1891-1939), urodził się 23 marca 1891 r. w Białożewinie (pow. żniński). Powołany został do niemieckiego wojska i brał udział w walkach podczas I wojny światowej. Został ranny 11.05.1918 r. Po zakończeniu wojny wrócił w rodzinne strony. Wstąpił w szeregi powstańców wielkopolskich i brał udział w walkach o Żnin, Szubin, Rynarzewo. Przed 1939 r. został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty w Biurze Historycznym DOK VII w Poznaniu pod nr 13997. Po zakończeniu powstania pozostał w wojsku, w 59 pp. Przed wybuchem II wojny światowej mieszkał w Kowalewie. We wrześniu 1939 r. został aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie, który okupant urządził na bazie zakładu wychowawczego dla chłopców w Szubinie. Więziono tam już innych weteranów powstania z terenu całego powiatu szubińskiego. Z obozu w Szubinie pod eskortą przewieziony został do Żnina. Zamordowany za udział w Powstaniu Wielkopolskim najprawdopodobniej około 24.11.1939 r. na cmentarzu żydowskim w Żninie. Pogrzebano go w pojedynczej mogile. Po dwóch latach Niemcy wydobyli jego zwłoki i spalili w miejscowości Balcewo pod Żninem. Żonaty z Teresą z domu Brzezińską (1895-1972). Małżonkowie doczekali się czworga dzieci: córek Anny i Urszuli oraz synów Henryka i Władysława.

Jankowski Jan, Swastyka nad Szubinem, Poznań 1961; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Jankowski Kazimierz (1894-1920), powstaniec wielkopolski, sierżant pilot Wojska Polskiego. Urodził się 4 lutego 1894 roku w Margoninie, w rodzinie Antoniego i Joanny z Radzimskich. W wieku kilkunastu lat uczestniczył w jednym ze strajków szkolnych polskich dzieci. Po wybuchu I wojny światowej został wcielony do armii niemieckiej. Po spędzeniu kilku lat na froncie został skierowany do szkoły pilotów w Pile. Po ukończeniu szkoły służył w lotnictwie niemieckim. W czasie Powstania Wielkopolskiego brał czynny udział w walkach w grudniu 1918 i styczniu 1919 roku, uczestnicząc między innymi w bitwach pod Chodzieżą i Szamocinem. Po powstaniu zgłosił się do lotnictwa polskiego w Ławicy pod Poznaniem. Tam został przydzielony do 13 Eskadry Myśliwskiej. W czasie wojny z bolszewikami w 1920 roku odznaczył się wielką odwagą i zaangażowaniem w akcjach bojowych. Zginął 18 sierpnia 1920 w czasie najgorętszego okresu walk z bolszewikami, trafiony w czasie lotu. Pochowany na cmentarzu w Margoninie. Za osiągnięcia bojowe został pośmiertnie mianowany porucznikiem i odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Mi-

litari oraz Polową Odznaką Obserwatora. Był też odznaczony Krzyżem Walecznych.

Marian Romeyko: Ku Czci Poległych Lotników Księga Pamiątkowa. Warszawa: Wydawnictwo Komitetu Budowy Pomnika Poległych Lotników, 1933; Zaszczerzenie dla Ziemi Chodzieskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 (pod redakcją Romana Grewlinga), Urząd Miejski w Chodzieży, Chodzież 2004, s. 75-76 (tu data śmierci: 17 sierpnia 1920); Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Jarecki Waclaw (1899-1987), ur. 18.09.1899 r. w Mycielewie (pow. szubiński) s. Nikodema i Franciszki z domu Felcyn z Gorzyc. Rodzina posiadała gospodarstwo, około 50 ha, które Nikodem Jarecki odziedziczył po swym ojcu. Waclaw miał 5 rodzeństwa – brata Józefa i 4 siostry. Do szkoły powszechnej Waclaw uczęszczał w pobliskim Krzepiszynie. Szkołę ukończył w 1914 r. Przez kolejne lata pracował na gospodarstwie rodziców. Po ukończeniu 18 lat powołany został do wojska niemieckiego. Przed skierowaniem na front I wojny światowej ukończył szkolenie w Hamburgu. Trafił na front francuski. W marcu 1918 r. w wyniku użycia gazu trującego uległ poważnemu zatruciu. Przez siedem miesięcy przebywał w szpitalu wojskowym. Po powrocie do zdrowia ponownie skierowany został na front i trafił do Belgii. Po zakończeniu I wojny światowej przyjechał do Hamburga i został zaangażowany do służby czynnej. 16.12.1918 r. przyjechał w rodzinne strony na dwutygodniowy urlop. W szereg powstańców wstąpił razem z młodszym bratem Józefem

Kazimierz
Jankowski

fem 1.01.1919 r. w Kcyni. Walczył pod Kcynią i Szubinem. Jego dowódcą był bliski znajomy rodziny Jareckich ppor. Jan Sławiński, wywodzący się z pobliskiego Ujazdu. Jarecki wziął udział w krwawym i zakończonym porażką powstańców szturmie Szubina 8.01.1919 r. oraz w zakończonej sukcesem walce 11.01.1919 r. Następnie toczył boje jako artylerzysta pod Rynarzewem. Szczególnie ciężkie chwile powstańcy przeżywali, kiedy Niemcy do boju wykorzystali pociąg pancerny wspierany piechotą. Brał udział w walkach do początków lutego 1919 r. między innymi pod Kcynią i Paterkiem. W sierpniu wraz z dywizją skierowany został na front do Leszna. 10.02.1920 r. skierowany na front wschodni wojny polsko-bolszewickiej. Trafił na Litwę do Wilejki. Tam został ranny w prawą nogę. Przebywał w szpitalu w Wilnie, a następnie w Rzeszowie. Po powrocie do zdrowia skierowany został do batalionu zapasowego w Jarocinie. Skierowany do szkoły podoficerskiej ukończył ją i jako instruktor służył w Rawiczu, a następnie w Wilnie. 20.10.1922 r. zwolniony z wojska wrócił w rodzinne strony. Po powrocie podjął naukę w szkole rolniczej w Bydgoszczy i pomagał rodzicom na gospodarstwie, które jako najstarszy z rodzeństwa po latach objął. W okresie międzywojennym angażował się w pracę społeczną. W 1929 r. został zatwierdzony jako członek Zarządu Gminy Mycielewo na okres trzech lat. W obliczu II wojny światowej został powołany 28.08.1939 r. do Batalionu Obrony Narodowej. 19.09.1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej w pobliżu Sochaczewa, udało mu się uciec i wrócić do domu. W 1940 r. został wysiedlony wraz z rodziną z gospodarstwa, które przejęła niemiecka rodzina. W 1945 r. wrócił do swojego domu, któ-

ry wraz z zabudowaniami gospodarczymi zastał w oplakanyim stanie. W 1964 r. zdał gospodarstwo synowi. W 1958 r. wstąpił do ZBoWiD-u. W 1930 r. poślubił Rozalię z domu Berka z Gębina. Małżonkowie doczekali się trojga dzieci: Henryka, Haliny, Sylwestra. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Uchwałą Rady Państwa nr 169-78-23 z 15.02.1978 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 6.08.1987 r. w Szubinie.

Orędownik Urzędowy Powiatu Szubińskiego, 25.05.1929, R. X, nr 42, s. 3; Legitymacja Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski na nazwisko Wacław Jarecki; Życiorys Wacława Jareckiego, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Akt Zgonu Wacława Jareckiego nr 191/1987 USC Szubin.

Kamila Czechowska

Jeszke Witold (1891-1970), działacz niepodległościowy i społeczny, doktor prawa, polityk, poseł na Sejm i senator w II RP. Urodził się 5 marca 1891 w Ruchocinku, w rodzinie Bolesława i Kazimiery z domu Lersz vel Lausz-Suffczyńskiej. Ukończył gimnazjum w Gnieźnie (zdał maturę w 1911 roku), następnie studiował filozofię i prawo na uniwersy-

Witold
Jeszke

tetach w Królewcu, Lipsku i Wrocławiu (gdzie w 1917 roku obronił doktorat z prawa). Egzamin arendarski zdał w 1914 roku, a asesorski – w 1919 roku. W 1906 roku został wydalony z gimnazjum za udział w strajku szkolnym. Był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana (w latach 1908-1911 był prezesem oddziału w Gnieźnie) oraz ZMP Zet. Był także współredaktorem pisma Brzask. Podczas studiów działał w tajnej organizacji Grupy Narodowe. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim, w 1919 roku był więziony przez władze niemieckie w Głogowie i Żaganu. W latach 1919-1921 pracował jako referendariusz w Ministerstwie byłej Dzielnicy Pruskiej, w latach 1921-1922 był syndykiem Związku Spółek Zarobkowych i Gospodarczych. W 1921 roku otworzył praktykę adwokacką (od 1926 roku także notarialną) i prowadził aż do wybuchu II wojny światowej jedną z największych kancelarii adwokacko-notarialnych w Poznaniu. Był członkiem i dziekanem Rady Adwokackiej, prezesem Rady Notarialnej (w latach 1934-1936 i 1938-1939) oraz prezesem Zarządu Głównego Koła Adwokatów RP W latach 1918-1919 współorganizował Związek Młodej Polski w Wielkopolsce (w roku 1923 był jego prezesem); w 1926 roku zainicjował utworzenie Związku Naprawy Rzeczypospolitej, który w 1928 roku połączył się z Partią Pracy tworząc Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej. W latach 1930-1935 był prezesem Rady Wojewódzkiej BBWR w Poznaniu, od 1931 roku – przewodniczącym Grupy Regionalnej posłów i senatorów BBWR w województwie poznańskim. Ponadto pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Polsko-Duńskiego oraz działał w zarządzie Towarzystwa Opieki nad Polakami za Granicą i Zjednoczeniu Pra-

cy Wsi i Miast. W 1930 roku został posłem na Sejm III kadencji (1930-1935) – mandat uzyskał z listy nr 1 (BBWR) z okręgu wyborczym w Gnieźnie, a w 1935 roku został senatorem IV kadencji (1935-1938) z województwa poznańskiego. W III kadencji pracował w komisjach: budżetowej, konstytucyjnej (referent), prawniczej (referent), spraw zagranicznych (sekretarz i referent). W IV kadencji – w komisjach: administracji (1937-1938), opieki społecznej (1935-1936, zastępca przewodniczącego), prawniczej i spraw zagranicznych (1937-1938). Po wybuchu II wojny światowej, od września 1939 roku przebywał w Rumunii, od 1940 roku – na Cyprze i od 1941 roku – w Ośrodku Zapasowym Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w Palestynie i Egipcie. W latach 1944-1945 uczestniczył w kampanii włoskiej w szeregach 2 Korpusu Polskiego (w stopniu porucznika). W 1947 roku zamieszkał w Londynie, gdzie był zarządcą polskiego hotelu „Princes Conot Hotel” i wiceprezesem Komisji Badania Spraw Polsko-Niemieckich (do 1959 roku). W 1961 roku powrócił do kraju i zamieszkał u córki w Warszawie. Zmarł 4 listopada 1970 roku w Poznaniu. 3 września 1920 roku ożenił się z Ireną Kowalewicz; z małżeństwa tego pozostało dwoje dzieci: córka Aleksandra żonata Świechowska (1920-1989), archeolog i przybrana córka Irena Rabska (ur. 1921). Odznaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1929), Krzyż Niepodległości (1931).

Czy wiesz kto to jest? Uzupełnienia i sprostowania. niewydana, 1939. Kopia odbitki korektorskiej niewydanej książki, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa, 1984; Sejm i Senat 1935-

1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hoesicka, 1936, s. 301.; Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski (red.): *Wielkopolski Słownik Biograficzny*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981, s. 299; *Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie*.

Eligiusz Tomkowiak

Jędrasik Antoni (1899-1979), urodził się 19 maja 1899 r. w Borzęcicach w ówczesnym powiecie koźmińskim w rodzinie Michała i Franciszki zd. Rogalczyk. Rodzice jego prowadzili niewielkie gospodarstwo rolne. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej w Borzęcicach do 1917 r. pomagał rodzicom w gospodarstwie. W 1917 r. został powołany do armii niemieckiej i walczył na froncie zachodnim we Francji. W pierwszych dniach stycznia 1919 r. wstąpił ochotniczo do III kompanii koźmińskiej, której dowódcą był sierżant Stanisław Sowiński i walczył na odcinku Zduny – Chachania – Borownica – Krotoszyn. Następnie wziął udział w wojnie polsko – bolszewickiej i wraz ze swoją jednostką dotarł pod Kijów. Tam został ranny i po wyleczeniu wrócił do domu rodzinnego. W 1925 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą zd. Wojtkowiak, z którą doczekał się trójki dzieci: Anna (1926 – 1990), Józef (1928 – 2007) i Stanisława (1942). W okresie międzywojennym pracował, jako robotnik sezonowy w cukrowni i jako robotnik drogowy. W okresie okupacji został zmuszony do pracy w gospodarstwie u Niemca w Wałkowie (gm. Koźmin Wlkp.) Po II wojnie światowej prowadził własne gospodarstwo rolne aż do 1963 r., kiedy przeszedł na emeryturę. Był od 1964 r. członkiem Związku Bojowników o Wolność i De-

mokrację w Koźminie Wlkp. Na podstawie ustawy Rady Państwa został 31.01.1972 r. za udział w Powstaniu Wlkp. mianowany na stopień podporucznika, a 30.10.1974 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W rok później 10.05.1975 r. został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Jego nazwisko zostało uwiecznione na tablicy pamiątkowej, którą w 60-tą rocznicę powstania ufundowali parafianie wałkowscy. Antoni Jędrasik zmarł 9 kwietnia 1979 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie.

Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Opracowano na podstawie dokumentów i materiałów udostępnionych przez rodzinę.

Michał Pietrowski

Joachimiak Szymon (1898-1981), Powstaniec Wielkopolski, rolnik, społecznik. Urodził się w 1898 r. we wsi Czarnotki, pow. Środa jako syn rolnika Michała i Marianny z d. Szczepaniak. Miał dziewięcioro rodzeństwa. Ukończył cztery klasy szkoły powszechnej w Czarnotkach. Do 16 roku życia pomagał rodzicom w gospodarstwie. Po wybuchu I wojny światowej został powoła-

Szymon
Joachimiak

ny do służby wojskowej w armii niemieckiej. Odbił tam przeszkolenie i został skierowany na front francuski. Otrzymał przydział do artylerii, gdzie głównie zajmował się końmi. W 1918 r. jesienią podczas alarmu bombowego w Metz wykorzystał ogólne zamieszanie i uciekł z wojska pociągiem jadącym do Poznania. Wrócił do domu i przez miesiąc, do 11 listopada 1918 r. ukrywał się. Na wieść o wybuchu Powstania stawiał się 28 grudnia 1918 r. razem z 11 ochotnikami przed biurem Rady Żołnierskiej w Zaniemyślu. Jako żołnierz plutonu zaniemyskiego brał udział w rozbrajaniu Niemców oraz w walkach ulicznych na terenie Poznania. Następnie walczył w szeregach 1 kompanii średzkiej. W wieku 21 lat powołany został do wojska polskiego. Uczestniczył w wojnie Polsko-Bolszewickiej. Po wojnie wyjechał do Francji, gdzie ponad pięć lat pracował w kopalniach węgla. Na prośbę rodziny wrócił do domu, by ratować podupadające gospodarstwo, które wkrótce przejął po ojcu. Zdobyte w armii pruskiej umiejętności wykorzystywał lecząc zwierzęta miejscowej i okolicznej ludności. Nastawiał także ludziom przemieszczone w stawach kości. W czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu kontynuował pracę rolnika. Był współzałożycielem Gromadzkiej Rady Narodowej w Zaniemyślu oraz działaczem Spółdzielni Mleczarskiej w Środzie Wlkp. Współpracował ze Szkołą Podstawową w Czarnotkach, gdzie czynnie uczestniczył w edukacji historycznej młodego pokolenia. Związek małżeński zawarł w 1930 r. z Pelagią Weber z Raduszkowa, z którą miał pięcioro dzieci: Henryka, Edmunda, Łucję, Mieczysława i Bogdana. Zmarł 10 lipca 1981 r. w Czarnotkach, a pochowany został na cmentarzu w Zaniemyślu. Odzna-

czony był Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Materiałów i pamiątki rodzinnych oraz informacje zawartych w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919” str. 207, poz. 194.

Emilia Szymanowska

Joras Jan (1884-1965), urodził się 26 czerwca 1884 r. w Wolwarku koło Szubina, w rodzinie Andrzeja i Marianny z domu Wesolek. Ukończył 4-klasową szkołę powszechną w Wolwarku. W latach 1914-1916 dzierżawił ogrody owocowe. W 1916 r. powołany został do wojska niemieckiego i walczył na froncie I wojny. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim na terenie Szubina i okolicy pod dowództwem Jana Piaseckiego, od stycznia do marca 1919 r. W 1922 r. wyjechał za pracą do Francji. Z emigracji zarobkowej wrócił w 1925 r. W okresie bezrobocia miał się prac dorywczych. W 1927 r. podjął pracę w Zakładach Wapiennych w Wapienniu. Na zebraniu 13.02.1927 r. w sali Domu Polskiego w Szubinie wstąpił w szeregi Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Następnie był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich w Szubinie. W 1931 r. podjął pracę w wydziale zajmującym się drogami w Wydziale Powiatowym w Szubinie. W czasie II wojny światowej pracował przy drogach na terenie powiatu. W 1945-1946 pracował w Państwowym Zakładzie Wykonawczym w Szubinie. Następnie pracował jako stróż w Rejonie Eksploatacji Dróg Publicznych w Szubinie. W 1913 r. zawarł związek z Marią Siuchnińską. Małżonkowie doczekali się trójki dzieci. Zmarł

19.03.1965 r., pochowany został na cmentarzu w Szubinie. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Towarzystwo Powstańców i Wojaków, Orędownik Szubiński, 19.02.1927, R. VIII, nr 14, s. 6; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Józwiak Franciszek (1898-1962), kupiec nasienno-zbożowy (właściwie Józwiak – zgodnie z zapisami ksiąg parafialnych w Targowej Górcie) urodził się 23 stycznia 1898r. w Stępcinie, w ówczesnym powiecie średzkim, jako syn rolnika Melchiora i Agnieszki z domu Gołębiewskiej. W roku 1911 ukończył szkołę powszechną, a w 1916 roku poznańskie gimnazjum. Przed powołaniem do armii niemieckiej i wyjazdem na front uczył się w szkole rolniczej w Swarzędzu, rozpoczynając kursy księgowości oraz nasiennictwa. W międzyczasie nadzorował dwa gospodarstwa zmobilizowanych rolników: ojczyzna – w Stępcinie i jego brata – w Wierzycach, o łącznej powierzchni 360 mórg. 14 października 1916 roku został powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie francuskim, gdzie odznaczono go Krzyżem Żelaznym II klasy. Ranny w głowę we wrześniu 1918 roku został przerzucony do

Franciszek
Józwiak

Wielkopolski, a 11 listopada tego roku opuścił szeregi armii niemieckiej i wrócił do rodzinnego domu. 24 listopada 1918 roku został wciągnięty przez nadleśniczego hr. Żółtowskiej do działania w lokalnej komórce wielkopolskiego POW, pełniąc z bronią w ręku funkcję lokalnego strażnika. Po przeniesieniu się do Poznania, 21 grudnia 1918 roku wstąpił w szeregi Służby Straży i Bezpieczeństwa (fort Prittwitz) – 1 kompania sierż. Nogajewskiego, baon Grodzkiego. W ramach tej jednostki brał czynny udział we wszystkich przedpowstaniowych akcjach. 27 grudnia 1918 roku z bronią w ręku brał udział w walkach ulicznych, m. in. uczestniczył w opanowaniu Prezydium Policji oraz zajęciu prochowni na szosie swarzędzkiej. Po przeformowaniu poznańskich oddziałów powstańczych, wyruszył 17 stycznia 1919 roku na front zachodni, w rejon Łomnicy, w ramach nowopowstałej 1 Kompanii Poznańskiej sierż. Lisiewskiego. Na froncie zachodnim 10 lutego 1919 roku (w efekcie mobilizacji trzech roczników 1897-99) został przydzielony do 1 Ochotniczej Kompanii Średzkiej pod dowództwem Alfreda Milewskiego (wówczas 9 kompania III baonu Grupy Zachodniej), z którą związał swe losy aż po wojnę polsko-rosyjską 1920 roku. Na front wschodni wyruszył z kompanią 7 września 1919 roku, transportem kolejowym ze stacji Kościan do stacji Królewczyn pod Mołodecznem. Jego szlak bojowy wiódł od ataku na Połock (19 września 1919 roku), poprzez pozycje nad Dźwiną i forty Bobrujska. Ciężko ranny 17 kwietnia 1920 roku w wiosennych działaniach bojowych 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej do służby czynnej w szeregach WP nigdy już nie powrócił. Po długotrwałym leczeniu szeregi armii opuścił definitywnie 19 maja 1923 roku jako inwalida wojenny, upo-

śledzony ruchowo w 50%. Z armii niemieckiej wyszedł jako szeregowy żołnierz. Po zakończeniu walk powstańczych pod Zbąszyniem awansowany na st. szeregowca. Ranny w dniu 17 kwietnia 1920 roku pod Jakimowską Swobodą na Białorusi, został przedstawiony do awansu i odznaczenia Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*. 15 maja 1920 roku został awansowany na kaprała. W latach 1924 – 1925 odbywał praktyki zawodowe w rolniczych domach handlowych, zakładając później samodzielny interes zbożowy. Od 1 lipca 1925 roku, wraz z bratem Leonem, prowadził w Nekli Dom Rolniczo-Handlowy Józwiak i S-ka, zakup i sprzedaż ziemiopłodów. Kryzys gospodarczy w latach 1929 – 33 doprowadził do upadku ich firmy. W 1938 roku przeniósł się do Poznania. Mieszkając w Nekli prowadził ożywioną działalność społeczno-polityczną. Brał czynny udział w pracach miejscowych organizacji inwalidzkiej i powstańczej. Sporo polował, udzielając się w pracach koła łowieckiego. Lata II wojny światowej spędził początkowo w Środzie, a później w pobliskim Kostrzynie, gdzie w okresie od stycznia 1940 roku do 22 stycznia 1945 roku pracował jako księgowy u niemieckich kupców. Po wyzwoleniu prowadził piekarnię (do 31 maja 1945 roku), zajmując się jednocześnie z ramienia Zarządu Miejskiego zaopatrzeniem piekarnictwa w mąkę. W późniejszym okresie pracował w komisji kontrolnej administracji państwowej, będąc jednocześnie od 23 kwietnia 1945 roku członkiem Komisji Rewizyjnej Kasy Miejskiej. W marcu 1946 roku osiadł na Dolnym Śląsku, gdzie pracował i mieszkał do swej śmierci. W ramach PRL-owskiej akcji przesiedleńczej początkowo zamieszkał w Środzie Śląskiej, organizując spółdzielczość rolną – do kwiet-

nia 1947 roku pracował jako skarbnik Zarządu Powiatowego Samopomocy Chłopskiej. W latach 1947–50 pracował w strukturach PZGS Oława. Jednocześnie organizował Powiatowe Koło Związku Inwalidów Wojennych RP, któremu przewodniczył od października 1948 roku do grudnia 1949 roku. W kwietniu 1950 roku przeprowadził się do Wrocławia, gdzie początkowo pracował w spółdzielczości mleczarskiej, a później kierował sekcją kontraktacji i skupu zbóż w sektorze Samopomocy Chłopskiej. Pod koniec życia pogarszający się stan jego zdrowia nie pozwalał mu na pracę zawodową. Franciszek Józwiak nie założył rodziny. Zmarł 7 stycznia 1962 roku na raka gardła i został pochowany na wrocławskim Cmentarzu Osobowickim. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielkopolskich 1918-1919, odsłoniętej na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. w 2005 roku. W uznaniu zasług został odznaczony: Krzyżem Rady Ludowej Miasta Poznania, Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich 27.12.1918 – 21.08.1919, Odznaką Pamiątkową Za Waleczność byłej Naczelnej Komendy Straży Ludowej, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-21, odznaką honorową Frontu Litewsko-Białoruskiego, odznaką pamiątkową 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (2 Pułk Strzelców Wlkp.), odznaką pamiątkową 14 Dywizji Piechoty. Za walkę na froncie wschodnim był przedstawiony do Krzyża *Virtuti Militari* (wniosek z dn. 29 kwietnia 1920 roku., L. Dz. 1202/20) – nigdy go jednak nie otrzymał.

Dokumenty rodzinne.

Mirosława Szczepańska i Bożena Nowak

Kahl Leon Józef (1898-1939), współorganizator Powstania Wielkopolskiego w Lesznie i Kościanie. Urodził się 15 lutego 1898 r. w Kościanie w rodzinie Stanisława i Marii z domu May. Od najmłodszych lat był członkiem Drużyny Harcerskiej, brał udział w strajkach szkolnych. W listopadzie 1918 r. wspólnie z ppor. Dombkiem zorganizował w Lesznie luźne oddziały POW. Od 3 grudnia 1918 r. przebywał w Poznaniu i przyglądał się obradom Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu. Od 4 grudnia począwszy, jako stary i doświadczony harcerz zorganizował swoich harcerzy w regularny oddział Straży Ludowej, pełnił funkcję komendanta Okręgu Wojskowego w Lesznie, a równocześnie był adiutantem komendanta miasta Leszna. Na tym posterunku przetrwał do 6 stycznia 1919 r. Kiedy komenda wojskowa armii niemieckiej wspólnie z władzami administracyjnymi w Lesznie przekonały się o tym, że Polacy rosą w siłę, postanowiono aresztować przywódców polskich aby uniemożliwić dalszy rozwój akcji powstańczej. Jedną z upatrzonych kandydatów do aresztowania był Leon Kahl. Ten jednak został poinformowany o zaistniałej sytuacji i z garstką wiernych przyjaciół uszedł z Leszna i okreźnymi drogami przedostał się nocą do Kościana, gdzie 7 stycznia 1919 r. stanął jako ochotnik i przydzielony został do tworzącego się właśnie I Baonu Kościańskiego. Pełnił

Leon Józef
Kahl

służbę w 1 kompanii, gdzie objął funkcję szefa kompanii. Z oddziałem tym wyruszył na front pod Leszno, 27 stycznia 1919 r. walczył pod Osieczną. Od 24 lutego 1919 r. wstąpił jako ochotnik do 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich w stopniu kaprała. Ze swoim pułkiem brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, awansował na stopień sierżanta. Po demobilizacji zamieszkał w Lesznie przy ulicy Aleje Krasińskiego 10, gdzie był dyrektorem Kasy Chorych, a potem wicedyrektorem Ubezpieczalni Społecznej. Był aktywnym członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, Koło nr 55 w Lesznie. W połowie sierpnia 1939 r. wysłał swoją rodzinę do krewnych w głąb kraju. Dokładna data śmierci nie jest znana. Były informacje, że zginął wraz z żoną i córką 8 września 1939 r. w katastrofie kolejowej pod Kutnem, co oczywiście nie miało miejsca (żona i córka przeżyły wrzesień 1939 r.), ale podobno tym pociągiem miał jechać Leon Kahl z dokumentami Ubezpieczalni Społecznej. Tych informacji do dnia dzisiejszego nie udało się potwierdzić. Miejsce pochowania nieznane. Był odznaczony Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich, Odznaką Pamiątkową Grupy Leszno, Odznaką Pamiątkową 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (1 Dyw. Strzelców Wielkopolskich). Był żonaty i miał córkę Bogusławę zamężną Markowską, uczestniczkę Powstania Warszawskiego i więźniarkę obozów jenieckich w Lambsdorf (Łambinowice), Mulhberg, Zeithain, nr jeniecki 106519.

Dokumenty i pamiątki rodzinne, informacje córki Bogusławy Markowskiej z Warszawy.

Eligiusz Tomkowiak

Kamiński Józef Teofil (1896-1968), działacz społeczny i samorządowy, bankowiec, poseł na Sejm IV kadencji (1935-1938) w II RP. Urodził się 20 grudnia 1896 roku w Kiełpinach, w rodzinie nauczyciela Walentego i Heleny z domu Bielickiej. Uczył się w latach 1906–1913 w progimnazjach w Pelplinie i Kościerzynie; w 1917 roku ukończył gimnazjum humanistyczne w Biedrusku, zdając tam maturę. Następnie przez dwa semestry studiował prawo na kursie dla żołnierzy, a także odbył kurs aspirantów oficerskich w 1915 roku i kurs informacyjny przy DOG Pomorze w 1921 roku. W gimnazjum był członkiem młodzieżowej organizacji filomatów. Od 1914 roku służył w armii niemieckiej (w randze podporucznika), był ranny na froncie rosyjskim. Uczestniczył w powstaniu wielkopolskim. W 1919 roku wstąpił do pułku kszubskiego, z którym, mimo inwalidztwa, uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej jako adiutant pułku. W 1922 roku został przeniesiony do rezerwy w stopniu kapitana. W dwudziestoleciu międzywojennym był dyrektorem Komunalnej Kasy Oszczędności (KKO) w Kościerzynie i wiceburmistrzem tego miasta. Pełnił wiele funkcji społecznych: był m. in.: członkiem Koła Oficerów Rezerwy, członkiem zarządu Związku Rezerwistów, Towarzystwa Przyjaciół Związku Strzeleckiego, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Rady Powiatowej BBWR w Kościerzynie. W wyborach parlamentarnych w 1935 roku został wybrany posłem na Sejm IV kadencji (1935-1938) 18 824 głosami z listy z okręgu nr 104, obejmującego powiaty: gdyński, morski, kartuski i kościański. W kadencji tej pracował w komisji zdrowia publicznego i opieki społecznej. Po II wojnie światowej był członkiem PPS,

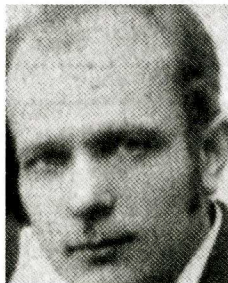
prezesem Powiatowej i wiceprezesem Miejskiej Rady Narodowej, członkiem Zarządu Powiatowego Opieki Społecznej i dyrektorem KKO w Starogardzie Gdańskim. Był działaczem związkowym. Ożenił się z Wandą Stencel. Miał 3 dzieci: Irenę, Janinę i Mariana. Zmarł w 1968 i został pochowany w grobie rodzinnym w Poznaniu. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari (1922), Krzyż Walecznych, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz niemiecki Krzyż Żelazny II klasy (1915)

Sejm i Senat 1935–1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hołesicka, 1936, s. 300; Dekret Naczelnika Państwa z 19 lutego 1922 r. L. 11429/V. M. Adj. Gen. (Dziennik Personalny z 1922 r. Nr 10, s. 321); Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Malwina Tomkowiak

Kandziora Karol Marcin (1882-1944), artysta, działacz społeczno-polityczny, uczestnik oddziałów powiatowych. Urodził się 2 listopada 1882 r. w Drewnie (k. Żnina), syn nauczyciela ludowego Franciszka i Joanny z Mizerskich. Po wczesnej śmierci ojca, w Chełmży uczył się zawodu rytownika i zegarmistrza. W latach 1901-1908 działał w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, m. in. jako naczelnik organizacji sokolej w Toruniu (3 VIII 1902-5 VII 1903). oraz w Towarzystwie Przemysłowym w Rogowie (pow. żniński). Po zwolnieniu z wojska pruskiego prowadził w Poznaniu zakład zegarmistrzowski i rytowniczy. W 1913 r. jako zegarmistrz pracował w USA (w Chicago,

w Omaha w stanie Nebraska), interesował się tam życiem tamtejszej Polonii. W czasie I wojny światowej m. in. ukrywał i chronił młodzież polską przed poborem do armii niemieckiej, tworzył antyniemieckie grupy dywersyjne. W październiku 1918 r. był jednym ze współzałożycieli Straży Ludowej. Od listopada sekretarz dr. S. Celichowskiego (męża zaufania ludności polskiej w gmachu Prezydium Policji w Poznaniu). Od 13 XI 1918 r., jako członek POW ZP, ściśle współpracował m. in. z R. Wilkanowiczem, J. Kalinowskim i F. Ratajczakiem. Podrabiał niemieckie druki i pieczęcie w celu zdobycia broni i amunicji. W pierwszych dniach powstania służył w oddziałach peowiackich, które wchodziły w skład Służby Straży i Bezpieczeństwa. Był zwolennikiem J. Piłsudskiego oraz rządów sanacyjnych (członek Rady Grodzkiej BBWR w Poznaniu). W latach 1919-1939 działał w Związku Peowiaków i Związku Weteranów Powstań Narodowych. Uzyskał nagrodę za iluminowanie powstańczej poezji A. Wilkanowicza *Z krwawych lat*. W 1939 r. internowany przez Niemców w Ratuszu i w Gimnazjum przy ul. Różanej, w grupie 114 zakładników (19 IX – 7 XI 1939), później osadzony wraz z żoną i dziećmi w obozie przejściowym na Główniej (8 XI – 1 XII 1939 r.) i wysiedlony (z rodziną) z Poznania do Mydłowa k / Ostrowca, od lipca 1940 r. zamieszkał w Ostrowcu. Od 1941 r. w kon-

Karol Marcin
Kandziora

spiracji, m. in. organizował tam punkt kontaktowy obwodu i okręgu AK. Aresztowany 8 marca 1944 r. przez gestapo, wywieziony do obozu koncentracyjnego w Gross Rosen. Zm. 4 kwietnia 1944 r. Żonaty z Anielą Chrzanowską (w 1919 r., zm. 19 kwietnia 1943 r.) posiadał dzieci – członków AK: Karola Zbigniewa ps. *Żbik*, Andrzeja ps. *Stach* i Annę ps. *Hanka*. Autor wspomnień: *Działalność POW w Poznaniu w latach 1918-1919* (wyd. 1939 r.), *Pamiętnik z wygnania 1939-1943* (wyd. 2007). Odznaczony m. in. Krzyżem Niepodległości (1937), Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem POW, Krzyżem Pamiątkowym Zasługi Obywatelskiej, Krzyżem Pamiątkowym „Za Waleczność” (1929), Odznaką Powstańczą Związku byłych Uczestników Powstań Narodowych.

CAW, Akta: Komitet KiMN 1937; K. Kandziora, Działalność POW w Poznaniu w latach 1918-1919. Poznań. 1939 r.; tenże, Pamiętnik z wygnania 1939-1943. Poznań 2007; PSB t. XI /4 – autor hasła: A. Pilch; Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918-1919. Red. A. Czubiński i B. Polak. Poznań 2002; autor hasła: B. Piotrowski. WSB (biogram A. Malecki); rec. Z. Grota pracy K. Kandziory, Działalność POW w Poznaniu w latach 1918-1919 (w:) Przegląd Zachodni, 1948, t. II, s. 745-749; Jedenastego listopada 1918 r. w Poznaniu. Obchód 20-lecia, Poznań 1938, przemówienie Karola Kandziory (wyd. Koło Harcerzy z Czasów Walki o Niepodległość w Poznaniu); Z. Wieliczka, Prawda a legendy Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Kurytyba 1961. s. 22-26; R. Wilkanowicz, Bezimienni Bohaterowie Powstania Wielkopolskiego. Szkic historyczno-literacki. Poznań 1928, s. 53-55; tenże, Moje wspomnienia. Ćwierć wieku życia kultu-

ralnego Wielkopolski. (w:) Przegląd Porywany 1928 nr 103 z 5 V s. 4; A. Fiedler, Mój ojciec i dęby. Poznań 1978, s. 147.

Zdzisław Kościanański

Kaźmierczak Antoni (1901-1983), urodził się 14 listopada 1901 r. w Kocie, pow. Nowy Tomyśl w rodzinie robotnika rolnego Franciszka i Barbary z domu Kosickiej. W 1919 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, między innymi na odcinku Wolsztyn-Kopanicza-Zbąszyń. Od 1 do 28 września 1939 uczestniczył w Wojnie Obronnej, walcząc na odcinku Poznań-Września-Kutno oraz w Puszczy Kampinoskiej. W czasie jednej z bitew dostał się do niewoli niemieckiej, przebywał w Stalagu III w Luckenwaldzie, skąd zwolniono go ze względu na zły stan zdrowia. Zmarł 31 grudnia 1983 roku. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz dwukrotnie Brązowym Krzyżem Zasługi (1938 i 1952). Pozostałych danych brak

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Słeszewie; zbiory: Muzeum Regionalnego w Słeszewie i Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; informacje rodziny.

Bogdan Czerwiński

Kobusiński Stefan (1899-1974), starszy sierżant WP. Urodził się 27 sierpnia 1899 r. w Koźminie w rodzinie Wawrzyńca i matki Zofii z domu Szymczak. W Koźminie ukończył 6-oddziałową Szkołę Katolicką. W czasie I wojny światowej został 10 stycznia 1917 r. powołany do armii pruskiej i walczył na

froncie zachodnim do 13 listopada 1918 r. Po powrocie do Koźmina 29 listopada 1918 r. wstąpił jako ochotnik do oddziału Straży Ludowej przy Radzie Robotniczo-Żołnierskiej w Koźminie, a 7 stycznia 1919 r. przystąpił do I baonu koźmińskich powstańców. Z powodu inwalidztwa z I wojny światowej pełnił funkcje administracyjne. Wykazał się dużą obowiązkowością i pracowitością zabiegając o należyte wyposażenie i uzbrojenie kompanii koźmińskich wyruszających na front. Od 3 marca 1919 r. do 27 stycznia 1920 r. przydzielony został jako kancelista do kompanii garnizonu w Śremie. 28 stycznia 1920 r. przeniesiony został do Państwowej Komisji Uzupełnień w Śremie, gdzie pracował do 19 kwietnia 1921 r. Następnie aż do 9 listopada 1928 r. pracował w Państwowej Komisji Uzupełnień w Kościanie. W międzyczasie, 25 marca 1927 r. złożył egzamin dla podoficerów zawodowych służby administracyjno-kancelaryjnej. Od 10 listopada do 31 marca 1930 r. przydzielony został do 7 Batalionu Administracyjnego, poczym przeniesiony został do rezerwy. 1 kwietnia 1930 r. wojewoda poznański mianował go adiunktem w Referacie Spraw Inwalidów Wojennych przy Starostwie Powiatowym w Kościanie, a następnie 9 lipca 1930 r. kierownikiem Referatu Spraw Inwalidów Wojennych. Od 26 stycznia 1934 r., aż do 6 kwietnia 1937 r. pełnił funkcję adiunkta kancelaryjnego w Starostwie Powiatowym

Stefan
Kobusiński

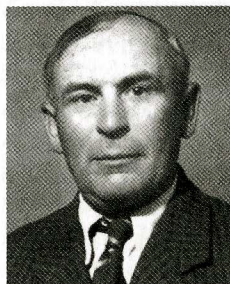
w Poznaniu. 7 kwietnia 1938 r. wojewoda poznański przeniósł go do Starostwa Powiatowego w Ostrowie Wlkp. W chwili wybuchu II wojny światowej zostaje ewakuowany wraz z rodziną do miejscowości Streptów pod Lwowem, a po wejściu Rosjan przeniesiony do Przemyśla, skąd 27 lutego 1940 r. wrócił do Ostrowa, później do Koźmina. W Koźminie ukrywał się u swego ojca Wawrzyńca Kobusińskiego ponieważ znajdował się na niemieckiej liście do rozstrzelania. W 1940 r. dzięki Alfonsowi Sękowskiemu i Sewerynowi Rzepczyńskiemu – polskim pracownikom urzędu udało mu się oficjalnie zameldować całą rodzinę. Podjął wtedy pracę w koźmińskim tartaku Witolda Wieczerskiego. Po wyzwoleniu Koźmina spod okupacji hitlerowskiej w lutym 1945 r. S. Kobusiński został mianowany pierwszym komendantem Milicji Obywatelskiej i z ramienia władz utrzymywał porządek w mieście. Za burmistrza Walentego Szewczykowskiego był sekretarzem Zarządu Miejskiego. Następnie pracował na stanowiskach pracownika umysłowego w Zakładach Mięsnych w Krotoszynie, Spółdzielni Mleczarskich w Krotoszynie i w Koźminie. W 1964 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 14 września 1974 r. i pochowany został na cmentarzu św. Trójcy przy ul. Poznańskiej w Koźminie. Odznaczony był: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Krzyżem Zasługi (1928), Srebrnym (1939) i Brązowym (1938) Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 (1928), Odznaką Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego (1966), Odznaką Honorową za Zasługi

w Rozwoju Województwa Poznańskiego (1971). 8 września 1923 r. zawarł związek małżeński z Anną z d. Paula w Kościanie, z którego to małżeństwa urodziło się pięcioro dzieci: Edward (ur. 1925), Maria (ur. 1926), Zdzisław (ur. 1929), Tadeusz (ur. 1931), Andrzej (ur. 1940).

Materiały udostępnione przez córkę Marię Jaworowicz, red. Michał Pietrowski, Andrzej Wędzki, Monografia Koźmina Wielkopolskiego i okolic, Koźmin Wlkp. 2006, s. 520, Muzeum Ziemi Koźmińskiej.

Michał Pietrowski

Kobusiński Wojciech (1897-1982), urodził się 31 marca 1897 r. w Góreczkach, w ówczesnym powiecie koźmińskim, w rodzinie Piotra i Franciszki z domu Kubiak. Po ukończeniu szkoły elementarnej uczył się w zawodzie kołodziejskim. W okresie I wojny światowej 6 marca 1916 r. został powołany do armii niemieckiej do 1 kompanii 50 pułku piechoty. Tam po odbyciu szkolenia jako sanitariusz skierowany został na front zachodni do Francji, gdzie przebywał do 15 grudnia 1918 r. W początkach stycznia 1919 r. wrócił w rodzinne strony i wstąpił jako ochotnik 8 stycznia 1919 r. do 2 kompanii Baonu Koźmińskiego pod dowództwem sierżanta Wojciecha Kucharczyka, a w kilka dni później przydzielony został do oddziału ka-

Wojciech
Kobusiński

rabinów maszynowych pod dowództwem Jana Jarmańskiego. W początkach lutego 1919 r. wziął udział w walkach o Rawicz, pełniąc jednocześnie funkcję sanitariusza. Po zakończeniu walk 10 lutego 1919 r. wstąpił także jako ochotnik do 11 p. strz. wlkp. Mając już doświadczenie jako sanitariusz, został skierowany na kurs sanitarny, który odbył się w Poznaniu w terminie od 30 czerwca do 30 września 1919 r. Później uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej; był sanitariuszem przy szpitalu polowym w rejonie Łucka, Wilna i Warszawy. Z wojska został zwolniony 6 września 1921 r. i zamieszkał w Mokronosie k/Koźmina, gdzie pracował w majątku, którego właścicielem był Józef Modlibowski. Był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację Koło Koźmin, członkiem Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Koła Łowieckiego w Koźminie. Zmarł 9 października 1982 r. i pochowany został na cmentarzu w Mokronosie gm. Koźmin Wlkp. Odznaczony był m. in.: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Medalem za Zasługi w Realizacji Zadań Polskiego Łowiectwa (1971). 4 lutego 1922 r. zawarł związek małżeński z Marianną Woźniak. Z tego małżeństwa urodziło się dwoje dzieci: Edward (1923-1992), Marianna (ur. 1928).

Pamiętki ze zbiorów Muzeum Ziemi Koźmińskiej.

Michał Pietrowski

Kochanowicz Kazimierz Aleksander (1881-1944), urodził się 20 lutego 1881 r. w Łopienniu (ówczesny powiat

wągrowiecki) w rodzinie kupca Stanisława Kochanowicza i Walerii Adfeldt. Miał sześcioro rodzeństwa. Naukę rozpoczął w szkole w Łopienniu, a po pięciu latach kontynuował ją w gimnazjum w Wągrowcu. Fachu kupieckiego uczył się przez dwa lata w szkole handlowej w Poznaniu. Następnie rozpoczął pracę w wyuczonym zawodzie. Prowadził sklep kolonialny i żelazny oraz restaurację w Łopienniu. W 1901 r. był inicjatorem założenia Towarzystwa Śpiewu w Łopienniu, organizacji, która przez lata zaborcze była ostoją polskości i miejscem pracy niepodległościowej. W jego lokalu odbywały się tajne spotkania. Prowadził w konspiracji lekcje języka polskiego i historii. Spełniał się, reżyserując przedstawienia sztuk teatralnych. Ich tematyka często budziła zastrzeżenia władz niemieckich i narażała Kazimierza Kochanowicza na nieprzyjemności. W latach 1903-1905 powołany został do niemieckiego wojska. Służbę wojskową pełnił w 2 Pułku Grenadierów im. Króla Fryderyka Wilhelma IV w Szczecinie. Po wybuchu I wojny światowej został ponownie zmobilizowany. Od 16.06.1915 r. do końca 1918 r. służył na froncie jako podoficer sanitarny. Na froncie francuskim został ranny w nogę. Po powrocie z wojny włączył się w działalność niepodległościową w rodzinnym Łopienniu. W szeregach kompanii łopińskiej brał udział w wyzwolaniu miejscowości, w tym dworca kolejowego.

Kazimierz Aleksander
Kochanowicz

W kompanii pełnił funkcję płatniczego, sanitariusza. Odbierał też rozkazy od komendanta mjr. Tadeusza Goetendorfa-Grabowskiego w Wągrowcu. Dowieził też wraz z podkomendantem kompanii łopińskiej z garnizonu w Gnieźnie broń. Było to dziesięć karabinów i dwa karabiny maszynowe. Dekretem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej z 6.02.1919 r. mianowany został podkomendantem Straży Ludowej na okręg Łopiennno. Zorganizował 1 batalion Straży Ludowej w Łopienniu. 15.08.1920 r. został nominowany przez Komendanta Powiatowego Zachodniej Straży Obywatelskiej w Wągrowcu zastępcą komendanta na miasto i obwód Mieścisko. Zaangażował się także w zbiórkę w ramach pożyczki narodowej. Był członkiem Sejmiku Powiatowego w Wągrowcu. Od 1912 r. był członkiem Rady Gminy w Łopienniu. Od 20.05.1937 r. był sołtysem w Łopienniu. Działał w organizacjach skupiających weteranów powstania. Był prezesem koła Związku Powstańców Wielkopolskich. 12.08.1935 r. złożył urnę z ziemią z miejsca potyczki pod Łopiennem 30.12.1918 r. na kopiec Marszałka Józefa Piłsudskiego. Był współzałożycielem Ochotniczej Straży Pożarnej w Łopienniu i jej pierwszym prezesem. Na walnym zebraniu OSP w Łopienniu w lutym 1933 r. na wniosek zarządu Kochanowicza członkiem honorowym oraz dyplomem i żetonem za 10-letnią pracę w straży. Był członkiem Rady Parafialnej i po śmierci ks. prob. Klemensa Zielińskiego sprawował pieczę nad jego rzeczami ruchomymi. W czasie II wojny światowej w obawie przed represjami spalił swoje odznaczenia i pamiątki związane z pracą niepodległościową i powstaniem. Nie uchroniło go to przed aresztowaniem. Został też z rodziną wy-

pędzony z własnego domu i musiał zamieszkać w złych warunkach. Aresztowany wraz z ks. prob. Julianem Badzińskim, ks. Franciszkiem Nawrotem, organistą Wieścickim i grupą innych mężczyzn z Łopienna w 1940 r. Pod kościołem zgromadzono kilkunastu mężczyzn, a następnie prowadzono ich na rozstrzelanie do pobliskiego lasu. Wszyscy byli roztrzęsieni, nie wiedzieli, co robić. Ustawiono ich pod murem w szeregu. Byli przygotowani na rozstrzelanie, przygotowani na śmierć. Wśród niemieckich żołnierzy, którzy brali udział w aresztowaniu, byli także mieszkający w Łopienniu lub okolicy Niemcy, którzy wstawili się za aresztowanymi. Przez kilka dni Kazimierz Kochanowicz przetrzymywany był w zagrodzie jednego z zabudowań, a następnie przewieziony do więzienia w Gnieźnie. Wielokrotnie przesłuchiwany i dręczony, do domu wrócił po upływie około roku. Nie odzyskał już pełni sił, a utrzymanie rodziny wzięła na swoje barki żona. W lipcu 1944 r. trafił do szpitala w Wągrowcu, gdzie poddany został operacji przepukliny. W międzyczasie jego najbliższym groziła wywózka na roboty do Niemiec. Złe wieści po operacji i niemoc w obliczu zagrożenia spowodowały dalsze osłabienie organizmu. Zmarł 17.07.1944 r. w szpitalu w Wągrowcu na zapalenie płuc. Pochowany został w grobowcu rodzinnym w Łopienniu. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1919 rozkazem DOK VIII z 5.02.1930 r.; Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich nr 3797 z 29.08.1934; Brązowym Krzyżem Zasługi decyzją Prezesa Rady Ministrów z 9.08.1937 r. Z małżeństwa z Czesławą Jaroszewską z Gniezna nie doczekał się potomstwa. Żona zmarła 21.01.1929 r. Łucję Zakaszewską z Wągrowca poślu-

bił 17.07.1933 r. Małżonkowie doczekali się dwojga dzieci: Jerzego (1936-1989) i Krystyny (ur. 1938).

Życiorys Kazimierza Kochanowicza z 23.05.1938 r. w Archiwum Państwowym w Poznaniu; Relacja rodziny córki Krystyny Miller; Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, 1928 r., s. 1355; Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa, 1930 r., s. 1330; Ks. Michał Kieling, Ks. kanonik Julian Badziński (1910-1983). W 30. rocznicę śmierci proboszcza parafii pw. Ścięcia Św. Jana Chrzciciela w Pleszewie (w:) Rocznik Pleszewski 2013, s. 55-70; Informacje z Gazety Wągrowieckiej na temat Łopienna z lat 1920-1939.

Kamila Czechowska

Kociemba Franciszek (1887-1919), szeregowiec. Urodził się w 1887 roku (?). Ochotniczo wstąpił do 1 Pułku Rezerwowego Strzelców Wielkopolskich w Poznaniu. Poległ 30 stycznia 1919 roku. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Konarzewie. Grób obecnie nie istnieje.

APP, Starostwo Powiatowe Poznań – Zachód, sygnatura 1477. Korespondencja dotycząca grobów poległych powstańców za okres październik 1919 – listopad 1921; Olszewski W., Jastrząb Ł., Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku. Koszalin 2009, s. 192; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010, s. 58.

Malwina Tomkowiak

Korek Józef (1903-?), urodził się 20 stycznia 1903 r. w Środzie. Jego rodzicami byli Adam i Helena z d. Jankiewicz. Do siedmioklasowej szkoły powszechnej uczęszczał w Środzie. Po jej ukończeniu rozpoczął naukę w zawodzie stolarza. Od 8 października 1917 r. do 14 marca 1920 r. należał do Towarzystwa Polskich Terminatorów i drużyny harcerskiej im. Henryka Sienkiewicza. Szczególnie był oddany pracy harcerskiej ze względu na jej specjalny charakter, służący wyrobieniu ducha wojskowego wśród młodych harcerzy. Z chwilą powołania w Środzie Rady Ludowej zgłosił się do jej dyspozycji. Nie zważając na trudy, przeciwności i swój młody wiek brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Jako małoletni harcerz (liczył 15 lat) przyczynił się do zwerbowania 22 ochotników do tworzącej się I Kompanii Średzkiej (przeszedł 16 km w czasie zimowej nocy – potwierdza ten fakt poświadczenie wydane przez Stefana Namysłowskiego por. posp. ruszenia, byłego adiutanta baonu średzkiego w Powstaniu Wielkopolskim i Władysława Paula ppor. posp. ruszenia., których podpisy poświadczył w dn. 21.12.1937 r. Burmistrz Środy – Jan Polski), która 28 grudnia 1918 r. poszła na odsiecz walczącemu Poznaniowi. Poza tym pełnił funkcję gońca, wypełniając wszelkie rozkazy chętnie i sumiennie. W 1925 r. został powołany do wojska i wcielony do 3 Pułku Lotniczego w Ławicy. Do rezerwy został zwolniony w 1927 r. W okresie międzywojennym prowadził warsztat stolarski. W 1931 r. ożenił się. Został zweryfikowany 5.12.1937r. poz. sygn. 23243 str. 396 spisu członków Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. W latach 1934-1939 umieszczony został w spisie sporządzonym na podstawie dokumentacji znajdującej się

w Archiwum Państwowym w Poznaniu – sygn. 53/884/0/1/44. Odznaczony Krzyżem Zasługi przez Radę Ludową Miasta Poznania. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców na cmentarzu w Środzie Wlkp.

CAW, zaświadczenia komendanta Powiatowego Hufca Harcerzy Leopolda Józefowicza z dn. 24.11.1937r. i zaświadczenia Alfreda Milewskiego, którego podpis uwierzył wójt gminy Święta Wola pow. Kosów Poleski w dn. 21.12.1932r.

Piotr Jankiewicz, Maria Kamińska

Kotlarski Bronisław (1893-1939), oficer Wojska Polskiego, kupiec, radny miejski. Urodził się 14 września 1893 w Kębłowie (ob. powiat wolsztyński), syn Stanisława i Jadwigi z domu Biskupskiej. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, gdzie pełnił funkcję dowódcy drużyny kębłowskiej, później plutonowy kompanii, w końcu dowodzący „Kompanią Kotlarskich”. W 1921 roku jako żołnierz Wojska Polskiego uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Podporucznik rezerwy Wojska Polskiego. Kupiec i działacz Zrzeszenia Samodzielných Kupców Chrześcijańskich w Lesznie. Jeden z założycieli Banku Ludowego w Lesznie,

Bronisław
Kotlarski

należał do Towarzystwa Ziem Zachodnich, Związku Powstańców i Wojaków, Klubu Kręglarzy „Merkur”. Prezes Okręgowy Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na południowo-zachodnią Wielkopolskę. Zmobilizowany w sierpniu 1939 do 60 pp wziął udział w kampanii wrześniowej. Został wytypowany jako jeden ze „szczególnie niebezpiecznych dla Rzeszy” (niem. *Sonderfahndungs - buch Polen*) przez V kolumnę miejscowych Niemców. Internowany z grupą zakładników, a następnie rozstrzelany podczas publicznej egzekucji przeprowadzonej w ramach Operacji Tannenberg pod murem więzienia w Lesznie. Według odpisu niemieckiego wykazu wydanych kar śmierci Bronisław Kotlarski w rubryce zawierającej informacje obciążające wpisane ma: Pierwszy Prezes Związku Sokolego. Pochowany w nieoznakowanej zbiorowej mogile, poza murem cmentarnym w alei do Borowej Karczmy. W każdą rocznicę egzekucji, pod tablicą (odsłoniętą 21. X. 1945) upamiętniającą to wydarzenie odbywa się uroczysty Apel Poległych. 21 października 1986 odsłonięto tablicę z nazwiskami ofiar mordu na zbiorowej mogile. Żonaty z Marią z d. Baer, z którą miał czworo dzieci. Odznaczenia: Krzyż Niepodległości i Krzyż Walecznych.

Akt zgonu: USC Leszno nr 80/1940; Jerzy Zielonka, Egzekucja 20 października 1939 r., Kościan, Leszno: „Aga” 1994, s. 23; Kalendarium miasta Leszna. Leszno: Urząd Miasta, 1996; K. Radziwończyk, Akcja Tannenberg grup operacyjnych Sipo i SD w Polsce. Jesień 1939, Przegląd Zachodni 1966, nr 5, s. 103;); Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Małwina Tomkowiak

Kowalski Stanisław (1900-1978), urodził się 4 maja 1900 r. w Wałkowie w ówczesnym powiecie koźmińskim w rodzinie Mikołaja i Marianny z Tyrakowskich. Po ukończeniu 4-klas Szkoły Powszechnej, aż do wybuchu I wojny światowej pracował wraz z rodzicami w gospodarstwie rolnym w Borzęcicach (obecnie gmina Koźmin Wlkp.) Pod koniec I wojny został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej do jednostki, która stacjonowała w Grudziądzu. Tam też doczekał końca wojny, a kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie wstąpił ochotniczo 21 stycznia 1919 r. do III kompanii koźmińskiej, której dowódcą był sierżant Stanisław Sowiński. Wraz z kompanią wziął udział w walkach o Zduny na froncie południowym powstania. Po zakończeniu powstania wraca do domu, pomagając rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Związek małżeński zawarł 14 października 1925 r. z Stanisławą Gołą z Wałkowa. Małżeństwo to doczekało się czwórki dzieci: córkę Mariannę (1926-2012) i trzech synów – Stanisława (1928-1977), Mieczysława (1935-2013) i Józefa (1939). Ponieważ sytuacja materialna rodziny stawała się coraz trudniejsza, S. Kowalski podjął decyzję o wyjeździe „za chlebem”. W 1929 r. udaje się do Kanady, gdzie pracuje w kopalni. Niestety w 1934 r. ulega wypadkowi i po wyleczeniu wraca do kraju. Za zarobione pieniądze kupił gospodarstwo rolne w Wał-

kwowie, które prowadził do wybuchu II wojny światowej. W okresie okupacji w 1940 r. wraz z całą rodziną zostaje wysiedlony do Generalnej Guberni do miejscowości Łukowo i jako robotnik rolny pracuje u miejscowych gospodarzy. Po wojnie wraca na swoje gospodarstwo w Wałkowie, które prowadzi do 1958 r. Z powodów zdrowotnych przekazuje gospodarstwo swej córce i zięciowi. Od 1957 r. był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację – Koło w Koźminie. S. Kowalski był odznaczony 18 listopada 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a 4 grudnia 1974 r. na mocy uchwały Rady Państwa z 24 lutego 1972 r. został awansowany na stopień podporucznika. W życiu rodzinnym doczekał złotego jubileuszu i 17 listopada 1975 r. został uhonorowany Medalem za Długoletnie Pożycie Małżeńskie. Zmarł 23 stycznia 1978 r. w Koźminie, a pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie.

Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Wykaz powstańców z 1958 r., dane biograficzne udostępnione przez rodzinę; syna Józefa Kowalskiego, wnuka Romualda Stachowiaka i Jolantę Wierzowiecką, Nazwisko S. Kowalskiego zostało umieszczone na tablicy pamiątkowej w kościele w Wałkowie, ufundowanej z okazji 60-rocznicy Powstania Wlkp.

Michał Pietrowski

Kowańdy Tomasz (1892-1981), urodził się 4 grudnia 1892 r. w Borzęcicach w ówczesnym powiecie koźmińskim z ojca Franciszka i matki Heleny zd. Kowalska. Rodzice byli rolnikami i prowa-

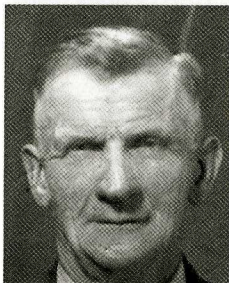
Stanisław
Kowalski

dzieli własne gospodarstwo. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Około 1910 r. został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej. Z powodu złej sytuacji materialnej wyjechał do Westfalii i zatrudniony został jako górnik w kopalni węgla kamiennego. W okresie I wojny światowej został zmobilizowany do armii niemieckiej i walczył na froncie zachodnim. Wziął udział w bitwie pod Verdun, gdzie został ranny, poczym zwolniony do domu. Gdy wybuchło Powstanie Wlkp. zgłosił się ochotniczo 7 lutego 1919 r. i wraz z III kompanią koźmińska wziął udział w walkach na froncie południowym na odcinku Zduny – Krotoszyn. Po odzyskaniu niepodległości dalej pracował w rolnictwie. W 1932 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Grygiel, z którą doczekał się pięciorga dzieci: Kazimierę (1924-2000), Adama (1925-1994), Helenę (1927-2009), Teresę (1931-2011) i Stanisława (1934). Po II wojnie światowej, aż do emerytury prowadził własne gospodarstwo rolne. Od 11 marca 1958 r. był członkiem Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Koło w Koźminie. Za udział w Powstaniu Wlkp. został odznaczony Wielkopolski Krzyżem Powstańczym. Zmarł 9 marca 1981 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Wałkowie (obecnie gmina Koźmin Wlkp.).

Środowisko Powstańców Wlkp. 1918/1919 w Koźminie, wykaz z 6. 01.1957 r., Karta ewidencyjna powstańców nr 15 w Koźminie, Legitymacja ZBoWiD nr 28806, Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzyczach, Krotoszyn 2012, Materiały zebrane w rodzinie przez wnuczkę Annę Sójkę. Nazwisko S. Kowalskiego zostało umieszczone na tablicy pamiątkowej na kościele w Wałkowie, ufundowanej z okazji 60-rocznicy Powstania Wlkp.

Michał Pietrowski

Krause Edmund (1879-1919), organizator oddziałów powstańczych w Poznaniu, dowódca 1 kompanii poznańskiego batalionu garnizonowego. Urodził się 22 września 1879 r. w Poznaniu w rodzinie Teodora Krause (1851 – 1929) i Anastazji (1850-1920). Po wybuchu rewolucji listopadowej w Niemczech należał do grona działaczy poznańskich, skupionych wokół Mieczysława Palucha. Po wejściu tego ostatniego do poznańskiej Rady Robotniczo -Żołnierskiej podjął jego ideę tworzenia polskich oddziałów zbrojnych na bazie zalegalizowanej przez Niemców Służby Straży i Bezpieczeństwa. Przed wybuchem powstania dowodził 2 kompanią Służby Straży i Bezpieczeństwa (od 15 listopada 1918 r.,

Tomasz
Kowańdy

Edmund
Krause

stacjonowała ona w forcie „Raucha”). 27 XII 1918 r. brał udział w oparciu w nowym Poznaniu. Ze swą kompanią zajął gmach poznańskiej poczty i Ziemstwa Kredytowego oraz Prezydium Policji. W dniach następnych Krause uczestniczył aktywnie w walkach o całkowite wyzwolenie Poznania. Gdy na początku stycznia walki w rejonie miasta zostały zwycięsko zakończone – kompania Krausego weszła po reorganizacji w skład 2 poznańskiego batalionu garnizonowego. Batalion stanowiąc odwód naczelnego dowództwa powstańczego. Konieczność użycia tego odwodu zaistniała w połowie lutego 1919 r., gdy Niemcy podjęli zakrojoną na szeroką skalę ofensywę na froncie zachodnim i groziło przełamanie frontu w kierunku na Wolsztyn, zaś zmęczone i wykrwawione miejscowe oddziały polskie nie były w stanie stawić skutecznego oporu. 7 lutego 1919 r. mianowany dekretem NRL ppor. 13 lutego 1919 r. wraz z 1 kompanią 2 batalionu garnizonowego wyjechał z Poznania na zach. odcinek frontu wielkopolskiego. 14 lutego ppłk Michał Milewski, d-ca Grupy Zachodniej, rozkazał dowódcy baonu wzięcie szturmem Wielkiego Grójca i zorganizowanie tam przyczółka mostowego. O świcie 15 lutego 1919 r. kompania Krausego przeszła przez Obrę koło Nowej Wsi Zbąskiej i podjęła atak na Grójec Wielki. Nacierał z sukcesem w kierunku szosy Babimost – Chobienice. Jednak główne siły Niemców skierowały się przeciwko niemu. W zacieklej walce z częścią kompanii otoczony. Ranny w brzuch Krauze odebrał sobie życie strzałąm z pistoletu. Pochowany został na cmentarzu w Nowej Wsi Zbąskiej, w pobliżu dawnej granicy polsko – niemieckiej po odzyskaniu niepodległości. Spoczywa

tam 58 powstańców, którym 3 lipca 1927 r. odsłonięto i poświęcono okazały pomnik, Odznaczony Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych. Żonaty z Weroniką ze Zbierskich, miał dzieci: Zdzisławę i Brunona.

CAW, KN; T. Jabłoński, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego*, Warszawa 1936, poz. 692; *Mogiły Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych (Stan badań nad grobownictwem Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 na koniec 2002 roku)*. Pod red. Z. Kościańskiego, Z. Wartela. Poznań 2002, s. 23, 72; Z. Kościański, Z. Wartel, *Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919*. Poznań 2003, s. 53, 102; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 r. do 8.03.1920 r.* Koszalin 2009, s. 194, 262; K. Rzepecki, *Powstanie grudniowe*, Poznań 1919, s. 31-32; A. Biskupski, *Historia 61 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (7 Pułku Strzelców Wielkopolskich)*, t. I, Bydgoszcz 1925, s. 88-90; I. Polak, B. Polak, *Krauze Edmund (1897-1919)* (w:) *Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich*. Pod red. A. Czubińskiego i B. Polaka. Poznań 202, s. 174; P. Łossowski, *Żołnierze minionych lat*, Warszawa 1969 s. 377-380; K. Kandziora, *Działalność POW w Poznaniu. Przyczynek do historii Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego w latach 1918/1919*. Warszawa 1939, s. 125, 127, 128, 167, 172, 173; *Trzeba było pójść ... Powiat nowotomyski w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Historia i pamięć*. Pod red. Z. Kościańskiego i B. Wojcieszaka, Nowy Tomysł 2010, s. 102, 157.

Zdzisław Kościański

Kruszona Wawrzyn (1897-1972), urodził się 5 sierpnia 1897 r. w Muszkowie koło Szamotuł. Syn Michała i Antoniny z domu Karpik. Szkołę powszechną ukończył w Piaskowie. Uzyskał niepełne wykształcenie średnie we Frankfurcie. W marcu 1918 r. powołany został w szeregi wojska niemieckiego i został wysłany na front I wojny światowej. W szeregach kompanii szamotulskiej brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w rejonie Szamotuł i Czarnkowa. W jednej z potyczek pod Lipową został ranny w oko. Następnie w szeregach 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich pełnił obowiązki podoficera oświatowego. W 1937 r. starał się o zatrudnienie na mocy ustawy z 2.07.1937 r. O zaopatrzeniu uczestników walk o niepodległość. Z małżeństwa z Heleną z domu Jarmużewską miał syna Marcina. Awansowany 1.03.1938 r. na starszego sierżanta zawodowego. Wybuch wojny zastał go w ośrodku zapasowym 4 Dywizji Piechoty w Rzeszowie. Po wybuchu wojny jego rodzina została wysiedlona z domu rodzinnego. W czasie wojny od 18.09.1939 r. do października 1944 r. internowany w obozach na Węgrzech. Więziony od listopada 1944 r. w obozie jenieckim Stammlager XVII A i Stammlager XVII B nr 17095. W maju 1945 r. został zwolniony z obozu, 14.06.1945 r. wrócił do Brodnicy. Po wojnie pracował jako zastępca kierownika wydziału w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Brodnicy. Członek ZBoWiD-u w Brodnicy. Odznaczenia: Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia; w 1932 r. Medal Niepodległości; w 1937 r. Brązowy Krzyż Zasługi; w 1938 r. Medal za Długoletnią Służbę. Decyzją Rady Państwa z 5.01.1958 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Decyzją Rady Państwa z 22.07.1958 r.

odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi. Uchwałą Rady Państwa z 11.02.1967 r. odznaczony Medalem Zwycięstwa i Wolności. Należał do Stronnictwa Demokratycznego. Działał jako sekretarz w Towarzystwie Przyjaciół Żołnierza w Brodnicy. Zmarł 3.05.1972 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Ksycki Stanisław (1898-?), urodził się 28 października 1898 roku w Budzynie pow. Chodzież, w rodzinie Maksymiliana Ksyckiego i jego żony Marianny Berczyńskiej. Miał starszą siostrę Joannę (ur. 23 lutego 1897 r. w Budzynie) i młodszą Cecylię (ur. 24 sierpnia 1906). Uczył się w szkole w Budzynie, gdzie razem ze siostrą Joanną w 1906 roku uczestniczył w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. 16 czerwca 1917 r. powołany został do odbycia obowiązkowej służby w armii niemieckiej i skierowany na front I wojny światowej. Na początku stycznia 1919 r. opuścił szeregi armii pruskiej i 6 stycznia 1919 r. wstąpił się jako ochotnik w szeregi powstańcze. W kompanii budzyńskiej uczestniczył w obronie Budzyna. Walczył w bitwach pod Chodzieżą, Podstolicami, Radwankami, Szubinem i Rynarzewem. Następnie wcielony został do 7 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Uczestniczył w działaniach tego pułku na froncie wschodnim i 21 czerwca 1921 r. w stopniu starszego strzelca został zwolniony ze służby. Ukończył 3-letnią Szkołę Zawodową. Po II wojnie światowej mieszkał w Bydgoszczy i zatrudniony był jako starszy inspektor w Wojewódzkim Przedsiębior-

stwie Hurtu Art. Gospodarstwa Domo-
wego. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem
Zasługi (22 lipca 1955), Wielkopolskim
Krzyżem Powstańczym (6 grudnia
1957) i Medalem 10-lecia Polski Ludo-
wej (1 czerwca 1955). Dalszych danych
brak.

*Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta
RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe
w Poznaniu O/Piła; D. Dudziak, Strajk
szkolny w Budzynie.*

Ewa Kabat

Ksycki Teodor (1896-1962), urodził
się 17 kwietnia 1896 roku w miejscowo-
ści Grabówka pow. Chodzież, jako syn
rolnika Antoniego Ksyckiego i Marianny
Eichstaedt. Jego ojciec pochodził z Bu-
dzynia pow. Chodzież i miał liczne ro-
dzeństwo – czterech braci i cztery sio-
stry. Teodor wychowywał się z bratem
Antonim (1893-1979) i siostrami: Martą
(ur. 1894), Anną (ur. 1899), Marianną
(ur. 1902) i Zofią (1906-1968). Ukończył
szkołę powszechną. Powołany do służby
wojskowej w armii niemieckiej, brał
udział w I wojnie światowej. Po powro-
cie do domu zgłosił się 1 stycznia 1919 r.
jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego.
Pod dowództwem ppor. Wegnera
uczestniczył w walkach o Chodzież, Ra-
dwanki, Podstolice. Z kompanią budzyń-
ską walczył dalej na froncie północnym
do 18 lutego 1919 r. Następnie bezpo-
średnio po powstaniu zasilł szereg Wojska
Polskiego i służył w nim do 15 ma-
ja 1921 r., kiedy został zdemobilizowany
w stopniu sierżanta. 10 listopada 1924
roku w Mokronosach zawarł związek
małżeński z córką kowala Cecylią He-
kiertówną, urodzoną 15 listopada 1902 r.
w Rybowie pow. Wągrowiec (zmarła
w 1939 r.). Najpierw urodził się im syn

Marian (1927-2005) a potem na świat
w 1932 r. przyszła córka Joanna, zamęż-
na Zielezińska. Gdy zmarła żona ponow-
nie się ożenił biorąc za żonę młodszą sio-
strę Cecylii – Antoninę urodzoną w 1916
r. Z tego małżeństwa urodziło się troje
dzieci: Edmund (1941-1967); Krystyna
(ur. 1947), zamężna Kaźmierczyk i Ur-
szula (ur. 1949), zamężna Koziej. Nale-
żał do Związku Weteranów Powstań Na-
rodowych Rzeczypospolitej Polskiej,
a 19 września 1934 r. został zweryfiko-
wany jako Powstańca Wielkopolski
w stopniu starszego sierżanta z numerem
11708. Mieszkał i prowadził gospodar-
stwo rolne w Mokronosach pow. Wągro-
wiec. Odznaczony Wielkopolskim Krzy-
żem Powstańczym (19 lipca 1960).
Zmarł 23 sierpnia 1962 r. w Mokrono-
sach i został pochowany na cmentarzu
parafialnym w Srebrnej Górze. Żona An-
tonina zmarła w 2002 roku. W Powsta-
niu Wielkopolskim brał również udział
jego ojciec Antoni Ksycki, brat Antoni
Ksycki, kuzynowie Sylwester Ksycki
i Bronisław Ksycki.

*Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta
RP; USC Budzyń; USC Damasławek;
Archiwum Państwowe w Poznaniu: Ar-
chiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła;
Biogramy uczestników Powstania Wiel-
kopolskiego 1918-1919 pod redakcją
Bogusława Polaka, T. VIII, informacje
zebrane przez Wojciecha Kicmana – Pi-
ła luty 2015 r.; relacja córki Krystyny
Kaźmierczyk.*

Ewa Kabat

Kubiak Jan (1899-1972), urodził się
17 grudnia 1899 roku we wsi Mądre
pow. Środa. Rodzicami jego byli Woj-
ciech i Jadwiga z domu Lutomska. Po
ukończeniu szkoły powszechnej zajmo-

wał się obwoźnym handlem towarami. 8 stycznia 1919 roku wstąpił do armii polskiej i przydzielony został do 3 Kompanii Średzkiej, a później do 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, w stopniu wojskowym strzelec-sanitariusz. W czasie Powstania Wielkopolskiego walczył pod Kcynią, Nakłem i Szubinem do marca 1919 roku. Od czerwca 1919 roku brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Walczył na froncie pod Szepietówką, Kijowem, Wołkowyskiem, Mińskiem i Warszawą. 10 września 1921 roku został zdemobilizowany z 62 pp. Po powrocie do domu zajmował się handlem płodami rolnymi. 23 grudnia 1934 roku wstąpił do Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. 1914/19. Związek małżeński zawarł 22 lipca 1926 roku z Franciszką z domu Pawlak. Z tego związku małżeńskiego urodziło się czworo dzieci: Wiesława, Irena, Pelagia i Kazimierz. W czasie II wojny światowej został wywieziony na roboty przymusowe do Niemiec. Uchwałą Rady Państwa PRL, 8 stycznia 1969 roku został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (nr leg. 727-68-84). Jan Kubiak zmarł 18 sierpnia 1972 roku i został pochowany na średzkim cmentarzu parafialnym na IV kw. w grobie rodzinnym. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. w grudniu 2005 roku.

Jan
Kubiak

Dokumenty z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie i wspomnień rodziny.

Olga Kubiak-Zakrzewska

Kubiak Kazimierz (1898-1982), urodził się 25 października 1898 r. w Białym Dworze w powiecie koźmińskim, jako piąte spośród siedmiorga dzieci Antoniego i Elżbiety zd. Zybała. Rodzice prowadzili średniorolne gospodarstwo. Do szkoły elementarnej uczęszczał w Wałkowie w latach 1905 – 1913. Oprócz tego uczył się języka polskiego w ramach akcji prowadzonej przez redakcję „Gazety Grudziądzkiej” w specjalnie redagowanym dodatku „Przyjaciel Działwy”, a historii z książek będących w posiadaniu rodziny. W maju 1915 r., podobnie jak brat wyjechał do Westfalii, pracował tam jako górnik w kopalni węgla kamiennego. Gdy w maju 1916 r. jego ojca powołano do armii niemieckiej wrócił do domu rodzinnego by pomagać matce w prowadzeniu gospodarstwa. Jednak w październiku 1916 r. został także powołany do wojska i po przeszkoleniu w marcu 1917 r. wysłany na front zachodni do Flandrii. W 1918 r. by uniknąć czynnej walki na froncie dokonał samookaleczenia i znalazł się w szpitalu w Berlinie, skąd 11 listopada 1918 r. zdezerterował i wrócił do rodzinnego domu. W grudniu 1918 r. jako ochotnik wstąpił do I kom-

Kazimierz
Kubiak

pani koźmińskiej dowodzonej przez sierżanta Michała Lorkiewicza i wziął udział w walkach o Rawicz. Po zakończeniu powstania został skierowany do szkoły podoficerskiej w Bydgoszczy, po czym w styczniu 1920 r. wraz z 69 Pułkiem Piechoty wziął udział w wojnie polsko – bolszewickiej. W grudniu 1920 r. wrócił do garnizonu w Bydgoszczy, gdzie ukończył półroczny kurs dla aspirantów oficerskich, a lipcu 1921 r. na własną prośbę został przeniesiony do rezerwy w stopniu plutonowego. Od września 1921 r. został zatrudniony w administracji celnej w Zbąszyniu, a od listopada 1929 r. w Gdyni. Po zajęciu Gdyni przez wojska hitlerowskie we wrześniu 1939 r. został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym w Stutthofie. W 1941 r. po zachorowaniu na gruźlicę został zwolniony i skierowany do pracy w porcie gdyńskim przy załadunku węgla na statki. Po wyzwoleniu początkowo pracował w Tymczasowym Zarządzie Nieruchomości w Gdyni, a od września 1945 r. wraca do pracy w administracji celnej. Tam awansuje od stanowiska kierownika Działu Rachunkowo – Kasowego do głównego księgowego Urzędu Celnego w Gdyni. Na emeryturę przechodzi w 1966 r. Należał do wielu organizacji, m. in. do Związku Pracowników Skarbowych (1934 – 1939), Związku Powstańców Wielkopolskich (1938 – 1939), Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Dwukrotnie został odznaczony Krzyżem Walecznych, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957) Za udział w Powstaniu Wielkopolskim dnia 24 lipca 1972 r. został awansowany na stopień podporucznika W. P. W Poznaniu 7 września 1924 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Marciniak, z którą doczekał się czwórki

dzieci: Tadeusza (1926 – 2009), Haliny (ur. 1927), Wandy (ur. 1929), i Hanny (1942). K. Kubiak zmarł 10 marca 1982 r. w Gdyni i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Gdyni – Orłowie.

Materiały udostępnione autorowi przez córkę Hannę Sitkowską z Poznania i rodzinę K. Zawodnego z Dymacza gmina Koźmin Wlkp.

Michał Pietrowski

Kuczkowski Władysław (1898-1942), członek Narodowej Organizacji Bojowej, powstaniec wielkopolski i śląski. Urodził się 14 czerwca 1898 r. w Stęszewie w rodzinie rzemieślnika Bonawentury i Zuzanny Czerniejewicz. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie muraża. Służył w wojsku pruskim. W grudniu 1918 r. wstąpił do oddziału powstańczego w Dopiewie, którym dowodził por. Andrzej Kopa. Brał udział w zdobyciu Ławicy oraz w walkach pod Wolsztynem, Kopanicą i Gościeżyńnem. Ochotniczo uczestniczył w III powstaniu śląskim. W 1933 r. wstąpił do Stronnictwa Narodowego; od 1937 był zastępcą prezesa Koła w Stęszewie. Po wybuchu II wojny światowej włączył się w działalność konspiracyjną. W grudniu 1939 został zaprzysiężony w Narodowej Organizacji Bojowej przez Mściława Frankowskiego i otrzymał nominację na zastępcę komendanta w Stęszewie. Zaj-

Władysław
Kuczkowski

mował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa” i rozpowszechniał bony obligacyjne Narodowej Organizacji Bojowej. 7 listopada 1941 r. aresztowany przez Gestapo na skutek zdrady Zygmunta Ciemniejewskiego. Był więziony w Forcie VII w Poznaniu, we Wronkach i Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG-Oberlandesgericht Posen) z 16 lipca 1942 r. na sekcji wyjazdowej w Elblągu skazany został na karę śmierci i konfiskatę majątku. 21 sierpnia 1942 r. został zgilotynowany w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. W 1937 zawarł zw. małżeński z Józefą Weychan. Ze związku tego urodziła się córka Cecylia (ur. 1938).

Encyklopedia Konspiracji Wielkopolskiej 1939-1945, praca zbiorowa pod red. M. Woźniaka, Poznań 1998, s. 303; Powstańcy wielkopolscy ... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919. Praca zbiorowa pod red. Bogusława Polaka, T. II, Poznań 2006, s. 109-110; zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Stęszewie; zbiory Muzeum Regionalnego w Stęszewie.

Bogdan Czerwiński

Leis Stanisław (1886-1970), urodził się 17 listopada 1886 r. w Obórzni, pow. szubiński w rodzinie Franciszka i Franciszki z domu Konopa. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej w Łabiszynie. Po ukończeniu nauki pracował na gospodarstwie rolnym rodziców. W latach 1905-1907 został powołany do wojska niemieckiego i odbywał służbę w Inowrocławiu. Po powrocie z wojska zamieszkał w Łabiszynie

i zajmował się kupiectwem. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został ponownie powołany do wojska pruskiego i trafił na front rosyjski, a następnie francuski. Do domu wrócił w końcu 1918 r. Do powstania przystąpił w styczniu 1919 r. Podczas boju o Łabiszyn 11.01.1919 r. wchodził w skład zwiadu, który wydzielony został w celu zbadania sytuacji w mieście. Stanisław Leis został schwytyany przez Niemców. Postawiono go przed sądem polowym, wyrok brzmiał: rozstrzelanie. Do wykonania wyroku nie doszło, gdyż powstańcy uwolnili współtowarzysza na dwie godziny przed wykonaniem egzekucji. Po uwolnieniu w dalszych dniach brał udział w walkach pod Nową Wsią Wielką, Brzozą, Rudami, Rynarzewem, Kołaczkowem. W okresie międzywojennym aktywnie działał w organizacjach skupiających weteranów powstania. Mieszkał w Łabiszynie. W okresie II wojny światowej był więziony przez okupanta. Po zwolnieniu pracował w tartaku w Arnoldowie, a następnie w cegielni w Załachowie. Po wyzwoleniu wrócił do kupiectwa, a także uprawiał wraz z żoną Heleną niewielkie gospodarstwo rolne. Zmarł w sierpniu 1970 r. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Życiorys Stanisława Leisa, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Żurkowski Antoni, Łabiszyn i okolice w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 r., Łabiszyn 2002.

Kamila Czechowska

Lemański Franciszek (1894-1974), urodził się 16 sierpnia 1894 r. w Kębłowie (dawny pow. babimojski) jako syn

Stanisława i Marianny z d. Kotlarska. Do 1905 r. uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej, a następnie zamieszkał w Rakoniewicach z powodu wykupienia przez rodziców gospodarstwa rolnego od Niemca. W roku szkolnym 1906/1907 brał czynny udział w strajku szkolnym trwającym dwa miesiące w obronie nauczania religii w języku polskim. Był karany karą chłosty wraz z grupą 150 dziewcząt i chłopców. Po ukończeniu 7-klasowej Szkoły Powszechnej w Rakoniewicach, uczył się zawodu ceramika u majstra najpierw w Rostarzewie, a potem w Mosinie. Naukę swą przerwał z powodu wybuchu powszechnej wojny światowej w sierpniu 1914 r. W dniu 11 listopada 1914r. został wcielony do wojska niemieckiego do 11 Pułku Piechoty w Gorlicach, skąd 24 grudnia tegoż roku został wysłany na front zachodni do Francji na którym przebywał do 18 marca 1918 r. W czasie walk pod Boulogne został ranny w lewą nogę i odesłany do szpitala w Karlsruhe. Jako niezdolny do udziału w dalszych działaniach wojennych, został odesłany do Kompanii Uzdrowieńców w Poznaniu w której przebywał do 6 grudnia 1918r. Zwolniony z wojska niemieckiego w stopniu kaprala piechoty przez Radę Żołnierską, wrócił do rodziny w Rakoniewicach. W dniu 5 stycznia 1919r. jako ochotnik wstąpił do oddziałów powstańczych dowodzonych przez ppor. Stanisława Siudę i ppor. Kazimierza Szcześniaka. Uczestniczył w walkach

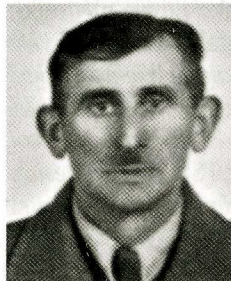
Franciszek
Lemański

o wyzwolenie Wolsztyna, Kopanicy, Jaromierza i Kargowej. W stopniu plutonowego uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W dniu 6 grudnia 1920r. zdemobilizowany z wojska podjął pracę w Obornikach Wlkp. w Państwowej Służbie Cywilnej – administracji skarbowej. Od 7 listopada 1936r. zamieszkał z rodziną w Wolsztynie. Otrzymał posadę Podkomisarza Rejonu Kontroli Skarbowej. Po nastaniu okupacji niemieckiej dostał nakaz pracy do miejscowej fabryki win i wódek. W listopadzie 1940r. został z rodziną wysiedlony ze swego mieszkania przy ul. Gajewskich. Wiosną 1945r. powrócił ponownie do swojej pracy w Kontroli Skarbowej, którą sumiennie wykonywał aż do przejścia na emeryturę. Zmarł 28 stycznia 1974 r. Spoczywa na Cmentarzu Parafialnym w Wolsztynie przy ul. Lipowej. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1958), Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (1938), Medalem Za Długoletnie Pożycie Mażeńskie (1970) oraz niemieckim Krzyżem Żelaznym II klasy (1917). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień podporucznika. Z poślubioną 28 lipca 1920 r. Heleną Heintze miał troje dzieci: Janinę (ur. 1921), Florianą (ur. 1929) i Urszulę (ur. 1932).

Źródło internetowe: Dariusz Wajs, Strajk dzieci szkolnych w Rakoniewicach <http://www.historiarakoniewic.pl/strajk-dzieci-szkolnych-w-rakoniewicach>; H. Rokoszewski, Powstanie Wielkopolskie na Ziemi Wolsztyńskiej, (w:) Tak przyszła wolność – Wolsztyn 1918-1919. Wolsztyn 2008, s. 126,154, 188-189; Materiały w posiadaniu rodziny.

Maria Myczka

Lewandowski Franciszek (1899-1977), urodził się 11 lipca 1899 r. w Szubinie w rodzinie Stanisława i Nepomucyny z domu Szpajer. Rodzice pracowali na majątku w Szubinie Wsi. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Szubinie. W 1917 r. powołany został do wojska niemieckiego. Po przeszkoleniu w Bydgoszczy wyruszył na front I wojny światowej. Walczył na froncie belgijskim i francuskim. W końcu 1918 r. zwolniony z wojska, wrócił w rodzinne strony. Z początkiem stycznia wstąpił ochotniczo do oddziałów powstańczych. Jego pierwszym dowódcą był dr Ludwik Podkomorski, a następnie Hieronim Góralewski. Walczył pod Szubinem, Turem, Rynarzewem. Po powstaniu 18.02.1919 r. wcielony do batalionu zapasowego w Poznaniu i w kolejnych miesiącach skierowany na Górny Śląsk. Po powrocie ze Śląska zwolniony z wojska. Po powrocie z wojska w okresie dwudziestolecia międzywojennego i w czasie wojny pracował na majątku Szubin Wieś jako robotnik rolny. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany do 15 PAL w Bydgoszczy. Pod Skierniewicami dostał się do niewoli niemieckiej. Z niewoli wrócił w październiku 1939 r. Po II wojnie światowej pracował jako woźny w szkole ogrodniczej w Szubinie, która powstała na bazie przedwojennego majątku Szubin Wieś. Zonaty z Katarzyną. Decyzją nr 1598-72 z 21.12.1972 r. otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia

Franciszek
Lewandowski

Polski. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 12.06.1977 r. Spoczywa na cmentarzu w Szubinie.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Lisiak Ludwik (1896-1986), urodził się 29 maja 1896 r. w miejscowości Budy w powiecie krotoszyńskim, w woj. wielkopolskim. Był wyznania rzymskokatolickiego. Chrzest przyjął 31 maja 1896 r. w Parafii pw. Św. Wawrzyńca w Koźminie Wielkopolskim. Pochodził z rodziny wielodzietnej, miał siedmiu braci: Jana, Piotra, Stanisława, Franciszka, Wojciecha, Józefa i Antoniego oraz pięć siostr: Katarzynę, Marię, Annę, Rozalię, Jagnę. Ludwik Lisiak urodził się po Annie, jednak nie był najmłodszy, ponieważ po nim urodziła się jeszcze szóstka rodzeństwa. Ojcem Ludwika był Franciszek Lisiak, matką Marianna Lisiak z domu Tomczyk. Rodzice posiadali gospodarstwo rolne o pow. 25 ha wraz z inwentarzem i zabudową drewnianą. W latach 1902–1909 (1903–1910) Ludwik uczęszczał do szkoły powszechnej w Nowej Wsi (ukończył 7 klas). Następnie w 1912 r. wstąpił do gimnazjum do którego chodził do 1913 r. (Z innego przekazu wynika, że ukończył 4 klasy

Ludwik
Lisiak

gimnazjum). Szkołę ogólnokształcącą ukończył w 1934 r. w Toruniu. Władał językiem polskim i niemieckim. Do 1912 r. (1913) Ludwik pomagał rodzicom na roli i w tym samym roku udał się do Westfalii w Niemczech, a dokładnie do miejscowości Wattenscheid w powiecie Gelsenkirchen (7/12 marca 1912 r.). Przebywali tam już jego starsi bracia, którzy po ukończeniu szkół pracowali w górnictwie. Ludwik był też został górnikiem w kopalni węgla, gdzie pracował do 1916 r. Część zarobionych pieniędzy przysyłał rodzicom, a pozostałą część przeznaczał na swoje utrzymanie i potrzeby. Ludwik mieszkał na stacji razem z braćmi i innymi Polakami, z którymi miał stały kontakt. Przejawiała się u nich tęsknota za Ojczyzną którą wyrażali między innymi śpiewając wspólnie pieśni patriotyczne. Mimo, że Niemcy byli świadomi ich silnie przejawianej tęsknoty za wolnością, w żaden sposób na nią nie reagowali. W takim otoczeniu Ludwik Lisiak spędził okres dorostania i wczesnej dorosłości. Wcielony 13 maja 1916 r. do 130 Pułku Piechoty w Höxter do 27 grudnia 1918 r., w tym od 10 listopada 1916 r. do 1918 r. udział w I Wojnie Światowej na froncie zachodnim: niemiecko-francuskim. Z innego przekazu wynika, że 15 września 1916 r. Ludwik został powołany do wojska niemieckiego, a dokładniej do jednostki piechoty, która znajdowała się w miejscowości Milchaim (Wilchaim). Po sześciotygodniowym szkoleniu, jego jednostka wyjechała na front niemiecko-francuski, gdzie w trakcie działań wojennych w 1917 r. został ranny w lewą nogę, a następnie skierowany do szpitala. Po krótkim leczeniu szpitalnym wrócił do garnizonu, gdzie w koszarach trwało normalne szkolenie wojskowe. W tym czasie Niemcy przegrały wojnę i wojska zosta-

ły wycofane z terenu frontowego. W 1913 r. (1914) wstąpił do organizacji „Sokół”, której był czynnym członkiem aż do 1916 r. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego, Ludwik postanowił uciec z wojska niemieckiego i przyłączyć się do Powstańców. Pewnego grudniowego wieczoru 1918 r. uciekł z niemieckiej jednostki wojskowej, wsiadł do pociągu i nie posiadając biletu udał się w kierunku Poznania. W Berlinie (Poznaniu) został jednak zatrzymany przez żandarmerię, na skutek czego najbliższy czas miał spędzić w odosobnieniu. Jednakże już następnego dnia, po głośnym stukaniu w futrynę, w drzwiach pojawił się marynarz, który najprawdopodobniej również był zwolennikiem Powstania. Uwolnił on Ludwika oraz wskazał pociąg do Poznania, którym Ludwik, ukrywając się (ponieważ znowu nie posiadał biletu) dojechał do Koźmina Wielkopolskiego (Krotoszyna). Stamtąd już pieszo udał się dalej, aż do domu rodzinnego w miejscowości Budy. Matka wraz z innymi przywitała go szczęśliwa ze łzami w oczach. Ludwik Lisiak dołączył jako ochotnik do Powstańców Wlkp. 27 grudnia 1918 r. Walczył na odcinku Krotoszyn, Zduny jako dowódca drużyny. Z innych materiałów wynika, że 31 grudnia 1918 r. wstąpił jako ochotnik do powstańczej Kompanii Krotoszyńskiej. Jeszcze z innego przekazu wynika, że w okresie od 1 stycznia 1919 r. do 16 lutego 1919 r. walczył w Powstaniu Wielkopolskim m. in. w Krotoszynie, Zdunach i Lesznie oraz w innych miejscowościach jako dowódca drużyny. Pomimo trudności w określeniu dokładnego dnia od którego to brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim (czy to 27 grudnia 1918 r. czy 1 stycznia 1919 r.) pewnym jest, że brał czynny udział z bronią w rękę w Powstaniu Wielko-

polskim, aż do jego zakończenia. Z innego przekazu, można dowiedzieć się, że w nocy z 31 grudnia 1918 r. na 1 stycznia 1919 r. około północy, plutonowy Matysiak (Polak w niemieckim mundurze) ogłosił, że osoby, które służyły w wojsku powinny natychmiast udać się na zbiórkę. Wraz z Ludwikiem zgłosiło się około 30 mężczyzn, którzy furmanką udali się wspólnie do Krotoszyna. Następnie, już pieszo, skierowali się do koszar wojskowych. Ponieważ na dworcu kolejowym w Krotoszynie stał wagon kolejowy z ładunkiem karabinów i amunicji, Ludwik wraz z innymi byli już uzbrojeni. Po dotarciu do koszar i rozbrojeniu wartownika wraz z całą służbą wartowniczą, kazali opuścić żołnierzom niemieckim koszary. Podobnie postąpili z koszarami kawalerii. Dnia 2 stycznia 1919 r. miasto Krotoszyn było już w rękach Powstańców. Dowództwo w kompanii objął ppor. Jernajczyk. Powstańcy zamieszkali w koszarach w Krotoszynie. Ludwik brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim z bronią w ręku będąc członkiem Kompanii Krotoszyńskiej i walczył o oswobodzenie m. in. Krotoszyna, Zdun, Leszna oraz innych mniejszych miejscowości. Było dużo rannych. Około 15 stycznia 1919 r. kompania wysłana została do Szczypiorna – Baon Pograniczny, która weszła w skład 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Ludwik został instruktorem szkolącym ochotników. W marcu 1919 r. Kompania Krotoszyńska została wysłana do Pleszewa, a w lipcu 1919 r. do Krotoszyna gdzie był formowany 8 Pułk Strzelców Wielkopolskich (późniejszy 62 Pułk Piechoty), następnie po sformowaniu pułk ten wyruszył na front niemiecki, a Ludwik Lisiak pełnił służbę na granicy jako dowódca placówki. 1 sierpnia 1919 r. wcielony do 8 Pułku Strzelców Wielkopol-

skich. Po ustaleniu granic z Niemcami, brał czynny udział w walkach na froncie wschodnim (1919-1920) – został d-cą drużyny. Brał udział w kampanii wojennej na Litwie. Będąc w stopniu plutonowego, w którym pozostał do zakończenia wojny polsko-bolszewickiej. W 1920 r. wyjechał na front ukraiński i brał udział w kampanii wojennej w Rosji. Po zdobyciu Kijowa, pułk wyruszył na front białoruski gdzie Ludwik również brał czynny udział. W sierpniu 1920 r. zachorował i został wysłany do szpitala, a po wyleczeniu został wysłany na front bolszewicki do 67 Pułku Piechoty. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. ponownie do 67 Pułku Piechoty i wraz z pułkiem wracał w rodzinne strony poprzez Suwałki, skąd jego jednostka była przenoszona do Pleszewa, Jarocina, następnie do Brodnicy/Torunia (ostatecznie pułk stacjonował w garnizonie w Brodnicy, natomiast w Toruniu na Rudaku stacjonował wydzielony II Baon 67 Pułku Piechoty). Od 1924 r. w Toruniu na Rudaku Ludwik Lisiak pełnił obowiązki w wydzielonym II Baonie 67 Pułku Piechoty do czasu wybuchu II wojny światowej. W czasie II wojny światowej Ludwik walczył przeciwko Niemcom od Mełna aż po rzekę Bzurę (Grupa, Włocławek, Kutno, Iłów) również od dnia 1 września 1939 r. do 22 września 1939 r., pełniąc najpierw funkcję szefa kompanii, a później dowódcy plutonu. Po wybuchu II wojny światowej, do koszar w których stacjonowała jego jednostka, dotarł rozkaz gen. Bołtucia, mówiący o tym aby jednostka opuściła koszary i „zamieszkała” w terenie lesistym na Rudaku. Zgodnie z rozkazem, tak też zrobiono. Następnie, posiadając jeden pluton artylerii, jednostka udała się na front pod Mełno, gdzie walka trwała bardzo krótko. Na

skutek przewagi wroga jednostka wycofała się aż pod rzekę Bzurę. To właśnie tam odbyła się wyjątkowo zacięta i krwawa walka, trwająca kilka dni. Jednostka została całkowicie rozbita. W lasach kampinoskich za rzeką Bzurą, został kilkakrotnie wzięty w niewolę. Za pierwszym razem udało mu się zbiec do lasu i dołączyć do związku tworzącego pułk przygotowujący się do dalszej walki, jednakże w czasie walki zostali pokonani, a żołnierze ponownie wzięci do niewoli. Ludwikowi Lisiakowi udało się uciec z niewoli jeszcze dwa razy, jednakże z powodu rany płuc otrzymanej nad rzeką Bzurą trudno mu się było poruszać. Odłamek kuli w okolicach serca nosił do końca życia. Po sforsowaniu rzeki Bzury i zarazem po ostatnim wzięciu w niewolę został, wraz z innymi, wywieziony do obozu jenieckiego w miejscowości Hemer koło Iserlohn (Okręg Militaryny VI: Stalag VI A Hemer/Iserlohn). Dzięki pomocy pewnego Niemca, został zwolniony z obozu jenieckiego w Hemer, w lutym 1940 r., jako chory. W marcu 1940 r. otrzymał pracę na poligonie w Toruniu w charakterze pracownika fizycznego. Myślał o wstąpieniu do ruchu oporu. W 1943 r. został przeniesiony do obozu jenieckiego w Glinkach koło Torunia (Stalag XX-A, Stalag XX-C) gdzie pracował jako robotnik. Nawiązał znajomości z jeńcami radzieckimi, którym pomagał dostarczając żywność oraz informując ich o sytuacji na froncie wschodnim. Informacje te zdobywał słuchając potajemnie radia, w którym nadawane były zagraniczne audycje. W 1943 r. nawiązał kontakt z Ruchem Oporu Polskiej Armii Powstania (P. A. P.) (Polskiej Armii Ludowej (P. A. L.)), do której wstąpił 15 października 1943 r. w stopniu podporucznika (honorowy) i przydzielony do 3 komp. Praca w kon-

spiracji opierała się na systemie trójkowym, co oznaczało, że znać mogły się tylko 3 osoby, a żadna z trójek nie знаła pozostałych. Wszystkie spotkania i zebrania odbywały się w miejscowym forcie. Do zadań trójki, do której należał Ludwik, należało udzielenie pomocy wojskom wyzwolenicznym, na wypadek zbliżenia się frontu. 13 października 1944 r. Ludwik Lisiak otrzymał nakaz wyjazdu do Niemiec w celu pracy przy kopaniu rowów we Frankfurcie. Do Torunia powrócił 1 września 1945 r. 30 maja 1922 r. w Rawiczu Ludwik Lisiak wziął ślub z Teodozją Majchrzak (Malchrzak), a 31 maja 1922 r. ślub kościelny w kościele pw. Św. Marcina w Łaszczyźnie Z małżeństwa tego urodziło się czworo dzieci: Irena Czerniewicz z domu Lisiak (13.11.1923-12.03.2011); Bohdaa Lisiak (10.02. 1927-18.03.2010) z zawodu technik budowlany; Krystyna Zakrzewska z domu Lisiak (04.03.1931-26.08. 2014) z zawodu ekonomistka; Kazimierę Lisiak (nie dożyła 1 roku). Następnie, w krótkim czasie po tym wybudował dom w Toruniu w którym mieszkał wraz z żoną (a nie jak dotychczas – mieszkał w koszarach), aż do wybuchu II wojny światowej, a po jej zakończeniu do ostatnich swoich dni. 1 września 1945 r. rozpoczął pracę w Przedsiębiorstwie Robót Kolejowych Nr 12 w Toruniu. Najpierw wykonywał pracę w miejscowości Grupa koło Grudziądza jako kierownik żwirowni. W 1947 r. został przeniesiony do Gdańska, w ramach tego samego przedsiębiorstwa, gdzie pracował jako pracownik umysłowy na różnych stanowiskach (w tym jako kierownik zakładu, starszy księgowy, starszy ekonomista) aż do przejścia na emeryturę, 30 stycznia 1963 r. Do 1939 r. był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich oraz po II

Wojnie Światowej (m. in. wykazany w latach 1947-1949). Od 1949 r. (od 1957 r.?) był członkiem zwyczajnym ZBoWiD, nr leg. najpierw: 233630, następnie: 0466206 nr ewidencyjny 6155/464. Nie należał do partii. Ludwik Lisiak zmarł w wieku 90 lat, 9 kwietnia 1986 r. o godz. 6: 10 w Toruniu. Został pochowany na Cmentarzu Parafialnym w Toruniu przy ul. Włocławskiej (dzielnica Stawki), który to należy do Parafii na Rudaku. Posiadał następujące odznaczenia: Brązowy Krzyż Zasługi za zasługi na polu wyszkolenia wojskowego (Dziennik Personalny M. S. Wojsk. 2/38; Prezes Rady Ministrów z dn. 11.10.1938 r.), Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921 (1928), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (Leg. nr C-1971 z dnia 20 stycznia 1958 r.), Odznaka Pamiątkowa Frontu Litewsko-Białoruskiego (14 lutego 1922), Odznakę Grunwaldzką, Medal 50-lecia pożycia małżeńskiego; srebrny Medal za długoletnią służbę, brązowy Medal Za długoletnią służbę (4 D. P. Nr 10/38), Medal Zwycięstwa i Wolności 1945 r. (leg. nr 268-76-61 z dn. 15 marca 1976 r.), Medal Za udział w wojnie Obronnej 1939 r. (Leg. 621-83-137 MW z dn. 5 października 1983 r.), Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928) oraz odznaczenia resortowe.

Nagranie z Ludwikiem Lisiakiem z 1985 r.; Lisiak L., Życiorys (kopia); Wilkanowicz K., „Powstaniec Wielkopolski” Nr IV, Gród Mikołaja Kopernika (Toruń) 1982 r.; Urząd Miejski Gminy Dobrzyca – Urząd Stanu Cywilnego – kopia aktu urodzenia z księgi urodzeń z 1916 r., akta nr 40 wraz z informacją o sprostowaniu nazwiska z Lis na Lisiak; Urząd Stanu Cywilnego w Rawiczu – kopia aktu małżeństwa nr 57/1922 wraz

z informacją o sprostowaniu nazwiska z Lis na Lisiak; Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu – akt zgonu nr 595/1986; Centralne Archiwum Wojskowe im. mjr. Bolesława Waligóry w Warszawie-Rembertowie sygn. akt KZ 1-490, 67 PP – I 320.67.91, Odrzuc. 25.06.1938, AP 208 plut. i AP 608 sierż.; Archiwum Państwowe w Toruniu – kopia akt 3/516 z zespołu ZBoWiD, Zarząd Wojewódzki w Toruniu (nr zespołu 464); Archiwum Państwowe w Lesznie – kopia akt sądowych z lat 1948-1949 dot. sprostowania nazwiska w akcie małżeństwa; Archiwum Państwowe w Kaliszu – kopia akt z zespołu Akt gminy Rozdrażew (67), sygn. 34 – Księga ludności – gmina Rozdrażew, gromada Budy z lat 1905 – 1921, str. 71 i 72 poz. 6; Archiwum Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie: Medal Zwycięstwa i Wolności 1945 r. Uchwała Rady Państwa z dn. 15.03.1956 r. Nr O-356, Wielkopolski Krzyż Powstańczy Uchwała Rady Państwa z dn. 17.01.1958 r. Nr O/19; Medal Za Długoletnie Pożycie Małżeńskie Uchwała Rady Państwa z dn. 26.06.1972 r. Nr O-814; Medal Za Udział w Wojnie Obronnej 1939 Uchwała Rady Państwa z dn. 05.10.1983 r. Nr O-621; Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu – świadectwo chrztu (nr metryki genealogicznej 4961); księga chrztu nr 137/23 parafii pw. Św. Wawrzyńca w Koźminie Wielkopolskim; księga ślubu nr 162/12 poz. 8 z 1922 r. parafii pw. Św. Marcina w Łaszczynie; Chwiałkowski M., „Żołnierze garnizonu brodnickiego w wojnie obronnej 1939 r.”, Wyd. Multi sp. j., Brodnica 2009 r.; Dymek P., 60 Pułk Piechoty. Zarys historii wojennej pułków polskich w kampanii wrześniowej, Wyd. Oficyna Wydawnicza Ajaks, Pruszków 2012 r.; Dymek P., 62 Pułk Piechoty. Zarys historii wojennej

pulków polskich w kampanii wrześniowej, Wyd. Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 2013 r.; Gašiorowski A., *Polska Armia Powstania. Największa tajemnica konspiracji pomorskiej*, Wyd. Fundacja Archiwum Pomorskie Armii Krajowej, Toruń 1997 r.; Górnicki G., *Bitwa szalała do wieczora*, Wyd. Poznańskie, Poznań 1984 r.; Komorowski K., *Konspiracja Pomorska 1939-1947. Leksykon*, Wyd. Novus Orbis, Gdańsk 1993 r.; Polak B., *Wojsko Wielkopolskie 1919-1920*, Wyd. Politechnika Koszalińska, Koszalin 2010 r.; Rostworowski S. J., *Listy w wojny polsko-bolszewickiej 1918-1920. Z frontu litewsko-białoruskiego oficera sztabowego gen. Szeptyckiego i Sikorskiego do świeżo poślubionej żony*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Mireki, Warszawa-Kraków 2015 r.; Szeszycki T., *Zapomniani zwycięzcy*, Wyd. Soft Vision, Szczecin 2010; Szeszycki T., *Dowódca mojego dziadka*, Wyd. Soft Vision, Szczecin 2013; Wultański J., *67 Pułk Piechoty. Zarys historii wojennej pułków polskich w kampanii wrześniowej*, Wyd. Redakcja Historyczno-Wojskowa P. W. Egross Sp. z o. o. przy współpracy Redakcji Zbroi – wydawnictwa Sekcji Wojskowości Polskiej XIX i XX wieku Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Warszawskiego oraz Stowarzyszenia Miłośników Dawnej Broni i Barwy przy PAN, Warszawa 1992 r.; Wultański J., *Dzieje 67 Pułku Piechoty*, Wyd. Multi sp. j., Brodnica 2003 r.; *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach*, pod. red. E. Jokiela, A. Korsaka, M. Pietrowskiego, Krotoszyn 2012 r.; *Powstanie Wielkopolskie na Ziemi Krotoszyńskiej. Kronika Krotoszyńska pod red. Hieronima Ławniczaka*, Wyd. Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie, Krotoszyn 2004; *Szkice koźmiń-*

skie nr 42, przewodniczący zespołu redakcyjnego M. Pietrowski, Wyd. Urząd Miasta i Gminy Koźmin Wlkp., Towarzystwo Miłośników Koźmina Wlkp., Koźmin Wlkp. 2008 r.; *Wielkopole w walce o granicę wschodnią Rzeczypospolitej 1918-1920: XIV Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, red. naukowa B. Polak, E. Śliwiński, Wyd. Muzeum Regionalne w Kościanie, Kościan 2003 r.; *Żołnierze września 1939 r. Rok 1939 w wojskowych materiałach archiwalnych, praca zbiorowa pod red. Cz. A. Żaka, A. Wesołowskiego*, Wyd. ZP, 2012 r.; <http://powstancy-wielkopolscy.pl/> (data wejścia: 09.04.2016 r.); *Informacje rodziny.*

Jakub Pastuszek

Lutomski Wawrzyn (1895-1919), urodził się 7 sierpnia 1895 roku w miejscowości Lubcz. Syn Józefa, ówczesnego sołtysa Lubcza. Wraz z młodszym bratem Walentym zostali przymusowo wcieleni do armii pruskiej i brali udział w I wojnie światowej. Z armii tej zdezerterowali i przyłączyli się do powstania by czynnie walczyć i przyczynić się do odzyskania wolności. Znajdowali się w grupie powstańców, która przedzierała się do Żnina od strony Rydlewa. Walki toczyły się w okolicy stacji kolejowej, a następnie zdobywali budynki przy ulicy Gnieźnieńskiej. Niemcy zaciekle bronili się w okazałej willi z wieżyczkami (obecnie po przeciwnej stronie znajduje się Galeria Żnińska). Po jej zdobyciu powstańcy ruszyli do dalszych budynków, gdy niespodziewanie jeden z niemieckich snajperów zaczął strzelać w plecy powstańców. Wtedy od strzału z tyłu zginął Wawrzyn Lutomski. Miało to miejsce 11.01.1919. Niestety nie zachowały się żadne pamiątki po bohaterze rodziny

Lutomskich ponieważ spłonęły w jego rodzinnym domu w roku 1930. Wawrzyn Lutomski został pochowany w powstańczej mogile na cmentarzu w Lubczu. Na pomniku wyryto datę śmierci 10.1.1919. Natomiast w powstańczej liście strat jako datę urodzin podano 7.8.1891. W akcie zgonu imię zapisano z języka niemieckiego jako Lorenz.

Relacja Renaty Grajek spisana przez Renatę Strzelecką; Lista strat Powstania Wielkopolskiego, W. Olszewski, Ł. Jastrzęb; Akt zgonu, USC Rogowo.

Jacek Paszkiewicz

Łakomy Edward (1894-1939), major piechoty Wojska Polskiego, wójt gminy Wejherowo-Wieś, ofiara zbrodni w Piaśnicy. Urodził się 10 października 1894 r. w wielkopolskiej wsi Czerlejno. Ukończył szkołę średnią. Brał udział w I wojnie światowej. Walczył w Powstaniu Wielkopolskim. 16 maja 1919 roku na wniosek głównodowodzącego Komisarjat Naczelnej Rady Ludowej przyjął go do Sił Zbrojnych Polskich w byłym zaborze pruskim z byłej armii niemieckiej w stopniu sierżanta i mianował podporucznikiem w piechocie. Po zakończeniu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w szeregi odrodzonego Wojska Polskiego i wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Służbę pełnił w 68 Pułku Piechoty we Wrześni. 19

Edward
Łakomy

sierpnia 1920 roku został zatwierdzony z dniem 1 kwietnia 1920 roku w stopniu kapitana, w piechocie, w grupie oficerów byłej armii niemieckiej. 1 czerwca 1921 roku pełnił służbę w 3 maja 1922 roku został zweryfikowany w stopniu kapitana ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 roku i 796. lokatą w korpusie oficerów piechoty. W latach 1923-1924 pełnił obowiązki dowódcy I batalionu 68 pp. 3 maja 1926 roku został awansowany na stopień majora ze starszeństwem od 1 lipca 1925 roku i 81 lokatą w korpusie oficerów piechoty. W 1928 roku był dowódcą III batalionu 41 Suwalskiego Pułku Piechoty w Suwałkach. W 1932 roku był komendantem placu Dęblin. 15 listopada 1932 roku został zwolniony z zajmowanego stanowiska z pozostawieniem bez przynależności służbowej i oddany do dyspozycji dowódcy Okręgu Korpusu Nr I. Z dniem 30 kwietnia 1933 roku został przeniesiony w stan spoczynku. W 1934 roku pozostawał w ewidencji Powiatowej Komendy Uzupełnień Gdynia. Posiadał przydział do Oficerskiej Kadry Okręgowej nr VIII. Był wówczas przewidziany do użycia w czasie wojny. W 1935 roku objął funkcję wójta gminy Wejherowo-Wieś, którą zajmował do września 1939 roku. Był aktywnym działaczem Polskiego Związku Zachodniego oraz innych organizacji społecznych i kombatanckich. Pełnił także funkcję wiceprezesa Ochotniczej Straży Pożarnej w Wejherowie. Po rozpoczęciu wojny we wrześniu 1939 roku, wraz z innymi przedstawicielami władz samorządowych Wejherowa (m. in. starostą Antonim Potockim i burmistrzem Teodorem Bolduanem) udał się do Gdyni, aby złożyć dokumenty służbowe w tamtejszym Komisarjacie Rządu (8 września 1939 r.). Po

zajęciu miasta przez oddziały niemieckie (14 września) został aresztowany. Po pewnym czasie przewieziono go do więzienia w Wejherowie, a następnie zamordowano w masowej egzekucji w lesie piasnickim 14 listopada 1939 r. Podczas prac ekshumacyjnych prowadzonych na miejscu kaźni w październiku 1946 roku udało się odnaleźć i zidentyfikować zwłoki majora. Nosił one ślady brutalnych tortur. Strażnik Schramm z wejherowskiego więzienia twierdził, że podczas egzekucji Łakomy nie mogąc znieść widoku mordowanych dzieci rzucił się na przywódcę wejherowskiego Selbstschutzu – Hansa Söhna – i złamał mu rękę w czasie szamotaniny (świadkowie wspominali, że w tym okresie Söhn rzeczywiście nosił przez jakiś czas rękę na temblaku). W odwecie miał zostać skatowany i zastrzelony. Odnalezione ciało Łakomego zostało pochowane przez rodzinę na cmentarzu parafialnym w Wejherowie. Odznaczenia: Krzyż Walecznych, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości.

Regina Osowicka: Bedeker Wejherowski. Gdańsk: Oficyna Czac, 2002, s. 201-202; Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej Nr 15 z 2 czerwca 1919 roku; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 37 z 24 września 1921 roku, s. 193, 745; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 32 z 25 sierpnia 1920 roku, poz. 789; Lista starszeństwa oficerów zawodowych. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 8 czerwca 1922 roku, Załącznik Graficzny Ministerstwa Spraw

Wojskowych, Warszawa 1922, s. 51; Rocznik Oficerski 1923, s. 320, 411; Rocznik Oficerski 1924, s. 284, 355; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 18 z 3 maja 1926 roku, s. 126; Rocznik Oficerski 1928, s. 57, 179; Rocznik Oficerski 1932, s. 29, 508; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 12 z 15 listopada 1932 roku, s. 397; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 7 z 20 maja 1933 roku, s. 122; Rocznik Oficerski Rezerw 1934, s. 327, 1011; Elżbieta Grot. Ludobójstwo w Piasnicy z uwzględnieniem losów mieszkańców powiatu wejherowskiego, Ruch na Redzie. Kwartalnik spraw społecznych powiatu wejherowskiego, s. 16, wrzesień-październik 2010; Barbara Bojarska, Piasnica – miejsce martyrologii i pamięci. Z badań nad zbrodniami hitlerowskimi na Pomorzu. Wejherowo, Wydawnictwo BiT, 2009, s. 47; Władysław K. Sasinowski: Piasnica 1939-1944. Wejherowo, Komitet budowy pomnika ofiarom Piasnicy, 1956, s. 27; <http://www.muzeumpiasnickie.pl/news/14-rocznica-urodzin-mjr-edwarda-lakomego>; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Łażewski Stefan (1895-1919), urodził się 28 października 1895 roku w Anopolu pow. Środa. Jego rodzicami byli Jan Łażewski i Anna z d. Kończal. Był kupcem. Jako jeden z pierwszych ochotników wstąpił do I Kompanii Średzkiej. Przedtem służył w armii niemieckiej. Okresu pobytu w wojsku nie wspominał zbyt dobrze, ale wstępując do Powstania był doświadczonym żołnierzem. W czasie pełnienia służby w oddziałach po-

wstańczych wykazywał się dużą odwagą i poświęceniem. Zginął 10 lutego 1919 r. w walce pod Nową Wsią koło Zbąszynia. 23 lutego 1919 roku został pochowany na cmentarzu parafialnym w Środzie. Po wybudowaniu Kwatery Powstańców i pomnika – mauzoleum powstańców poległych w walkach z Niemcami w 1919 roku, w dniu 11 sierpnia 1935 r. odbyła się w Środzie uroczysta ekshumacja pochowanych powstańców z cmentarza parafialnego na Kwaterę Powstańców. Zwłoki umieszczono we wspólnym żołnierskim grobie. Bohaterowie pochowani zostali pod krzyżem, na którym umieszczono napis: „Dla Ciebie Polsko i Twojej chwały”. Trumna została udekorowana znakiem pułku, w którym walczył i Krzyżem Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w 2005 r.

Na podstawie artykułu zamieszczonego w Nowej Gazecie, Nr 93/607 z 10.08.1935r. red. Adam Królak oraz Gazety Średzkiej z 19.02.1998 roku, opisującej przebieg uroczystej ekshumacji zwłok powstańców poległych w Powstańcu.

Elżbieta Nowaczyk

Machoy Jan (1900-1980), urodził się 23 lipca 1900 r. w Błotnicy (daw. pow. babimojski) jako syn kowala Wawrzyńca i Balbiny z Bajonów. Miał trzech braci i dwie siostry. Po ukończeniu 4-klasowej szkoły powszechnej pracował w niedużym rodzinnym gospodarstwie oraz pomagał ojcu przy lżejszych pracach w kuźni. Ze względu na młody wiek nie uczestniczył w I wojnie światowej.

6 stycznia 1919 r. wstąpił jako ochotnik do kompanii przemęskiej dowodzonej przez ppor. Józefa Wróblewskiego i jego zastępcę ppor. Stanisława Michalskiego. Ze swym oddziałem uczestniczył do 19 lutego tegoż roku w potyczkach zbrojnych na froncie południowo – zachodnim powstania „Grupa Leszno”, pod Zbarzewem, Włoszakowicami i Kaszczorem. 7 października 1919 r. został zmobilizowany do 2. kompanii baonu zapasowego 1. Pułku Piechoty (późn. 55. Pułk Piechoty Wielkopolskiej), a potem 18 grudnia oddelegowano go do baonu kolejowego w Poznaniu. Kilka tygodni później, 14 lutego 1920 r., otrzymał przydział do usługi parowozu Wielkopolskiego Pociągu Pancernego „Danuta”, w którym był pomocnikiem maszynisty – swego starszego brata Hipolita. Ze swym pociągiem uczestniczył w wojnie polsko – bolszewickiej. Po powrocie z frontu wschodniego kontynuował służbę w Wojsku Polskim w kolejowej kompanii warsztatowej w Poznaniu. Jako żołnierz brał udział w budowie linii kolejowej na odcinku Puck – Hel. Zwolniony z wojska 22 listopada 1922 r. wrócił do rodzinnej Błotnicy. Następnie razem z ojcem przy pomocy własnego sprzętu – parowej młocarni i parowego pługa, wykonywał usługi rolnicze u bogatszych gospodarzy i w majątkach okolicznych ziemian. Za zarobione pieniądze stał się współwłaścicielem utwo-

Jan Machoy

rzonego tartaku rodzinnego, który w 1934 r., po ślubie, otrzymał od ojca w osobiste użytkowanie. W czasie okupacji niemieckiej został wysiedlony ze swego mieszkania, otrzymując jednocześnie nakaz pracy jako robotnik fizyczny w byłym swoim tartaku, którego nowym właścicielem został Niemiec. Po zakończeniu II wojny światowej odzyskał czasowo utracone swoje mienie, które w 1950 r. zostało znacjonalizowane. Usunięty ze swojej posiadłości musiał podjąć pracę w tartaku upaństwowionym w Lesznie. Następnie w latach 1960 – 1965 otrzymał zatrudnienie jako kierownik w byłej swojej firmie, która stała się własnością Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Przemęcie. Zmarł 12 listopada 1980 r. Spoczywa na cmentarzu w Przemęcie przy kościele św. Piotra. Został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (1958) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973). Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowano go podporucznikiem (1972). Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych. Od 1958 był członkiem ZBoWiD – u. Żonaty z Anną Samol miał dzieci: Łucję (1935 – 1998), Jana (1937), Irenę (1940, po mężu Skorupińska), Andrzeja (1946).

Archiwum Państwowe w Lesznie, akta ZBoWiD – u sygn. 9757; Akta Zarządu Powiatowego ZBoWiD – u w Wolsztynie z lat 1958 i 1972; Fornalski A., Powstańcy Wielkopolscy Ziemi Przemęckiej, Przemęt 2008, s. 98-99; Zielonka J., Pasje Dziadka Machoya, [w:] Gazeta Poznańska z 8 listopada 1973 r.; Informacje i dokumenty rodzinne syna Andrzeja Machoya z Błotnicy.

Antoni Fornalski

Maćkowiak Antoni (1899-1993), porucznik Wojska Polskiego. Urodził się 8 maja 1899 r. w Wronowie pow. Kościan, w rodzinie rolnika Michała i Agnieszki z domu Wawrzyńiak. Powołany do armii niemieckiej walczył na froncie zachodnim min. pod Verdun. Po zakończeniu wojny powrócił do Poznania. 28 grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo do Kompanii Straży Ludowej na Wildzie zorganizowanej przez Mariana Ernsdorfa i por. Franciszka Masadyńskiego. Brał udział w walkach na Wildzie min. przy zajęciu koszar saperów przy ul. Rolnej. 28 grudnia 1919 r. wstąpił do I Batalionu Saperów Wielkopolskich, gdzie walczył na froncie północnym. Następnie wraz ze swoją jednostką walczył w wojnie bolszewickiej. Po zakończonej wojnie pozostał w Poznaniu w 7 Pułku Saperów Wlkp. do września 1939 r. W 1924 r. awansowany na plutonowego, w dokumentach z 1937 r. odnotowany jako sierżant, a w 1938 r. jako st. sierżant. W polskich działaniach obronnych był szefem 2 kompanii 17 batalionu saperów, którą dowodził por. Leszek Bylina. Brał udział ze swoją jednostką w walkach nad Bzurą, w puszczy Kampinoskiej oraz w obronie Warszawy. Po kapitulacji Warszawy dostał się do niewoli. Po zwolnieniu z niewoli w październiku 1939 r. powrócił do Poznania i do zakończenia wojny pracował jako manewrowy na kolei. Po zakończonej wojnie pracował w uspołecznionym

Antoni
Maćkowiak

handlu we Wrocławiu. Od 1948 do przejścia na emeryturę 30 kwietnia 1964 był magazynierem w Powszechnym Domu Towarowym w Poznaniu. 11 kwietnia 1991 r. za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowany na stopień porucznika rezerwy Wojska Polskiego. Zmarł 4 maja 1994 r. w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu na Junikowie. W 1925 r. zawarł związek małżeński z Zofią z domu Maczkowska. Z tego małżeństwa urodziły się dzieci: Halina (ur. 1925...), Medard (2 XII 1927 – 12 IX 2012), Kazimierz (ur. 29 X 1929), Aleksandra (1932 – 1941 r., po odmowie przeprowadzenia operacji dziecku polskiemu w szpitalu w Poznaniu przy ul. Łąkowej). Odznaczony: Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Brązowym Krzyżem Zasługi nr 364, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyżem Za Udział w Wojnie 1818-1921.

Dyplom nadania Brązowego Krzyża Zasługi nr 364 z dnia 30 XII 1924 r.; Dyplom nadania Brązowego Medalu za Długoletnią Służbę z 15 V 1938 r.; Dyplom nadania Srebrnego Medalu za Długoletnią Służbę, z dnia 30 XI 1983 r. odznaczenia Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski; odpis Zaświadczenia CAW nr 1929 WP z dnia 30 V 1972 r. stwierdzające, że był zweryfikowany przed 1939 r.; legitymacja nr 15-91-98 z dnia 8 V 1991 r. odznaczenia Krzyżem Za Udział w Wojnie 1918-1921; mianowanie na stopień porucznika rozkazem personalnym nr 51 z dnia 11 kwietnia 1991 r., Uchwała Rady Państwa nr: 03.06.-0.196 z dnia 1974-03-06

o Odznaczeniu Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym; maszynopis Szlak Bojowy 2-giej kompanii 17-go baonu saperów 17-tej DP, Rok 1939., por. Leszek Bylina, Poznań 4 XI 1972 r.; zbiory autora i informacje rodziny.

Włodzimierz Becker

Maćkowiak Jan (1873-1965), urodził się 31 maja 1873 r. w Szubinie, w rodzinie Jana i Katarzyny Graczyńskiej. Ojciec pracował jako robotnik. W 1887 r. ukończył 7-klasową szkołę powszechną w Szubinie. Następnie pomagał w gospodarstwie. W 1893 r. został powołany do służby wojskowej, służył w 42 Pułku Piechoty w miejscowości Stralsund. Po dwóch latach służby opuścił wojsko i podjął pracę na kolei, pracował tam ponad dwa lata, potem zatrudnił się jako robotnik w różnych przedsiębiorstwach. Był współzałożycielem w 1904 r. i wieloletnim prezesem Katolickiego Towarzystwa Robotników Polskich. Członek Rady Parafialnej przy kościele pw. św. Marcina w Szubinie. Po wybuchu I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej. Po zakończeniu działań wojennych wrócił w rodzinne strony. Gdy wybuchło powstanie, brał w nim udział z bronią w rękę już od 2.01.1919 r. Walczył w szeregach kompanii szubińskiej. W okresie dwudziestolecia międzywojennego zaangażował się w działalność na rzecz odrodzonej Polski. Działal w Towarzystwie Powstańców i Wojaków. Angażował się w szereg inicjatyw społecznych. W 1924 r. był członkiem Komisji Wyborczej podczas wyborów do Kas Chorych. Był członkiem komitetu, który przygotował miasto do wizyty ks. biskupa Laubitza w 1930 r. Działal w komitecie wykonawczym w ramach

Dnia Oszczędności w 1930 r. Jako członek Miejskiego Obywatelskiego Komitetu Wyborczego Miasta Szubina na zebraniu 31.08.1935 r. poparł w wyborach 8.09.1935 r. kandydaturę na posła Michała Szulczewskiego z Chwaliszewa. Za pracę społeczną odznaczony został Medalem Niepodległości i odznaką Powstańca Broni. Po wybuchu II wojny światowej został wraz z rodziną wysiedlony do Mińska Mazowieckiego i przebywał tam do zakończenia działań wojennych. Po powrocie zastał swoje domostwo zniszczone, miał 75 lat i zmuszony został odbudowywać swoje gospodarstwo. Zniszczona została wtedy także większość dokumentów związanych z jego działalnością społeczną. W 1900 r. wstąpił w związek małżeński z Katarzyną z domu Pieczyńską. Małżonkowie doczekali się sześciorga dzieci: Kazimiery, Kazimierza, Franciszki, Franciszka, Władysławy, Marianny. Zmarł 15.05.1965 r. w domu w Szubinie. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Szubinie.

Życiorys Jana Mačkowiaka, 30.09.1948 r. MZS/A/585; Dzieje Szubina, pod red. Mariana Biskupa, Warszawa – Poznań 1974, „Oređownik Powiatu Szubińskiego”; Relacja rodziny w zbiorach autorki.

Kamila Czechowska

Mačkowiak Marcin (1897-1942), urodził się 19 października 1897 r. w Krzeszkowicach pow. szamotulski. W 1912 r. ukończył szkołę ludową (IV klasy). Do momentu wcielenia do armii niemieckiej pracował na roli. Służbę wojskową w armii niemieckiej odbył w okresie 18.10.1916 – 25.11.1918 jako artylerzysta. Uczestnik Powstania Wiel-

Marcin
Mačkowiak

kopolskiego. W książeczce wojskowej odnotowano pobyt na froncie polsko-niemieckim w okresie 9.08.1919 – 24.01.1920 oraz froncie polsko-bolszewickim 24.01.1920 – 21.12.1920 r. Brał udział w bitwach m. in. pod Rawiczem, nad Berezyną, pod Wilnem, Grodnem, Modlinem. 20 listopada 1920 r. został odznaczony Krzyżem Walecznym nr 236. 21 marca 1921 r. mianowany na stopień bombardiera. Przeniesiony do rezerwy 13.07.1921 r. W 1929 roku wymeldował się z Krzeszkowic i zamieszkał w Gorszewicach. Ożenił się 9 lipca 1929 r. W listopadzie 1940 r. został wysiedlony i trafił do wsi Rachanie Lubelskie, gdzie zmarł 20 lipca 1942 r. Żona wróciła z wysiedlenia na Wielkanoc 1945 r.

Na podstawie książeczki wojskowej udostępnionej przez rodzinę.

Janusz Stróżyk

Madalińska Maria (1885-1965), urodziła się 12 lipca 1885 roku w Mystkach pow. Środa. Była najstarszą córką z sześciorga dzieci Stanisława Karłowskiego i Stefanii z domu Braunek. Po ukończeniu szkoły średniej nauczała dzieci w Mystkach historii oraz czytania i pisania w języku polskim. W 1906 roku wyszła za mąż za Stanisława Madalińskiego z Dębicza pow. Środa. Wychowywała trzy córki i jednego syna. Od 1914

do 1939 roku była przewodniczącą Charytatywnego Towarzystwa Pań Miłosierdzia w Środzie, które prowadziło kuchnię w szkole podstawowej przy ulicy Lipowej. Wydawano bezpłatnie około 560 obiadów dla dzieci z rodzin bezrobotnych oraz ubogich. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego pomagała potrzebującym i biednym. W 1918 roku pełniła służbę na dworcu kolejowym, pomagając wyjeżdżającym na front powstańcom. Od 1920 roku dalej czynnie niosła pomoc biednym. Pracowała w utworzonej w Środzie Kuchni Ludowej, Komitecie dla Bezrobotnych przy Starostwie i w Komitecie Niesienia Pomocy Biednym, utworzonym w 1921 roku. Aktywnie uczestniczyła w pracach Czerwonego Krzyża i Caritas. Była przewodniczącą Koła Włościanek w Mącznikach, gdzie organizowała 8 do 10 kursów praktycznych rocznie. 14 września 1937 roku za niesienie pomocy biednym rodzinom i bezrobotnym została uhonorowana Krzyżem Zasługi, za pracę społeczną. Po śmierci męża od 1937 roku wraz z synem prowadziła majątek ziemski w Dębiczu. W lipcu 1939 roku została wybrana na przewodniczącą Wojskowego Przysposobienia Kobiet w Środzie. 17 października 1939 roku przyjechało Gestapo by zabrać jej męża Stanisława – Powstańca jako zakładnika. Zabrali Jej syna za udział w Powstaniu Wielkopolskim nieżyjącego ojca i działalność matki. Syn został rozstrzelany na

Maria
Madalińska

Starym Rynku w Środzie w dniu 20 października 1939 roku. Po II wojnie światowej zabroniono rodzinie powrotu do majątku w Dębiczu. Dzięki staraniom mieszkańców wsi Maria Madalińska znalazła schronienie w Środzie w domu przy ul. Dąbrowskiego 1. W 1958 roku Uchwałą Rady Państwa PRL została odznaczona Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarła 8 marca 1965 roku w Środzie. Pochowana została w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Mącznikach. Mowę pogrzebową nad Jej grobem wygłosił ks. prob. Jan Krajewski, w której chwalił Jej działalność dla ludzi ubogich nie tylko z Dębicza, ale i ze Środy.

Ziemia Nekielska w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919, wyd. 2015-życiorys napisany przez Marię Madalińską w 1962 r., str. 288, 289; Słownik Biograficzny Powiatu Średzkiego, wyd. w 2011 roku przez Średzkie Towarzystwo Kulturalne, str. 133-134.

Maria Kamińska

Maik Jan (1892-1967), urodził się w Dopiewcu 22 maja 1892 roku jako syn Franciszka i Marianny z domu Sobańska. Szkołę powszechną ukończył w Dopiewcu. Później terminował w zawodzie szewca i w 1912 roku zdał egzamin czeladniczy. Po wybuchu I wojny światowej, we wrześniu 1914 roku został powołany do armii pruskiej i po przeszkoleniu został wysłany na front wschodni. Później przeniesiony na front zachodni do Francji, gdzie został zatruty gazem. Po wyjściu ze szpitala został wysłany na urlop zdrowotny do domu. W listopadzie 1918 roku wrócił do Dopiewca, a 28 grudnia 1918 roku ochotniczo wstąpił do oddziału powstańczego zorganizowane-

go przez podporucznika Andrzeja Kope w Dopiewie. Brał udział w walkach pod Wolsztynem i i Zbąszyniem. 25 marca 1919 roku zwolniony z wojska. Ponownie otrzymał powołanie 12 sierpnia 1920 roku i został skierowany do oddziału wartowniczego w Poznaniu przy ulicy Główniej. 29 września 1920 roku przeniesiony do rezerwy, a 3 kwietnia 1923 roku do pospolitego ruszenia bez broni. Po odejściu z wojska pracował w swoim zawodzie, później jako inwalida wojenny przeszedł na rentę. 27 marca 1964 roku wstąpił do ZBoWiD-u Koło w Dopiewie. Zmarł 10 lutego 1967 roku w Dopiewcu. Pochowany został na cm. parafialnym w Konarzewie.

Archiwum Związku Kombatantów RP i byłych Więźniów Politycznych Koło w Dopiewie; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010, s. 82.

Barbara Tomkowiak

Majchrzycki Mieczysław (1900-1973), Powstaniec Wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., rolnik. Urodził się 21 grudnia 1900 r. w Koszutach. Był synem rolnika Franciszka i Wiktorii z d. Łuczak. Uzyskał średnie wykształcenie. Pracował w gospodarstwie rodziców. Został powołany do wojska niemieckiego. W 1918 r. służył jako żołnierz niemiecki przy artylerii w forcie Grolman w Poznaniu. W grudniu 1918 r. brał udział w zdobywaniu fortu przez Powstańców. Zdobyto ukrytą poprzednio przez Polaków broń, jeńców i konie. Po zdobyciu fortu brał czynny

udział w walkach ulicznych w Poznaniu i z początkiem stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochotnik do tworzącego się 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Walczył pod Szubinem i Nakłem. Z polskiego wojska wrócił do Koszut w 1921 r. w stopniu kaprala i pracował w gospodarstwie rodziców. We wrześniu 1939 r. przewiózł do Czmońca k. Kórnika wysiedlonych przez Niemców Rodziców i siostrę Stanisławę. Sam ukrywając się, dotarł do Dębicy (Małopolska), gdzie spotkał Romana Stróżyńskiego, dentystę ze Środy, z którym pracował. Po wyzwoleniu wrócił do Koszut do gospodarstwa. W 1958 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą z d. Konieczka. Miał dwóch synów: Pawła (ur. 1959) i Grzegorza (ur. 1961). Został uhonorowany licznymi odznaczeniami: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski; Srebrnym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (01.02.1957) i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921) Rozp. R. M. z dn. 21.09.1928 r.). Otrzymał też dyplom uznania z okazji 50 Rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego (W dowód uznania za udział w walkach o narodowe i społeczne wyzwolenie kraju oraz wkład pracy w odbudowę i umacnianie PRL 27.12.1968 r.). 31 stycznia 1972 roku awansowany na stopień podporucznika WP za udział w Powstaniu Wielkopolskim. Zmarł 25 listopada 1973 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Koszutach kw. B rząd

Mieczysław
Majchrzycki

XVI lp. 3. Jego nazwisko figuruje w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. Janusza Karwata, wyd. w 2009 r., str. 209, poz. 333.

Opracowano na podstawie dokumentów będących w posiadaniu rodziny i rozmów z wdową Stanisławą Majchrzycką.

*Grzegorz Majchrzycki,
Maria Mielcarzewicz*

Malujdy Bolesław (1898-1991), urodził się 1 listopada 1898 roku w Kaźmierzu w powiecie szamotulskim, syn Jana i Łucji z domu Kasior. W dniu 17.11.1917 roku wcielony do armii pruskiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej w szeregach 55 Zapasowego Pułku Artylerii. Został ranny w głowę i nogę (18.09.1918) pod Cambrai na terenie Francji. Po wyleczeniu w szpitalu w Mobense, a następnie w Fritzlar (Hesja), skierowany do Batalionu Zastępczego w Cossen. Udając, że jest chory i ma trudności z chodzeniem, dostał zgodę na powrót do kraju. Do Kaźmierza wrócił 23.01.1919 roku. Zgłosił się ochotniczo do I Kompanii Szamotulskiej pod dowództwem Franciszka Przybylskiego. Uczestniczył w wypadach do niemieckich gospodarstw w Brodziszewie, Szczepankowie, Obrzycku i Ostrorogu na terenie

Bolesław
Malujdy

powiatu szamotulskiego. Wraz z kilkoma powstańcami zdobył kilka karabinów, fuzję, skrzynkę granatów i amunicji. Następnie od 8.02.1919 służył w I Pułku Artylerii Polowej w Poznaniu i walczył pod dowództwem porucznika Gronkiewicza na odcinku Wolsztyn – Zbąszyń. Po zwycięstwie Powstania brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej 1920 roku. W wojsku pozostał do 18.07.1921 roku. W 1923 roku wyjechał w celach zarobkowych do Francji. Po powrocie założył warsztat i był ostatnim w Kaźmierzu kołodziejem. Członek Związku Powstańców Wielkopolskich w latach 1946 – 1950, później ZBO-WiD-u. W 1964 roku Zakład Ubezpieczeń Społecznych przyznał mu status inwalidy wojennego. W 1972 roku, za udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 awansowany na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Często spotykał się z uczniami miejscowej szkoły, zdobywając szacunek i zaufanie uczniów. W trakcie uroczystości z okazji 65 rocznicy Powstania Wielkopolskiego (19.12.1983), jako jedyny żyjący w gminie powstaniec, przekazał do Izby Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu sztandar Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej 1914 – 1919 Koło Kaźmierz, ufundowany przez społeczeństwo w 1936 roku. Decyzję podjął Zarząd Gminny ZBOiD-u w Kaźmierzu. Odznaczenia: Odznaka Pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich (legitymacja M/977), Odznaka Frontu Litewsko – Białoruskiego (1921), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (Nr B-40.882, 1957), Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski (Nr 727 – 68 – 111, 1969). Podporucznik – 1972. Zmarł 23.03.1991 roku i pochowany na Cmentarzu Parafialnym w Kaźmierzu. Ekshumowany w 2006

roku na cmentarz przy ulicy Nowina w Poznaniu (strona prawa, rząd 34, miejsce 35,35a).

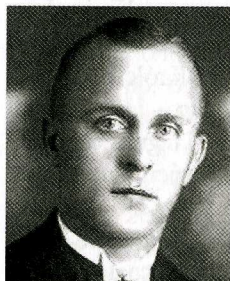
Spis Powstańców Wielkopolskich gminy Kaźmierz sporządzony w 1973 roku przez majora rez. Franciszka Jaskułę. Dokument znajduje się w Izbie Pamięci Narodowej przy Szkole Podstawowej w Kaźmierzu; Wypisy dokumentów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, obecnie w posiadaniu Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych w Kaźmierzu; Dorota Jaskuła, Gmina Kaźmierz i jej mieszkańcy w walce o wolność 1918 – 1919 (maszynopis); Obserwator Kaźmierski, listopad/ grudzień 2011 z listą Powstańców Wielkopolskich autorstwa Urszuli Kowzan; Kopie dokumentów nadesłane do Izby Pamięci Narodowej przez syna Władysława.

Edmund Oses

Małecki Walerian (1896-1971), urodził się 8 grudnia 1896 r. w Kórniku, jako syn Walentego i Elżbiety z d. Kuckiej. Jego rodzice posiadali gospodarstwo rolne i olejarnię. Rodzina była wieloletnia – miał dwie siostry i trzech braci. Szkołę podstawową ukończył w Kórniku w czasie zaborów. Brał udział w strajkach szkolnych. Naukę w zawo-
dzie piekarza pobierał w Poznaniu –

zdał egzamin na czeladnika, a potem na mistrza. W czasie I wojny światowej został wcielony do wojska niemieckiego. Przebywał na froncie francuskim, walczył pod Verdun w 1916 r. Po zakończeniu I wojny światowej wrócił do Kórnika. Po rozpoczęciu Powstania Wielkopolskiego w szeregach Kompanii Kórnickiej wraz z młodszym bratem Wacławem brał udział w walkach pod Zbąszyniem. W ciężkich walkach został ranny w głowę, a jego młodszy brat poległ. W wolnej Polsce zamieszkał w Poznaniu i tam założył rodzinę. Ożenił się z Marią Owsianowską. Prowadził własną dużą piekarnię. Urodziło mu się dwoje dzieci: Aleksander (ur. 1933) i Barbara (ur. 1936). W czasie II wojny światowej rodzina została w grudniu 1939 r. umieszczona w obozie przejściowym w Poznaniu przy ul. Główniej, a następnie wywieziona do Generalnej Guberni do Ożarowa i mieszkała tam do końca II wojny światowej. Tam zmarła żona Maria. Po wojnie ożenił się w Środzie z Czesławą Gawron. Prowadził własną piekarnię przy ul. Daszyńskiego, gdzie mieszkał do śmierci. Zmarł 18 listopada 1971 r. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Środzie w grobie rodzinnym (kw. IX). Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. w Kwaterze Powstańców na cmentarzu w Środzie Wlkp. Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstań-
czym (Uchwała Rady Państwa z dn. 31 grudnia 1958 r.; nr leg. C-75946).

Opracowano na podstawie dokumentów i pamiątek rodzinnych.

Walerian
Małecki

Barbara Gonerko

Marendowski Franciszek (1894-1984), urodzony 9 grudnia 1894 r. w Rebielicach Królewskich (powiat Kłobuck, Śląsk), w rodzinie małorolnych Marcina i Julianny Zielińskiej. Ukończył siedem klas szkoły powszechnej. Jako dziesięciolatek pracował dorywczo u większych gospodarzy, pasąc krowy i pracując w polu. Gdy miał czternaście lat, wyjechał do pracy sezonowej w Niemczech. W grudniu 1916 r. wrócił w rodzinne strony. Wtedy po raz pierwszy się ożenił. W listopadzie 1918 r. brał udział w akcjach rozbrajania Niemców w okolicach Częstochowy. 22.12.1918 r. wyjechał do Poznania. Po wybuchu powstania wstąpił w jego szeregi, walcząc w 4. komp. 1 pp. W marcu 1919 r. został wysłany na front wojny polsko-bolszewickiej, w okolice Lwowa. Zwolniony z wojska 28.11.1920 r. Osiedlił się w Szubinie i pracował w okresie międzywojennym jako robotnik. Od 1926 r. pracował w zakładach wapiennych w Wapiennie koło Piehcina. W okresie dwudziestolecia międzywojennego działał w partii socjalistycznej. W 1927 r. startował z listy bezpartyjnej do Rady Miejskiej w Szubinie. Nie uzyskał mandatu, ale zagłosowało na niego 180 osób. W 1931 r. miał proces sądowy w Sądzie Okręgowym w Bydgoszczy za rozbijanie wieców przedwyborczych na terenie powiatu szubińskiego i mogileńskiego. W 1932 r. został wybrany radnym miejskim. 10.10.1935 r. został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i był członkiem organizacji skupiającej weteranów w Szubinie. W 1938 r. działał na rzecz Powiatowego Obywatelskiego Komitetu Pomocy Zimowej Bezrobotnym w Szubinie. W czasie II wojny światowej pracował jako robotnik rolny u Niemca Franza Stencel w Sosnowcu (powiat szubiński). Gdy w obawie przed frontem ro-

syjskim w styczniu 1945 r. Niemcy z terenu powiatu rozpoczęli ewakuację, Marendowski został zmuszony do powożenia jednym z podwodów. Trafił do Niemiec i tam został wyzwolony przez Anglików, a następnie trafił do obozu przejściowego, z którego został zwolniony w październiku 1945 r. Po powrocie do Polski objął niewielkie gospodarstwo rolne, które następnie sprzedał. Działał w partii, w Miejskiej Radzie Narodowej, był członkiem Kolegium Karno-Administracyjnego, członkiem zarządu Gminnej Spółdzielni w Szubinie. W 1956 r. porzucił legitymację partyjną PZPR i pozostał bezpartyjny. Jako działacz społeczny brał udział w pracach komisji wyborczych do sejmiku i rad narodowych. Zapisał się 17.09.1970 r. do ZBoWiD-u w Szubinie i działał w komisji rewizyjnej. Odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Ojciec dwóch synów. Zmarł 20.11.1984 r.

Orełdownik Powiatu Szubińskiego, 10.12.1938, nr 99, R. XIX, s. 1; Archiwum Zarządu Oddziału ZK RP i BWP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Maslek Antoni (1900-1973), powstaniec, chorąży WP. Urodził się 2 sierpnia 1900 r. w Lubaszku (powiat czarnkowski), syn urzędnika Marcina i Marianny z domu Garstka. W latach 1907-1914 uczęszczał do szkoły powszechnej w Lubaszku. Powołany do wojska niemieckiego 11 maja 1918 r. – 86 Królewski Pułk Fizylierów (1 Szlezwicko – Holsztyński w Sonderburg. W dniu 11 grudnia 1918 r. zdezerterował i powrócił do domu. Obok braci: Stanisława (ur. 30 stycznia 1887 r.) i Bolesława (ur. 8 czerwca 1898 r.) brał czynny udział w pracach tajnych

organizacji, które były zaczątkiem oddziałów powstańczych na terenie powiatu czarnkowskiego. Od 5 stycznia 1919 r. uczestniczył w walkach o oswobodzenie Czarnkowa, w zdobyciu Chodzieży (8 stycznia 1919 r.), w bitwie pod Wrzeszczyną (4 lutego 1919 r.) oraz w walkach pod Roskiem (7 lutego 1919 r.). 11 kwietnia 1919 r. wycofany do garnizonu w Gnieźnie. Już w dniu 17 maja 1919 r. odkomenderowany jako elew na dziewięciomiesięczny kurs do Centralnej Szkoły Podoficerów Piechoty w Poznaniu. Po jego ukończeniu 9 stycznia 1920 r. otrzymał stopień starszego szeregowca, a już 10 stycznia 1920 r. został kapralem i sprawował tam funkcję instruktora. 10 maja 1920 r. mianowany plutonowym, zgłosił się ochotniczo na front ukraiński. Z 105 pp brał czynny udział w walkach pod Berdyczowem (22.05.1920), pod Zwiachlem (3.06.1920), pod Równem (12.06.1920), pod Korcem (21.07.1920), pod Osowcem (24.07.1920) oraz pod Jedwabnem (27.07.1920), gdzie został ranny i wzięty do niewoli bolszewickiej. Uwolniony, wrócił 1 października 1920 r. do 67 pp, który stał się jego macierzystą jednostką. Dnia 17 lipca 1920 r. mianowany sierżantem, a 5 sierpnia 1925 r. starszym sierżantem. 1 stycznia 1936 r. awansował do stopnia chorążego. W dwudziestoleciu międzywojennym pełnił m. in. funkcję instruktora PW na powiat lubawski, zastępcy dowódcy plutonu strzeleckiego w 1. kompanii I batalionu oraz dowódcy plutonu w kompanii przeciwpancernej 67 pp. Brał udział jako d-ca plutonu ppanc batalionu Obrony Narodowej „Brodnica” w wojnie 1939 roku. W latach 1939-1945 w niewoli niemieckiej (po 18 września 1939 r. do 2 maja 1945 r.). Po II wojnie światowej powrócił do Brodnicy, gdzie pracował w Zakładach

Mięsnych, aż do przejścia na emeryturę. Zm. w Brodnicy 8 lutego 1973 r. pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony: Medalem Niepodległości (1937), Brązowym Krzyżem Zasługi (1928), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1928), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957).

CAW, MN 08.11.1937 Masłek Antoni; CAW, AP1006 Masłek Antoni; Archiwum Prezydenta RP, Uchwała Rady Państwa nr 12.280.975 z dnia 28 grudnia 1957 r.; Konieczny, Zarys historii wojennej 67 Pułku Piechoty, Warszawa 1929; Jerzy Wultański, Ludzie, o których nie można zapomnieć Chorąży Antoni Masłek (w:) Ziemia Michałowska 2015, nr 301-2, s. 10; relacja Piotra Brzozowskiego

Zdzisław Kościański

Masłek Stanisław (1887-1952), organizator kompani powstańczej w Lubaszu, kawaler Orderu Virtuti Militari 5 kl. za Powstanie Wielkopolskie, kapitan WP. Ur. się 30 stycznia 1887 r. w Czarnkowie, syn Marcina i Marianny z domu Garstka. Po ukończeniu nauki w tamtejszej szkole powszechnej. (osiem klas), uczył się w dwuletniej szkole rolniczej we Frankfurcie nad Odrą. Praktykował w majątkach na terenie Wielkopolski, później pracował jako urzędnik gospo-

Stanisław
Masłek

darczy w posiadłościach ks. Pszczyńskiego na Śląsku. Od 2 października 1907 r. do 30 września 1910 r. odbył obowiązkową służbę wojskową w 1. Królewskim Pułku Strzelców Konnych w Poznaniu. W latach 1911 i 1913 powoływany był na ćwiczenia wojskowe we Wrocławiu (śląski 1 Przybocznym Pułku Kirasjerów im. Wlk. Ks. Elektora (awansowany na wachmistrza). Podczas I wojny światowej służył najpierw w kawalerii, a później w piechocie (9 d-ca plutonu w baonie karabinów przeciwlotniczych nr 906). Zwolniony z wojska 22 grudnia 1918 r. powrócił do rodzinnych stron – 23 grudnia 1918 r. i odtąd współdziałał z tajnymi organizacjami przygotowującymi powstanie. W Lubaszu zorganizował 5 stycznia 1919 r. kompanię i stanął na jej czele. Uczestniczył w walkach o Czarnków i powiat czarnkowski (d-ca odcinka lubaskiego). W drugiej połowie stycznia 1919 r. został dowódcą drugiej kompanii (czarnkowskiej), z którą brał udział we wszystkich bitwach przez nią stoczonych, także w walkach o zdobycie Chodzieży oraz ponownym zdobyciu Czarnkowa (po zajęciu go przez Niemców w dniu 8 stycznia 1919 r.). W dniu 13.02.1919 r. po zajęciu przez Niemców Romanowa, wysłany został z 1 kompanią czarnkowską do ponownego zdobycia Romanowa (jego 2 kompania była na pozycjach pod Czarnkowem). Za tę bitwę odznaczony został krzyżem VM 5 kl. Po przydzieleniu do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich walczył pod Margoninem, Chodzieżą, Jaktorowem, Smogulcem, Szubinem, Krotoszynem oraz Zdunami. Z dniem 9 lutego 1920 r. 9 Pułk Strzelców Wielkopolskich przemianowano na 67 pp. Wraz z nim skierowany został na front bolszewicki. W walkach nad Berezyną dowodził 10 kompania. Ciężko

ranny 26 maja 1920 r. pod Buclawiem – od 27 maja do 13 sierpnia 1920 r. przebywał w szpitalu wojskowym w Krotoszynie. Po wyleczeniu, wraz z 67 pp, przeniesiony na front litewski przebywał tam aż do zakończenia działań militarnych. Awanse: 24 czerwca 1919 r. – podporucznik, 1 kwietnia 1920 r. – porucznik, 1 lipca 1923 r. – kapitan W czasie pokoju był w 67 Pułku Piechoty w Brodnicy oficerem mobilizacyjnym. Ukończył w Rembertowie kurs aplikacyjny dowódców kompanii (1.12.1920-23.04.1921). Później dowodził 3. kompanią ckm. Przełożeni wystawili mu bardzo dobre opinie, m. in. kpt. Zdzisław Orłowski (b. d-ca IV Okręgu Wojskowego). „*Masłak Stanisław był jednym z najwybitniejszych moich dowódców kompanii. Przed rozpoczęciem akcji powstańczej zorganizował doskonałą kompanię, na które czele walczył z bardzo dobrymi rezultatami. Poza wszystkimi innymi bitwami w których brał udział, warto wymienić jego szczególne zasługi w krwawych bitwach pod Chodzieżą i pod Romanowem, o której to ostatniej bitwie mówi ze szczególnym uznaniem historia 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich, późniejszego 67. pp.*” Z dniem 28 lutego 1933 r. przeniesiony w stan spoczynku zamieszkał w Poznaniu i tam zm. 1 maja 1952 r.. Pochowany na cm. Junikowskim w Poznaniu: pole: 3, kwatery: 8, rząd: 6, grób numer: 205. Odznaczony: Krzyżem Niepodległości (1938), Medalem Niepodległości (1932), Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego Wirtuti Militari (1922), Krzyżem Walecznych (1920), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1929); Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1928), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Brązowym Medalem Za długoletnią Służbę; odznakami: Za Rany

i Kontuzje oraz Odznaką Pamiątkową 67. Pułku Piechoty.

CAW, AP 11861 Masłek Stanisław; S. Konieczny, Zarys historii wojennej 67 Pułku Piechoty, Warszawa 1929, s. 9, 26; Z. Józwiak, Imienny wykaz oficerów, podoficerów i żołnierzy Wielkopolan oraz formacji Wojsk Wielkopolskich – kawalerów Orderu Virtuti Militari z lat 1914-1921 (w:) Wielkopolanie Kawalerowie Orderu Virtuti Militari 1918-1920. Red. Naukowa Bogusław Polak i Michał Polak, Koszalin 2010, s. 209; Jerzy Wultański, Ludzie, o których nie można zapomnieć kpt Stanisław Masłek (w:) Ziemia Michałowska 2015, nr 307, s. 9; relacja Piotra Brzozowskiego.

Zdzisław Kościński

Maszek Feliks (1892-1941), urodził się 18 maja 1892 roku w Rosku pow. Czarnków. Był synem Jana i Gertrudy z domu Tuta. Miał dwie siostry – Bronisławę i Helenę. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. 3 stycznia 1919 roku jako ochotnik zgłosił się w szeregi powstańcze i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim, w kompanii Rosko. Walczył o tę miejscowość oraz o Czarnków. Jako szeregowy pełnił służbę patrolową i wartowniczą do 1 marca 1919 r. Zawarł związek małżeński z Marią Leszczyńską i małżeństwo wyjechało w poszukiwaniu pracy do Niemiec. Tam 22 grudnia 1921 r. przyszedł na świat ich syn Franciszek (zm. 1997). Następnie rodzina wyjechała do Francji do Lens, do pracy w kopalni, gdzie 25 lipca 1930 r. urodził się ich drugi syn Edmund (zm. 1992). Przed wybuchem II wojny światowej wojna wrócili do Polski i zamieszkali w Wałbrzychu, ale ze względu na represje przeprowadzili się do Poznania.

6 maja 1940 r. Feliks Maszek został aresztowany przez Gestapo i osadzony na Cytadeli Poznańskiej, potem przewieziony do obozu koncentracyjnego w Mauthausen, gdzie zmarł 11 kwietnia 1941 r. 31 grudnia 1958 r. pośmiertnie odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. W Powstaniu Wielkopolskim brali również udział jego kuzynowie Teodor i Franciszek.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP, Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła. informacje rodzinne.

Ewa Kabat

Matuszewski Michał (1896-1976), urodził się 25 września 1896 roku w Budzynie pow. Chodzież. Jego rodzicami byli Kazimierz Matuszewski i Marianna Reinke. Miał starszą siostrę Mariannę (1894-1975). W 1906 roku w Budzynie uczestniczyła ona w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. Gdy osiągnął wiek poborowy powołany został do armii niemieckiej, z której zwolniony został po zakończeniu I wojny światowej. 5 stycznia 1919 roku zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego. Pod dowództwem ppor. Wagnera uczestniczył w walkach o Chodzież, Ostrówki, Podanin, Próchnowo, Lipiny, Kowalewo, Margonin – do końca powstania. Następnie służył w Wojsku Polskim. 30 września 1920 r. w stopniu kaprala został ze służby zwolniony. W 1921 roku w Wolsztynie zawarł związek małżeński z urodzoną 14 listopada 1882 r. w Wolsztynie Gertrudą Napierała. Podjął pracę na kolei. 9 maja 1938 r. został odznaczony Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę. Po II wojnie światowej dalej pracował na kolei jako

kowal – ślusarz. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (19 lutego 1958). 22 czerwca 1967 r. w Wolsztynie zmarła mu żona. Małżeństwo było bezdzietne. Michał Matuszewski zmarł 27 maja 1976 r. w Wolsztynie i został pochowany na miejscowym cmentarzu (kwatera 10, rząd 1, grób nr 25).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Pila: D. Dudziak, Strajk szkolny w Budzynie.

Ewa Kabat

Mencel Jan (1897-1936), powstaniec wielkopolski; dekarz. Urodził się 6 lipca 1897 roku w Miłosławiu. Był synem Michała Mencła i Józefy z domu Bąk. Po ukończeniu siedmioklasowej szkoły powszechnej w Miłosławiu, naukę kontynuował najpierw w zawodzie piekarza, a następnie dekarza. Od 26 stycznia 1915 roku do 10 listopada 1918 roku służył w wojsku niemieckim. Walczył na Ukrainie i Białorusi. Do Służby Straży i Bezpieczeństwa wstąpił w listopadzie 1918 roku. Po wybuchu powstania walczył w kompanii miłosławskiej. Znalazły się kolejno w 2. kompanii wrzesińskiej, uczestniczył w walkach pod Gniezmem, Trzemeszmem, Mogilnem oraz Inowrocławiem. 8 stycznia 1919 roku w walce o te ostatnie miasto odniósł ranę (w nogę). Hospitalizowany we Wrześni do 20 stycznia. Zaraz po wyleczeniu służył w 3. kompanii 5. pułku strzelców wielkopolskich (później 59. pułk piechoty wielkopolskiej) w Inowrocławiu, gdzie również uczestniczył w walkach. 10 czerwca 1919 roku pod Zdunami Kujawskimi ponownie został ranny (w obojczyk), w związku z czym przebywał w inowrocławskim szpitalu do 10

października. Następnie walczył od kwietnia 1920 roku w wojnie polsko-sockieckiej. W wojsku polskim służył do 24 kwietnia 1921 roku, kiedy przeniesiono go do rezerwy. Nie odzyskał pełnej sprawności fizycznej, ale pracował jako dekarz. Przyznano mu status inwalidy wojennego. Zmarł 21 października 1936 roku. Od 7 lutego 1920 roku żonaty z Zofią (z domu Hujara), mieli sześcioro dzieci. W trakcie I wojny światowej został odznaczony niemieckim Krzyżem Żelaznym II Klasy. 1 czerwca 1929 roku otrzymał Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918-1921. 27 czerwca 1938 roku został odznaczony pośmiertnie Medalem Niepodległości przez prezydenta RP Ignacego Mościckiego.

Monitor Polski nr 177 z 5 sierpnia 1938 r.; Archiwum rodzinne Ignacego Jana Wawrzyniaka (Życiorys Jana Mencła z 1 marca 1938 roku, Książeczka Wojskowa Jana Mencła, Książeczka Osobista Jana Mencła ze Związku Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Książeczka Inwalidzka Jana Mencła); dokumenty i informacje rodzinne (od 1936 do 1967); relacja Ignacego Jana Wawrzyniaka z Poznania z 2008 r.

Tomasz Kościański

Michalski Antoni (1880-1969), rolnik, działacz społeczny, poseł na Sejm III kadencji (1930-1935) i Sejm IV kadencji (1935-1938) w II Rzeczypospolitej. Urodził się 14 grudnia 1880 roku w Gogółkowie w rodzinie Walentego i Agaty. Ukończył szkołę powszechną. Po ukończeniu szkoły pracował w starostwie żnińskim, następnie prowadził majątek Łysin w tym powiecie. W latach 1902-1905 służył w pruskiej gwardii cesarskiej w Poczdamie. Uczestniczył w straj-

ku szkolnym w 1905 roku, był członkiem Tajnego Komitetu Wyborczego. W czasie I wojny światowej został zmobilizowany do armii niemieckiej. Zwolniony jako inwalida. Służył od 1 stycznia do 1 lipca 1919 roku, jako szeregowy w oddziałach powstańczych. W 1918 roku był członkiem Rady Ludowej i komisarzem obwodowym w Poznaniu. W dwudziestoleciu międzywojennym pełnił wiele funkcji społecznych, był m. in.: członkiem Wydziału Powiatowego, Sejmiku Wojewódzkiego (w 1935 roku był marszałkiem) i Wydziału Wojewódzkiego w Poznaniu, a także Wielkopolskiej Izby Rolniczej i Rady Głównej Wielkopolskiego Towarzystwa Kółek Rolniczych. Politycznie był związany z BBWR. Startował bez powodzenia w wyborach parlamentarnych w 1928 roku z listy państwowej nr 30 (Katolicka Unia Ziem Zachodnich). W wyborach parlamentarnych w 1930 roku został wybrany zastępcą posła na Sejm III kadencji (1930-1935) z listy BBWR z okręgu wyborczego nr 32 (Bydgoszcz). Po zrzeczeniu się mandatu przez posła Pawła Czaplewskiego został posłem. Złożył ślubowanie 10 lutego 1931 roku. Należał do Klubu BBWR. W wyborach parlamentarnych w 1935 roku został wybrany posłem do Sejmu IV kadencji (1935-1938) 11 168 głosami z okręgu nr 99, obejmującego powiaty: inowrocławski, inowrocławski – miejski, mogileński, żniński i szubiński. W kadencji tej nale-

Antoni
Michalski

żał do Grupy Rolnej i pracował w komisjach: oświatowej (1937-1938), pracy i spraw zagranicznych (1937-1938). W marcu 1936 roku został wybrany do specjalnej komisji budowlanej, a w marcu 1938 roku – do specjalnej komisji dla spraw oddłużenia rolnictwa. Zmarł 10 kwietnia 1969 w Ptaszkowie. W 1960 roku został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Antoni Michalski był fundatorem kutego ogrodzenia, bram i furty cmentarza w Gąsawie, którą zdobią inicjały jego imienia i nazwiska. Został na tym cmentarzu pochowany.

Sejm i Senat 1935-1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hołesicka, 1936, s. 289; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Milewski Jan Maria (1894-1964), dowódca powstańczy, oficer WP. Urodził się 20 października 1894 r. w Berlinie jako syn Ludwika, profesora matematyki na Uniwersytecie Berlińskim i Marii z Sęckich. Pochodził ze znanej i poważanej rodziny poznańskich lekarzy, spokrewnionej z Hipolitem Cegielskim. Uczęszczał do gimnazjum w Trzemesznie, a od 1911 r. gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W latach szkolnych należał do tajnej organizacji Towarzystwa Tomasza Zana. Po maturze

Jan Maria
Milewski

został powołany do armii niemieckiej (1916) jako artylerzysta. Walczył na froncie zachodnim i wschodnim jako sierżant podchorąży. Kurs podchorążych ukończył na froncie w Belgii. Przed Powstaniem Wielkopolskim zgłosił się jako ochotnik do kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa w Poznaniu. W grudniu 1918 przebywał w Bieganowie pod Środą u swego brata stryjecznego – Józefa (Inka) Milewskiego. 27 grudnia 1918 został wezwany przez Alfreda Milewskiego na probostwo do ks. Meissnera. Został wówczas powołany na zastępcę dowódcy i dowódcę 1 plutonu Ochotniczej Kompanii Średzkiej, do sformowania której otrzymał rozkaz. Wyruszył ze zorganizowaną w nocy kompanią średzką na pomoc walczącemu Poznaniowi. Po drodze sprawdzono most na rzece Warcie i dalej udano się na Dworzec Główny, następnie na most Dworcowy, ulicę Towarową, Rycerską, Św. Marcin i Marcinkowskiego do Bazaru. Brał udział w oswojeniu Poznania i zajęciu Biedruska. Od połowy stycznia 1919 do końca powstania walczył na froncie zachodnim pod Zbąszyniem. Od 1 lutego pełnił funkcję dowódcy kompanii. W marcu, po zakończonych działaniach wojennych, zgłosił się ochotniczo do formującego się dyonu wielkopolskiej artylerii konnej, którego był współtwórcą. Dekretem NRL (z 30 marca) został mianowany na stopień ppor. Jako dowódca baterii 7 Dyonu Artylerii Konnej brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 został awansowany do stopnia kapitana. W 1928 ukończył Wyższą Szkołę Wojenną. Przez kilka lat pracował w Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych w Warszawie, a następnie w randze majora objął (od 1935) funkcję dowódcy dyonu w 17 pal. w Gnieźnie. W czasie II wojny Światowej brał udział jako oficer

Naczelnego Dowództwa w stopniu pułkownika dyplomowanego. Szczęśliwie przedostał się do Francji, potem do Wielkiej Brytanii, gdzie służył w Naczelnym Dowództwie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Jego żoną była Janina Sicińska z Kunowa. Miał czworo dzieci: Marię, Elżbietę, Witolda i Jana Dominika. Po II wojnie światowej powrócił do Polski. Odznaczony został Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1914-1921, Medalem 10-lecia Odzyskanej Niepodległości. Zmarł po ciężkiej chorobie 2 kwietnia 1964 w Poznaniu. Spoczywa na cmentarzu przy ulicy Lutyckiej. Pozostawił obszerny, niedokończony pamiętnik, częściowo opublikowany. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej „Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919” odsłoniętej w 2005 na Kwaterze Powstańców na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp.

L. Gomolec: Przeciw pruskiemu zabiorcy; A. Czubiński, B. Polak: Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich; J. Karwat: Ziemia średzka w dobie powstania wielkopolskiego 1918-1919, str. 209, poz. 376; B. Polak, M. Polak: Milewscy Powstańcy Wielkopolscy z ziemi średzkiej 1918-1919.

Maria Mielcarzewicz

Mischke Wincenty, ps. Henryk, Myśliwiecki, Jan Mayer (1894-1969), Powstaniec Wielkopolski, pułkownik Wojska Polskiego. Urodził się 20 stycznia 1894 roku we wsi Mylin, w rodzinie Adolfa i Walentyny z Maciejewskich. Do szkoły powszechnej uczęszczał w rodzinnej wsi, gdzie w 1906 roku uczestniczył w strajku szkolnym. Za to uczestnictwo matka Wincentego została ukara-

na wysoką grzywną pieniężną, a on sam wyrzuconych ze szkoły. Dopiero po upływie półtora roku władze niemieckie zezwoliły mu na podjęcie dalszej nauki w szkole handlowej we Wronkach. Był członkiem Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej w Chrzypsku Wielkim. W 1911 roku wstąpił do Sokola w Pniewach. W 1914 roku ukończył tajny kurs dla naczelników i pod-naczelników Sokola. 30 września 1914 roku został powołany do armii niemieckiej. Służbę pełnił początkowo w 48 pułku piechoty, potem w 18 pułku piechoty. Po ukończeniu kursu karabinów maszynowych został awansowany do stopnia kaprała i przydzielony do 59 pułku piechoty, gdzie zajmował się szkoleniem rekrutów. W kwietniu 1917 roku przeniesiono go do 446 pułku piechoty, w którym walczył na froncie zachodnim. W grudniu 1918 roku dostał przepustkę z frontu do domu na święta. Po przyjeździe do Poznania zdezertował z armii niemieckiej i 26 grudnia 1918 roku zgłosił się do Biura Werbunkowego żołnierzy polskich w Poznaniu. Brał udział w walkach w oddziale Straży Ludowej w Poznaniu. W styczniu 1919 roku zorganizował w Mylinie oddział powstańczy, którym dowodził w czasie wyzwolenia Mylina, Chrzypska Wielkiego, Sierakowa i Kamionnej. 17 lutego 1919 roku odznaczył się w czasie odpięrania natarcia niemieckiego na Gralewo. Wraz z oddziałem został przydzielony do I batalionu Grupy Zachodniej reformowanego w marcu 1919 roku w 2 Pułku Strzelców Wielkopolskich, późniejszy 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej. W kwietniu 1919 roku został mianowany sierżantem piechoty. Dowodził kompanią. Walczył w rejonie Zbąszynia. Po złożeniu egzaminu 20 sierpnia 1919 roku został mianowany z dniem 26 października 1919 roku podporucznikiem

piechoty. Od 15 września 1919 roku dowodził nadal kompanią i walczył na froncie wojny polsko-bolszewickiej na Białorusi. Uczestniczył w walkach nad Berezyną. Został ranny 1 sierpnia 1919 roku i przebywał na leczeniu w szpitalu w Grudziądzu, potem do maja 1920 roku w Poznaniu. W czasie pobytu w szpitalach podjął naukę i zdał egzamin maturalny. Po wyleczeniu powrócił do macierzystego pułku i 1 kwietnia 1920 roku został mianowany porucznikiem piechoty. Służbę w 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej pełnił do końca maja 1926 roku. Wraz z tym pułkiem, jako adiutant pułku, brał udział w przewrocie majowym stając po stronie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Bezpośrednio po przewrocie majowym został przeniesiony do 9 Pułku Piechoty Legionów w Zamościu (do pułku z którym walczył w maju 1926 roku) na stanowisko dowódcy kompanii, potem adiutanta. W kampanii wrześniowej 1939 brał udział od 1 września, na stanowisku dowódcy 4 batalionu strzelców w składzie Kresowej Brygady Kawalerii. Uczestniczył w walkach nad Wartą pod Wieluniem (wieś Glinno). Z resztkami zdziesiątkowanego batalionu (zwanego później *batalionem śmierci*) wycofał się w kierunku Warszawy, a później dalej na wschód i dołączył do 116 pułku piechoty (rezerwowego), z którym walczył nad Bugiem i na Lubelszczyźnie. Po kapitulacji dostał się do niewoli niemieckiej, z której uciekł i kierował się ku granicy próbując przedostać się na Węgry, z zamiarem dotarcia do Francji. Jednak próba przejścia przez granicę słowacką nie powiodła się. Wrócił do Warszawy, gdzie włączył się w działalność konspiracyjną. Działał w konspiracyjnej organizacji *Muszkietery*, w której zajmował się organizacją, a potem wywiadem na Generalne Gu-

bernatorstwo i Niemcy. Po powstaniu Związku Walki Zbrojnej nawiązał kontakt z gen. Roweckim i dostał od niego rozkaz podporządkowania się ZWZ. Wykonując ten rozkaz doprowadził do konspiracyjnego zebrania członków organizacji, na którym część zebranych zadeklarowała podporządkowanie się ZWZ, a część najbliższych współpracowników inżyniera Stefana Witkowskiego, założyciela organizacji, pozostała z nim poza ZWZ. Inżynier Witkowski założył kolegiałne kierownictwo organizacji i wydał wyrok śmierci na Wincen- tego Mischke za zdradę organizacji. Wyrok nie został wykonany, bo sam Witkowski został skazany wyrokiem Woj- skowego Sądu Specjalnego Armii Krajo- wej, na śmierć za zabójstwo dwóch pod- chorążych i zastrzelony 18 września 1942 roku. Po przemianowaniu Związku Walki Zbrojnej na Armię Krajową, od 1942 roku został przydzielony do Wy- działu Wywiadu Piechoty Komendy Głównej AK. 11 listopada 1943 roku mianowany podpułkownikiem służby stałej piechoty. Od kwietnia 1944 roku pełnił funkcję inspektora KG AK do spraw wyszkolenia. W ramach akcji *Burza* był przewidywany na stanowisko do- wódcy 25 Dywizji Piechoty AK w skład, której miały wejść odtwarzane 29 pp, 56 pp i 60 pp. Latem 1944 roku prowadził działania organizacyjne, ale ostatecznie nie doszło do sformowania 25 DP AK. Akcja „Burza” została anulowana i Win- centy Mischke został powołany na sta- nowisko Inspektora KG AK na podre- gion Piotrków Tryb. (dowództwo regio- nu mieściło się w Łodzi). Po wkroczeniu Rosjan do Piotrkowa Trybunalskiego Wincenty Mischke uzyskał wiadomość ze swych źródeł wywiadowczych, że jest poszukiwany przez NKWD. Uciekł z Piotrkowa i piechotą przedostał się do

Warszawy. Jeszcze zimą dotarł do rodzi- ny, ukrywał się, chorował (odmrożenia). Po uzyskaniu wiadomości o rozwiązaniu AK udał się do Rejonu Uzupełnień w Skierniewicach i ujawnił się. Zataił w dokumencie ujawnienia działalność w Piotrkowie Trybunalskim podając, że dnia 1 sierpnia 1944 został aresztowany przez Niemców jako osoba cywilna i wywieziony na roboty do Niemiec i że po odzyskaniu wolności w roku 1945 wrócił do kraju. Po kilku miesiącach od ujawnienia został wezwany do RKU Skierniewice i tam otrzymał dokument wcielenia do Ludowego Wojska Polskie- go, a następnie został mianowany do- wódcą 10 Oddziału Ochrony Pogranicza z siedzibą w Rybniku. Po opanowaniu sytuacji w tym regionie dostał rozkaz przeniesienia do Białegostoku na stano- wisko dowódcy 6 Oddziału WOP. Peł- niąc służbę w Białymstoku został awan- sowany do stopnia pułkownika i zaraz po tym fakcie przeniesiono go na stano- wisko szefa sztabu 4 Pomorskiej Dywi- zji Piechoty w Kaliszu, a następnie do Łodzi na stanowisko szefa sztabu 8 Drezdeńskiej Dywizji Piechoty. W ro- ku 1949 roku został zwolniony z wojska i przeniesiony w stan spoczynku, bez uznania inwalidztwa po ranach odniesio- nych w 1919 roku pod Kijowem (sztyw- ne palce i nadgarstek reki lewej) i z po- wodu częściowej utraty słuchu po kontu- zji odniesionej w wyniku wybuchu paci- sku w czasie walk nad Wartą w 1939 ro- ku. Mieszkając w Łodzi pozostawał przez dłuższy czas bez pracy. W końcu znalazł pracę kierownika bazy transportu PCH w Łodzi, a po likwidacji PCH pod- jął pracę referenta w Zarządzie CPLiA w Łodzi, gdzie pracował do czasu prze- jścia na emeryturę. Po roku 1968 prze- niósł się do syna pod Warszawę. Zmarł w Szpitalu Wojewódzkim w Warszawie

20 czerwca 1969 roku. Pochowany jest na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Odznaczenia: Krzyż Złoty Orderu Wojennego Virtuti Militari (za walki nad Wartą we wrześniu 1939 roku), Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari (1921), Krzyż Niepodległości, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych (trzykrotnie), Krzyż Partyzancki, Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Złoty Krzyż Zasługi, Srebrny Krzyż Zasługi. Żonaty z Ireną z domu Pikunas, miał syna Janusza (ur. 1936).

Centralne Archiwum Wojskowe,teczki: AP, KKiMN, VM, OOP, KW; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych, Nr 12 z 18 grudnia 1931 r., Fzawierdziły przyznanie orderu z 1939 roku; Dekret Wodza Naczelnego L. 2863 z 13 kwietnia 1921 r. Dziennik Personalny z 1921 r. Nr 16, poz. 561; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Misiak Adam (1892-1974), syn Jakuba i Michaliny z domu Mendel, urodził się 3 grudnia 1892 r. w miejscowości Szypów, pow. jarociński. W wieku 6 lat rozpoczął naukę w szkole powszechnej, którą ukończył po 7 latach. Następnie przez 4 lata kształcił się w zawodzie ogrodnika. W 1913 r. powołany do wojska niemieckiego. Z chwilą wybuchu I wojny światowej skierowany na front. Z wojska wrócił w 1918 r. Przystąpił do Powstania Wielkopolskiego; w szeregach kompanii pakoskiej pod dowództwem Władysława Poczekaja brał czynny udział w walkach o Łabiszyn, Kcynię, Jaktorowo, Lipę. 1.08.1919 r. awansowany na plutonowego. Na froncie do 28.02.1919 r., następnie przydzielony do

batalionu sanitarnego w Poznaniu i skierowany do szpitala polowego w Kcyni. 15.05.1920 r. awansowany na sierżanta. 21.01.1921 r. przeniesiony do rezerwy. W czasie II wojny światowej pracował jako ogrodnik w Zakładach Wapienniczych w Piechcinie. Był członkiem ZBoWiD. W 1920 r. poślubił Wiktorię z domu Gniot, pochodzącą z Wągrowca. Rozkazem DOK VIII nr 12 z dnia 18.11.1937 r. odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. Odznaczony Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 14.05.1974 r. w Piechcinie.

Akt zgonu nr 33/1974 USC Barcin; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Murawski Marian (1895-1950), plutonowy Wojska Polskiego. Urodził się 16 lipca 1895 r. w Ryszewie pow. Żnin w rodzinie Antoniego i Antoniny z domu Nyka. W 1909 r. ukończył szkołę powszechną w Wylatowie. Przed powołaniem do wojska pracował jako robotnik rolny. 15 czerwca 1915 r. powołany do 9 kompanii 2 batalionu saperów, w której służył do 26 grudnia 1918 r. 27 grudnia wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego w Wylatowie. Następnie po przeniesieniu do 1 kompanii I Batalionu Saperów Wlkp. 6 lutego 1919 r. został wysłany wraz z 7 saperami pod dowództwem plut. Józefa Grzesiaka na front północny gdzie 18 lutego 1919 r. brał udział w zdobyciu niemieckiego pociągu pancernego nr 22 pod Rynarzewem gdzie zostaje ranny pociskiem karabinowym w ramię. A tak o tym świetnym czynie pisał generał Józef Dowbor-Muśnicki

w rozkazie dziennym nr 65 „... Ten czyn bohaterski stawiam za wzór. Poległym niech ziemia rodzinna da wieczny spokój. Reszcie – szczącąc się, że dowodzę nimi, składam podziękowanie. Rozkaz ten przeczytać przed frontem wszystkich wojsk mi podległych”. Za w/w czyn został odznaczony Orderem Wojennym *Virtuti Militari* V klasy. Następnie wraz ze swoją jednostką walczył w wojnie bolszewickiej. Po zakończonej wojnie pracuje jako sezonowy robotnik kolejowy na odcinku drogowym Trzemeszno. Żył bardzo skromnie i pisał o tym tak w kwestionariuszu osobowym z 1933 r. „Mając żonę i troje dzieci oraz 65 lat starą matkę na utrzymaniu.... zarobek mój w niektórych miesiącach nie dochodzi do zł. 100. To też dlatego często moja rodzina suchym chlebem obyc się musi. ... śmiem niniejszym jak najuprzejmiej prosić o łaskawe przyjęcie mnie na stałą dzienną pracę ażeby przepracowany czas mnie zaliczony został na etat, a tymczasem mając możliwość zasłużyć sobie emeryturę na starość.” Z zawartego związku małżeńskiego miał trzy córki: Reginę (ur. 27 sierpnia 1923), Mariannę (ur. 9 kwietnia 1927) i Zofię (ur. 17 maja 1931). Odznaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* nr 4764 i pośmiertnie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (uchwałą Rady Państwa nr 12.28-0.977 z dnia 28 grudnia 1957 r.).

CAW, Akta personalno- odznaczeniowe VM Murawskiego Mariana – wniosek na nadanie orderu VM z dnia 6 października 1920 r. i kwestionariusz osobowy z dnia 16 czerwca 1933 r.; por. Aleksander Gawdia, *Zarys Historii Wojennej 8-go Pułku Saperów*, Warszawa 1931 s. 9-11; Wielkopolskie Towarzystwo genealogiczne „Gniazdo”- lista odnacza-

nych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Włodzimierz Becker

Nawrocki Władysław herbu Lubicz (1891-1940), major Wojska Polskiego. Urodził się 8 maja 1891 roku w Krotoszynie w patriotycznej rodzinie Jana Kantego Nawrockiego herbu Lubicz i Michaliny z Poplewskich. Był wnukiem powstańca styczniowego Franciszka Nawrockiego ps. Jakub Nawrot (1817-1912). Po ukończeniu dokształcającej Szkoły Zawodowej w Krotoszynie, wstąpił do Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Krotoszynie. Od 1906 roku był aktywnym członkiem krotoszyńskiego gniazda Sokola, a po dwóch latach sekretarzem, a następnie wiceprzewodniczącym tej organizacji. Pomagał w organizacji amatorskiego teatru *Bazar krotoszyński*, w którym aktorem był między innymi jego brat Stanisław Nawrocki. Władysław zajmował się jednak głównie wyszkoleniem fizycznym i ogólnowojskowym młodzieży krotoszyńskiej. Organizował też dla niej zawody sportowe oraz spotkania patriotyczne, które często osobiście prowadził. W 1910 roku jako sztandarowy i delegat, skierowany został przez Zarząd krotoszyńskiego gniazda Towarzystwa Gimnastycznego Sokół, na Zjazd Sokolników w Krakowie. Był to wielki Zlot Grunwaldzki Polaków z trzech zaborów.

Władysław
Nawrocki

W 1912 roku wcielony został do armii pruskiej i przydzielony do 155 pułku piechoty niemieckiej w Ostrowie Wielkopolskim (7. Westpreußisches Infanterie-Regiment Nr. 155), w składzie 10 Dywizji Cesarstwa Niemieckiego. Tam przeszedł poszczególne szczeble, sprawnie opanowując wiedzę wojskową, a w tym taktykę niemieckich wojsk, co później przydało się w czasie Powstania Wielkopolskiego. Przełożeni bardzo szybko dostrzegli jego niezwykle zdolności wojskowe i organizacyjne. Cechowała go też duża odpowiedzialność za innych żołnierzy. Był dowódcą drużyny składającej się z Polaków, dbającym o swoich podwładnych. Do tego znał świetnie język niemiecki oraz francuski, co ułatwiało mu porozumiewanie się z przełożonymi. Po zakończeniu służby w stopniu kaprała, w wyniku wybuchu I wojny światowej, przymusowo pozostawiony w służbie. 10 Dywizja Cesarstwa Niemieckiego od 2 sierpnia 1914 funkcjonowała pod nazwą: 10 Dywizja Piechoty (10. Infanterie-Division (Deutsches Kaiserreich)). Wchodziła w skład V Korpusu Armii Niemieckiej. 1 marca 1917 roku został przeniesiony do 5 batalionu taborów, a potem do 586 Kolumny Taborów w Poznaniu, z jednoczesnym awansem do stopnia st. sierżanta. Z tym właśnie oddziałem armii pruskiej, wyruszył w połowie 1918 roku na Front Zachodni, gdzie toczyły się zaciekle walki. Po powrocie do Poznania jego kolumnę taborów przejęła Rada Żołnierska Straży Ludowej w Poznaniu. 24 grudnia 1918 roku st. sierż. Władysław Nawrocki powrócił z Poznania do Krotoszyna. Od razu aktywnie włączył się w organizację Powstania Wielkopolskiego w rejonie Frontu Południowo - Zachodniego. Wszedł w skład Rady Wykonawczej Powiatowej Rady Ludowej w Krotoszynie.

Był jednym z najaktywniejszych dowódców powstańczych w rejonie Frontu Południowo-Zachodniego. W Powstaniu Wielkopolskim wzięli udział wszyscy bracia Władysława, ojciec Jan Kanty Nawrocki, stryj Michał Nawrocki oraz bracia stryjeczni. Mały 8. letni brat stryjeczny, Feliks Nawrocki, wraz ze starszym bratem Stanisławem, w dniu 1 stycznia 1919 roku, w godzinach popołudniowych powiadomili mężczyzn, aby pobraли broń i ruszyli do powstania. Było to w Hotelu Bazar ok. godziny 16.00. Wcześniej, bo w dniach 24 – 31 grudnia 1918 roku Władysław Nawrocki zorganizował oddziały Straży Ludowej w okolicznych miasteczkach i wsiach. Był jednym z kierujących działaniami powiadamiającymi powstańców z Hotelu „Bazar” w Krotoszynie. Wspierał działania powstańców w Krotoszynie. Wziął bezpośredni udział w wyzwoleniu Krotoszyna (1 stycznia 1919) oraz w wyzwoleniu Zdun (3 stycznia 1919). Jako jeden z dowódców drużyn bojowych Straży Ludowej brał udział w ciężkich walkach pod Borownicą i Chachalnią (29-30 stycznia i od 5-9 lutego 1919). 16 lutego 1919 roku, wraz z Ludwikiem Zielezińskim oraz Stanisławem Sękowskim niszczył tory kolejowe, uniemożliwiając przejazd niemieckiemu pociągowi pancernemu, który miał zaatakować i zniszczyć Krotoszyń. Kierującym akcją był sierż. Ludwik Zieleziński, przyszedłszy szwagier Władysława Nawrockiego (brat Władysława, Edward Nawrocki ożenił się z siostrą Ludwika Zielezińskiego – Franciszką). Władysław Nawrocki brał udział w Powstaniu Wielkopolskim od samego początku, aż do ostatniego dnia, na dwóch frontach: Południowo-Zachodnim oraz Północnym – w rejonie Czarnkowa, gdzie początkowo był szefem sztabu, a potem adiutantem

dowódcy, w ramach tworzonego przez siebie w Poznaniu 3 Baonu Obrony Krajowej (potem 2 pp i 159 pp wlkp.). 1 maja 1919 roku st. sierż. Władysław Nawrocki został przeniesiony do Poznania z trudnym zadaniem zorganizowania 3 Batalionu Obrony Krajowej (Baon Obrony Krajowej), przemianowanym później na 2 pułk piechoty rezerwowej, z którym walczył potem na Froncie Północnym koło Czarnkowa, gdzie pełnił także rolę adiutanta dowódcy tego batalionu. Od 9 maja 1919 roku upoważniony został do noszenia odznak podporucznika. Prawdopodobnie w trakcie tworzenia tego Baonu Władysław Nawrocki poznał mjr. Antoniego Biskupskiego. 4 lipca 1919 roku, za zasługi w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919, oraz w wyniku znaczącego udziału w tworzeniu struktur poznańskiego 3 Batalionu Obrony Krajowej (potem 2 pp rez.), Władysław Nawrocki został awansowany do stopnia podporucznika Wojska Polskiego. Jego 3 Batalion Obrony Krajowej (2 pp. rez.) wszedł w skład 159 Pułku Piechoty Wielkopolskiej (VII Brygada Rezerwowa). 12 kwietnia 1920 roku ppor. Władysław Nawrocki został skierowany wraz ze 159 pułkiem piechoty wielkopolskiej na Front Litewsko-Białoruski. Od 20 maja 1920 roku pułk jego został w pełni rozwinięty. Wszedł w skład VII brygady rezerwowej, w pełnej gotowości do walk, po wcześniejszym przegrupowaniu się wojsk. Ppor. Władysław Nawrocki został dowódcą specjalnej kompanii rozpoznawczej. Po wyładowaniu całej brygady na stacji Nowe Świąciany zluzowano 3 dywizję piechoty. Następnie brał udział w boju o Redutę Żabki, gdzie jego pododdział wykazał się wyjątkowym męstwem. 1 czerwca 1920 r. jego 159 pp wielkopolskiej, należący już do VII Bry-

gady Rezerwowej, uderzył dwoma batalionami na miejscowość Postawy, zajęta przez oddziały sowieckie. Nieprzyjaciel z trudem powstrzymał atak IV batalionu. Powodzenie uzyskał III batalion, który o godz. 8-mej zajął miasto Postawy. Był to batalion ppor. Władysława Nawrockiego. W walkach zdobyto dwa działa, karabiny maszynowe i wielu jeńców. Wielu żołnierzy polskich straciło życie w tych walkach. W miejscowości stoi pomnik poświęcony III batalionowi. Dalej ppor. Władysław Nawrocki walczył o Juszniewice k. Głębokiego (3 czerwca) oraz Gancarze (10 czerwca). Jego oddziały zdobywały też: Duniłowice, Osinogródek i Hańczary. W dniach 4-6 lipca 1920 roku Władysław Nawrocki walczył nad rzeką Autą. W czasie walk odwrotowych Frontu Litewsko-Białoruskiego, zachorował, ale stanowczo nie zgodził się na transport do szpitala polowego. Przełożeni wyrazili zgodę, aby dalej pozostał na służbie, ponieważ brakowało kadry dowódczej. Na swoją osobistą prośbę objął dowodzenie 11 kompanią na mocno zagrożonym odcinku – po nagłej śmierci dowódcy tej kompanii. Zebrał i zorganizował rozbitków zdezorganizowanej kompanii oraz innych oddziałów. Wraz z nimi stawiał zaciekły opór kawalerii bolszewickiej i piechocie, atakujących pozycje polskie w celu ich obejścia i okrążenia. Oddziały polskie rozpoczęły odwrót, a kompania ppor. Władysława Nawrockiego dalej stawiała opór sowieckiej kawalerii i piechocie. Stanowcza obrona pozycji przez kompanię dowodzoną przez ppor. Władysława Nawrockiego uratowała od śmierci wielu polskich żołnierzy. W wyniku niezwykle zaciekłych walk, ppor. Władysław Nawrocki znalazł się z częścią swoich podwładnych na tyłach Frontu. Po czym usilnie starał się przez dwa dni przedzie-

rać z nimi przez linie nieprzyjaciela, aby powrócić do własnych oddziałów. Nie pozostawił własnych żołnierzy na polu walki. Do końca pozostał z rannymi. Został za te czyny odznaczony Krzyżem *Virtuti Militari*. W momencie, kiedy dalej trwały walki odwrotowe w dniu 6 lipca 1920 roku, Władysław Nawrocki dostał się wraz ze swoimi żołnierzami do niewoli sowieckiej. Został uwięziony w obozie jenieckim w Samarze nad Wołgą, a następnie przeniesiony do obozu w Moskwie, gdzie był przesłuchiwany. 1 czerwca 1921 roku został uwolniony, po czym powrócił do Polski. Przeszedł przez specjalny obóz odbiorczy w Baranowiczach, a potem przez obóz izolacyjny (przejściowy) w Dęblinie. Tam, wraz z ppor. Kazimierzem Sznukiem z 29 Pułku Strzelców Kaniowskich z Kalisza, skierował pismo do Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego z prośbą o zwrócenie większej uwagi na umundurowanie i wyżywienie żołnierzy polskich powracających z niewoli sowieckiej. Zwracał się też z wnioskiem do późniejszego Marszałka Józefa Piłsudskiego, aby ten przybył do obozu przejściowego w Dęblinie, by podnieść morale żołnierzy, którzy nie poddali się propagandzie sowieckiej i bardzo potrzebują wsparcia moralnego przez Naczelnego Wodza (pismo tych dwóch oficerów znajduje się w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce). W połowie 1922 roku Władysław Nawrocki został absolwentem kursu dla oficerów młodszych w Szkole dla Oficerów Młodszych w Warszawie (1921 – 1922). Od 1921 roku był też instruktorem w Centralnej Szkole Policji w Grudziądzu oraz dowódcą kompanii szkolnej w Szkole Podoficerów Zawodowych DOK IV w Skierniewicach. W sierpniu 1922 roku został mianowany porucznikiem Wojska Polskiego. Trafił

do 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty w Lublińcu, gdzie był organizatorem szkoleń i poligonów dla żołnierzy. Został mianowany oficerem inspekcyjnym i oficerem kontrolującym inne oddziały i jednostki wojskowe. Jego przełożonym był wtedy płk Milan Marszałek (21.10.1920 – 1.06.1932). W międzyczasie, krótko był także dowódcą kursu dla Oficerów Rezerwy w Częstochowie. 15 sierpnia 1929 roku awansował do stopnia kapitana Wojska Polskiego. W drugiej połowie 1929 roku kpt. Władysław Nawrocki został przeniesiony z Lublińca do Korpusu Kadetów w Rawiczu. Pracował tam jako wykładowca korpusu. Był też oficerem inspekcyjnym Garnizonu Leszno. Dokonywał kontroli nie tylko w Korpusie Kadetów. Często był wysyłany jako inspektor kontrolujący do innych jednostek wojskowych. W 1933 roku został przeniesiony do 55 Poznańskiego Pułku Piechoty stacjonującego w Lesznie Wielkopolskim i Rawiczu (III Batalion). Na podstawie rozkazu wykonawczego MSWojsk. o wprowadzeniu organizacji na stopie pokojowej: PS 10-50 z 1930, 55 pułk zaliczony został do typu III pułków piechoty o stanach zbliżonych do wojennych, dlatego też na dowódców wyznaczano wyższych oficerów o szczególnych predyspozycjach. Na czas wojny pułk ten przewidywany był do działań osłonowych. Do służby w tej jednostce wojskowej przyjmował go ówczesny jej dowódca płk dypl. Stefan Rowecki, późniejszy generał „Grot” – dowódca i żołnierz Armii Krajowej. Dowodził on Pułkiem w okresie od 2 lutego 1930 do 13 listopada 1935 roku. Kpt. Władysław Nawrocki dowodził 8 kompanią III Batalionu „Rawicz” 55 Poznańskiego Pułku Piechoty. Dowódcą III Batalionu i jednocześnie jego bezpośrednim przełożonym był ppłk Roman

Ludwik Jabłoński. W 1936 roku, kpt. Władysław Nawrocki trafił na krótko do 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Krotoszynie, po czym przeszedł na emeryturę. Bezpośrednio po przejściu na emeryturę Władysław Nawrocki objął samodzielne stanowisko Komendanta Urzędu Przysposobienia Wojskowego i Wyszkożenia Fizycznego w Gostyniu. W czasie pełnienia tej funkcji, aktywnie wspierał okoliczne zrzeszenia i kluby sportowe jak: Kania Gostyń, kręglarska dziewiątka, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne Sokół, organizacje paramilitarne, a także harcerstwo. Brał udział w patriotycznych uroczystościach z udziałem oficjeli z regionu i województwa np. w obchodach rocznicowych Święta Niepodległości, kiedy to stawał na czele pochodu oraz nadzorowanych przez siebie jednostek paramilitarnych, organizacji wychowania fizycznego (WF) oraz Przysposobienia Wojskowego (PW). Bardzo aktywnie współpracował z gostyńskim i krotoszyńskim Towarzystwem Gimnastycznym Sokół. Wcześniej (w latach 20.) był też pierwszym prezesem tworzącego się Klubu Piłkarskiego Kania Gostyń. W sierpniu 1939 roku zmobilizowany został do 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej w Krotoszynie, a 1 września 1939 roku od razu skierowany został do Ośrodka Zapasowego 25 Dywizji Piechoty w Kielcach. Podróżował trasą z Gostynia, poprzez Jarocin, Konin, Koło, Kutno, Warszawę. Jechał pociągiem ewakuacyjnym z zaprzyjaźnioną rodziną Hasińskich. Postój 3 września miał miejsce na boczniczy stacji Patrzyków. Tego dnia w godzinach popołudniowych mężczyźni z transportu utworzyli pod wodzą kpt. Władysława Nawrockiego Straż Ochrony Pociągu i prowadzili ciągłą obserwację otoczenia, kontrole dokumentów. Aktywnie bo-

wiem działali dywersanci, dający znaki pilotom niemieckich samolotów, latających wzdłuż szlaków kolejowych. Co pewien czas szły transporty wojska, a postoje coraz bardziej dłużyły się. Pociąg co chwila był ostrzeliwany z działek pokładowych samolotów niemieckich, a wokół wybuchały bomby. Po przybyciu do Kielc, 4 września Władysław Nawrocki wziął udział w odprawie dowódców. Bataliony zapasowe 56 pułku piechoty, miały utworzyć 154 pułk piechoty. Znaczna część kadry i żołnierzy weszła w skład między innymi 3 batalionu. 4 września 1939 roku wieczorem, po ataku bombowym na Kielce, wraz z Ośrodkiem Zapasowym 25 Dywizji Piechoty (3 batalionem 154 pp), wyruszył w kierunku północnym, z zadaniem zorganizowania obrony przed atakującymi niemieckimi dywizjami lekkimi. W zaciętych walkach 6 i 7 września 1939 roku jednostka została zniszczona, a rozproszone grupy żołnierzy 3 Batalionu 154 pp – pod jego dowództwem, w części przedostały się na Lubelszczyznę i zostały włączone do innych jednostek wojskowych, toczących zaciekle walki z Niemcami. Jego oddział wycofał się stopniowo pod Lwów. Tam niespodziewanie spotkał brata swojego szwagra Ludwika Zielezińskiego – ułana 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich – Stefana Zielezińskiego i kiedy ten usilnie namawiał go do przekroczenia granicy z Rumunią, kpt. Władysław Nawrocki stanowczo odmówił, bo jak stwierdził:... „Będzie jeszcze wojsku i Polsce potrzebny”. 27 września 1939 roku po kilku potyczkach został pojmany do niewoli sowieckiej i trafił do obozu w Kozielsku. Z obozu w Kozielsku został wywieziony do Urzędu NKWD w Smoleńsku dnia 22 kwietnia 1940 roku i umieszczony na liście dyspozycyjnej NKWD (Ludowy

Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRR – nr 040/3, pod poz. 74 (lista z 20 kwietnia 1940 r.). Był to piętnasty transport z Kozielska. Oprócz Władysława Nawrockiego w transporcie tym byli między innymi: Feliks Marczyński, Mieczysław Jankowski oraz Marian Piątkowski. Załadowano ich do wagonów 22 kwietnia 1940 roku po południu. Transport ten wyruszył z Kozielska tego samego dnia o godzinie 22.00, ale po krótkiej jeździe stanął na stacji w Suchiniczy i stał tam do godz. 2.30 – 23 kwietnia 1940 roku. W Smoleńsku był rano lub przed południem. Następnie, w godzinach popołudniowych, 23 kwietnia 1940 roku, Władysław Nawrocki został przewieziony do Katynia k. Smoleńska i zamordowany przez oprawców z NKWD. Oficerów polskich mordowano według ściśle opracowanego planu, bezbronnych, bez sądu, strzałem w tył głowy, ze skrępowanymi rękoma, na osobiste polecenie Stalina. Ożenił się z Melanią Biskupską (wdowa po mjr. Antonim Biskupskim) i miał córkę Barbarę. Świadkiem na jego ślubie w 1931 roku, był jego brat por. mar. Stanisław Nawrocki. Cała rodzina Nawrockich była zaangażowana w działalność patriotyczną i niepodległościową. Jego ojciec Jan Kanty Nawrocki (1860 – 1938) i stryj Michał Nawrocki (1864 – 1943) byli powstańcami wielkopolskimi, brat Leon Nawrocki (1887 – 1914) sekretarzem Wojciecha Korfantego, Stanisław Nawrocki (1895-1932) powstańcem wielkopolskim, brał udział w wojnie 1920 roku i był oficerem Flotylli Pińskiej, a Edward Nawrocki (1893-1951) uczestnikiem wojny 1920 roku oraz handlowcem, ratującym życie wielu mieszkańcom Kępna w czasie okupacji hitlerowskiej. Jedyнным, który dożył sędziwego wieku był najmłodszy z braci: Antoni Nawrocki (1904 – 1984) – regionalista

krotoszyński. W Powstaniu Wielkopolskim uczestniczyli także bracia stryjeczni Władysława: Stanisław, Stefan i Feliks. Władysław Nawrocki zamieszkiwał kolejno w: Krotoszynie, Lublińcu i Rawiczu. W latach 1931 – 1936 zamieszkał w Sobiałkowie k. Rawicza, a następnie w Gostyniu w latach 1936 – 1939. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego *Virtuti Militari* (nr 5312), Srebrny Krzyż Zasługi, Medal Niepodległości, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Krzyż Kampanii Wrześniowej – zbiorowe, pośmiertne odznaczenie pamiątkowe wszystkich ofiar zbrodni katyńskiej (1 stycznia 1986). Upamiętnienie: Krzyż Katyński w Krotoszynie z nazwiskami 57 oficerów (powiat krotoszyński), Dąb Pamięci posadzony 10 kwietnia 2010 roku w Olsztynie, Tablica pamiątkowa odsłonięta 3 maja 2013 roku w Olsztynie, Rondo Władysława Nawrockiego w Krotoszynie, nazwane uchwałą Rady Miasta Krotoszyna z 25 maja 2016 roku, w 2015 roku powstała pieśń o Władysławie Nawrockim, która została opublikowana pod tytułem *On to Władysław*. Planowana jest Trasa rowerowa im. Majora Władysława Nawrockiego w Krotoszynie.

*Bozejko A. P., Zarys historii wojennej 74-go górnośląskiego pułku piechoty, (1929); Cichy Ł., <http://wmeritum.pl/rodzina-o-patriotycznych-korzeniach/>, Warszawa 2015; Jagiello Zbigniew., *Piechota Wojska Polskiego 1918-1939. Warszawa: Bellona, 2007, s. 65; Jankowski S., *Rozstrzelani w Katyniu; alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich z Kozielska – rozstrzelanych w kwietniu-maju 1940, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich; Kisielewski Tadeusz A., *Katyn – Kłamstwo o wielu obliczach,****

wyd. Warszawa 2011; Kosiński Dionizy, Marciniak R, Krotoszyn – Historia, Tom II, wyd. Krotoszyn-Poznań 1996; Krząstek Tadeusz., *Wojna polsko-rosyjska 1919-1920*, Warszawa 1995; Łukomski G., Polak B., A. Suchcitz, *Kawalerowie Virtuti Militari*, Koszalin 1997, s. 242; Maresch Eugenia, *Katyń 1940*, Warszawa 2010; Moszyński Adam., *Lista katyńska*, Londyn 1982, s. 133; Moszyński Adam, *Katyń; lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk*. Warsaw, Alfa. p. 366. ed. (1989); Nawrocki Antoni, *Echa z Grodu Krota*, Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie, Krotoszyn 1967, sygn 259; Nawrocki Antoni, *Krotoszyńskie echa*, Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie, Krotoszyn 1976, sygn. 863; Nawrocki Antoni, *Potomek Banity*, Muzeum Regionalne im. H. Ławniczaka w Krotoszynie, Krotoszyn 1971; mjr Krzysztof Feliks Nawrocki *Życiorys Władysława Nawrockiego* (dostęp: 12.09.2016); Sadkowski J., (*W. Bolewski*), *Krotoszyn w powstaniu 1918/1919 roku*, Ostrów 1936; Skrzyńska – Pławińska M., *Kawalerowie Orderu Virtuti Militari w mogiłach katyńskich*. Roman Sawicki, Warsaw, *Chapter of the Virtuti Militari War Medal & RYTM*. p. 351.; R. 1995; *W. Śmigiełski*, *Gostyńska Lista katyńska*, „Gazeta Gostyńska” 1994, nr 19, s. 33; *Tarczyński M. i inni*, *Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu*, Warszawa: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, 2000, (dostęp 12.09.2016); *Tucholski Jędrzej*, *Lista katyńska; jeńcy obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk i zaginieni w Rosji Sowieckiej*. Warszawa, *Polskie Towarzystwo Historyczne*. s. 336, R. 1991; *Tucholski J.*, *Mord w Katyniu*, Warszawa 1991, s. 175; *Waliś Grzegorz* oraz *Nawrocki Adam*, *Źródła do dziejów*

Powstania Wielkopolskiego w zasobie Archiwum Państwowego w Kaliszu, wyd. Kalisz 2008; *Wieliczka Z.*, *Od Prozny po Rawicz. Wspomnienia z powstania wielkopolskiego 1918-1919*. wyd. Poznań 1931; *Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie*.

Eligiusz Tomkowiak

Nijaki Franciszek (1894-1940), urodził się 21 stycznia 1894 r. w Wielichowie w rodzinie Wojciecha i Marianny. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił do Kompanii Wielichowskiej. Przydzielony do oddziału łączników konnych brał udział w walkach o Rakoniewice, Wolsztyn, Kopanicę i pod Kargową, gdzie 12 lutego 1919 r. dostał się do niewoli. Przebywał w obozie Grünthal koło Żagania. Po powrocie z niewoli zamieszkał w Wielichowie, gdzie prowadził gospodarstwo rolne. Aresztowany został 15 maja 1940 r. najprawdopodobniej z powodu czynnego udziału w Powstaniu Wielkopolskim i aktywnej działalności w Towarzystwie Uczestników Powstania Wielkopolskiego. Po aresztowaniu najpierw przebywał w więzieniu w Kościanie do 17 maja 1940 r., następnie został przewieziony do Fortu VII w Poznaniu, skąd 23 maja 1940 r. został wywieziony KL Dachau. W październiku 1940 r. został przeniesiony do obozu KL Sachsenhausen. Zmarł 7 listopada 1940 r. w Oranienburgu. Związek małżeński zawarł z Heleną z d. Cacha (13 maja 1896 – 17 grudnia 1973), miał sześćcioro dzieci. Odznaczony: Medalem Niepodległości i Brązowym Krzyżem Zasługi.

K. Szcześniak, *Wielichowianie w walce o wolność [w:] Materiały do historii*

Powstania Wielkopolskiego 1918/19. Z. 1., Poznań 1938, s. 113, 139; Kserokopie akt Zarządu Powiatowego ZBoWiD w Kościanie udostępnione przez red. Jerzego Zielonkę z Kościana; Dokumenty w zbiorach własnych autora.

Zenon Józwiak

Nowacki Izydor (1902-?), urodził się 4 kwietnia 1902 r. w Damasławku. Uczył się w Gimnazjum im. Fryderyka Wilhelma. Zaangażował się w wydawanie tajnego tygodnika dla kolegów „Druh”. W 1916 r. w Kazimierzu koło Szamotuł zaangażował się w teatr objazdowy i bibliotekę dla dzieci. Teatr miał zbierać fundusze na ofiary I wojny światowej w byłym Królestwie Polskim. W 1918 r. prowadził tajną szkołę języka polskiego. 28.12.1918 r. wstąpił do kompanii trzemeszeńskiej. Brał udział w walkach pod Żninem, Łabiszynem, Rynarzewem, Władysławowem, Antoniewem. O udziale w powstaniu świadczył dowódca kompanii trzemeszeńskiej mjr Wlekliński z Trzemeszna. Jego nazwisko umieszczono na tablicy marmurowej w Trzemesznie. Po powstaniu brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 15.09.1920 r. bezterminowo urlopowany w stopniu kaprała. W okresie międzywojennym mieszkał w Damasławku. Był członkiem organizacji skupiających weteranów powstania w Damasławku: Towarzystwa Powstańców i Wojaków i Związku Powstańców Wielkopolskich. Był też sekretarzem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Damasławku. Dał się poznać jako autor wielu sztuk teatralnych o tematyce opartej na przeżyciach związanych z powstaniem wielkopolskim. W 1929 r. odbyła się w Damasławku premiera sztuki w sześciu aktach autorstwa i w reżyserii

Izydora Nowackiego pt. „Bitwa pod Rynarzewem”. Sztuka była wystawiana w wielu miejscowościach na tym terenie. W 1930 r. odbyła się premiera sztuki pt. „Czwartacy”. W 1939 r. wystawił swoją sztukę pt. „Było to pod Szubinem”. Wygłaszał na zebraniach referaty o tematyce związanej z powstaniem. Między innymi na zebraniu Związku Powstańców Wielkopolskich w Damasławku w połowie 1939 r. wygłosił swój referat pt. „Zadania powstańca wielkopolskiego w dobie obecnej”. W 1932 r. opublikował monografię Damasławka pt. „Gmina Damasławek w 10-lecie osadnictwa polskiego”. Publikował też artykuły w prasie. W listopadzie 1938 r. na łamach „Głosu Powstańca Wielkopolskiego” ukazał się w dwóch częściach tekst jego autorstwa pt. „W Łabiszynie”, z nagłówkiem, że jest to przyczynek do historii powstania wielkopolskiego.

W Łabiszynie, „Głos Powstańca Wielkopolskiego”, 20.11.1938, R. I, nr 44, s. 2; Bitwa pod Rynarzewem, „Głos Powstańca Wielkopolskiego”, 22.05.1938, R. I, nr 18, s. 2; Gmina Damasławek w 10-lecie osadnictwa polskiego, Wągrowiec, 1932; Materiały w zbiorach autorki.

Kamila Czechowska

Nowak Antoni (1887-1962), urodził się 16 listopada 1887 roku w Grodzisku pow. Nowy Tomyśl. Był synem Franciszka i Balbiny z domu Rothe. Dzieciństwo spędził w domu rodziców. W 1893 roku w wieku 6 lat rozpoczął naukę w sześcioklasowej szkole powszechnej w Grodzisku, którą ukończył w 1901 roku. W roku 1902 rozpoczął naukę w zawodzie murarskim, którą ukończył w 1905 roku. Następnie wyemigrował za

pracą do Berlina, gdzie w wyuczonym zawodzie pracował do 1908 roku. 17 października 1908 roku powołany został do obowiązkowej służby wojskowej w armii niemieckiej. Przydzielony został do 3 p. art. w Brandenburgu. Służbę w wojsku niemieckim pełnił przez 6 m-cy i z powodu choroby oczu 12 lutego 1909 roku został zwolniony z wojska. Do 1913r. pracował w swoim zawodzie w Berlinie. Później wrócił do Grodziska i jako murarz pracował aż do momentu ponownego powołania do armii niemieckiej 3 sierpnia 1914 roku. Przydzielony został do 47 pp. w Poznaniu, przeniesiony następnie do 64 pp. w Prenzlau. Stamtąd skierowany został na front francuski, gdzie służył do 22 grudnia 1918 roku. Do Grodziska wrócił 23 grudnia 1918 roku i jako ochotnik zgłosił się do Kompanii Powstańczej. Pełnił służbę wartowniczą z bronią w ręku przy urządach państwowych i miejskich w Grodzisku do 27 grudnia 1918 roku. Od 27 grudnia 1918 roku do 3 stycznia 1919 roku brał udział w zbrojnym zdobywaniu Nowego Tomysła. Stamtąd został skierowany na front pod Zbąszyniem, biorąc udział w krwawych walkach na tym froncie i w utrzymywaniu granicy Rzeczypospolitej. Od 7 stycznia 1919 roku, po powrocie do Grodziska pełnił służbę w stopniu sierżanta szefa w Grodziskiej Kompanii Powstańczej. Następnie został przeniesiony do 5 komp. 56 Pułku Piechoty Wielkopolskiej. Na wła-

sną prośbę 30 kwietnia 1919 roku został zwolniony ze służby wojskowej. Fakty niniejsze potwierdzają: kpt. w st. spoczynku Władysław Kabsch i kpt. por. rez. Dionizy Vogel w zaświadczeniach o przebiegu służby z dn. 17 i 18 grudnia 1937 roku dołączonych do wniosku Antoniego Nowaka z 25 czerwca 1938 roku, skierowanego do Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Antoni Nowak w marcu 1913 roku zawarł związek małżeński z Pelagią Mroczkowską. Miał troje dzieci: Zofię (1914-2000), Hieronima (1919-1993) i Kazimierza (1923-2010). W czasie II wojny światowej przebywał w Grodzisku. Pracował w swoim zawodzie aż do emerytury. Zmarł 6 grudnia 1962 roku w Grodzisku i tam został pochowany na cmentarzu parafialnym. Został odznaczony: pruskim Krzyżem Żelaznym II kl., a za udział w Powstaniu Wielkopolskim: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym nadanym Uchwałą Rady Państwa PRL Nr 08.01-0.715 z dn. 9 sierpnia 1958 roku.

Na podstawie dokumentów z Centralnego Archiwum Wojskowego oraz informacji i pamiątek rodzinnych.

Teresa Jacków, Maria Mielcarzewicz

Nowak Ignacy (1887-1966), przybra-
ne nazwisko Ignacy Borowicz, lekarz-ginekolog, działacz społeczny, poseł na Sejm III kadencji (1930-1935) i Sejm IV kadencji (1935-1938) w II Rzeczypospolitej. Urodził się 11 lipca 1887 roku w Mądrych, w rodzinie rolnika Michała (zm. 1907 i Jadwigi z domu Bilskiej (zm. 1922)). Ukończył w 1908 roku gimnazjum w Śremie, odbył studia lekarskie w Lipsku i Monachium. Egzamin państwowy zdał 22 lipca 1913 roku; 1 sierpnia 1914 roku uzyskał prawo wykony-

Antoni
Nowak

wania zawodu wcześniej uzyskując stopień doktora medycyny. W 1915 roku zrobił specjalizację w zakresie ginekologii w Królewskiej Klinice dla Kobiet w Dreźnie. W okresie późniejszym zdał egzamin specjalizacyjny II stopnia w zakresie ginekologii i położnictwa. W gimnazjum był członkiem Towarzystwa Tomasza Zana, na uniwersytetach niemieckich należał do Związku Młodzieży Polskiej Zet i Zjednoczenia Młodzieży Polskiej Zagranicą; uczestniczył w zjazdach obu organizacji w Zurychu i był ich przedstawicielem na zjazdach polskich organizacji młodzieżowych we Lwowie i Genewie. Podczas Powstania Wielkopolskiego współorganizował punkt opatrunkowy w Poznaniu i pociąg sanitarny w Szubiniu, Żninie i Wągrowcu. Wiosną 1919 roku, pracując jako chirurg 1 Szpitala Wielkopolskiego, uczestniczył w walkach o Lwów, następnie do lipca 1920 roku i ponownie na przełomie lat 1921/22 pracował w Klinice Ginekologiczno-Położniczej w Poznaniu. W czasie II powstania śląskiego w 1920 roku kierował wydziałem kulturalnym Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu, w czasie III powstania śląskiego był lekarzem i szefem sanitarnym dywizji i grupy Wschód (od listopada 1919 roku w stopniu kapitana-lekarza). Po odbyciu specjalizacji w okresie od 1 stycznia 1916 do 15 lipca 1918 roku pracował w Szpitalu Miejskim w Wiesbaden jako starszy asystent oddziału chirurgicznego i ginekologiczno-położniczego. Od 1 października 1917 roku był zastępcą starszego lekarza na oddziale chirurgicznym. W październiku 1918 roku został zatrudniony w Szpitalu Garnizonowym w Poznaniu (porucznik-lekarz), gdzie pracował do lipca 1920 roku. Od lipca 1921 roku do października 1922 roku był zatrudniony w Uniwersy-

teckiej Klinice Położniczo-Ginekologicznej w Poznaniu jako prymariusz oddziału i zastępca dyrektora, a jednocześnie wykładowca w szkole podchorążych. Od listopada 1922 roku organizował oddział położniczo-ginekologiczny w Szpitalu Spółki Brackiej w Królewskiej Hucie. Był potem jego ordynatorem. Sprawował funkcję dyrektora pierwszej polskiej szkoły położnych na Górnym Śląsku. Pełnił szereg funkcji społecznych, był m. in.: prezesem Towarzystwa Lekarzy Polaków (w kadencji 1924/1925), prezesem Śląskiej Okręgowej Izby Lekarskiej (1935-1939), Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków na Śląsku (1925-1927) i członkiem Naczelnej Izby Lekarskiej w Warszawie. Był członkiem Magistratu i zastępcą przewodniczącego Rady Miejskiej w Chorzowie, członkiem Narodowo-Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy (od chwili jego powstania) i Związku Naprawy Rzeczypospolitej. Działał w Związku Obrony Kresów Zachodnich (potem pod nazwą Polski Związek Zachodni): od 1931 roku był prezesem okręgu śląskiego w Katowicach, członkiem jego Rady Naczelnej i Zarządu Głównego. W 1934 roku uczestniczył w I Zjeździe Niepodległościowców byłej dzielnicy pruskiej w Poznaniu, w 1935 roku współorganizował X Zjazd Higienistów Polskich w Katowicach, w 1936 roku był członkiem komitetu honorowego, prezydium i komisji programowej Zjazdu na 50-lecie ZMP Zet w Warszawie. W wyborach parlamentarnych w 1930 roku został wybrany posłem na Sejm III kadencji (1930-1935) z listy nr 1 (BBWR) w okręgu wyborczego nr 38 (Huta Królewska). W kadencji tej był członkiem klubu BBWR. Zrzekł się mandatu 6 lutego 1931 roku. W wyborach parlamentarnych w 1935 roku zo-

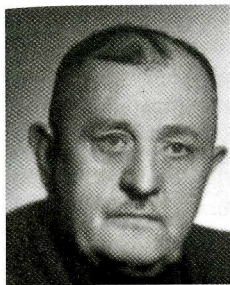
stał wybrany posłem na Sejm IV kadencji (1935-1938) 41 413 głosami z okręgu nr 88, obejmującego powiaty: katowicki – miejski i chorzowski – miejski. W kadencji tej był przewodniczącym Parlamentarnej Grupy Województwa Śląskiego oraz Grupy Wiejskich Działaczy Społecznych. Pracował w komisjach: spraw zagranicznych, zdrowia publicznego i opieki społecznej (w 1936 roku był zastępcą przewodniczącego), w marcu 1936 roku został wybrany do dwóch specjalnych Komisji: budowlanej oraz do rozważenia projektu ustawy o upoważnieniu Prezydenta RP do wydawania dekretów. Od 7 lutego 1936 roku był wiceprezesem Sądu Marszałkowskiego. W Sejmie IV kadencji był kontrkandydatem Walerego Ślawka w wyborach na urząd Marszałka Sejmu. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939 roku jako lekarz szpitala wojennego nr 5, następnie przedostał się do Lwowa, skąd w marcu 1940 roku przez Rumunię wyjechał do Francji, a następnie do Wielkiej Brytanii. Od czerwca 1944 roku służył jako oficer łącznikowy (w stopniu majora czasu wojny) PSZ we Francji, w kwietniu i maju 1945 roku opiekował się więźniami obozów z okolic Kassel. Po demobilizacji 10 maja 1946 roku wrócił do Polski i do 1952 był ordynatorem oddziału ginekologiczno-położniczego szpitala w Chorzowie (szpital nr 3 Wydziału Zdrowia). 1 stycznia 1953 roku przeszedł na emeryturę, pracował jednak w poradniach K w ambulatoriach Huty Kościuszko i kopalni Barbara-Wyzwolenie w Chorzowie do 1957 roku; 31 grudnia 1957 roku Wydział Zdrowia Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Chorzowie rozwiązał z nim umowę o pracę z powodu choroby. Był działaczem Okręgowej Izby Le-

karskiej w Katowicach i honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Ginekologicznego. W latach 1947-1950 był członkiem zarządu PZZ, w 1946 roku – członkiem zarządu Okręgowego Związku Zawodowego Pracowników Służby Zdrowia, PCK, Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i redaktorem Ginekologii Polskiej. Zmarł 30 grudnia 1966 roku w Poznaniu i pochowany na Cmentarzu Jeżyckim. 26 września 1922 roku ożenił się z Marią Strońska, z którą miał syna Andrzeja (ur. 1926), lekarza ginekologa. Odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1929), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (2 maja 1923), Krzyż Niepodległości (1932), Krzyż Walecznych, Śląski Krzyż Powstańcy.

Stanisław Łoza: Czy wiesz kto to jest? Warszawa 1938, s. 525; Biblioteka sejmowa, Parlamentarzyści RP: Ignacy Nowak. (dostęp 10.10.2016); Sejm i Senat 1935-1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hoescika, 1936, s. 267; Monitor Polski R. 1929, Nr 276, poz. 638; Order Odrodzenia Polski. Trzechlecie pierwszej kapituły 1921-1924. Warszawa: Prezydium Rady Ministrów, 1926, s. 35; Monitor Polski, R. 1932, Nr 92, poz. 124; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Nowakowski Feliks (1899-1970), urodził się 9 stycznia 1899 r. w Wąsoszu (pow. Szubin) w rodzinie Wojciecha i Marianny. W 1917 r. powołany został do wojska niemieckiego i do następnego roku walczył na froncie I wojny świato-

Feliks
Nowakowski

wej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego wstąpił w jego szeregi od 1.01.1919 r. do 28.03.1919 r. Walczył pod Żninem, Szubinem, Rynarzewem. Dowódcą był sierżant Jan Piasecki. Pod Rynarzewem 13.01.1919 r. dostał się do niewoli niemieckiej i osadzony został najpierw w Bydgoszczy, a następnie przewieziony do obozu Altdamm. Udało mu się zbiec z obozu. Jego udział w Powstaniu Wielkopolskim został zweryfikowany przed 1939 r. i ujęty został w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 22305. W okresie międzywojennym osiadł w Żninie, prowadził tam jako rzeźnik sklep miasarski. Uczestniczył w kampanii wrześniowej i dostał się do niewoli niemieckiej. Przebywał w niewoli w Müdbergu. Po II wojnie światowej wrócił do prowadzenia sklepu, który został mu odebrany w 1949 r. i włączony do spółdzielni PSS Społem. Następnie pracował jako stróż w Spółdzielni Ochrony Mienia Pogoń. Odznaczony Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Poślubił Walentynę Bykowską z Wąsosz. Zmarł 19.07.1970 r.

Akt Zgonu I/116/1970 USC Żnin; Zaświadczenie z CAW; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Pacholski Andrzej (1897-1930), urodził się 17 listopada 1897 r. w Gniewkowie, w rodzinie Jakuba i Michaliny z Modrzejewskich. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako robotnik rolny w majątku Ostrowo. W 1916 r. został wcielony do armii niemieckiej. Po demobilizacji, na przełomie 1918/19 r. wstąpił do oddziałów powstańczych. Od lutego 1919 r. służył w 5 pułku strzelców wlkp. (59 pp. wlkp.), w 1 kompanii karabinów maszynowych. „5 sierpnia 1920 r. na powierzonej mu palcówce trwał wraz z całą obsługą ckm do ostatniej chwili, kiedy nieprzyjaciel, zbliżywszy się na odległość 40 kroków, ruszył do ataku. W tym krytycznym momencie karabin maszynowy zaciął się. Nieprzyjaciel, czując, że ogień słabnie gwałtownie zaatakował. Kpr. Pacholski sam, z ostatnimi granatami ręcznymi, wystąpił przeciwko nieprzyjacielowi, zmusił go w tym miejscu do ucieczki i uratował od utraty karabin maszynowy, umożliwił wycofanie się kompanii na linię rezerwową, przez co znowu uratował sytuację”. Za czyn ten odznaczony został Krzyżem Wojennym *Virtuti Militari* 5 klasy, 27 grudnia 1920 r. został awansowany na kaprala. W 1921 r. Pacholski wystąpił z wojska i podjął pracę w służbie celnej. 12 listopada 1930 r. pełniąc służbę w powiecie szczuczynskim (województwo białostockie) został zamordowany przez przemytników. Był żonaty, miał dwoje dzieci; córka prawdopodobnie miała na imię Alina.

CAW, VM 23-1715.

Bogusław Polak

Pajkert Jan (1886-?), urodził się 24 marca 1896 r. w Gozdaninie powiat mogileński w rodzinie rzemieślnika Jana i Wiktorii z Brylińskich. Po ukończeniu

szkoły powszechnej terminował w kowalstwie i po trzech latach nauk złożył egzamin czeladniczy. W 1916 r. wcielony został do 29 pułku saperów w Poznaniu. Po przeszkoleniu wysłany został na front, w pierw wschodni, a następnie zachodni. Po wybuchu Powstania zorganizował drużynę powstańczą z ochotników z okolic Kotna. Brał udział w opanowaniu Inowrocławia. W marcu przydzielony został do I baonu saperów Wilkp., z którym wyruszył pod Rawicz, a następnie na odcinek północny. Po reorganizacji, w ramach 17 batalionu jako dowódca plutonu saperów walczył na froncie Litewsko – Białoruskim. Za męstwo okazane w walkach z bolszewikami 27 lipca 1920 r. nad Niemnem pod miastem Welna odznaczony został Krzyżem VM 5 klasy (ur 5516). W walkach tych został ranny i odesłany do szpitala w Grudziądzu, a następnie w Poznaniu. 11 grudnia 1920 r. został zatwierdzony podoficerem zawodowym. W końcu 1922 r. został przeniesiony do Szkoły Podoficerskiej jako instruktor. Po reorganizacji Szkoły na Szkołę Podchorążych Rezerwy sierż. Pajkert nadal pełnił funkcję instruktora. Od 1932 r. instruktor w Szkole Podoficerskiej Piechoty dla Małoletnich w Śremie. Dalszych informacji brak. Żonaty. Dzieci: Janina (ur. 27 września 1920), Henryk (ur. 4 lipca 1922), Halina (ur. 7 lutego 1927). Odznaczony był Medalem Niepodległości i Krzyżem Walecznych.

CAW, VM.

Bogusław Polak

Parysek Kazimierz (1899-1976), Powstaniec Wielkopolski, rolnik. Urodził się 24 lutego 1899 r. w Galewie pow. Dobrzyca. Był synem rolnika Wojciecha

Paryska i Jadwigi z d. Krawiec. Pracował w gospodarstwie rodziców. Miał siedmioro rodzeństwa: Władysławę, Stanisławę, Agnieszkę, Konstancję, Katarzynę, Czesława i Ludwika. W 1917 r. został powołany do armii niemieckiej, którą opuścił w stopniu kaprała. Walczył w Powstaniu Wielkopolskim, za co w 1925 r. otrzymał gospodarstwo rolne w Szrapkach gm. Dominowo pow. średzki. W tym też roku zawarł związek małżeński z Franciszką z d. Kałnucką. Miał troje dzieci: Kazimierę, Eleonorę i Henryka. W 1939 r. został wysiedlony

Kazimierz
Parysek

wraz z rodziną ze Szrapek do Sławy, gdzie przebywał do końca wojny. W 1945 r. wrócił na swoje gospodarstwo do Szrapek. W gospodarstwie tym pracował aż do śmierci. Zmarł 7 czerwca 1976 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. kw. XVII.

Dokumenty i pamiątki rodzinne.

Edyta Parysek, Maria Mielcarzewicz

Patenkiewicz Franciszek (1888-1961), urodził się 21 listopada 1888 r. w Mogilnie w rodzinie Tomasza i Anny z domu Król. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej w Szubinie. Z zawodu był murarzem. Służył w wojsku niemieckim. Działał w organizacjach polskich, był m. in. członkiem Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Szubinie. W czasie

I wojny światowej został powołany do wojska, służył podczas wojny w piechocie. Został ciężko ranny podczas działań wojennych 18.09.1917 r. i 19.08.1918 r. Mimo 50% inwalidztwa nabytego podczas wojny z dniem 2.02.1919 r. przystąpił do powstańców wielkopolskich i walczył w szeregach kompanii szubińskiej pod dowództwem Jana Piaseckiego. Walczył pod Szubinem, Rudami, Rynarzewem. W powstaniu brał udział także jego brat Jan Patenkiewicz. Od 17.09.1922 r. był członkiem organizacji skupiającej weteranów w Szubinie – Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Inwalidztwo nie pozwoliło mu dalej pracować jako murarz i zajmował się rolnictwem, także podczas okupacji zatrudniony był jako rolnik. Przed 1939 r. został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 6373. W czasie II wojny światowej więziony był w obozie w Kcyni, zwolniony 3.01.1942 r. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Zmarł 12.02.1961 r.

Zaświadczenie z CAW; Stanisław Strauchman, O wolność Szubina, Szubin 1934; Zbiory Muzeum Ziemi Szubińskiej; Archiwum Zarządu Oddziału ZKiBWP w Bydgoszczy, obecnie w CAW w Warszawie.

Kamila Czechowska

Patenkiewicz Jan (1886-1960), urodził się 18 czerwca 1886 r. w Szubinie w rodzinie Tomasza i Anny z domu Król. Po zakończeniu edukacji szkolnej mieszkał do 1900 r. z rodzicami. W latach 1900-1913 pracował jako niewykwalifikowany murarz. W latach 1913-1914

pracował jako pomocnik sitarza. W sierpniu 1914 r. powołany został do wojska niemieckiego. Trafił początkowo do Szczecina, a następnie na front. Został ranny w 1915, 1916 i 1918 r. i przebywał w szpitalu wojskowym. Do rodzinnego Szubina wrócił pod koniec 1918 r. W początkach stycznia wstąpił w szeregi powstańcze w Szubinie pod dowództwo Jana Piaseckiego do kompanii szubińskiej. Z wojska zwolniony z końcem 1919 r. Po powrocie przez następne lata pracował jako murarz. W czasie II wojny światowej nie zmieniał narodowości. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1055 z dnia 18.12.1958 r. otrzymał Wielkopolski Krzyż Powstańczy. Zmarł w 1960 r.

Zbiory Muzeum Ziemi Szubińskiej; Archiwum Zarządu Oddziału ZKiBWP w Bydgoszczy – obecnie CAW.

Kamila Czechowska

Pflanz Sylwester (1883-1962), Powstaniec Wielkopolski, zegarmistrz, rusznikarz. Urodził się 22 listopada 1883 r. w Rojewie w Wielkopolsce. Był synem Wojciecha i Anastazji. Zawodu zegarmistrza uczył się u swojego ojca. Przed I wojną światową wraz z rodzicami przeprowadził się do Kobyłina. Stamtąd został powołany do armii niemieckiej, gdzie pełnił funkcję rusznikarza. Po powrocie z wojska przeniósł się do Krotoszyna. Tam kupił dom przy ul. Zduń-

Sylwester
Pflanz

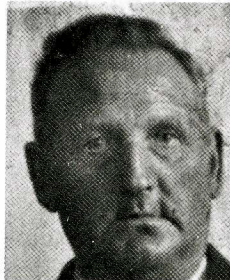
skiej i założył sklep zegarmistrzowski i jubilerski. Był także właścicielem tak-sówki (jedynej w Krotoszynie) i sklepu z centryfugami. Zawarł związek małżeński z Felicją z d. Minicką. Miał czworo dzieci: Natalię, Hieronima, Edmunda i Alicję. Brał udział w powstaniu wielkopolskim jako członek Kompanii Kobylińskiej, która szturmowała Jutrosin, Miejską Górkę i Rawicz. Po stracie majątku w lipcu 1939 r. przeprowadził się wraz z najstarszą córką Natalią i zięciem Stefanem Wojtkowiakiem – urzędnikiem państwowym, do Środy. Okres okupacji spędził w Środzie, wyrzucony z mieszkania przy ul. Dworcowej zamieszkał przy ul. Daszyńskiego. Pracował w niemieckim zakładzie zegarmistrzowskim, razem z kolegami po fachu: p. Brodowczyńskim i p. Owsieńskim. Zakład mieścił się w Środzie na Starym Rynku. Obydwaj jego synowie: Hieronim (1911-1995) i Edmund przebywali w oflagach. Hieronim po wyzwoleniu wstąpił do Wojska Polskiego i w randze pułkownika służył we Wrocławiu jako wykładowca w Wyższej Szkole Inżynierskiej, specjalista saper. Po zakończeniu II wojny światowej wraz z żoną, córką Natalią i jej mężem Stefanem Wojtkowiakiem zajęli mieszkanie w domu przy Nowym Rynku. Nadal zajmował się zegarmistrzostwem. Zmarł 27 stycznia 1962 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu średzkim. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. i w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 – praca zbiorowa pod red. Janusza Karwata str. 210, poz. 466.

Biogram opracowano na podstawie

informacji i pamiątek rodzinnych.

*Aleksandra Rozwens
Maria Mielcarzewicz*

Pijarowski Ludwik (1898-1975), urodził się 24 sierpnia 1898 r. w Barcinie. Rodzice Marcin i Katarzyna z domu Kaczmarek. Ukończył szkołę powszechną w Barcinie. Jako uczeń szkoły powszechnej brał udział w strajku szkolnym w 1906-1907 r. w obronie nauczania religii w języku polskim. Doświadczył wtedy przemocy i okrucieństwa ze strony nauczycieli niemieckich. Następnie kontynuował naukę na kursie handlowym w Inowrocławiu. Po ukończeniu edukacji pracował jako robotnik. 13.11.1916 r. powołany został do armii niemieckiej i walczył na froncie I wojny światowej. Podczas działań wojennych 10.12.1917 r. został ranny w nogę i przebywał w szpitalu wojskowym w Hamburgu. Z wojska wrócił 28.11.1918 r. Po powrocie jako członek Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Barcinie brał udział w tajnych zebraniach, na których omawiano sprawy niepodległościowe. Z chwilą wybuchu powstania wstąpił w styczniu 1919 r. w szeregi powstańcze wraz z bratem Franciszkiem. Brał udział w rozbrajaniu niemieckich mieszkańców Barcina i okolicy w celu zdobywania broni palnej dla powstańców. Z kompanią barcińską pod dowództwem Franciszka Zielińskiego przeszedł szlak bojowy i walczył pod Ła-

Ludwik
Pijarowski

biszynem, Rynarzewem, Antoniewem, Żninem. Po powstaniu przydzielony do 9 Pułku Strzelców Wielkopolskich w Poznaniu. Z wojska zwolniony 21.01.1920 r. Jego udział w powstaniu został zweryfikowany na podstawie zaświadczenia Referatu Historycznego DOK VII w Poznaniu i ujęty w ewidencji pod nr 8397. W okresie międzywojennym mieszkał w Barcinie. Był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich w Barcinie. Został wybrany na zebraniu 5.03.1933 r. sekretarzem w kole Przyjaciół Związku Strzeleckiego w Barcinie. Pracował jako robotnik w mleczarni w Barcinie. W czasie wojny pozostał w Barcinie i dalej pracował w mleczarni. W 1944 r. został wywieziony jako przymusowy robotnik do kopania rowów. Po wojnie pracował jako magazynier w Gminnej Spółdzielni w Barcinie. Kawaler. Zmarł w 1975 r. Otrzymał Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921. Uchwałą Rady Państwa nr 01.17-0.19 z dnia 17.01.1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Za działalność społeczną otrzymał odznakę 1000-lecia Państwa Polskiego, w 1968 r. odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski

Życiorys Ludwika Pijarowskiego, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Szadłowska S., Bokwa Z., Kaczmarek T., Udział mieszkańców Barcina i okolic w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919, Barcin 2009; Oryginalnik Powiatowy Powiatu Szubińskiego, 1.04.1933, R. XIV, nr 26, s. 3.

Kamila Czechowska

Piskulski Wincenty (1899-1972), urodził się 2 października 1899 r. w Koiniku koło Wągrowca. Służył w wojsku

niemieckim i walczył na froncie I wojny światowej. Po powrocie z wojska niemieckiego włączył się w działania powstańcze i początkowo zajął się wraz z innymi ochotnikami rekwirowaniem broni u kolonistów niemieckich w rejonie miejscowości Koninek koło Wągrowca. 19.01.1919 r. wstąpił do kompanii wągrowieckiej. Brał udział w walkach m. in. pod Smogulcem, Smogulecką Wsią, Mieczkowem, Gromadnem. Następnie w szeregach 3 kompanii 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich pod dowództwem por. Mendoszewskiego walczył pod Chodzieżą, Margoninem. Po powstaniu wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zwolniony z wojska w stopniu st. szer. Po powstaniu mieszkał w Damasławku. Prowadził tam gospodarstwo rolne. Odznaczony Orderem Virtuti Militari, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921. Uchwałą Rady Państwa nr 11.130.915 z dnia 13.11.1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w 1972 r. Spoczywa na cmentarzu w Damasławku.

Archiwum Państwowe w Poznaniu; Zbiory własne autorki; „Goniec Damasławski”, XII. 2011, R. IV, nr 13; Lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Kamila Czechowska

Plackowski Jan (1893-1972), Powstaniec Wielkopolski, magister praw, uczestnik walk na Wileńszczyźnie i w wojnie 1920 roku, szef łączności w sztabie Grupy Północnej w III Powstaniu Śląskim, starosta powiatowy w Działdowie, Kobryniu i Cieszynie, więzień w Pawiaku i Alei Szucha, powstaniec warszawski 1944 roku, dyrektor Fabryki Rękawiczek, Okręgowego

Związku Cechów w Bielsku. Urodził się 15 września 1893 r. w Skokowie pow. Gostyń w rodzinie małorolnego chłopa. Do szkół uczęszczał w Poznaniu, gdzie ukończył Gimnazjum Św. Marii Magdaleny w dniu 3 marca 1914 r. Studia uniwersyteckie rozpoczął w maj 1914 r. w Berlinie na Wydziale Prawa i Ekonomii, przerwane w lutym 1915 r. z powodu powołania go do wojska pruskiego i od sierpnia 1915 r. przebywał stale na różnych frontach, do połowy grudnia 1918 r. Koniec wojny zastał go w Grodnie na kursie oficerskim dla aspirantów oficerskich wojsk łączności. Korzystając z ogólnego zamieszania w wojsku niemieckim, którym rządziły Rady Żołnierskie i Robotnicze i przy pomocy tworzących się oddziałów wojska polskiego w okolicy Grodna, zdołał zbiec i po różnych perypetiach, wrócił do rodzinnego Skokowa. W tym czasie w pobliskim Borku istniała już polska Rada Ludowa, faktyczna władza administracyjna. Nie odpoczywając zbyt długo, zgłosił się do Rady Ludowej, aby zorientować się co zrobiono w sprawie organizowania oddziałów powstańczych. Prezes Rady Ludowej, ks. dziekan Roman Borkowski, przyjął go z wielką radością, porozumiał się telefonicznie z Komendantem powiatowym rotmistrzem Modlibowskim w Koźminie, który nie znając osobiście Jana Plackowskiego, polecił mu zorganizować oddział powstańców w obwodzie Boreckim. Rtm Modlibowski dla omó-

wienia planu działania z Janem Plackowskim, zapowiedział swój przyjazd do Borku po świętach Bożego Narodzenia, 28 grudnia 1918 r. Podczas spotkania omówiono sposób szybkiego zorganizowania oddziału – około 100 powstańców i wysłania ich do Kąkolewa koło Leszna oraz sprawę umundurowania, uzbrojenia i aprowizacji. Jan Plackowski przystąpił niezwłocznie do organizowania zebrań we wszystkich miejscowościach obwodu Boreckiego. W czasie 2 tygodni zgłosiło się przeszło 100 ochotników, przeważnie powracających z wojny żołnierzy Polaków umundurowanych i częściowo uzbrojonych. Po krótkim przeszkoleniu wysłano niepełna kompanię – zgodnie z rozkazem Komendanta powiatowego do Kąkolewa, gdzie nawiązała łączność z powstańcami Krotoszyńskimi. Pierwsze starcie z nieprzyjacielem nastąpiło w lesie Kąkolewskim, w którym Oddział Borecki poniósł ofiary: 1 zabity – sierżant Gogulski z Borku i 2 rannych. Wobec przewagi Niemców (i lepszego uzbrojenia), w okolicy Leszna oraz żądaniem pomocy przez powstańców, na polecenie Komendanta powiatowego wrócił do Borku, aby zwerbować dalszych ochotników, przeszkolić, wyposażać i wysłać do Kąkolewa, co nastąpiło w przeciągu jednego tygodnia. Zorganizowany był cały pluton, a po otrzymaniu z Poznania odpowiedniego uzbrojenia, oddział dołączył do kompanii w Kąkolewie. Kompania podporządkowana została dowództwu Baonu Krotoszyńskiego. Z początkiem marca 1919 r. Naczelne Dowództwo w Poznaniu wydało rozkaz, by każdy powstaniec posiadający wojskowe wyszkolenie techniczne, a szczególnie w służbie łączności, zgłosił się do jednostki właściwej pod względem rodzaju broni.

Jan
Plackowski

Stosownie do tego rozkazu Jan Plackowski zgłosił się w dowództwie I Baonu łączności w Poznaniu (cytadela) u ppłk. Mączyńskiego, który wyznaczył mu funkcję szkolenia technicznego, a później został mianowany podporucznikiem i adiutantem dowódcy baonu. W maju 1920 r. przydzielono go do kompanii łączności pod dowództwem ppor. Leonarda Mendelskiego jako jego zastępcę. Kompania wysłana została na Wileńszczyznę do Armii Rezerwowej generała Sosnkowskiego. Połowa kompanii na czele z podporucznikiem Mendelskim skierowana została pod Kijów, druga połowa pod dowództwem Jana Plackowskiego pozostała w Armii Rezerwowej i przydzielona do 23 dywizji rezerw. dowodzonej przez pułkownika Zenktelea. W wojnie 1920 roku Jan Plackowski brał udział aż do jej zakończenia. W październiku 1920 roku został odkomenderowany przez M. S. Wojsk. (jako ochotnik) na Górny Śląsk do D. D. P. = Dowództwo Obrony Plebiscytu – dawna POW. Otrzymał funkcję inspektora na powiaty Gliwicko-Toszecki i Tarnogórski, a w III powstaniu śląskim szefa łączności w sztabie Grupy Północnej wojsk powstańczych pod dowództwem mjr. Nowaka i szefa sztabu Jana Wyględy. Po powstaniu wrócił do Poznania celem ukończenia studiów. W roku 1924 uzyskał tytuł magistra praw. W trakcie studiów pracował w różnych organizacjach społecznych, min. w Związku Obrony Kresów Zachodnich (późniejszy Polski Związek Zachodni), Wielkopolskim Towarzystwie Organizacji i Kółek Rolniczych i redagował pismo młodzieżowe *Brzask*. Był jednym z założycieli Związku Obrony Kresów Zachodnich, a na Górnym Śląsku zorganizował pierwszy Zarząd Okręgowy tej organi-

zacji. W roku 1926 przeszedłem do pracy w administracji państwowej w Urzędzie Wojewódzkim Pomorskim w Toruniu, a w lutym 1927 r. został mianowany starostą powiatowym w Działdowie. W roku 1931 przeniesiony na starostę do Kobrynia (wojew. Poleskie), zaś w roku 1933 do Cieszyna (Śląsk), gdzie pozostawał do wybuchu wojny 1 września 1939 r. W czasie okupacji mieszkał w Warszawie, pracując jako tłumacz języka niemieckiego i radca prawny w Gospodarczym Zrzeszeniu Samorządu Terytorialnego przy ul. Dobrej 28. W roku 1940 był więziony na *Pawiaku*, w roku 1943 w Gestapo w Alei Szucha w związku z pracą konspiracyjną. W Warszawie przebywałem do 5 października 1944 r. biorąc również udział w Powstaniu Warszawskim. Wywieziony po kapitulacji do prowizorycznego obozu w Ursusie, zdołał zbiec do Skiernewic. Mieszkanie w Warszawie (Fałata 2) z całym mieniem zostało spalone. Po wojnie pracował jako dyrektor Fabryki Rękawiczek i Garbarni Białoskórniczej w Świdnicy na Dolnym Śląsku od września 1945 do 31 lipca 1947 r. Od października 1947 r. pracował w Okręgowym Urzędzie Likwidacyjnym w Katowicach na stanowisku Naczelnika Delegatury OKL w Bielsku (na 3 powiaty: Bielsko, Cieszyn, Pszczyna). Po likwidacji urzędów likwidacyjnych przeniesiono go w stan spoczynku. Z powodu minimalnej emerytury (160 zł miesięcznie!) przyjął pracę w Okręgowym Związku Cechów w Bielsku-Białej na stanowisko, kolejno: instruktora K. O., radcy prawnego i zastępcy Kierownika Biura Cechów. Pracował tam od lutego 1953 r. do kwietnia 1962 r. Po ciężkiej 9-ciomiesięcznej obłożnej chorobie uznany został inwalidą I grupy (95% niezdolności

do pracy) i przeszedł na rentę z dniem 1 kwietnia 1962 r. Zmarł 6 sierpnia 1972 roku w Bielsku Białej, pochowany został na miejscowym cmentarzu przy ulicy Grunwaldzkiej. Odznaczony: Krzyż Oficerski i Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Niepodległości, Złoty Krzyż Zasługi, Śląski Krzyż Powstańczy, Wielkopolski Krzyż Powstańczy oraz innymi odznaczeniami.

Własnoręcznie napisany życiorys z dnia 14 marca 1968 roku; Przegląd Zachodni, R. 1972, nr 8-9 (242/43); cmentarzgrunwaldzka. pl (dostęp 10.08.2016); Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Polcyn Leon (1885-1964), urodził się 20 maja 1885 roku w Budzynie pow. Chodzież. Ojcem jego był mistrz rzeźnicki Antoni Polcyn, a matką Anna z Januchowskich. Miał siostrę Józefę (1876-1937), zamężna Januchowska; Władysławę (1877-1958) i Wincentę (1880-1963) oraz brata Kazimierza (1887-1950). Ukończył Szkołę Powszechną w Budzynie. Odbił obowiązkową służbę wojskową w wojsku pruskim. Brał udział w I wojnie światowej. Po powrocie do domu zgłosił się jako ochotnik i od 27 grudnia 1918 r. jako organizator i dowódca kompanii budzyńskiej brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Po oswobodzeniu Budzyna uczestniczył w walkach o Chodzież i okolice powstrzymując atak samochodu pancernego skierowanego na Budzynie. Po zakończeniu powstania pozostał w Wojsku Polskim do 30 marca 1919 r. Do 1939 r. pracował jako funkcjonariusz Policji Państwowej w Pozna-

niu. Miał żonę Klarę (15 listopada 1897–lipiec 1965). Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (26 lutego 1958). Zmarł w styczniu 1964 roku i pochowany został w Poznaniu na cmentarzu Junikowo (15B123). W Powstaniu Wielkopolskim brał również udział jego brat Kazimierz Polcyn i siostrzeniec Leon Januchowski.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Budzynie.

Ewa Kabat

Primke Kazimierz (1893-1952), współorganizator i szef kompanii opalenickiej. Urodził się 26 stycznia 1893 r. w Michorzewie, powiat nowotomyski, w rodzinie listonosza Jana i Marii Pierzyńskiej. W wieku 6 lat rozpoczął naukę w szkole powszechnej w Opalenicy. Prywatnie uczęszczał na lekcje języka polskiego i religii do ks. Stefana Kruszki, wikariusza parafii pw. św. Mateusza w Opalenicy. Uczestniczył w strajku szkolnym (1906) w obronie praw języka polskiego. Był szykanowany przez nauczyciela Mroczyńskiego, u którego pobierał lekcje uzupełniające. Ojciec, urzędnik pruski, z tego powodu miał przykrości ze strony swoich przełożonych. Po ukończeniu szkoły powszechnej Kazimierz Primke należał do współzałożycieli miejscowego Towa-

Kazimierz
Primke

rzystwa Terminatorów, pełnił w nim funkcję sekretarza. Terminował w Poznaniu jako „książkowy”. Wstąpił do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, powstałego w Opalenicy w 1904 r. Pod naciskiem władz pruskich i ze względu na zatrudnienie ojca w administracji młody Kazimierz musiał zrezygnować z dalszego uczestnictwa w tym Towarzystwie. Ponadto należał do Towarzystwa Młodzieży Polsko – Katolickiej, powstałego w tym mieście w 1906 r. pod patronatem proboszcza Antoniego Gustowskiego i wikariusza Stefana Kruszki. Kazimierz miał zainteresowania artystyczne, brał udział w przedstawieniach teatralnych i kółku śpiewaczym, a celem było szerzenie ducha polskości. W roku 1913 za udział w manifestacji pod pomnikiem Adama Mickiewicza w Poznaniu ukarany został grzywną porządkową. Przymusowo powołany do armii pruskiej w 1915 r. walczył na froncie zachodnim. Za doznane krzywdy wyrządzone jemu i ojcu od zaborców wspierał swoją życzliwością Francuzów. Podczas rewolucji niemieckiej zdezerterował z wojska i z bronią w rękę wrócił do Opalenicy 21 grudnia 1918 r. Wybuch powstania zastał go w Poznaniu. Zgłosił się w szeregi powstańcze. Brał udział w walkach ulicznych. Następnego dnia stanął do dyspozycji twórcy i dowódcy kompanii opalenickiej Edmunda Klemczaka. 28 grudnia 1918 r. w pobliskich Rudnikach wraz z 5 innymi powstańcami zarekwizował broń i sprzęt wojskowy z magazynów niemieckiego właściciela tej wsi. 29 grudnia 1918 r. wszedł w skład sztabu kompanii opalenickiej, został szefem oddziału. Otrzymał rozkaz udania się do Zbąszynia w celach wywiadowczych. Z kompanią opalenicką brał udział we wszystkich działaniach na

froncie zachodnim (Nowy Tomyśl – 3 stycznia, Zbąszyń – 6 stycznia, Strzyżewo i Nowy Dwór – 10-17 stycznia, Łomnica – 9 lutego, Nowa Wieś – 12-14 lutego). Uczestniczył w wojnie bolszewickiej. Pełnił funkcję szefa kompanii w 61. p. p. (7 Pułk Strzelców Wlkp.), awansowany do stopnia sierżanta. Wyróżnił się w walce na bagnety pod wsią Mączek 24 września 1920 r. Sierżant sztabowy Primke na czele plutonu uderzył na skrzydło kompanii bolszewickiej, zabił dwóch oficerów i zmusił wroga do wycofania się z zajmowanej pozycji. Z wojska został zwolniony w kwietniu 1921 r. Nadal mieszkał w Opalenicy. Związek małżeński z Zofią Geisler, aktywną działaczką Towarzystwa Pań miłośniczek św. Wincentego a Paulo, zawarł w 1924 r. Małżeństwo było bezdzietne. Współorganizował w Opalenicy ruch kombatancki. Działał w Związku Towarzystw Uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918 – 1919. W pierwszym zarządzie pełnił funkcję ławnika. W roku 1923 objął funkcję prezesa Związku, ponownie w latach 1927 – 1939 w kole liczącym 60 członków. Równocześnie piastował funkcję sekretarza generalnego Związku w Poznaniu. Ponadto kierował opalenickim kołem Stronnictwa Narodowego, liczącym 250 członków i powiatowymi strukturami Stronnictwa w Nowym Tomyślu. Aktywnie działał w opalenickich apolitycznych organizacjach o humanitarnych i obronnych zadaniach; w zarządzie miejscowego koła PCK i jako pierwszy wiceprezes (1936) koła Ligi Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej im. Żwirki i Wigury liczącego 85 członków i 329 wspierających. Zgodnie współpracował z władzami miasta. Zasiadał w Radzie Miejskiej i kilku jej komisjach. Podczas uroczystości narodowych i hi-

starych, w tym obchodów rocznic powstania wielkopolskiego 1918-1919, wygłaszał płomienne przemówienia. Czynił starania o przygotowanie i opublikowanie dokonań opalenickich powstańców. W środowisku był osobą powszechnie znaną i szanowaną. 7 grudnia 1939 r. znalazł się w pierwszej grupie opaleniczan wywiezionych do Generalnego Gubernatorstwa. Zamieszkał w Częstochowie w trudnych warunkach materialnych. W sierpniu 1945 r. Kazimierz Primke został komendantem Placówki Opalenica konspiracyjnej Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej Warta (WSGO Warta), powstałej w maju 1945 r. Aresztowany 16 grudnia 1945 r., został poddany ciężkiemu przesłuchaniu, które sprawiło, że podupadł na zdrowiu. Zwolniony z powodu braku przekonywujących dowodów winy. Wraz z żoną Zofią znalazł się na liście, sporządzonej w 1946 r. przez Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Nowym Tomysłu, wśród 126 osób z gminy Opalenica, które uznano za wrogów komunizmu. Znalazł zatrudnienie jako księgowy w MHD w Grodzisku Wlkp., następnie w opalenickiej Cukrowni. Zmarł 10 marca 1952 r. Został pochowany w Opalenicy. Odznaczony dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości (1937), krzyżem Naczelnej Komendy Straży Ludowej, krzyżem Rady Ludowej Miasta Poznania, odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

APP, Związek Powstańców Wielkopolskich (ZPW), 46 a, 291; CAW; Biuro Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości; Duda Z., Pod znakiem krzyża i orla białego. Katolickie organizacje młodzieży męskiej w Opalenicy i okolicy 1906 – 1950, Opalenica 2007, s. 43; Dzieje

Opalenicy, pod red. Cz. Łuczaka, 1993, s. 160, 197, 207; Łukomski G., Wojcieszak B., Powstańcze tradycje Opalenicy, Opalenica 2000, s. 114, 117, 140, 154 – 159, 170, 171, 175, 183, 184, 214, 230, 236, 237, 262; Trzeba było pójść... Powiat nowotomyski w powstaniu wielkopolskim 1918 – 1919. Historia i pamięć, pod red. Z. Kościańskiego i B. Wojcieszaka, Nowy Tomyśl 2010, s. 89, 136, 137, 141; Urząd Stanu Cywilnego w Opalenicy; Wartel Z, Cz., Pod butem Hitlera i Stalina, Opalenica 2009, s. 450; Wojcieszak B., Opalenickie podziemie niepodległościowe 1945 – 1950, „Echa Opalenickie”, nr 3/2013.

Zygmunt Duda

Przybylski Franciszek (1886-1919), szeregowiec Kompanii Krzywińskiej poległy 5 stycznia 1919 r. w Wolsztynie. Urodził się w 1886 r. we wsi Jurkowo Huby w powiecie kościańskim. W okresie I wojny światowej służył w marynarce niemieckiej. Po powrocie do domu wstąpił w szeregi Kompanii Krzywińskiej Antoniego Ciesielskiego. Dnia 5 stycznia 1919 r. w godzinach rannych kompania z Krzywina, nacierająca ulicą Biała Góra, dostała się w zmasowany ogień broni maszynowej i ręcznej. W tej walce prowadzonej w bardzo trudnych warunkach kompania zdobyła kilka ulic i dotarła do poczty, umocnionej przez Niemców, których dodatkowo ogniem wspierały dwie armaty. W walce o pocztę poległ Franciszek Przybylski, kilku innych odniosło rany a kilku powstańców zostało wzięto do niewoli. Pierwszy poległy Kompanii Krzywińskiej w walce o niepodległość zginął na ul. Rzecznej zabity przez ułana Grenzschtzu albo pastora niemieckiego (zob. J. Poraj Wybranowski, *Powstanie w powiecie wolsztyn-*

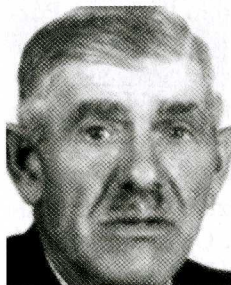
skim, (w:) *Rocznik Dziejów Powstania Wielkopolskiego 1918/1919*. Pod red. A. Cwojdziańskiego i Z. Grota, t. 1, Poznań 1947, s. 141.) Został pochowany w Czerwonej Wsi.. Miejsca Pamięci związane z Franciszkiem Przybylskim: Czerwona Wieś, gmina Krzywina; Pomnik na grobach Powstańców Wielkopolskich: Franciszka Przybylskiego z Jurkowa – poległ 5. I. 1919 r. w walkach o Wolsztyn, Walentego Sobkowiaka ze Zglińca, poległ 11. I. 1919 r. pod Osieczną. Budowę tego pomnika rozpoczęto w 1939 r., a zakończono w 1960 r. Pomnik projektował Antoni Kajewski z Jerki, wykonał Wojciech Grzemski z Krzywina. Koszty sfinansowało Koło ZBoWiD z Krzywina przy materialnej pomocy miejscowego PGR. Wolsztyn – ul. 5 Stycznia 14; Na budynku tablica z napisem: *Polaku – Miłuj Ojczyznę do ostatniej kropli krwi jak nasz bohater śp. Antoni (winno być Franciszek) Przybylski z Jurkowa powiatu kościańskiego, który tutaj za wolność Polski poległ dnia 05.01.1919 r. Ufundowało Towarzystwo Powstańców i Wojaków w Wolsztynie i miasto Wolsztyn w 10 rocznicę.*

B. Polak: Wysiłek zbrojny powiatów kościańskiego i śmigieńskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1913/1919. (w:) Udział Ziemi Kościańskiej w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Kościan 1970; T. Jabłoński, Lista strat Powstania Wielkopolskiego, Warszawa 1936, s. 40; Mogiły Powstańców Wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych (Stan badań nad grobownictwem Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 na koniec 2002 roku). Pod red. Z. Kościańskiego, Z. Wartela. Poznań 2002, s. 6, 86; Z. Kościański, Z. Wartel, Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie

walk powstańczych 1918/1919. Poznań 2003, s. 36, 125; W. Olszewski, Ł. Jastrząb, Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 r. do 8.03.1920 r. Koszalin 2009, s. 322; W. Kamiński, Kościańskie w walce z najazdami nieprzyjacielskimi od czasu pierwszego najazdu szwedzkiego w latach 1655-1657 do okupacji hitlerowskiej w latach 1939-1945. Poznań 1969. mps52. Biblioteka Kórnicka sygn. 12134; Anders, Miejsca Pamięci Powstania Wielkopolskiego. Poznań 2003, s. 37.

Piotr Kościański

Przybylski Wincenty (1896-1968), urodził się 2 kwietnia 1896 r. w miejscowości Podgaj koło Inowrocławia jako syn Wawrzyna i Rozalii Kustosz. Ojciec pracował w cukrowni w Tucznie. Wincenty przez 6 lat uczęszczał do szkoły powszechnej w Jaksicach pod Inowrocławiem. W marcu 1911 r. wraz z rodzicami i pięcioma braćmi oraz jedną siostrą wyjechał do Westfalii. Ojciec podjął pracę w walcowni, w hucie żelaza, a młody Wincenty pracował w kopalni węgla. 30.06.1917 r. powołany został do armii niemieckiej. Skierowany został w szeregi kompanii sanitarnej na front francuski I wojny światowej. W listopadzie 1918 r. zwolniony z wojska. 6.01.1919 r. wstąpił w szeregi powstańcze kompanii w Żłotnikach Kujawskich. Walczył pod Rojewem, Jaksicami, Łabi-

Wincenty
Przybylski

szynem. 9.02.1919 r. wcielony do 59 pp i skierowany na front wojny polsko-bolszewickiej. 10.08.1921 r. bezterminowo urlopowany z wojska, a 8.03.1923 r. przeniesiony do rezerwy. Jako rezerwista od 10.06.1929 r. do 20.07.1929 r. odbył ćwiczenia. Po szkoleniu mianowany plutonowym. Od 21.07.1921 do 15.09.1932 r. pracował jako murarz. Z początkiem października 1932 r. przeprowadził się wraz z rodziną do Barcina i tam także podjął pracę w murarstwie do 30.11.1959 r. Przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł w 1968 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW.

Kamila Czechowaka

Przybyła Marcin (1894-1987), urodził się 28 października 1894 roku w Pałędziu (gmina Dopiewo), jako syn Tomasa i Katarzyny. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w zawodzie kupieckim. W latach 1916-1918 służył w armii pruskiej i brał udział w I wojnie światowej. Walczył na froncie zachodnim. Po powrocie z wojny, 27 grudnia 1918 roku wstąpił ochotniczo do oddziału powstańczego i w szeregach Kompanii Wildeckiej 4 Okręgu pod dowództwem porucznika Michała Przybeckiego brał udział w walkach na terenie Poznania oraz przy zdobywaniu stacji lotniczej w Ławicy koło Poznania. Później uczestniczył w walkach na froncie wschodnim. Do rezerwy został zwolniony pod koniec 1920 roku. Od 1921 roku do 1939 roku prowadził własną działalność gospodarczą. W okresie okupacji hitlerowskiej wywieziony na teren powiatu kozienickiego. Od stycznia 1941 roku do stycznia 1945 roku działał

w szeregach konspiracyjnego Stronnictwa Ludowego „Roch” oraz Batalionów Chłopskich na terenie obwodu Kozienice. Po zakończeniu II wojny światowej, Az do przejścia na emeryturę prowadził własną działalność gospodarczą. Był żonaty. Mieszkał w Poznaniu przy ulicy Wawrzyniaka. Zmarł 15 grudnia 1987 roku w Poznaniu i został pochowany na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie (pole 3, kwatera 1, rząd 4, nr grobu 6).

Archiwum Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Koło Poznań Jeżyce; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie; Kościański Z., Tomkowiak E., Mieszkańcy Gminy Dopiewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Słownik Biograficzny, Dopiewo 2010, s. 95-96.

Malwina Tomkowiak

Pufahl Roman (1894-1940), powstańca wielkopolski, komandor podporucznik WP, pośmiertnie awansowany w 2007 r. na stopień majora. Urodził się 25 stycznia 1894 r. we Lwówku (pow. nowotomyski), w rodzinie Michała i Katarzyny z domu Wize. Ukończył szkołę powszechną w Budzynie, a nast. szkołę przygotowawczą i wstąpił do Seminarium Nauczycielskiego w Rogoźnie. Brał udział w strajku szkolnym. W 1911 r. wstąpił do szkoły podoficerskiej. W 1914 r. służył w niemieckim 49 Pułku Piechoty (6 Pomorski) w Gnieźnie i skierowany został na front zachodni. Uczestniczył w walkach pod Verdun (odznaczony Krzyżem Żelaznym II klasy). W lipcu 1918 r. powrócił do 49 P. P. w Gnieźnie w stopniu chorążego. Wstąpił do POW i od 28 XII 1918 r. brał udział w Powstaniu Wielkopolskim: roz-

brają Niemców w Gnieźnie i uczestniczył w walkach pod Zdziechową. 4 stycznia 1919 r. skierowany do wojsk łączności w Poznaniu (ukończył Kurs Oficerów Łączności w Zgierzu). W lutym 1919 r. dekretem NRL w Poznaniu mianowany został ppor. i w marcu tego roku przydzielony do Grupy WW gen. Daniela Konarzewskiego w Biedrusku jako oficer łączności. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r., wyróżniony za odwagę. Na liście starszeństwa z 1930 r. – kpt. łączności – ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r.. Z kolei w Roczniku Oficerskim z 1932 r. wykazany wśród kpt. łączności, służył w Dowództwie Wybrzeża Morskiego do 1933 r.. Pod koniec roku przeniesiony do Referatu Łączności w Kierownictwie Marynarki Wojennej (dalej: KMW). Na liście starszeństwa z 1934 r. – kpt. marynarki w Korpusie Rzeczno-Brzegowym – kol. 2/19. Z dniem 19 III 1939 r. awansował na stopień komandora podporucznika, służył w KMW w Szefostwie Łączności. 5 IX 1939 r. został ewakuowany z KMW na Wołyń, przed Dereżnem odłączył się od pociągu ewakuacyjnego i dostał się do niewoli sowieckiej. Był jeńcem w obozie w Kozielsku. Zamordowany w Katyniu, zwłoki zidentyfikowano (Nr 3708): znaleziono przy nim legitymację oficerską, prawo jazdy, pocztówkę, 3 listy oraz wykaz przebiegu służby wojskowej. Figuruje na liście wywózowej Nr 036/1 z 17 IV 1940 r., zamordowany po 17 IV 1940 r. Odznaczony: Krzyżem Walecznych (4 x), Medalem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. W dniu 2 maja 1932 r. zawarł związek małżeński z Józefiną Jankowską.

CAW, AP 10378 Pufahl Roman; MiD WIH, L. W. Nr 036/1 z 17 IV 1940; Ostatnia wachta- Mokransy, Katyń, Charków.... Pod red. J. Przybylskiego. Gdynia 2000, s. 146-147; A. L. Szczęśniak, Katyń. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszów, Starobielsk, Warszawa 1989, s. 135; Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego. Warszawa 2000, s. 509; Z. Kościański, Nowotomska lista katyńska. Historia i pamięć. Nowy Tomyśl 2010, s. 38; tenże, O tych Wielkopolanach nie wolno było pamiętać ..., Opalenica 2008, s. 22.

Zdzisław Kościański

Raniewicz Feliks (1899-1977), urodził się 3 kwietnia 1899 r. w Budzynie pow. Chodzież, w rodzinie robotnika Walentego Raniewicza i jego żony Marianny Kaczmarek. Miał jedenaścioro rodzeństwa m. in. starszego brata Franciszka (ur. 1894) i trzy starsze siostry: Teklę (ur. 1895), Katarzynę (ur. 1896) i Pelagię (1898-1941) oraz młodszych braci Romana (ur. 1902) i Stefana (1907-1960), siostrę Łucję (ur. 1900) zamężną Kwiatkowska oraz Zofię. Uczył się w Szkole Powszechnej w Budzynie i razem ze starszymi siostrami uczestniczył w 1906 r. w strajku szkolnym dzieci polskich, które odmówiły odpowiadania w języku niemieckim na lekcji religii. W latach 1915 – 1917 uczył się zawodu piekarza

Feliks
Raniewicz

w Chodzieży i w Wągrowcu, uczęszczał do zawodowej szkoły dokształcającej. 15 września 1917 r. powołany został do armii pruskiej, w której służył do 1918 r. jako kawalerzysta na froncie zachodnim. 3 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi Powstania Wielkopolskiego. Brał czynny udział przy wyzwoleniu ziemi wielkopolskiej na odcinku nadnoteckim – pod Budzynie i pod Chodzieżą w konnym oddziale zwiadowczym 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich (58 p. p.) pod dowództwem kapitana Bartkowskiego, podporucznika Mindaka, porucznika Skotarczaka, podporucznika Wegnera i podporucznika Alojzego Nowaka do dnia 18 lutego 1919 r. i w późniejszych potyczkach na tym odcinku frontu północnego do 26 lipca 1919 r. Po zakończeniu powstania pozostał w Wojsku Polskim – służył bez przerwy do 1939 roku jako podoficer zawodowy. Rozkazami 58 p. p.: 20.08.1920 r. mianowany na stopień kaprała, 1.12.1920 r. na stopień plutonowego, 11.09.1921 r. na stopień sierżanta. 10 sierpnia 1922 r. rozkazem dziennym nr 180 pkt. 6 58 p. p. zatwierdzony został jako podoficer zawodowy. 1 września 1927 r. był mianowany na stopień starszego sierżanta. Od maja 1939 r. zajmował stanowisko szefa baonu. Uczestniczył w walkach II wojny światowej przeciwko Niemcom na szlaku Poznań – Kutno – Warszawa od 1 do 29 września 1939 r. Wzięty do niewoli przebywał w miejscowości Włochy k/ Warszawy. Uciekł z niej i wrócił do Poznania. Podczas okupacji pracował jako konduktor w Miejskiej Poznańskiej Kolei Elektrycznej w Poznaniu. 7 lutego 1945 r. wstąpił do służby w VII Komisariacie MO Poznań – Jeżyce i uczestniczył w dniach 21-23 lutego 1945 przy zdobywaniu Cytadeli w Poznaniu. Od 1 kwietnia 1945 r. do

13 listopada 1945 r. pracował jako funkcjonariusz państwowy w Starostwie Powiatu Poznańskiego w Wydziale Wojskowym. Następnie zmobilizowany został przez RKG Poznań-Miasto i przydzielony do 2-go Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza Jednostka Wojskowa 1796 Krosno n/Odrą. 15 listopada 1945 r. Dz. Pers. Nr 56 mianowany został na stopień podporucznika i w grudniu 1945 r. przydzielony został na stanowisko Pom. Kier. Sekcji Oper. 2-go Oddziału WOP (rozk. dz. nr 56). Uchwałą nr 93 z dnia 11 października 1946 r. mianowany na stopień porucznika. W jednostce tej służył do 5 stycznia 1949 r. Od 25 marca 1949 r. pracował jako kierownik magazynu w WOPP w Poznaniu. Był dwukrotnie żonaty. Pierwszą żoną była Maria Sokołowska (1900-1947), w 1977 r. ekshumowana i pochowana razem z mężem. Z małżeństwa tego urodził się syn Zdzisław (1928-1991). Drugą żoną była Anna Górka (ur. 20 stycznia 1912 r. w Boćkach, zmarła 26 marca 1982 r. w Poznaniu), z którą miał córkę Grażynę (ur. 1953), zamężną Lis. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 8 listopada 1972 r. mianowany został na stopień kapitana. Odznaczony: Medalem Niepodległości, Brązowym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (24 stycznia 1958), Medalem Pamiątkowym Za wojnę 1918-21, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrnym i Brązowym Medalem Za długoletnią służbę. Zmarł 10 lutego 1977 r. w Poznaniu i 18 lutego został pochowany na cmentarzu Komunalnym na Junikowie w Poznaniu.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzynie; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Dudziak D., Strajk

szkolny w Budzynie: informacje i dokumenty córki Grażyny Raniewicz-Lis.

Ewa Kabat

Raś Andrzej (1893-1965), urodził się w Borzęcicach 6 listopada 1893 r. w rodzinie Franciszka i Ewy Raś. Rodzice prowadzili własne gospodarstwo rolne. W 1912 r. został powołany do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej. Kiedy wybuchła I wojna światowa został zmobilizowany i wysłany na front zachodni, wziął udział w walkach pod Verdun, gdzie został ranny. Po zakończeniu wojny wrócił do miejsca zamieszkania. Kiedy wybuchło Powstania Wlkp. wstąpił 21 stycznia 1919 r. jako ochotnik do I kompanii koźmińskiej, której dowódcą był sierżant Michał Lorkiewicz i walczył wraz z kompanią pod Rawiczem. W I kompanii był dowódcą plutonu. W 1924 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Tyrakowską, z którą doczekał się pięciorga dzieci: Helena (1925), Stanisław (1927), Edmund (1930), Jan (1935) i Bernard (1945). W okresie okupacji został wywieziony do Niemiec, a po powrocie po wojnie dalej prowadził gospodarstwo rolne. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł 1 stycznia 1965 r. w Koźminie, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie. Z okazji 60-rocznicy Powstania Wlkp. w 1978 r. na południowej stronie kościoła parafialnego w Wałkowie umieszczono pamiątkową tablicę poświęconą 23 powstańcom z parafii wałkowskiej. Wśród nich jest nazwisko Andrzeja Rasia.

Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Kro-

toszyn 2012 Spis powstańców 1918/1919 z 6.01.1957 r. – Srodowisko Powstańców Wlkp. z Koźmina, Informacje zebrane przez syna Bernarda Rasia.

Michał Pietrowski

Ratajczak Zygmunt Jan (1894-1945), urodził się 19 czerwca 1894 roku w Poznaniu. Był synem Walentego i Marii z domu Krakowska. Zygmunt Jan Ratajczak miał dwóch braci: Stanisława i Antoniego i trzy siostry: Kazimierę, Zofię i Elżbietę. Zygmunt Jan szkołę podstawową i średnią kończył w Poznaniu. Z zawodu był księgowym. Do 1939 roku z całą rodziną mieszkał w Poznaniu. W 1914 roku został wcielony do armii pruskiej i walczył na frontach we Francji i Włoszech. 28 grudnia 1918 roku zgłosił się ochotniczo do oddziałów powstańczych, aby czynnie uczestniczyć w toczących się walkach ulicznych na terenie Poznania. Jego udział w Powstaniu Wielkopolskim potwierdza zaświadczenie CAW nr 2765. W okresie międzywojennym do roku 1939 pracował w Państwowym Banku Rolnym w Poznaniu jako księgowy. W czasie II wojny światowej, 16 stycznia 1940 roku wraz z rodziną został aresztowany i umieszczony w obozie przesiedleńczym w Poznaniu przy ulicy Głównej. Syn Seweryn w pamiętniku pt. *Urodziłem się Polakiem i nim zostanę*, w cz. II *Wypędzeni i obóz* opisuje: *Ojciec rozpoznał to miejsce i po-*

Zygmunt Jan
Ratajczak

wiedział: to jest dawna fabryka amunicji, w Głównej koło Poznania. Tutaj niegdyś pracowała nasza babcia Franciszka Michalska, matka naszej mamy. W hali na rampach i na bocznych piętach przygotowano legowiska na słomie, oddzielone deskami stanowiącymi boksy dla poszczególnych rodzin. Przy końcu toru były bufory, a przy nich ustawione dwa żelazne okrągłe piecyki. Przed piecykami ustawiały się bardzo długie kolejki kobiet, aby ugotować coś do zjedzenia dzieciom. Zarówno w hali jak i w barakach dokuczały: zimno, bród i głód. Zmartwiona i zatroskana żona Zygmunta Jana, zamierzała szukać pomocy u swojej niemieckiej kuzynki Emmy. Mąż Zygmunt Jan absolutnie zakazał jej szukać pomocy u Niemki, dodając: *Urodziłem się Polakiem, jestem Polakiem i zostanę nim do śmierci. Wolę zginąć niż podpisać Volkslistę dającą uwolnienie z obozu.* Rodzina Ratajczaków przetrzymywana była w obozie w Poznaniu do lutego 1940 roku. W lutym 1940 roku z Poznania wywiezieni zostali nie ogrzewanym pociągiem, który jadąc przez Łowicz, Częstochowę, Ząbkowice, Szczakowę, Kraków, Płaszów zatrzymał się na łąku w Borku Fałęckim. Stamtąd pieszo, w stertach śniegu pognani zostali do dawnych koszarów wojskowych w Koberzynie. Po kilku dniach zakwaterowani zostali w krakowskim klasztorze Zmartwychwstańców przy ul. Łobzowej, gdzie później okazało się że był tam ich krewny, ks. Seweryn Fikus. Księża Zmartwychwstańcy zaopiekowali się na miarę swoich możliwości piętnastoma wysiedlonymi rodzinami polskimi. Zygmunt Jan w tym czasie, został zatrudniony w jednej z niemieckich firm. W klasztorzemieszkałi do końca II wojny światowej. Po zakończeniu wojny Zygmunt Jan wrócił do Poznania, gdzie miał pod-

jąć pracę w Banku Rolnym i postarać się znaleźć mieszkanie dla swojej rodziny. Niestety Zygmunt Jan Ratajczak zmarł nagle 25 grudnia 1945 roku w Poznaniu, w wieku 51 lat. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Poznaniu przy ul. Bluszczowej. 4 września 1920 roku zawarł związek małżeński z Apolonią Michalską. Ze związku tego urodziły się dzieci: córka Krystyna Maria Zofia (ur. 1922) po mężu Łodzińska i syn Seweryn Olgierd Marian (ur. 1933). Obydwoje mieszkają w Krakowie.

CAW, akta MN. 250733; Zaświadczenie o udziale Ratajczaka Zygmunta w powstaniu wielkopolskim, nr 2765 I. Woj. Warszawa 23.05.1974; Pamiętnik Seweryna Ratajczaka (maszynopis), Urodziłem się Polakiem i nim zostanę: cz. I. Strach i poniewierka, cz. II. Wypędzeni i obóz, cz. III Tułaczka i Klasztor. Kraków 2009; Seweryn Ratajczak, Opowiedz nam swoją historię – wyróżnienie w konkursie Dziennika Polskiego, Kraków, wrzesień 2013; Informacje, dokumenty i zdjęcia z archiwum rodzinnego syna Seweryna Ratajczaka i córki Krystyny Łodzińskiej z Krakowa.

Halina Kowalewska

Rękoś Jan (1891-1978), urodził się w dniu 14 grudnia 1891 R. w Zaborówcu koło Włoszakowic. Już w dzieciństwie losy rzuciły go do Westfalii, dokąd pojechał z rodzicami za robotą. W Kirchlinde koło Dortmundu w latach 1898 – 1901 uczęszczał do szkoły podstawowej. Po powrocie do kraju dalej uczył się w szkole powszechnej w Zaborówcu i Brennie. Gdy dorósł w latach 1907 – 1910 uczył się za murarza w pobliskim Kaszczorze. Praktykę murarską odbywał też w Kaszczorze u Kazimierza Metzle-

ra. W roku 1913 został powołany do wojska niemieckiego. Walczył na różnych frontach. Najpierw na wschodnim froncie, gdzie w okolicach Łodzi został ranny. Przez 3 miesiące przebywał w szpitalu w Szamotułach. Gdy wyzdrowiał i nabrał sił wrócił na front w Karpatach Wschodnich. W roku 1915 znowu został ranny i przebywał w szpitalu w Montaczu, a później w Wiedniu i Saksonii. Jego dalsza tułaczka wojenna zawiodła go do garnizonu królewskiego, a dalej do Francji na front zachodni. Jego los życiowy był okrutny, bo i tu po raz trzeci został ranny i leczył się w szpitalu w Peron a potem dalej we Frankfurcie. Gdy wyzdrowiał – znowu wrócił na front zachodni do Francji, gdzie przebywał do końca wojny. Z Królewca zostaje zwolniony ze służby wojskowej i powrócił do rodzinnego Zaborówca. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego był jednym z pierwszych organizatorów powstańczych tutejszego terenu. Zostaje pierwszym komendantem w Zaborówcu, gdzie starał się o broń. Wspólnie z Antonim Borowym otrzymali ją od majora Wróblewskiego. W tym samym czasie zostaje powołany do Wojska Polskiego z przydziałem do CKM. Najpierw służy w Kaszchorze, a później w okolicach Kościana. I tak po sześciu latach wrócił do rodziny. Ale nie dosyć na tym, bo znowu w roku 1927 zostaje ponownie powołany do 13 Pułku CKM. Już w tedy był aktywnym członkiem Towarzystwa Powstańców i Wojaków. Zawieruchę drugiej wojny światowej przeżył najpierw na pracach w lesie a potem w firmie murarskiej Augustyna Fliegra w Brennie (Seefurt). Po wyzwoleniu zostaje komendantem Milicji Obywatelskiej w Zaborówcu. W 1968 r. wstąpił do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Cały okres powojenny aż do

przejścia na emeryturę pracował jak murarz. Z okazji 50-lecia pracy zawodowej otrzymał dyplom gratulacyjny przyznany przez Izbę Rzemieślniczą w Zielonej Górze. Zapytany o swoje wspomnienia życiowe – przyznaje „walka o wolność i rzetelna praca dla Ojczyzny”. Odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W roku 1978 – uchwałą Rady Państwa został mianowany podporucznikiem Wojska Polskiego. Zmarł w wieku 87 lat i spoczywa na cmentarzu parafialnym w Brennie. Żonaty z Klarą Nowak miał troje dzieci: Joannę, Jadwigę i Stanisława.

Informacja wnuczki Ireny Poniży, uczennicy klasy VIII z wywiadu przeprowadzonego w roku 1974 oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Rogalski Ludwik (1872-1920), urodził się w 1872 roku w Poznaniu. W 1900 roku ożenił się z Heleną Przymsusińską. Mieli pięcioro dzieci: Marię, Mieczysława, Bogusława, Genowefę i Ewę. W 1901 roku Ludwik Rogalski przeprowadził się wraz z rodziną do Środy, zamieszkali przy ul. Dąbrowskiego 11. Zajmował się prowadzeniem hurtowni i sklepu z artykułami papierniczymi, miał też księgarnię. Ponadto zajmował się prowadzeniem biblioteki oraz wyda-

Ludwik
Rogalski

wał pocztówki z widokami miasta. Z zawodu był kupcem. Jego żona prowadziła zakład fryzjerski i perukarski. Brała udział przy szyciu sztandaru 1 Kompanii Średzkiej. Ludwik Rogalski należał do Bractwa Kurkowego. Był członkiem Powiatowej Rady Ludowej. W dniu wybuchu powstania 27 grudnia 1918 roku ochotniczo wstąpił do 1 Kompanii Średzkiej, składając z całą kompanią ślubowanie w Kolegiacie. Po powstaniu został mianowany komendantem policji. Zmarł 25 lutego 1920 r. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w grobowcu rodzinnym. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918 – 1919 na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w grudniu 2005 roku.

Na podstawie materiałów rodzinnych.

Elżbieta Rogalska-Machajewska

Rozmarynowski Franciszek (1898-1964), urodzony 7 listopada 1898 r. w Koninku koło Wągrowca w rodzinie Jakuba i Marii Rozmarynowskich. Uczestniczył w walkach I wojny światowej w szeregach armii niemieckiej. 22.06.1918 r. został ranny na froncie i trafił do lazaretu. Po powrocie z frontu zamieszkał znów w Koninku. Tam wraz z sierż. Stanisławem Kosteckim z Koninka zorganizował grupę powstańców. Po porozumieniu się z Romanem Brukwickim rekwirował broń u niemieckich kolonistów z okolic Wągrowca. Brał udział w wyzwolaniu Wągrowca. 3.01.1919 r. wstąpił do oddziałów powstańczych w Wągrowcu pod dowództwem sierż. Napieralskiego. Walczył pod Smogulecką Wsią, Nową Wsią, Mieczkowem. W szeregach I baonu 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich pod

dowództwem Kowalskiego walczył pod Chodzieżą, Radwankami, Margoninem, Kowalewem, Gromadnem, Paterkiem, Połajewem, Ryczywołem. Pod Nową Wsią pełnił służbę w patrolu, uniknął wtedy wzięcia do niewoli. Po powstaniu walczył na froncie wojny polsko-bolszewickiej. Zwolniony z wojska w lipcu 1921 r. w stopniu kaprala. Odznaczony Krzyżem Walecznych i Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921. W kolejnych latach mieszkał w Damasławku. Uchwałą Rady Państwa nr 12.18-0.1054 z dnia 18.12.1958 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w 1964 r. Spoczywa na cmentarzu w Damasławku.

Bibliografia: Archiwum Państwowe w Poznaniu; Zbiory własne autorki; Gonicz Damasławski, XII. 2011, R. IV, nr 13; Lista odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Kamila Czechowska

Ruciński Antoni (1899-1967), urodził się 15 listopada 1899 roku w Żelichach pow. Wągrowiec, w rodzinie rolnika Jana Rucińskiego i jego żony Franciszki. Miał cztery starsze siostry. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej. W 1917 r. został powołany do armii pruskiej, z której zwolniono go w grudniu 1918 r. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 27 grudnia 1918

Antoni
Ruciński

roku zgłosił się do oddziałów powstań-
czych i 8 stycznia 1919 r. brał udział
w walkach o Chodzież. Następnie 1 lu-
tego 1919 r. wcielony został do 4 Pułku
Strzelców Wielkopolskich, z którym
brał udział w walkach w okolicy Budzy-
nia, Chodzieży i Margonina. Po zakoń-
czeniu służby wojskowej wrócił do do-
mu i pracował w gospodarstwie rodzi-
ców. W 1925 r. zawarł związek małżeń-
ski z urodzoną 20 marca 1906 r. w Żeli-
cach Magdaleną Dembna córką Win-
centego Dembnego i Elżbiety Ruciń-
skiej. 15 kwietnia 1926 r. urodził się ich
pierworodny syn Bogdan, tak jak ojciec
rolnik (zmarł w 1994 r.), następnie Ze-
non (1930-1990) i córka Anna (ur.
1932), zamężna Kupidura. W czasie
okupacji niemieckiej pracował w gospo-
darstwach w Sarbce, Toniszewie, Żeli-
cach. Po wojnie wrócił na ojcowiznę.
W 1947 r. przyszła na świat druga córka
Krystyna, zamężna Kupidura. Należał
do ZBoWiD w Żelicach. Odznaczony
został Wielkopolskim Krzyżem Po-
wstańczym (28 grudnia 1957) i Meda-
lem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-
1921 (rozkaz D. O. K. VIII, L. dz.
5240/29). Zmarł 19 czerwca 1967 r.
w Żelicach i pochowany został na cmen-
tarzu w Potulicach. Żona Magdalena
zmarła 19 lipca 1991 r.

*Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta
RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu
O/Piła; USC Wągrowiec; USC Piła; in-
formacje rodzinne – Halina Rucińska
i córka Krystyna Kupidura*

Ewa Kabat

Rybczyński Antoni (1902-1972),
urodził się 1 stycznia 1902 r. w Lubo-
stroniu, pow. szubiński. Rodzice Szcze-
pan i Rozalia z domu Tomaszewska.

Ukończył cztery klasy szkoły powszech-
nej w Lubostroniu. Wraz z rodzicami
pracował na miejscowym majątku ziem-
skim rodziny Skórzewskich. W począt-
kach 1919 r. wstąpił w szeregi powstania
wielkopolskiego, do kompanii żnińskiej
pod dowództwem Nowaka. Pod do-
wództwem sierżanta Leona Janowskiego
brał udział w zdobywaniu Łabiszyna,
a dokładniej celem jego oddziału było
opanowanie Starego Rynku i magistratu.
Następnie walczył pod Smogorzewem,
Antoniewem, Rudami i Rynarzewem.
Później przerzucony został na odcinek
frontu pod Leszno, Rawicz, Zduny, Kro-
toszyn. Z 9 Pułkiem Strzelców Wlkp.
skierowany został na front wojny pol-
sko-bolszewickiej. Zwolniony z wojska
w 1920 r., pracował dalej jako robotnik
rolny. W latach 1923-1924 odbył służbę
czynną w Wojsku Polskim, w baonie sa-
perów w Tczewie. Po powrocie do 1929
r. ponownie pracował w charakterze ro-
botnika rolnego w Lubostroniu. Nastę-
pnie znalazł zatrudnienie w kamienioło-
mach w Wapienniu. W 1939 r. zmobiliz-
owany do 8 Pułku Zapasowego.
19.09.1939 r. na froncie pod Kowlem
dostał się do niewoli sowieckiej. Wywie-
ziony został w głąb ZSRR. W dniu
18.09.1941 r. wstąpił do 2 Korpusu Pol-
skiego gen. Andersa i w 10 Baonie Sape-
rów walczył jako st. saper pod Monte
Cassino. Zdemobilizowany został
w 1947 r. Odznaczonym Medalem Woj-
ska. Dekretem Naczelnego Wodza
3504/44 z dnia 26.07.1944 r. odznaczony
Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino.
Rozkazem personalnym 2 Korpusu nr
178 z 24.08.1946 r. Brązowym Krzyżem
Zasługi z Mieczami i Krzyżem Wa-
lecznych. Upoważniony do noszenia
Odznaki Pamiątkowej 2 Korpusu na
podstawie rozkazu dowódcy 10 Baonu
Saperów nr 40 z dnia 31.10.1946 r. Od-

znaczony Gwiazdą Za wojnę 1939-1945 (The War Medal 1939-1945) z dnia 29.12.1945 r. Uchwałą Rady Państwa nr 07.19-0.148 z dnia 19.07.1960 r. odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Żonaty, doczekał się pięciorga dzieci. Zmarł w 1972 r.

Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Żurkowski Antoni, Łabiszyn i okolice w czasie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 r., Łabiszyn 2002.

Kamila Czechowska

Rządkowski Ludwik (1885-1939), dr chemii, działacz niepodległościowy, komendant baonu średzkiego, Powstańiec Wielkopolski. Urodził się 16 sierpnia 1885 roku we wsi Brzechowo pod Świeciem. Był synem Ignacego i Marii z Bogackich. Szkołę powszechną ukończył w Brzechowie, następnie uczęszczał do gimnazjum w Chełmnie. Za przynależność do Towarzystwa Tomasza Zana skazany został na trzy tygodnie więzienia i wydalenie z gimnazjum. To był powód opuszczenia kraju, przeniósł się do Włoch, gdzie w 1904 roku ukończył gimnazjum w Ivrea. Następnie studiował chemię, farmację i sztuki piękne na uniwersytetach w: Turynie, Rzymie i Kijowie. Powołany do armii niemieckiej służył w 11 Pułku Piechoty we Wrocławiu. W 1910 roku uzyskał tytuł doktora

Ludwik
Rządkowski

w dziedzinie chemii. Pracę rozpoczął jako asystent prof. Fahlberga w Berlinie. Pracę tę kontynuował do czasu wybuchu rewolucji listopadowej 1918 roku, w której wziął udział z bronią w rękę. W dniu 10 grudnia 1918 roku przybył do Poznania, skąd przeniósł się do Wrześni, gdzie objął dowództwo Kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa. Walczył z 46 pułkiem piechoty niemieckiej, rozbijając 150 żołnierzy. 30 i 31 grudnia 1918 roku wziął udział w potyczce pod Zdziechową, a potem 8 stycznia 1919 roku w pierwszej bitwie o Szubin. Następnie został powołany na komendanta wojskowego na powiat średzki i komendanta Wojskowej Komendy Uzupelnień w Środzie. Dzięki jego zabiegom batalion średzkich powstańców liczył w lutym 1919 roku cztery kompanie piechoty. Sformował kompanię kostrzyńską aspiranta oficera J. Wadyńskiego oraz kompanię nekielską Z. Butlera. W styczniu 1920 roku z pułkiem Grudziądzkim Armii Wielkopolskiej wkroczył do Grudziądza likwidując wszystkie pomniki pruskie. Z 62 pułkiem piechoty walczył na froncie wschodnim. W sierpniu 1920 roku został odkomenderowany do tworzenia Komitetów Obrony Narodowej na Pomorzu Gdańskim. Od 1922 roku podjął pracę w prywatnym laboratorium w Poznaniu, od 1926 roku pracował w wydawnictwie Krajny w Poznaniu, a w 1929 roku został redaktorem naczelnym „Rynku Papierniczego”. W 1932 roku opuścił Poznań i zamieszkał w Starym Puszczykowie, a następnie w Mosinie, gdzie prowadził własne laboratorium chemiczne. Aktywnie pracował w Zarządzie Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich. Gromadził dokumentację dla Referatu Historycznego przy DOK VII w Poznaniu, zwłaszcza w zakresie dotyczącym powiatu

średniego. Ożenił się z Jadwigą Grząślewicz. Dzieci nie miał. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich do Mosiny 20 września 1939 roku został aresztowany. Był przesłuchiwany i maltretowany w poznańskim Gestapo. Umieszczony został w obozie Fort VII, gdzie został zamordowany. W 1933 roku został odznaczony Krzyżem Niepodległości, a w 1935 roku – Pamiątkową Odznaką 62 Pułku Piechoty. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp. odsłoniętej w grudniu 2005 roku.

Na podstawie wydawnictw nt. Powstania Wielkopolskiego i prywatnych materiałów archiwalnych.

Maria Mielcarzewicz

Sikorski Bronisław ps. Cietrzew (1885-1937), pułkownik Wojska Polskiego. Urodził się 28 czerwca 1885 roku w Koźminie, w rodzinie Ignacego, dyrektora banku w Poznaniu i Agnieszki z domu Sznajder. Był wnukiem Szymona (urodzonego w Raszkowie), nauczyciela z Kotowiecka i Antoniny z Białków, córki Franciszka (ur. 1801), nauczyciela z Topoli Małej i Józefy z Jakubowskich (ur. 1807). W 1910 roku ukończył agronomię we Wrocławiu, a następnie w latach 1910-1912 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim i w latach

Bronisław
Sikorski

1912-1914 Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. W latach 1914-1918 służba w armii niemieckiej. Następnie od października 1918 roku jeden z organizatorów powstania wielkopolskiego, członek Wydziału Wojskowego Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Poznaniu. Współorganizator Służby Straży i Bezpieczeństwa oraz Tajnego Polskiego Sztabu Wojskowego. Od marca 1919 roku w Wojsku Polskim, inspektor piechoty w Dowództwie Okręgu Generalnego Poznań. W marcu 1921 roku, jako ochotnik w stopniu podpułkownika udał się na Śląsk, gdzie objął stanowisko inspektora piechoty w Dowództwie Obrony Plebiscytu. 22 kwietnia 1921 roku mianowany dowódcą Grupy Południe w Wodzisławiu Śląskim, którą dowodził przez cały okres III powstania śląskiego. Grupa ta powstrzymała niemiecki kontratak znad Olzy i Odry na Wodzisław Śląski. Po zakończeniu III powstania śląskiego pełnił dalszą służbę wojskową. 3 maja 1922 roku został zweryfikowany w stopniu pułkownika ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 roku i 130 lokatą w korpusie oficerów piechoty. W latach 1922-1928 dowódcą 58 Pułku Piechoty, zastępcą dowódcy 14 Dywizji Piechoty i ponownie dowódcą 58 Pułku Piechoty. 31 maja 1928 roku został przeniesiony w stan spoczynku. W 1934 roku pozostawał w ewidencji Powiatowej Komendy Uzupełnień Poznań Miasto. Posiadał przydział do Oficerskiej Kadry Okręgowej Nr VII. Był wówczas przewidziany do użycia w czasie wojny. Zmarł 27 lutego 1937 w Poznaniu. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego Virtuti Militari, Krzyż Niepodległości z Mieczami, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2 maja 1922), Wielkopolski Krzyż Powstańczy, Krzyż na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I klasy,

Gwiazda Górnosłaska, Krzyż Polskiej Organizacji Wojskowej, Odznaka Naczelnej Rady Ludowej Za waleczność, Odznaka Straży Ludowej, Krzyż Kawalerski Orderu Narodowego Legii Honorowej Francja (1923).

CAW, ap. 13929, OOP; *Mieczysław Wrzosek: Sikorski Bronisław, pseud. Cietrzew. (w:) Polski Słownik Biograficzny T. XXXVII; Order Odrodzenia Polski. Trzechlecie pierwszej kapituły 1921-1924. Warszawa: Prezydium Rady Ministrów, 1926, s. 29; Encyklopedia Powstań Śląskich wyd. Instytut Śląski, Opole 1984; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.*

Eligiusz Tomkowiak

Siuchniński Józef (1887-1964), urodził się 30 stycznia 1887 r. w Szubinie w rodzinie Stanisława i Antoniny. Udział w powstaniu został poświadczony przez CAW na podstawie akt osobowych. Żonaty z Konstancją z domu Malak ze Żnina. Małżonkowie nie doczekali się potomstwa. Rodzina została w październiku 1939 r. wysiedlona przez Niemców z domu rodzinnego w Szubinie przy ulicy Kościuszki. Wysiedleńcy trafili transportem kolejowym do Mielca w GG. Po powrocie z wysiedlenia w rodzinne strony zamieszkali w swoim domu i prowadzili sklep. Po zlikwidowaniu w 1950 r. sklepu, rozpoczął pracę w Rejonie Dróg Publicznych. Przed śmiercią ciężko chorował. Zmarł 1.06.1964 r. w Szubinie.

Bibliografia: Akt Zgonu nr 107/1964 USC Szubin; Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy, obecnie w CAW.

Kamila Czechowska

Skonieczny Mieczysław (1882-1969), ksiądz prałat, długoletni proboszcz kościoła Św. Trójcy w Bydgoszczy (1923-1968). Urodził się 24 listopada 1882 r. w Bronisławiu w powiecie strzelneńskim. Był synem Tomasza i Marianny z Sołtysiaków. Po ukończeniu Gimnazjum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu, studiował w seminariach duchownych w Poznaniu i Gnieźnie. Święcenia kapłańskie otrzymał 8 lutego 1908 r. w Gnieźnie z rąk ks. bpa Edwarda Likowskiego. Początkowo pracował jako wikariusz w Błudowie w powiecie wyrzyskim (1908), Jedlcu koło Pleszewa (1908), Pakości (1908-1909), a następnie jako wikariusz i mansonarz przy kościele Świętej Trójcy w Gnieźnie (1909-1916). Pracę duszpasterską w tym mieście łączył z działalnością społeczną i naukową. Wydał „Przewodnik po Gnieźnie” (1916) i broszurę dotyczącą dziejów kościoła Św. Krzyża w Gnieźnie. 1 października 1917 r. objął samodzielną placówkę w Baszkowie w powiecie krotoszyńskim, pozostając tam do 1925 r. W tym okresie wyremontował i przebudował kościół, zbudował nową plebanię i budynek gospodarczy. W 1918 r. działał w Radzie Ludowej w Baszkowie i był jej prezesem. Został członkiem Powiatowej Rady Ludowej w Krotoszynie. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim, jako kapelan powstańców. 12 stycznia 1919 r. przyjmował przysięgę członków Straży Ludowej na Rynku

Mieczysław Skonieczny

w Krotoszynie. Znany był z patriotycznych kazań i przemówień. Został odznaczony jednym z pierwszych odznaczeń powstańczych. 1 października 1923 r., mimo protestu parafian i prezydenta Bydgoszczy Bernarda Śliwińskiego, opowiadających się za pozostawieniem dotychczasowego administratora okręgu parafialnego Św. Trójcy ks. Leona Płotki, objął parafię Św. Trójcy w Bydgoszczy. Uroczysta intronizacja ks. Skoniecznego jako pierwszego proboszcza parafii Św. Trójcy, odbyła się 8 listopada 1925 r. Rychło zyskał poważanie wśród parafian, kapłanów i proboszczów bydgoskich. Cieszył się pełnym zaufaniem władzy duchownej. Z jego inicjatywy w latach 1927-1928 wykonano polichromię kościoła (projekt i wykonanie artysty malarza Władysława Drapiewskiego), rozbudowano plebanię, założono cmentarz parafialny (1932-1933) oraz wybudowano Dom Katolicki. Wszystkie te inwestycje przeprowadzono ze składek parafian. Owocem jego pracy duszpasterskiej było ożywienie życia religijnego parafian oraz powstanie w parafii wielu towarzystw i bractw kościelnych (od 11 w 1927 do 20 w 1939 r.), którym przewodził jako prezes, dyrektor bądź patron. Założył i redagował m. in. *Tygodnik Kościelny parafii Św. Trójcy*, a od 1928 r. wydawał *Kalendarze duszpasterskie parafii Św. Trójcy*. Prowadził również działalność społeczną w mieście. Przez wiele lat był prezesem Towarzystwa kolonii feryjnych *Opieka* i Towarzystwa Czytelni Ludowych. W okresie okupacji hitlerowskiej pozostał proboszczem parafii Św. Trójcy. W trudnych warunkach, sprawował obowiązki duszpasterskie. Utrzymywał kontakty z AK. Organizował przy pomocy Michała Kruszczyńskiego, członka przedwojennego dozoru kościelnego, wysyłkę pa-

czek żywnościowych do oflagów i obozów koncentracyjnych oraz wsparcie materialne dla ubogich i potrzebujących parafian. Po wyzwoleniu Bydgoszczy w styczniu 1945 r., natychmiast przystąpił do usuwania szkód poniesionych przez kościół i parafię Św. Trójcy. Wyremontowano kościół i budynki przykościelne (1945-1946), dokonano renowacji polichromii (1950) oraz zainstalowano centralne ogrzewanie (1947-1954). Już w 1945 r. doprowadził do reaktywowania większości towarzystw i bractw działających w parafii, lecz władze państwowe rozwiązały je w 1949 r. Mimo trudności dbał o ożywienie życia religijnego parafii. Od 21 lutego 1945 r. był radnym Tymczasowej Rady Narodowej miasta Bydgoszczy. W 1952 r. został mianowany przez papieża Piusa XII Prałatem Domowym Jego Świątobliwości. 31 sierpnia 1968 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 1 kwietnia 1969 r. w Bydgoszczy. Został pochowany na cmentarzu parafialnym Św. Trójcy przy ul. Lotników w Bydgoszczy.

Błażejewski Stanisław, Kutta Janusz, Romaniuk Marek: Bydgoski Słownik Biograficzny. Tom I. Bydgoszcz 1994, str. 96-97; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Skrzydlewski-Watta Lucjan Remigiusz (1859-1932), ksiądz społecznik, lider polskości w powiatach wyrzyskim, a następnie gostyńskim, proboszcz w Glesnie, a następnie w Poniecu. Urodził się. 1 X 1859 w rodzinnym majątku Ocieszyn w powiecie obornickim, w ziemiańskiej rodzinie Antoniego Watta – Skrzydlewskiego h. Samson i Zofii

z Mukułowskich. Uczył się w gimnazjach w Poznaniu, Rogoźnie i Gdańsku, gdzie w 1881 zdał maturę. Następnie odbywał studia prawnicze na uniwersytetach w Berlinie, Lipsku i Getyndze, gdzie 2 czerwca 1885 r. uzyskał doktorat z prawa. Następnie studiował teologię w Würzburgu (1885-1888) oraz odbył studia seminaryjne (practicum) w Gnieźnie. Święcenia kapłańskie przyjął w roku 1889. Na pierwszą placówkę duszpasterską skierowany został do parafii św. Marii Magdaleny w Poznaniu jako mansomiarz i nauczyciel religii w gimnazjum Bergera; sprawował też nadzór nad nauką religii w poznańskich płatnych szkołach miejskich. Podczas pobytu na wikariacie w Poznaniu wygłaszał odczyty na zebraniach Katolickich Towarzystw Robotników i działał w Towarzystwie Czytelni Ludowych. W roku 1892 ogłosił na łamach „Kuriera Poznańskiego” artykuł „W obronie ideałów przez naród ukochanych” – stanowiący podsumowanie krytycznych, konserwatywnych głosów prasy poznańskiej w związku z wystawieniem przez miejscowy Teatr Polski skandalizującej sztuki Władysława Rabskiego „Asceta”. Od roku 1894 był proboszczem w Glesnie, na trudnej narodowościowo placówce w ówczesnym powiecie wyrzyskim. 23 maja 1895 założył w Wyrzysku kółko rolniczo – przemysłowe i został obrany prezesem. Tematyka comiesięcznych zebrań obejmowała zagadnienia zawodowe i techniczne, zi-

Lucjan Remigiusz
Skrzydlewski-Watta

mą organizowano przedstawienia amatorskie. W roku 1897 zorganizował pierwszą w powiecie wystawę płodów rolnych, która wzbudziła duże zainteresowanie. Wystawiono okazy zbóż, roślin pastewnych, wyroby przemysłu rękodzielniczego i domowego, pszczelarstwa i sadownictwa. Po dwóch latach działalności napisano na łamach „Kuriera Poznańskiego”, że od czasu przybycia S. do Glesna i założenia kółka:... *widoczny jest ruch i chęć do umiejętnej pracy na polu ekonomicznym w większej części naszego powiatu*. Istotnym obszarem pozaduszpasterskiej działalności S. podczas pobytu w Glesnie była obrona systematycznie usuwanego z nauki religii języka polskiego. Na zebraniu wiernych parafii gleskiej, które odbyło się 17 grudnia 1899 r. z inicjatywy parafian w Gleszczewku, radzono nad sposobami obrony, przyjmując w uchwalanej rezolucji dwie drogi działania: legalny protest i samopomoc. W tej sprawie S. zwołał w Nakle 7 stycznia 1900. wiec dla powiatu wyrzyskiego, w którym uczestniczyło 300 osób. Wygłosił wówczas wykład „W sprawie obrony wiary i mowy dzieci naszych”, opublikowany także na łamach „Kuriera Poznańskiego”. Obok legalnych protestów, jako środek zaradczy i obronny, zalecał samopomoc, m. in. poprzez „nauczanie w domach z elementarzy polskich”, apelował przy tym o założenie spółki wydawniczej specjalizującej się w wydawaniu elementarzy dla ludności polskiej w zaborze pruskim. Wskazywał, że środkiem obrony jest kształcąca przynależność do stowarzyszeń kościelnych i świeckich. Szczególnie żywo interesował się działalnością i wskazywał na potrzebę tworzenia katolickich i polskich Towarzystw Robotniczych, postulując, aby tam, gdzie nie ma innych możliwości, tworzone wspólne

organizacje dla kilku parafii. Podczas pobytu w Glesnie prowadził biblioteczkę TCL i założył w Wyrzysku (1901) Bank Ludowy i został prezesem jego Rady Nadzorczej. Ważnym obszarem narodowych działań S. był jego udział w polskich akcjach wyborczych podczas wyborów do sejmu pruskiego (1898, 1903, 1908, 1913) i parlamentu Rzeszy (1898, 1903, 1907, 1912). W sierpniu 1893 został dokooptowany do Komitetu wyborczego miasta Poznania. Początek jego działań w tym zakresie nie był zbyt fortunny miał bowiem miejsce w czasie, gdy Poznań stał się widownią zaciętej walki między ugrupowaniami tzw. „ludowców” i „lojalistów”. S. obecny był, jako członek prezydium, na walnym zebraniu wyborców miasta Poznania 27 VII 1893, którego celem było wybranie nowego komitetu wyborczego. Zebranie miało niezwykle burzliwy przebieg, doszło do wypadków, które na łamach „Dziennika Poznańskiego” określono mianem „hańby dla miasta Poznania”. S. został znieważony słownie i fizycznie w sytuacji, gdy po rozwiązaniu zebrania próbował uspokoić grupę gorączkowych, „ludowych” delegatów. Z tego zapewne powodu w następnych latach, wielokrotnie i przy różnych okazjach, podkreślał potrzebę tolerancji dla odmiennych zapatrywań politycznych. W wykładzie wygłoszonym 7 I 1900 w Nakle podkreślał, że: *... Powodem naszych kłótni politycznych jest to, że nie mamy towarzystw politycznych, gdzie byśmy do woli mogli się spierać, bez szkody dla sprawy naszej.* W roku 1903, w polemice z ks. Aleksym Szychalskim, prowadzonej na łamach „Dziennika Poznańskiego”, nawiązując do sytuacji – jak pisał – *kiedy się łamią i nawzajem zwalczają dwa prądy polityczne, tak zwany ugodowy i ludowy* – zabrał głos

w duchu pojednania zwalczających stronnictw politycznych (*... walczmy o zasady polityczne uczciwie, szanujemy się nawzajem, nie odsądzajmy się od czci i wiary...*). Wskazywał przy tej okazji na zmniejszenie się wpływu duchowieństwa na lud, z którym to faktem – podkreślał – należy się liczyć, „by nie iść przeciw ogólnemu prądowi”, dodając zarazem, iż: „wiele trzeba będzie pracy, aby tę stratę w przyszłości powetować”. Był sekretarzem komitetu wyborczego powiatu wyrzyskiego, a po przejściu na parafię do Ponieca (1902, dekanat krobowski) został członkiem polskiego komitetu wyborczego na powiat gostyński. Bez powodzenia kandydował dwukrotnie do sejmu pruskiego: w roku 1898 z okręgu wyrzysko – bydgoskiego, a w 1903 z okręgu Leszno-Wschowa-Rawicz-Gostyń. Na zebraniach przedwyborczych mówił o aktualnych problemach ludności polskiej w zaborze pruskim, związanych z narastającą falą germanizacji, np. w Nakle (1897) i Łobżenicy (1900) o „upośledzeniu j. polskiego w szkole”, w Gostyniu (1904) o komisji kolonizacyjnej i noweli ustawy osadniczej oraz o sposobach przewyższania stwarzanych przez pruską administrację ograniczeń, w Poniecu (1908) wezwał Polaków do „wiernego trzymania się razem” wskazując, że jest to „obowiązek narodowy i gospodarczy”: *O gorliwych germanizatorach powiedział wówczas: Niech dalej gorliwością swoją budzą ducha narodowego, to daleko skuteczniejsza propaganda i tańsza jak agitacja z naszej strony, a co najważniejsze, takie budzenie narodowego ducha ze strony nam nieprzyjaznej hartuje naród...* Chciał też widzieć w polskich komitetach wyborczych, w okresach wolnych od prowadzenia agitacji wyborczej, koordynatora polskich działań społecznych

i narodowych na szczeblu powiatu. W okresie strajków szkolnych stanął przed sądem w Lesznie (13 III 1907) oskarżony na podstawie §110 kodeksu karnego o rzekome podburzanie do nieposłuszeństwa przeciw władzy państwowej, co miał związek ze strajkiem szkolnym. Sąd uniewinnił S. uznając, że strajk szkolny.. *nie był wynikiem sztucznej agitacji oskarżonego lecz wybuchł zupełnie samodzielnie*. Na łamach prasy polskiej odnotowano przy tej okazji, że... *ze wszystkich procesów, jakie dotychczas toczyły się przeciwko naszym kapłanom patriotom, proces powyższy jest jedynym w swoim rodzaju*. Drugą sprawą sądową, która odbiła się głośnym echem, był proces, który S. wytoczył burmistrzowi Poniecia Bernardowi Poeschowi w odpowiedzi na jego zarzuty o popieranie i agitację polską. Burmistrz ogłosił odwołanie na łamach „Punitzer Rundschau”, a S. wycofał skargę (1913). Opinie o pozaduszpasterskiej działalności S., formułowane przez obie strony konfliktu, były zgodne, oczywiście w różnych kontekstach. W opinii landrata wyrzyskiego z 2 VI 1898 S.:... *popiera polskie patriotyczne dążenia i uprawia polską propagandę*. Z kolei na łamach „Dziennika Poznańskiego (1900) nazwany został... *znakomitym organizatorem pracy narodowej w powiecie wyrzyskim*. Również w Poniecu określony był przez władze pruskie jako ... *Leiter der polnischen Agitation*. Podczas pobytu w Poniecu aktywnie uczestniczył w polskich działaniach spółdzielczo – ekonomicznych. Był prezesem rady nadzorczej Banku Ludowego w Poniecu, a w roku 1907 został wybrany na czas nieograniczony dyrektorem zarządu. Był inicjatorem powołania (2 VI 1905) i długoletnim członkiem zarządu „Rolnika” w Poniecu. Propagował zakładanie „Rolników” – spół-

dzielni zaopatrzenia i zbytu, m. in. na zebraniach kółek rolniczych, wskazując na płynące stąd korzyści ekonomiczne i narodowe. Za jego sprawą powstał m. in. „Rolnik” w Gostyniu – jak zanotowano w sprawozdaniu za rok 1905 – S. „przedstawiając rezultaty już pod tym względem osiągnięte w Poniecu, doprowadził ogólną opinię do tego, że jednogłośnie uchwalono założyć „Rolnika”. W roku 1907 wszedł w skład komisji zajmującej się polskimi spółkami zaopatrzenia i zbytu „Rolnik” w ramach patronatu. W Poniecu zasiadał w zarządzie Tow. Przemysłowego, patronował miejscowemu Katolickiemu Towarzystwu Robotników Polskich, uczestniczył w organizowanych w Poznaniu zjazdach patronów tej organizacji. Wspierał też działalność ponieckiego kółka rolniczego życzliwym zainteresowaniem i wykładami o tematyce ekonomicznej. Uczestniczył w Sejmikach Spółek Zarobkowych, m. in. w roku 1910 w Poznaniu, gdzie wskazywał, iż w patronacie związku powinny być reprezentowane różne prądy polityczne. Należał też do zarządu powstałej w roku 1911 „Spółki Ziemskiej” w Poznaniu. Ponad lokalne znaczenie miała także działalność S. na rzecz Towarzystw Przemysłowych – na zjeździe okręgowym delegatów Towarzystw Przemysłowych 18 VIII 1912 w Pleszewie, z udziałem około 300 osób, w tym kobiet, wygłosił główny referat na temat zatrudnienia kobiet w przemyśle i handlu, który wywołał ożywioną dyskusję i doprowadził do uchwalenia rezolucji, w której wskazywano na konieczność zorganizowania kursów księgowości i korespondencji dla kobiet. S. był też czynny na innych polach narodowej aktywności. Od roku 1899 był członkiem Towarzystwa Naukowej Pomocy, należał do „Straży” i „Sokoła”, był człon-

kiem zw. Wydziału Historyczno – Literackiego PTPN (ok. 1894 – ok. 1923/24). Należał też do komitetu funduszu im. abpa Stablewskiego, którego celem było zbieranie środków finansowych *...na stałe popieranie nauki języka ojczystego dla dziatwy polskiej*. Działal w Związku Kapłanów „Unitas” – był prezesem okręgu gostyńskiego i członkiem zarządu głównego. Wielokrotnie, na łamach prasy, zabierał głos w nurtujących ówczesne społeczeństwo wielkopolskie sprawach. W „Kurierze Poznańskim” ogłosił cykl artykułów (1895/96) zatytułowanych „Przyczynek do wyjaśnienia niektórych zagadnień społecznych”, na łamach „Dziennika Poznańskiego” ogłosił cykl artykułów „O położeniu i środkach dźwignięcia naszego handlu i przemysłu”, wydanych także w formie broszury (1909). W roku 1913, gdy powołano do życia polską Radę Narodową, mającą wobec innych organizacji charakter nadrzędny i zadanie patronowania wszystkim akcjom politycznym, społeczno-gospodarczym oraz kulturalno-oświatowym w zaborze pruskim, S. pracował w jej wydziale społeczno-ekonomicznym. Powstanie Rady było w jakiejś mierze spełnienie wcześniejszych postulatów S. W okresie narodowego ożywienia, w roku 1917, należał do komitetu obchodów 100-lecia zgonu Tadeusza Kościuszki w Poznaniu. Aktywnie działał w Tajnym Komitecie Obywatelskim w Poniecu, który przekształcił się w miejską Radę Ludową. Jej przewodniczącym został ks. dr Lucjan Skrzydlewski. Najpilniejszym zadaniem nowo powołanego ciała stało się przeprowadzenie w powiecie do końca listopada wyborów delegatów do polskiego Sejmu Dzielnicowego. Ponieważ Poniec był w odmiennym narodowościowo miastem powiatu gostyńskiego (blisko

40 % mieszkańców stanowili tu Niemcy), dlatego też utworzona 15 listopada 1918 roku Rada Robotniczo-Żołnierska była dwunarodowa. W skład ponieckiej rady weszli m. in.: ks. dr Lucjan Skrzydlewski, który przyczynił się do ustąpienia (21 XI 1918) znanego ze swej wrogości do Polaków burmistrza Ponieca Bernarda Poescha, z którym wygrał poprzednio proces sądowy. Gdy 10 XII 1918 z tajnego dotąd Komitetu Obywatelskiego powstała Rada Ludowa, S. stanął na jej czele, przyczyniając się m. in. do utworzenia Straży Ludowej. Niejako symbolicznym finałem tego okresu działalności ks. Skrzydlewskiego było wkroczenie do Ponieca (7 stycznia 1919 r.) oddziałów powstańczych. W roku 1931 przeszedł na emeryturę, zamieszkał w Puszczykówku, gdzie zmarł 28 XI 1932; pochowany został w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Ocieszynie. W nekrologu podkreślono, że: *... należał do grona tych ludzi, którzy wówczas kierowali naszym życiem ekonomicznym*.

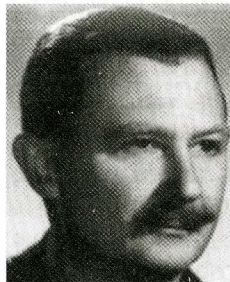
Elenchus 1894 i dalsze; Ks. pam. PTPN s. 222; Wykaz zarządów i członków Związku Kapłanów „Unitas”, 1911, 1913, 1918 (druki b. m. i r. w. w zbiorach autora) – Bystrzycki, Duchowieństwo, s. 80, 86; Jakóbczyk, Studia, t. III s. 96, 219; Karwowski, Historia W. Ks. Pozn., t. III, s. 31; Michalski R., Polskie duchowieństwo katolickie pod panowaniem pruskim wobec sprawy narodowej w latach 1870-1920, Toruń 1998, s. 36; Rzepecki, Pobudka, s. 75; Wojciak, Walka, s. 55, 86, 173, 175; Wojciechowska, Materiały, s. 410; G. Wojciechowski, Poniec u zarania II Rzeczypospolitej. Nowe źródła, nowe fakty, „Nowa Gazeta Gostyńska” 2007 nr 3, s. 13; Wróblewski, Polskie biblioteki, s. 293; –

„Czytelnia Ludowa” 1906, s. 98; „Dzien. Pozn.” 1885 nr 127, 1896 nr 59, 1898 nr 230, 1899 nr 57, 1900 nr 5, 8, 56, 279, 1902 nr 176, 1903 nr 256 (dod.), 267, 1904 nr 273, 1905 nr 40, 136, 1907 nr 59, 1908 nr 96, 127, 1909 nr 255, 256, 270, 1910 nr 217, 1911 nr 10, 1913 nr 111, 1915 nr 184, 1917 nr 166; 1918 nr 50;; „Dzien. Kuj.” 1900 nr 71; „Gazeta Polska” (Kościan) 1907 nr 59 z 13 III; „Kupiec” 1912 nr 17, s. 848 (fot.); „Kurier Pozn.” 1892 nr 19, 68, 300, 1893 nr 128, 171, 172, 189, 213, 1895 nr 120, 249, 1896 nr 39, 87, 1897 nr 150, 288, 1898 nr 69, 235, 236 1900 nr 76, 84, 334, 1903 nr 255, 1932 nr 546; „Mies. Kośc. Arch. Gn. i Pozn.” 1932, s. 117, 1933, s. 18 (nekrolog); „Orędownik” 1900 nr 11 z 16 I 1900; „Poradnik dla spółek” 1911 nr 7 z 1 VII; „Postęp” 1906 nr 136 z 14 VI; „Praca” 1903 nr 46, 1906 nr 50 z 16 XII; „Robotnik” 1910 nr 9; Roczn. Kółek Roln.-Włośc. R. XXIV: 1896-XXVII: 1901 (Wyrzysk), R. XXXII: s. 35, 38, R. XL: 1914 s. 231 (Spis członków kółka rolniczego w Poniecu); „Spr. Zw. Sółek Zarob. i Gosp” 1901-1916 (Poniec, Wyrzysk); „Wiarus Polski” 1984 nr 77, 1905 nr 185; „Wielkopolanin” 1905 z 7 V 1905; – AAP KA KA 3968, KA 12571 (personalia); APP NP. 6150, s. 44; NP. 6153 s. 22; NP. 6243, s. 133; PP 2754, s. 162-163, poz. 12, PP 3424 (całateczka), TNP 23, s. 176; Landr. Posen West 168a, s. 853, 168c, s. 317. Robert Czub, Powstanie wielkopolskie na ziemi gostyńskiej (internet).

Bogumił Wojcieszak

Smodlibowski Antoni (1901-1988), powstaniec wielkopolski, ppłk (mjr służby stałej). Ur. się 1 stycznia 1901 r. w Gnieźnie w rodzinie Franciszka i Kazimiery z Małeckich. Będąc uczniem

gnieźnieńskiej III klasy gimnazjum rozpoczął działalność w Towarzystwie Tomasza Zana. Po relegowaniu z powodu posiadania broni palnej w 1915 r. został uczniem Liceum Rolniczego w Szamotułach. Stworzył tam komórkę organizacyjną TTZ. W 1918 r. w Gnieźnie ochotniczo wstąpił do oddziału Powstania Wielkopolskiego i wziął udział w oswojeniu Gniezna (28 grudnia 1918 r.) i w bitwie pod Zdziechową 1918 r. (29 – 31 grudnia t. r.). Następnie nałożył barwy 3 p. uł., później przemianowanego na 17 p. uł. Wlkp., gdzie jego ojciec pełnił tam funkcję płatnika pułku. W jego szeregach walczył w wojnie polsko – rosyjskiej dochodząc do Kijowa. W czasie walk odwrotowych dostał się do niewoli, z której uciekł i drogą przez Lwów dołączył do pułku stojącego w Gnieźnie. Awansowany na wachmistrza w 1920 r. otrzymał skierowanie do szwadronu kawalerii Szkoły Podchorążych w Warszawie., a następnie wraz z grupą do Grudziądza. Jako jej absolwent w stopniu ppor. otrzymał przydział do 26 p. uł. Wlkp. W 1921 r. zaliczył roczną szkołę gimnastyczną i sportu przy UP. Wtedy też studiował medycynę. Do zmiany planów zmusiło przeniesienie na kresy wschodnie do Horodziei, a następnie do Centrum Wyszkozenia Kawalerii w Grudziądzu, gdzie pełnił funkcję instruktora. Od 1926 r. w 14 p uł. Jazłowieckich. Tam też kolejno pełnił funkcje d-cy plutonu, d-cy szwadronu, d-cy szwadronu

Antoni
Smodlibowski

karabinów maszynowych i adiutanta pułku. We Lwowie zdał maturę w Gimnazjum Humanistycznym oraz uzyskał tytuł magistra praw na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza. Odczytał także kurs dowódców szwadronów w CWK w Grudziądzu, ośmiomiesięczny kurs przy Oddziale II. W 1937 r. przeniesiony został do Wydziału Studiów Sztabu Głównego w Warszawie. Rok później rozpoczął karierę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Wybuch wojny we wrześniu 1939 r. zastał go na stanowisku kierownika placówki w Konsulacie Generalnym w Lipsku. Drogą przez Danię i Anglię dołączył do Sztabu Naczelnego Wodza w Paryżu. W październiku 1939 r. przydzielony do Oddziału II w Budapeszcie, gdzie organizował ewakuację żołnierzy polskich do Francji. Poszukiwany przez Gestapo, skierowany do Aten jako zastępca szefa ekspozytury „dwójki” (do 25 IV 1941 r.). Następnie po zajęciu Grecji przez Niemców przedostał się na Środkowy Wschód, gdzie 8 VII 1941 r. został d-cą szwadronu Pułku Ułanów Karpackich. Brał udział w obronie Tobruku (25 VIII – 18 XII 1941 r.). Następnie zaliczył kurs broni pancernej i staż w Pułku Dragonów Królewskich (1-14 III 1942 r.). Później objął d-two klasy kawalerii w Szkole Podchorążych w Bejt Jirji w Palestynie. Z kolei od 30 XI 1942 do 6 IV 1943 r. odkomenderowany do angielskiej szkoły Sztabu Środkowego Wschodu. Po powrocie do oddziału mianowano go zastępcą d-cy pułku (27 VIII 1943 r.). We Włoszech 8 V 1944 r. przeniesiony został na podobne stanowisko do 1 p. uł. Krechowieckich. W 1944 r. gen. dyw. Władysław Anders powierzył mu formowanie 10 Pułku Huzarów, którego został d-cą (formalnie od 2 XII 1944 r.). Po rozformowaniu Pułku wstąpił 9 IX 1946 r. do Polskiego Korpusu

Przysposobienia i Rozmieszczenia. Osiedlił się w Londynie, a w 1951 r. podjął decyzję o emigracji do Kanady. Wraz z rodziną mieszkał w Montrealu pracując przez dwadzieścia lat jako kreślarz w fabryce samolotów Canadair. Tam też działał społecznie m. in. w Stowarzyszeniu Polskich Kombatantów, ZHP, Związku Kawalerii i Artylerii Konnej, Kongresie Polonii Kanadyjskiej, Związku Ziem Zachodnich. Jako emeryt w 1979 r. przeprowadził się do Knowlton w prowincji Quebec. Zm. 3 IV 1988 r. w Knowlton. W 1930 r. ożenił się z Ireną Stefanowicz., córką Kajetana i Sabiny z Walczyńskich, z którą miał dwie córki: Marię Antoninę (nr. 22 VIII 1933) oraz Annę (ur. 28 IX 1947). Odznaczony do 1939 r.: Krzyżem Walecznych 3x, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem za Długoletnią Służbę; a w latach 1939 -1947: VM 5 kl., Krzyżem Walecznych 2 x, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino, Medalem Wojska za Wojnę 1939-1945, włoskim Croce Al Valore Militare oraz brytyjskimi: Military Cross, The Africa Star, The Italy Star, The 1939-45 Star, The War Medal. W kwietniu 1944 r. mjr Antoni Smodlibowski opracował projekt monogramu, proporczyka oraz pozostałych oznak nakładanych na mundur przez jego żołnierzy. Ponadto zaprojektował oznakę specjalną na берет huzarski – tzw. pętla „treflowa”. Projekt nawiązywał do „węzłów” charakterystycznych dla dawnych szamerowanych ubiorów huzarskich, z drugiej strony do tradycji munduru Wojsk Wielkopolskich z lat 1918 – 1919.

IPMS w Londynie, zbiory Kola Krechowiaków, spis imienny oficerów 1 Puł-

ku Ułanów Krechowieckich; IPMS w Londynie, A. XI 48/5, 10 Pułk Huzarów. Podręczna Ewidencja Oficerów; W. Romańczuk, Antoni Smodlibowski Ppłk. Magister Praw, (w:) Huzar, tom II, nr 3, s. 45-48; Marek Wroński, Ostatni Huzarzy. Monografia 10. Pułku Huzarów (1944-1947), Londyn – Tarnowskie Góry 1997, s. 174-175; Szlakiem Ułanów Chrobrego. Zarys historii 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich im. Króla Bolesława Chrobrego. Pod redakcją Stanisława Zakrzewskiego i Zygmunta Godynia. Londyn 1973, s. 50; A. Suchcitz, Dzieje 1 Pułku Ułanów Krechowieckich 1941-1947. Londyn 2002, s. 172, 202, 293m 297m 219, 244, 251; Dzieje Ułanów Jazłowieckich. Praca zbiorowa. Londyn 1988, s. 80, 91, 132, 209, 283, 328, 390, fot, 94, 227.

Zdzisław Kościński

Sobkowiak Stanisław (1902-1978), urodził się 20 kwietnia 1902 roku w Środzie. Był synem Wojciecha i Weroniki z domu Kujawa. Szkołę powszechną ukończył w Środzie, a później mieszkał z rodzicami. W chwili wybuchu Powstania Wielkopolskiego jako powstaniec pracował u piekarza (był zweryfikowany przed 1939 roku, jako Powstaniec Wielkopolski i ujęty w ewidencji Biura Historycznego DOK-VII w Poznaniu pod nr 12240 – zaświadczenie CAW). Dnia 10 lutego 1919 roku wstąpił jako ochotnik

Stanisław
Sobkowiak

do IV Kompanii Średzkiej i brał udział we wszystkich walkach tej Kompanii na froncie zachodnim do zakończenia Powstania. Następnie był żołnierzem 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich, później od lipca 1920 roku – 56 pp. Po zwolnieniu z wojska w dniu 20 listopada 1920 roku wrócił do domu i podjął naukę w zawodzie murarza w zakładzie Telesfora Schmidta. Egzamin czeladniczy złożył w marcu 1930 roku i w wyuczonym zawodzie pracował do wybuchu wojny. Po wkroczeniu Niemców do Środy poniósł konsekwencje uczestnictwa w Powstaniu. Został aresztowany wraz z żoną i synami i umieszczony w obozie przejściowym, który Niemcy zorganizowali w szkole podstawowej w Środzie dla przesiedleńców przewidywanych do wywiezienia do Generalnej Guberni. W dniu 8 grudnia 1939 roku zostali wywiezieni do Parysowa pow. Garwolin i przydzieleni do rodziny Kupś. Udało mu się uniknąć rozdzielenia z rodziną. Całą wojnę pracował w majątku rolnym jako murarz. Bezpośrednio po wyzwoleniu Warszawy, tuż za frontem, wraz z najstarszym synem Kazimierzem wybrał się rowerem na powrót do Środy, aby sprawdzić czy stoi wybudowany przed wojną jego dom. Następnie wrócił do Parysowa i sprowadził stamtąd swoją rodzinę. Od maja 1945 roku zaczął pracować w Przedsiębiorstwie Budownictwa Rolniczego w Środzie jako murarz, a potem kierownik robót. Pracował tam aż do emerytury. Odznaczony został Krzyżem Za Waleczność Rady Ludowej m. Poznania. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Kawalerskim. Rada Państwa uchwałą z dnia 13 maja 1974 roku Za udział w Powstaniu Wielkopolskim mianowała go na stopień podporucznika Wojska Polskiego. Stanisław

Sobkowiak ożenił się 2 lutego 1926 roku z Józefą Kosińską. Z tego związku małżeńskiego urodziło się trzech synów: Kazimierz (1927–1978), Marian (1931 – 2010) i Ryszard (ur. 1941). Stanisław Sobkowiak zmarł 1 marca 1978 roku w Środzie Wlkp. i jest pochowany na cmentarzu parafialnym w XII kwaterze. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Na podstawie dokumentów archiwalnych Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie oraz dokumentów i pamiątek rodzinnych.

Ryszard Sobkowiak

Sroczyński Stanisław (1899-1962), urodził się 20 października 1899 r. w Środzie jako syn Wojciecha i Michaliny. Z zawodu był kupcem. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim jako ochotnik. Walczył w 3 kompanii średzkiej, która brała udział w walkach pod Kcynią, Osiekiem i Nakłem. W wieku 34 lat ożenił się z Elżbietą z d. Rogala, z którą miał troje dzieci: Wojciecha, Chierona i Joannę. W czasie II wojny światowej w 1940 r. został wywieziony wraz z rodziną do obozu w Łodzi i następnie przeniesiony do obozu w Konstantynowie Łódzkim, gdzie w maju 1942 r. zmarł jego syn Wojciech. W marcu 1942 r. został rozdzielony z rodziną i wywieziony na roboty przymusowe do Nancy we Francji, a jego żona w czerwcu 1942 r. z dwójką dzieci na roboty w gospodarstwie rolnym do Niemiec. Do Środy wrócił późną jesienią 1945 r. Po powrocie do kraju prowadził działalność handlową. Zmarł w Środzie 23 marca 1962

r. i pochowany został w Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918/1919 odsłoniętej w 2005 r. na Kwaterze Powstańców na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. Odznaczony był Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Opracowano na podstawie pamiątek rodzinnych.

Mikołaj Bachorz

Staniszewski Roman (1871-?), urodził się 12 stycznia 1871 r. w Szubinie w rodzinie Franciszka i Marcjanny z domu Jeschke. W 1911 r. za wypowiedziane głośno słowa „Jeszcze Polska nie zginęła” został ukarany przez sąd w Szubinie trzydniowym aresztem. Z chwilą wybuchu I wojny światowej został powołany na front. Gdy dowiedział się o wybuchu powstania w Poznaniu, razem z innymi mieszkańcami Szubina pod komendą Walentego Dypczyńskiego wziął udział w rozbrajaniu wojska niemieckiego w Szubinie 2.01.1919 r., m. in. stał z Józefem Ceranowskim na posterunku na drodze wylotowej z Szubina w kierunku Bydgoszczy. Po opanowaniu Szubina przez Niemców rozpoczęły się aresztowania wśród Polaków. Roman Staniszewski wraz z Kazimierzem Eblem, Hieronimem Alwinem, Walentym Dypczyńskim, dr. Ludwikiem Podkomorskim, Kazimierzem Rózkowskim, Franciszkiem Ciesielskim, braćmi Sobota, Janem Thielmannem, Hieronimem Lisieckim i Józefem Cyranowskim zbiegł do Zalesia. Po powrocie wstąpił w szeregi powstańczego wojska. Służył w kompanii szubińskiej pod dowództwem Jana Piaseckiego. Brał udział

w walkach na froncie północnym, m. in. pod Szubinem i Rynarzewem. Brał udział w pogrzebach powstańców poległych na tym terenie, a chowanych w Szubinie. Za udział w powstaniu otrzymał Krzyż Powstańca Broni. Pracował jako robotnik. Był członkiem szubińskiego koła Towarzystwa Powstańców i Wojaków. 4.01.1933 r. wstąpił w szeregi szubińskiego koła Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914-1919. Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości odrzucił jego kandydaturę do odznaczenia Medalem Niepodległości. Nie bez znaczenia zapewne była adnotacja na wniosku, że był sądownie karany w latach 30. Jedną z przyczyn odrzucenia kandydatury był brak pracy niepodległościowej Staniszewskiego. Sprzeciw na wniosku wyraził także wojewoda poznański w adnotacji z 23.10.1933 r. Po wojnie pracował jako robotnik.

Legitymacja Towarzystwa Powstańców i Wojaków na nazwisko Roman Staniszewski; Legitymacja Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914-1919 na nazwisko Roman Staniszewski; Kwestionariusz Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w CAW Warszawa.

Kamila Czechowska

Stein Cezary (1893-1949), kapral rez., powstaniec wielkopolski w kompanii wrzesińskiej, drukarz. Urodził się 26 lipca 1893 r. w Witowie (pow. gnieźnieński) w rodzinie Edwarda, cukiernika, i Franciszki z domu Pepel. W wieku sześciu lat stracił ojca, a osiem lat później matkę. Ukończył siedmioklasową szkołę powszechną w Witkowie, a następnie wyuczył się zawodu zecera (zdał egzamin w Bydgoszczy w 1911 r.). Pracował jako zecer w Biskupicach, Olsztynie,

Wrześni i Inowrocławiu aż do wybuchu I wojny światowej. Zmobilizowany do armii niemieckiej w 1914 r., po paromiesięcznych ćwiczeniach wysłany został na front wschodni. W listopadzie 1918 r. wstąpił ochotniczo do tworzącej się we Wrześni Straży Obywatelskiej, na bazie której sformowana została 1 wrzesińska kompania piechoty (dowódca st. sierż. Jan Bartkowiak). W jej ramach walczył w powstaniu wielkopolskim na froncie północnym. Od 28 grudnia 1918 r. 1 kompania wrzesińska wchodziła w skład Wrzesińskiego Batalionu Powstańczego, a od 19 kwietnia 1919 r. – 4 pułku strzelców wielkopolskich (w styczniu 1920 r. przemianowanego na 58 pp). Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, awansując do stopnia kaprała. Po demobilizacji podjął pracę jako zecer w Zakładach Graficznych Drukarni i Księgarni św. Wojciecha (DiKśwW) w Poznaniu, jednej z najbardziej zasłużonych dla krzewienia kultury polskiej w zaborze pruskim instytucji, będącej własnością arcybiskupstwa poznańskiego. Dzięki stałemu doskonaleniu w zawodzie od 1923 r. pracował jako linotypista, a w 1929 r. został oddziałowym zecerni. W roku następnym mianowano go dyrektorem technicznym drukarni i na tym stanowisku pracował do wybuchu II wojny światowej. Już w początkach okupacji niemieckiej, jesienią 1939 r., cały majątek spółki DiKśwW został zagrabiony przez okupanta, stając się podsta-

Cezary
Stein

wą firmy Gauverlag-Concordia. Stein został tam zatrudniony w dziale kalkulacji przemysłowej. Na początku lutego 1945 r. wraz z kilkunastoma pracownikami drukarni i synem Alfredem uratował drukarnię przy ul. Wawrzyniaka przed spalaniem. 9 lutego 1945 r., podczas zebrania załogi, został wybrany dyrektorem Zakładów Graficznych DiK-śW, które znalazły się pod tymczasowym zarządem państwowym (przemianowane na Państwowe Poznańskiego Zakłady Graficzne Okręg Północ, nigdy nie zostały zwrócone właścicielowi, a w 1950 r. zostały formalnie upaństwowione). Przyczynił się do uruchomienia i rozbudowania drukarni, za co w 1946 r. został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, a w 1948 r. – Złotym Krzyżem Zasługi. 16 października 1948 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu pod zarzutem prowadzenia szeptanej propagandy antypaństwowej i antyradzieckiej, pełnienia roli „agentury reakcyjnego kleru” oraz działania na szkodę ludowego państwa przez sabotaż gospodarczy, nadużycia i utrudnianie upaństwowienia drukarni. Poddany został brutalnemu śledztwu, w trakcie którego został najprawdopodobniej zamordowany 26 marca 1949 r. (oficjalna wersja mówiła o samobójstwie). Przed wojną bezpartyjny, od 1945 r. był członkiem Stronnictwa Pracy. W latach 1919-1930 należał do Związku Zawodowego Drukarzy. Wspierał katolicką organizację dobroczynną Stowarzyszenie Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Jako dyrektor Zakładów Graficznych utworzył specjalny fundusz z zysków drukarni, z którego środki przekazywane były na ważne cele społeczne, np. PCK, harcerstwo, odbudowę ze zniszczeń wojennych m. in. zabytko-

wych budynków kościelnych. Żonaty ze Stanisławą Zofią Koszczyńską (21 IV 1893-18 XII 1971) miał syna Alfreda (26 II 1924 – 17 IX 2006). Pochowany na cmentarzu przy ul. Nowina w Poznaniu.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu, Po 75/2806 t. 1, t. 3. „Jar 68”; Wrzesnia i powiat wrzesiński w okresie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 r. (Przyczynki), Wrzesnia 1968 r., mps.; A. Pietrowicz, Działania Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu przeciwko Drukarni św. Wojciecha – śledztwo i proces dyrekcji (1948-1950) (w:) Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945-1956, red. A. Łuczak, A. Pietrowicz, Poznań 2008, s. 173-198; Informacje Hanny Lisiak-Góźdz (rodzinne).

Aleksandra Pietrowicz

Strehl Leon Kazimierz, ps. Feliks (1891-1960), uczestnik I i II wojny światowej oraz powstań: wielkopolskiego, III śląskiego i warszawskiego, pułkownik lekarz Wojska Polskiego i Armii Krajowej. Urodził się 6 sierpnia 1891 roku w Czernicach, w pow. człuchowskim. Był synem Władysława i Kazimiery z Czarlińskich. Studiował medycynę w Monachium, Berlinie i Lipsku, ale uzyskał dyplom na Uniwersytecie Warszawskim w 1919. W czasie I wojny

Leon Kazimierz
Strehl

światowej został wcielony do Armii Cesarstwa Niemieckiego, w charakterze podlekarza. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim jako lekarz 11 Pułku Strzelców Wielkopolskich. Po uzyskaniu dyplomu wstąpił do Wojska Polskiego do służby sanitarnej. Brał udział w III powstaniu śląskim na odcinku Kluczbork. Za swój udział został oznaczony Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych, również został awansowany do stopnia majora. W 1923 roku uzyskał doktoraty z nauk medycznych na Uniwersytecie Warszawskim. W latach 1923-1928 pełnił służbę w Szefostwie Sanitarnym Okręgu Korpusu Nr VII w Poznaniu, pozostając na ewidencji VII Batalionu Sanitarnego. Następnie wykonywał praktykę lekarską w 7 Szpitalu Szeregowym w Poznaniu. W 1934 był szefem sanitarnym Okręgu Korpusu Nr VIII w Toruniu, a wkrótce przed początkiem II wojny światowej był szefem sanitarnym Okręgu Korpusu Nr I w Warszawie. 7 września 1939 został powołany na Szefa Sanitarnego *Armii Warszawa*. 28 września 1939 wraz z generałem Kutrzebą i prezydentem miasta Starzyńskim wszedł w skład delegacji, która prowadziła rokowania z Niemcami w sprawie kapitulacji Warszawy. W kwietniu 1940 Polski Wojskowy Okręgowy Szpital nr 5 – Szpital Ujazdowski (w Warszawie) otrzymał status Szpitala Miejskiego, a jego dyrektorem został płk dr Leon Strehl. W marcu 1944 r. mianowano go na funkcję szefa sanitarnego Komendy Głównej AK. W czasie powstania warszawskiego działał głównie na terenie śródmieścia. Organizował ewakuację Szpitala Maltańskiego z ul. Senatorskiej. Brał udział w rokowaniach kapitulacyjnych, starając się o jak najlepsze warunki dla ewakuacji rannych. Sam pojechał drugim transportem

do obozu Stalag IVB/Z Zeithain w Saksonii, wioząc całe instalacje sali operacyjnej i zapasy materiałów medycznych. W Zeithain był polskim dowódcą. Po oswobodzeniu obozu przez wojska sowieckie, dalej prowadził szpital jako oddział Szpitala Leontiewa. Rannych i chorych przewieziono stopniowo do szpitali w Polsce. Po powrocie do Polski w sierpniu 1945 roku, Polski Czerwony Krzyż powierzył mu dyrekcję Szpitala PCK. 18 marca 1946 roku na moc rozkazu Ministerstwo Obrony Narodowej powrócił do służby czynnej na stanowisku szefa lecznictwa Służby Zdrowia MON. W wieku 60 lat odszedł na stan spoczynku, ale dalej służył swoimi radami w Zarządzie Głównym PCK. Zmarł 1 września 1960 i jest pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie (kwatery B II 28 rz. 9 m. 5). Awanse: 3 maja 1922 roku zweryfikowany na stopień majora, ze starszeństwem 1 czerwca 1919 roku i 145 lokatą w korpusie oficerów sanitarnych; 23 stycznia 1928 roku na podpułkownika ze starszeństwem 1 stycznia 1928 roku i 12 lokatą w korpusie oficerów sanitarnych, w grupie lekarzy; 27 czerwca 1935 roku na stopień pułkownika ze starszeństwem 1 stycznia 1935 roku i 2 lokatą w korpusie oficerów sanitarnych, w grupie lekarzy. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Wojennego *Virtuti Militari*; Krzyż Niepodległości (1934, w miejsce uprzednio nadanego Medalu Niepodległości), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Walecznych, Złoty Krzyż Zasługi. W Śródmieściu Warszawy, w rejonie ulic Jazdów, Johna Lennona i al. Armii Ludowej, znajduje się Skwer płk. dr. Leona Strehla z kamieniem pamiątkowym.

Enc. powstań śląskich; Kawalerowie

Virtuti Militari, s. 350; Kawalerowie *Virtuti Militari*. Wykazy;; Paluszkievicz N., Szews J., *Słownik biograficzny członków tajnych towarzystw gimnazjalnych w Wielkim Księstwie Poznańskim 1850–1918*, Poznań 2000 s. 188–9; *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*, Warszawa 1997 II z. 1 (fot., bibliogr.); *Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich 1918–1919*, Poznań 2002 (fot., bibliogr.); *Toruński słownik biograficzny*, Toruń 2004 IV (fot., bibliogr.); – Bayer S., *Plk dr med. Leon Strehl*, „*Przegl. Lek.*” 1976 nr 1 s. 237–8; tenże, *Służba zdrowia Warszawy w walce z okupantem 1939–1945*, Warszawa 1985; Bielecki E., *W zasięgu „Past-y”*, Warszawa 1994; Czubiński A., Grot Z., Miśkiewicz B., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919*, Warszawa–Poznań 1988; Dunin-Wąsowicz K., *Warszawa w latach 1939–1945*, Warszawa 1984 s. 333–4; Felchner A., *Służba zdrowia Wojska Polskiego (od jesieni 1918 r. do mobilizacji w 1939 r.)*, Łódź–Warszawa 1990 II 415–16; Grot L., Pawłowski L., Pirko M., *Wielkopolska w walce o niepodległość 1918–1919. Wojskowe i polityczne aspekty powstania wielkopolskiego*, Warszawa 1968 s. 60–1; *Żołnierz Wolności*, wyd. 14.12.1980 – biografia dr Strehla; Stanisław Konopka, *Rocznik Lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1936 rok*, *Biuro Propagandy Polskiej Medycyny przy Naczelnej Izbie Lekarskiej*, Warszawa 1936; Andrzej Danysz, *Służba sanitarna w powstaniu warszawskim*. (w:) *Medycyna. Dydaktyka. Wychowanie. Akademia Medyczna w Warszawie*, październik 2004, s. 14–17; *informacje córki Kazimiery Strehl-Drozdowskiej; Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego – Powstanie Warszawskie i medycyna*, wydanie II, Warszawa 2003; Ja-

nicki K., *Struktura i organizacja wojskowej służby zdrowia w Poznaniu w okresie międzywojennym*, „*Kron. M. Poznania*” 2005 nr 1 s. 262, 266; Karwat J., *Od idei do czynu. Myśl i organizacje niepodległościowe w Poznańskim w latach 1887–1919*, Poznań 2002, s. 10, 261–9; tenże, *Polskie Drużyny Strzeleckie na ziemiach polskich zaboru pruskiego*, *Studia i Mater. do Hist. Wojsk.*, t. 39: 1998 s. 155–63; Lisowski W., *Ludzie zasługi niepospolitej*, Warszawa 1983 s. 451–63; tenże, *Pułkownik doktor Leon Strehl (1891–1960) – wzór lekarza wojskowego*, *Lekarz Wojsk.*, R. 1978 nr 9/10 s. 595–603; tenże, *Wojskowa służba zdrowia w Powstaniu Wielkopolskim (1918–1919)*, tamże R. 1987 nr 3–4 s. 249; Maciejewska-Rucińska M., *Szpital Maltański. Wojskowy Szpital AK*, Warszawa 1992, s. 21, 23–5; Matusak P., *Wywiad Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej 1939–1945*, Warszawa 2002; *80 lat wyższego szkolnictwa medycznego w Wojsku Polskim 1922–2002*, Łódź 2002 s. 24, 26 (fot.); Śreniawa-Szypioński R., *Służba sanitarna w Powstaniu*, (w:) *Powstanie Warszawskie. 1 sierpnia – 2 października 1944. Służby w walce*, Red. tenże, W. 1994 (fot.); *Veritate et scientia. Księga pamiątkowa w 125-lecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Red. A. Gąsiorowski, Warszawa–Poznań 1982 s. 232; *Warszawa we wrześniu 1939 r. Obrona i życie codzienne*, red. C. Grzelak, Warszawa 2004; *Wielkopolska a powstanie śląskie 1919–1921. Materiały z III ogólnopolskiego seminarium historyków powstania wielkopolskiego*, red. B. Polak, *Leszno* 1977 s. 78; *Wojskowe aspekty Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, red. B. Woszczyński, Poznań 1985 s. 13; *Wojtkowiak S., Lancet i karabin. Dzieje szkolnictwa medycznego w wojsku pol-*

skim, Warszawa 1973; *ZET w walce o niepodległość i budowę państwa*, Red. T. Nowacki, Warszawa 1996 s. 128; – *AK w dokumentach, I-II; Exodus Warszawy. Ludzie i miasto po powstaniu, Pamiętniki i relacje*, Warszawa 1993 II; *Rocznik lekarski RP na r. 1933/4, 1936, 1938, 1948, W.*; *Rocznik oficerski, Warszawa 1923, 1924, 1928, 1932*; *Rommel J., Za honor i Ojczyznę, Warszawa 1958 s. 378, 398*; *Sadowski C., Pamiętnik doktora Skiby, Warszawa 1990*; *Szaniec Asklepiosa. Wspomnienia żołnierzy, pielęgniarek i opiekunek społecznych Szpitala Ujazdowskiego 1939–1944, oprac. H. Odrowąż Szukiewicz, Warszawa 1990 s. 17, 21, 29, 80, 163, 187, 212, 223, 230, 232, 234–5, 245, 250*; *Zdrowie R. 1960, nr 10*; *Życie Warszawy, R. 1960, nr 211, 212 (nekrologi)*; *Biblioteka Raczyńskich: rkp. 2706 (relacja Strehal)*; *CAW: Akta personalne dra Strehla, sygn. 2377/5/53, WBH t. 163 b, Tajny skauting i Zarzewie–Berlin*; *Andrzej Krzysztof Kunert: Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1945 T. 2, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1987, s. 167–168*; *Kunert A., Polski Słownik Biograficzny, R. 2006–2007, T. XLIV*; *Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.*

Eligiusz Tomkowiak

Struta Piotr (1878–1963), urodził się 15 czerwca 1878 roku w Budzynie pow. Chodzież. Jego rodzicami byli Antoni Struta i Anna Zalewska. Budzyna pow. Chodzież. Miał starszego brata Józefa (1874–1948). Ukończył szkołę powszechną. Odbił obowiązkową służbę w armii pruskiej. Zawarł związek małżeński z Wiktoria Kurzawa i mieli dziecięcio dzieci – pięciu synów i cztery

córki. Pierwszy syn – Jan (1900–1988) urodził się w Dziewokluczu, a syn Franciszek (1903–1968) przyszedł na świat już w Czesławicach pow. Wągrowiec, gdzie Piotr zamieszkał z rodziną. Potem zamieszkał w Margoninie. Kolejni jego synowie to Marcin, Wincenty i Józef, oraz córki Magdalena zamężna Buchwald, Stanisława zamężna Wikariusz, Helena, Zofia zamężna Kubicz. W 1918 roku został wybrany Posłem do Polskiego Sejmu Dzielnicowego, jako jeden z czterech posłów z powiatu chodzieskiego. 6 stycznia 1919 r. zgłosił się jako ochotnik i brał czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim. Już w dniu 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w walce o Margonin, następnie 8 stycznia 1919 r. brał udział w walce pod Chodzieżą oraz 11 i 15 stycznia 1919 r. w bitwach pod Szamocinem. Po powstaniu pracował w melioracji w okolicach Kcyni i Żnina. Podobnie w czasie okupacji zatrudniony był w melioracji. Po wyzwoleniu pracował w Spółdzielni Produkcyjnej w Margoninie. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (6 grudnia 1957). Zmarł w wieku 85 lat w Margoninie i został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym. Żona zmarła 10 lat później w wieku 95 lat. Powstaniu Wielkopolskim brali udział dwaj jego synowie Jan i Franciszek, brat Józef i bratanek Jan i mąż córki brata Franciszek Pacholczak.

Piotr
Struta

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Budzyń; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników Powstania Wielkopolskiego 1918-1919 pod redakcją Bogusława Polaka, T. II, T. X i T. XII; informacje rodzinne wnuka Henryka Struty.

Ewa Kabat

Szczerbal Antoni (1891-1981), urodził się 4 grudnia 1891r. w Gniewowie w ówczesnym powiecie śmigielskim. Był ostatnim dzieckiem wśród 10-osobowego rodzeństwa. Gdy miał 7 lat, rozpoczął naukę w szkole w Wonieściu pod Śmigłem. Były to czasy zaboru pruskiego, dlatego w ramach ogólnej germanizacji w szkole uczono tylko w języku niemieckim. A to, że mówił i czytał oraz pisał po polsku, było zasługą patriotycznych rodziców, którzy w domu krzewili polskość i uczyli polskości. Gdy dorósł 15 lat wyjechał na roboty do Niemiec. Rozpoczął w koksowni, a po 2 latach dostał się do kopalni węgla „Cache West Tade”, gdzie prowadził konia ciągnącego po szynach wagoniki z węglem. W roku 1912 został zaciągnięty do czynnej służby w wojsku niemieckim. Gdy w roku 1914 wybuchła I wojna światowa walczył na froncie zachodnim. W 1916 r. w bitwie pod Verdun został ciężko ranny w lewą nogę. Leżał w szpitalu wojskowym we Frankfurcie, skąd po 2 latach

Antoni
Szczerbal

wrócił do stron rodzinnych. Gdy wybuchło Powstanie Wielkopolskie, ochotniczo wstąpił w szeregi powstańcze. Walczył w okolicach Wolsztyna, Leszna, Kościana, Jezierzyc Kościelnych i Gołanic. Po powrocie z powstania osiadł na stałe w Zaborówcu, prowadząc rodzinne gospodarstwo. Gdy z połową robotą wnet się uporał, to wystarczało mu jeszcze czasu na furmanienie przy wywoźce drewna z włoszakowickich borów. W 1976 r. został odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, a rok później Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Brennie. Żonaty z Weroniką Czternastą miał pięcioro dzieci: Alojzego, Bolesława, Annę, Felicję i Jana.

Informacja wnuka Mirosława Szczerbala ucznia klasy VI z wywiadu przeprowadzonego w roku 1974 oraz materiały własne.

Kazimierz Wolniczak

Szweda Antoni (1894-1982), powstaniec wlkp., górnik w kopalni węgla i soli. Urodził się 16 stycznia 1894 r. w Karnówku, pow. Wyrzysk, w rodzinie Szczepana i Michaliny z Czyżaków Szwedów. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Juncewie pow. Żnin od 1900 r. do 1908 r. Po jej ukończeniu pracował na kolei do 1919 r. a następnie wyjechał do pracy w kopalni węgla w Niemczech, do Westfalii, do miasta Bochum. Stąd 10 września 1914 r. został powołany do służby w armii niemieckiej. Brał udział w I wojnie światowej na frontach: zachodnim, wschodnim i południowym. Był dwukrotnie ranny. W grudniu 1915 r. zawarł związek małżeński z Franciszką

Józwiak, zamieszkała w pow. Bochum w Niemczech. Po wybuchu w listopadzie 1918 r. rewolucji w Niemczech, został zdemobilizowany i wrócił do rodziców mieszkających w Juncewie. Na wiadomość o Powstaniu Wielkopolskim – 28 grudnia 1918 r. zgłosił się ochotniczo do oddziału powstańczego w Damasławku – kompanii juncewskiej pod dowództwem Stefana Kubiaka. Po opanowaniu przez powstańców Damasławka, z kompanią juncewską, w zgrupowaniu kpt. Jana Tomaszewskiego walczył na froncie północnym, na linii: Żnin – Szubin – Rynarzewo. Uczestniczył w powstaniu do 28 lutego 1919 r., z którego wraca do Juncewa. W dniu 1 maja 1919 r. podjął pracę na poczcie w Damasławku. W lipcu 1920 r. zgłosił się na kurs żandarmerii wojskowej w Poznaniu. Zwolniony w 1921 r. powrócił do Juncewa, do którego w międzyczasie przyjechała z Niemiec jego żona. W tym samym roku podjął pracę w kopalni soli w Wapnie. Z powodu choroby zawodowej przeszedł w styczniu 1945 r. na rentę (500 zł miesięcznie). Zamieszkał w Juncewie, gdzie otrzymał od rodziców dom mieszkalny oraz 1,99 ha. ziemi. Był członkiem zwyczajnym ZBoWiD-u od 2 kwietnia 1958 r. Za czynny udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 odznaczony przez Radę Państwa w 1959 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Zmarł w Juncewie 4 maja 1982 r., w wieku 88 lat.

Szweda: Życiorys, Juncewo 6 października 1963 r., BK 12161/1-2; USC Janowiec Wlkp., akt zgonu nr 33/1982 A. Szwedy

Damian Zieliński

Szymańska Jadwiga (1893-1981), urodziła się 11 października 1893 r. w Barcinie. Rodzice Jan i Konstancja z domu Staniszevska. Ukończyła w 1907 r. szkołę powszechną w Krotoszynie koło Barcina. Brała udział w strajku szkolnym 1906-1907. Po ukończeniu nauki mieszkała z rodzicami. W 1917 r. odbyła trzymiesięczny kurs pielęgniarstwa. Z chwilą wybuchu powstania wspierała jego działania, była pielęgniarką w szeregach kompanii barcińskiej. Dowódcami byli Leonard Krukowski i Wawrzyn Mazany. Z kompanią barcińską przeszła szlak bojowy. Opatrywała rannych m. in. w walkach pod Łabiszynem, Jeżewem, Antoniewem i Rudami. Dostarczała także żywność walczącym powstańcom. Została zweryfikowana jako powstaniec wielkopolski i ujęta w ewidencji Biura Historycznego DOK VII w Poznaniu pod nr 11153. W okresie międzywojennym należała do Związku Powstańców Wielkopolskich. W 1927 r. wyszła za mąż za Stanisława Szymańskiego. Małżonkowie doczekali się syna i od 1928 r. mieszkali w Bydgoszczy. Od 1938 r. pracowała w zakładach graficznych w Bydgoszczy. W czasie II wojny światowej pracowała na utrzymanie siebie i syna, gdyż mąż Stanisław przebywał na pracach przymusowych. Po powrocie męża z obozu pozostawała na jego utrzymaniu. Awansowana na stopień podporucznika 11.11.1972 r. Otrzymała dyplom uznania jako weteran powstania wydany przez Zarząd Główny Związku Weteranów Powstań Narodowych 1914-1919 nr 11153. Uchwałą Rady Państwa nr 01.17-0.19 z dnia 17.01.1958 r. odznaczona Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski nr 385-76-163 nadanym 7.04.1976 r. Zmarła 15.08.1981 r.

Życiorys Jadwigi Szymańskiej, Archiwum ZO ZKRP w Bydgoszczy – obecnie w CAW; Szadłowska S., Bokwa Z., Kaczmarek T., Udział mieszkańców Barcina i okolic w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919, Barcin 2009; Musiała Alicja, Życiorys Teofila Reinke, masyzynopsis w zbiorach Muzeum Ziemi Szubińskiej.

Kamila Czechowska

Tomalak Waclaw (1893-1968), podpułkownik łączności Wojska Polskiego. Członek Towarzystwa Gimnastycznego Sokół i niepodległościowego Towarzystwa Tomasza Zana w Kępnie. Urodził się 8 września 1893 roku w Ostrzeszowie. Gimnazjum ukończył w Kępnie, a następnie podjął studia medyczne we Wrocławiu. 11 listopada 1914 roku został powołany do armii niemieckiej. Służbę pełnił początkowo 50 pp w Rawiczu i Lesznie, a później w oddziałach łączności na frontach – zachodnim oraz wschodnim. W trakcie działań we Flandrii znalazł się w strefie ataku gazowego, co stało się powodem późniejszych komplikacji zdrowotnych. W armii niemieckiej ukończył kurs oficerski w zakresie telegrafii i radiotelegrafii w Grünz pod Berlinem. 6 kwietnia 1918 roku awansowany został do stopnia ppor. Po zwolnieniu z wojska wrócił do kraju i w styczniu 1919 roku wstąpił do Armii Wielkopolskiej, został promowany do stopnia ppor. przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu, obejmując dowództwo 2 kompanii łączności I baonu telegraficznego Wojsk Wielkopolskich; był komendantem szkoły telefonistów, a następnie oficerem radio w Oddziale III a Sztabu Dowództwa Frontu Wielkopolskiego. 25 maja 1919 roku Armia Wielkopolska podporządkowana została Naczelnemu Dowództwu

WP. Awansował na kolejne stopnie wojskowe: porucznika 4 września 1919 roku i kapitana we wrześniu 1920 roku ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 roku. Przydzielony do w Warszawie. Uczestniczył w wojnie polsko-radzieckiej. Po zakończeniu działań wojennych, 17 lutego 1921 roku przybył do Obozu Wyszkolenia Wojsk Łączności w Zegrzu na stanowisko dowódcy Centralnej Szkoły Podoficerskiej Wojsk Łączności, skąd odszedł 31 lipca 1923 roku. 31 marca 1924 roku awansował na majora ze starszeństwem z 1 lipca 1923 roku i 7 lokatą w korpusie oficerów łączności. Służył w pułku radiotelegraficznym w Warszawie (1928), w 3 pułku łączności (p. o. dowódcy III batalionu radiotelegraficznego w Grudziądzu), oddziale IV Sztabu Głównego WP pełniąc obowiązki zastępcy delegata Sztabu Głównego WP przy Ministrze Poczty i Telegrafów (1928), Dowództwie Okręgu Korpusu I (DOK I) w Warszawie i w 1932 roku w Wojskowym Instytucie Badań Inżynierskich w Warszawie. 31 lipca 1934 roku ze względu na zły stan zdrowia przeniesiony został w stan spoczynku. W 1939 roku przez Rumunię i Francję dotarł na Zachód. Był żołnierzem Dywizji Pancerniej gen. Stanisława Maczka, wrócił do kraju w 1962. Awansowany na stopień podpułkownika w Korpusie Oficerów Łączności. Ożenił się z Ireną Tomalak, z którą miał dwoje dzieci: Witolda Józefa i Annę Krystynę, zamężną Reszuto. Zmarł 29 czerwca 1968 roku w Warszawie i pochowany został w grobie rodzinnym na cmentarzu powązkowskim (kwatery nr 230). Odznaczenia: Krzyż Niepodległości, Złoty Krzyż Zasługi, Medal Pamiątkowy Za Wojnę 1918-1921, Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, pruskie: Krzyż Żelazny 1 klasy i Krzyż Żelazny 2 klasy.

Centralne Archiwum Wojskowe dokumenty personalne i odznaczeniowe; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Tomaszewski Józef (1895-1919), urodził się 24 grudnia 1895 roku w Chwałkowie pow. Środa. Służył w 1 kompanii 8 Pułku Strzelców Wielkopolskich baon średzki pod dowództwem Stanisława Borsiaka. Padł na polu walki pod Radwankami pow. Chodzież 29 kwietnia 1919 roku. Zwłoki zostały sprowadzone do Środy i w dniu 4 maja 1919 roku pochowany został przy kaplicy cmentarnej na cmentarzu parafialnym. Po zakupieniu parceli, wybudowaniu kwatery i pomnika w dniu 11 sierpnia 1935 roku dokonano ekshumacji i przeniesiono zwłoki z cmentarza parafialnego na Kwaterę Powstańców i złożono we wspólnej mogile pod Krzyżem Powstańczym, na którym widnieje napis: Dla Ciebie Polsko i dla Twej Chwały. Podczas ceremonii trumna została udekorowana odznakami pułków, w których służył, odznakami pułkowymi delegacji pułkowych oraz Krzyżem Naczelnej Rady Ludowej. Jego nazwisko znajduje się w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” praca zbiorowa pod red. Janusza Karwata. Ponadto figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielko-

Józef
Tomaszewski

polscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Nowa Gazeta z 10 sierpnia 1935 roku, nr 93 (607), wyd. Adam Król w Środzie oraz Dziennika Poznańskiego z 13 sierpnia 1935 roku opisujący przebieg uroczystości.

Maria Kamińska

Tomczak Roman (1900-1973), plutonowy Wojska Polskiego. Urodził się 19 października 1900 r. w Łąkie pow. Mogilno w rodzinie pracownika leśnego Wojciecha i Elżbiety z Maciejewskich. W 1917 r. wcielony do armii niemieckiej. Zdemobilizowany w listopadzie 1918. Wraz z bratem Mieczysławem walczył w oddziałach powstańczych na Kujawach, m. in. o wyzwolenie Inowrocławia. 1 lipca 1919 r. przydzielony do 4 baterii 1 pac wlkp. Za zgodą dowództwa wziął udział w I powstaniu śląskim. 18 sierpnia 1920 r. 7 pac. wlkp. skierowany został pod Ciechanów. 19 sierpnia doszło do walki z piechotą i kawalerią przeciwnika. Bombardier T. ze spokojem i zimną krwią podnosił ducha kolegów i celnym ogniem na wprost odrzucił wroga. Za czyn ten odznaczony VM 5 kl. nr 3239. Po wojnie ukończył szkołę podoficerską w Śremie i awansował na plut. W 1929 r. przeszedł do rezerwy i podjął pracę w Wydziale Powiatowym w Ostrowie Wlkp. Uczestnik kampanii wrześniowej (9 pac), żołnierz ZWZ – AK, awansowany na ogniomistrza. Zmarł 21 maja 1973 r. we Wrocławiu i tam pochowany na cm. Św. Rodziny (Sempolno). W 1929 r. zawarł związek małżeński z Marianną Kowalczyk. Dzieci: Irena Maria, Zbigniew Andrzej, Anna Elżbieta, Krzysztof Włodzimierz.

*Materiały syna Krzysztofa; Kawalero-
wie..., T. II, cz. 1, s. 153.*

Bogusław Polak

Tomczak Stanisław (1896-1919), urodził się 19 stycznia 1896 roku we Włostowie pow. Środa. Był synem Adama i Katarzyny. Był ułanem IV szwadronu 1 Pułku Ułanów (późniejszy 15 pułk z Poznania). Zabity został 12 stycznia 1919 roku pod Szubinem. Zwłoki z pobojowiska zabrali i pogrzebali Niemcy. Po walkach koledzy odnaleźli grób i ekshumowali zwłoki. Stwierdzono kilka strzałów, w tym jeden śmiertelny w pierś, pokaleczoną twarz i przestrzelone policzki. Wróg nawet po śmierci pastwił się nad poległym. Kiedy po ekshumacji trumna znalazła się na dworcu w Szubinie, Niemcy zdobyli powtórnie dworzec, trumna została na łasce Niemców, aż do powtórnego zdobycia dworca. Po sprowadzeniu zwłok do Środy został pochowany 11 lutego 1919 roku na cmentarzu parafialnym w pobliżu kaplicy. Po zakupieniu miejsca i wybudowaniu Kwatery Powstańców i pomnika w dniu 11 sierpnia 1935 roku dokonano ekshumacji, przewieziono zwłoki z cmentarza parafialnego na Kwaterę Powstańców pod Krzyż Powstańczy z wrytymi słowami: „Dla Ciebie Polsko i dla Twojej chwały”. Podczas uroczystości trumna została udekorowana

Stanisław
Tomczak

odznakami pułkowymi pułków, w których służył oraz odznakami pułków delegacji pułkowych, a także Krzyżem Naczelnej Rady Ludowej. Jego nazwisko figuruje w książce „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” oraz na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005 roku na Kwaterze Powstańców Wielkopolskich w Środzie Wlkp.

Na podstawie „Nowa Gazeta” z 10 sierpnia 1935r. Nr 939607), wydawca: Adam Królak i „Dziennik Poznański” z 13 sierpnia 1935r., opisujący przebieg uroczystości.

Stefania Jarózek-Rum

Traeger Albert (1892-1953), pułkownik. oficer powstańczego 1 p. uł. Wlkp. Urodził się 3 lutego 1892 r. w Łodzi w rodzinie przemysłowca Gustawa Adolfa i Anny z domu Czapiewskiej. W 1912 roku ukończył w Moskwie gimnazjum, uzyskując maturę. W 1912 r. wstąpił do Oficerskiej Szkoły Jazdy w Elizawetgradzie. Szkołę ukończył w 1914 r.. W czasie wojny służył w 4 pułku ułanów charkowskich. Awansował do stopnia sztabsrotmistrza. Od 26 XII 1917 r. do 1 II 1918 r. w I KP gen. J. Dowbor-Muśnickiego jako organizator pułku d-ca szwadronu zap. w 3 p. uł.. Krótko więziony przez bol-

Albert
Traeger

szewików na moskiewskich Butyrkach, po zwolnieniu pracował w przedstawicielstwie Rady Regencyjnej w Moskwie /Wydział Konsularny/, ułatwiając oficerom – Polakom, ściganym przez bolszewików, wydostanie się z Rosji do Polski. 15 I 1919 r. przybył do Warszawy i wstąpił do WP. Skierowany do Poznania uczestniczył w formowaniu I p. uł. wlkp. (późniejszy 15 p. uł. Poznańskich). W stopniu rtm. objął dowództwo szwadronu, a nast. dyonu /I i II szwadron/. W lipcu został z-cą d-cy pułku i p. o. oficera sztabowego. 24 V 1920 r. podczas ofensywy bolszewickiej na Mińsk, na rozkaz ppłk. W. Andersa objął dowództwo wydzielonego oddziału 15 p. uł. i zaatakował brygadę dońskich kozaków, zagrażającym tyłom 6 DP. Mając 200 ułanów rozbił poszczególne oddziały brygady, zepchnął na błota i zmusił do złożenia broni. Wzięto 500 jeńców, tyleż koni, 8 kcm i tabory. Za czyn ten odznaczony został VM 5 kl. /nr 3901/. 26 III 1921 r. awansował na mjr.. Na stanowisku z-cy d-cy 15 p. uł. Pozn. pozostał do 28 I 1928r.. 22 IV 1927 r. awansował do stopnia ppłk.. 28 I 1928r. objął dowództwo 18 p. uł.. Od 27 I 1932 r. do wybuchu wojny na stanowisku rejonowego inspektora koni DOK Lublin, I IX 1939 r. bez przydziału zgłosił się do 2 p. uł. 25 t. m. kontuzjowany dostał się do niewoli niemieckiej. W 1945 r. powołany do WP i 21 XII t. r. awansowany do stopnia płk.. W 1946 r. przeszedł w stan spoczynku. Zm. 1 listopada 1953 r.. Pochowany w Poznaniu na cm. Junikowskim – pole R-6, kwatery 8, nr grobu 10. Odznaczony: VM 5 kl, KW 3x, ZKZ, odznaczeniami zagranicznymi i medalami. Ożenił się z Zofią Semoff. Dzieci: Jerzy Janusz (ur. 31 VII 1924, dr. nauk weterynaryjnych).

CAW, akta odznaczeniowe VM 21-1481; B. Polak, Traeger Albert (w:) Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik biograficzny. Pod redakcją Bogusława Polaka Tom II (1914-1921) Część II. Koszalin 1993, s. 220; Biuletyn – Ułani 18 stki, 2016, nr 5, s. 67-71.

Bogusław Polak

Trzebny Bolesław (1898-1977), urodził się 19 grudnia 1898 roku w Dziewokluczu pow. Chodzież, jako najstarsze dziecko robotnika Jana Trzebnego i Rozalii Burzyńskiej. Początkowo rodzina mieszkała w Dziewokluczu, gdzie urodziła się siostra Rozalia (ur. 1902), która później zginęła w Powstaniu Wlkp. Następnie ok. 1905 roku rodzina przeniósła się do Proсны, gdzie ojciec kupił gospodarstwo. Tam urodzili się bracia Bolesława: Kazimierz (ur. 1908) i Stefan, a także troje zmarłych dzieci: Wanda Rozalia (ur./zm. 1905), Łucja (ur./zm. 1906), Jan Piotr (ur./zm. 1907). Po skończeniu 18 lat powołany został do służby wojskowej w armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej na froncie we Francji. W tym czasie w wojsku służył również jego ojciec, który został zwolniony gdy powołano syna, aby miał kto pracować na gospodarstwie. Ojciec i syn mijali się po drodze w Belgii. Bolesław po zakończeniu wojny i powrocie do domu zgłosił się jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Pod dowództwem por. Wegnera 6 stycznia 1919 r. uczestniczył w bitwie o Chodzież. Następnie walczył o wyzwolenie Radwanek, Kowalewa, Próchnowa oraz brał udział w walkach o Rynarzewo. 7 lutego 1919 r. uczestniczył w zdobyciu pancernika pod Budzynie. Bezpośrednio po zakończeniu powstania powołany został w szeregi Wojska Polskiego i służył w 4 Pułku Strzel-

ców Wielkopolskich (późniejszy 58 p. p.). Na początku lipca 1919 r. wyjechał na front bolszewicki. Rok później zachorował na tyfus plamisty i po wyleczeniu został skierowany do Batalionu Zapasowego do Wolsztyna, a następnie wysłany został na front pod Warszawę. 26 lipca 1921 r. został z wojska zwolniony. Należał do Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej w Chodzieży i został zweryfikowany jako weteran Powstania Wielkopolskiego z nr 13469. Od 1930 r. należał do Katolickiego Towarzystwa Robotników Polskich w Chodzieży, gdzie pełnił funkcję skarbnika. Po zwolnieniu z wojska zatrudnił się w Fabryce Porcelitu w Chodzieży, ożenił się z urodzoną w Stołężynie pow. Wągrowiec Władysławą Grochalówną, córką rolnika Józefa Grochała i Józefy Krzyżanowskiej i zamieszkał na ul. św. Barbary. Z małżeństwa tego urodziły się dzieci: córka Rozalia (1924-2006), zameżna Nowak oraz synowie: Franciszek (ur. 1927) i Marian (ur. 1930). 16 maja 1937 r. zmarła żona Władysława. Ponownie zawarł związek małżeński 9 kwietnia 1943 r. w Chodzieży ze Stanisławą Gramowską urodzoną 5 maja 1910 r. w Żelicach, córką Teodora i Marianny Gramowskich. Z tego związku urodził mu się syn Wiktor, który zmarł na dyfteryę. W czasie II wojny światowej i po wyzwoleniu, do czasu przejścia na rentę pracował w fabryce porcelitu. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (30 lipca 1964). Zmarł 18 kwietnia 1977 r. w Chodzieży i został pochowany na miejscowym cmentarzu (sektor B2 rząd 13 grób 6). Żona Stanisława zmarła 26 sierpnia 1979 r.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Chodzież; Dorota Marci-

niak, maszynopis niepublikowanego biogramu Bolesława Trzebnego; relacja syna Mariana Trzebnego.

Ewa Kabat

Unrug Michał Józef (1896-1974), urodził się 19 marca 1896 r. w Dreźnie, w rodzinie saskiego generała Tadeusza Gustawa i Izydory Heleny von Büнау. Był młodszym bratem Józefa Unruga, późniejszego admirała. Wychowywał się w duchu polskości, gdyż ojciec jego uważał się za Polaka. Dzieciństwo spędził w Sielcu na Pomorzu. Początkowo uczył się w domu, następnie zdał egzamin do 3 klasy gimnazjum we Wrocławiu, skąd został oddany do Korpusu Paźiów króla saskiego w Dreźnie. Po wybuchu I wojny światowej jako podchorąży otrzymał przydział do saskiego 2 Pułku Huzarów im. Królowej Karoli Nr 19 w miejscowości Grimma. W grudniu 1914 r. został skierowany na front zachodni do Francji. W czerwcu został awansowany do stopnia ppor. o odkomenderowany do sztabu 40 dywizji piechoty jako oficer łącznikowy. Po zakończeniu wojny wrócił do rodzinnych Sielec. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego wraz z bratem Włodzimierzem zgłosił się w lutym do tworzącego się w Gnieźnie 3 Pułku Ułanów Wielkopolskich (17 Pułku Ułanów). Z pułkiem bierze udział w styczniu 1920 r. w rewindykacji Pomorza a następnie zostaje z pułkiem skierowany na front wojny polsko-bolszewickiej jako dowódca 4 szwadronu. Bierze udział w wyprawie na Kijów i 7 maja 1920 r. na czele pierwszego oddziału wkroczył do Kijowa. W trakcie odwrotu z Kojowa został ranny nad Dnieprem i ewakuowany z frontu w głąb kraju. Po zakończeniu wojny przeszedł do rezerwy aby zająć

się administrowaniem Sielca. Po śmierci matki w 1923 r. wrócił do czynnej służby w 17 Pułku Ułanów. Został mianowany na stopień rotmistrza ze starszeństwem z dniem 1 października 1924 r. W pułku służył do 1932 r. W tym roku powołany został jako adiutant Szefa Sztabu Głównego gen. bryg. Janusza Gąsiorowskiego. Od 1934 r. do zakończenia wojny pozostawał w służbie dyplomatycznej, najpierw jako sekretarz, a następnie radca Poselstwa Polskiego w Sztokholmie. Po zakończeniu wojny pozostał na uchodźstwie. Zamieszkał w Londynie, gdzie pracował w biurze podróży Cook'a. Aktywnie działał w środowisku kombatanckim, m. in. przez 12 lat pełnił funkcję Sekretarza Koła 17 Pułku Ułanów Wielkopolskich imienia Króla Bolesława Chrobrego w Londynie. Zmarł 26 listopada 1974 r. w Londynie i pochowany został na cmentarzu Kensal Green. Związek małżeński zawarł z Fryderyką (Rica) Rey (1902-1991), miał jedną córkę – Marię Krystynę (1940-1936). Został odznaczony dwukrotnie Krzyżem Walecznych.

P. Laskowski, Ś. p. Rotmistrz Michał Unrug, „17 Pułk Ułanów Wielkopolskich imienia Króla Bolesława Chrobrego. Biuletyn Informacyjny Związku” z 7.05.1975, Nr 17, s. 14-16; M. Unrug, Moja służba w kawalerii saskiej, „17 Pułk Ułanów Wielkopolskich imienia Króla Bolesława Chrobrego. Biuletyn Informacyjny Związku” z 7.05.1974, Nr 16, s. 8-10; „PKiBP” 1974, Nr 76, s. 409; K. Grodziska, Polskie groby na cmentarzach Londynu. Kraków 1995, s. 79, „Rocznik Oficerski 1928”, s. 306, 348; M. Borowiak, Admiral Unrug 1884-1973. Warszawa 2009, s. 358-359.

Zenon Józwiak

Utaszewski Stefan (1899-1972), Powstaniec Wielkopolski, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Urodził się 23 sierpnia 1899 r. w Murzynowie Leśnym. Był synem Szczepana i Marianny. Z zawodu był murarzem. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim od 28.12.1918 r. (brak danych przynależności organizacyjnej), następnie walczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. do 21.07.1921 r. 30.04.1920 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą z d. Tomczak. Miał czworo dzieci: Stefanię (ur. 1924), Helenę (1926-1993), Kazimierę (1928-1946) i Stanisława (1930-2015). Dzieci całą wojnę pracowały: Stefania – jako pomoc domowa u Niemców; Helena w fabryce odzieżowej Kleider Fabrik (późniejsza Modena); Kazimiera przymusowo w przyszpitalnym ogrodzie; Stanisław przymusowo roznosił gazety do niemieckich rodzin. Z chwilą wybuchu II wojny światowej, zgodnie z kartą mobilizacyjną, udał się do Konina, do 7 Dyw. Tabor. Po kilku dniach został zwolniony i wrócił do Środy. Codziennie musiał się meldować na policji. Kilkakrotnie był jako zakładnik więziony w średnim więzieniu. Wkrótce zabrała go policja i został wywieziony do pracy przymusowej do Austrii w miejscowości Siloretta Vorarlberg, Tyrol 12b. Całą okupację przepracował w kamieniołomach w Alpach.. Pod koniec wojny, kiedy zorientował się, że Niemcy rozstrzelują więźniów zbiegł

Stefan
Utaszewski

i przedostał się do Szwajcarii, skąd pierwszym transportem (na dachu wagonu) wrócił do Polski. 16 października 1945 r. był w Środzie. Podjął pracę w wyuczonym zawodzie murarza. Wcześniej podupał na zdrowiu, ciągle chorował i przeszedł na rentę inwalidzką II grupy. Zmarł 21 września 1972 r. w Środzie Wlkp. Spoczywa na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp. kw. IV. Odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski oraz Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. Jego nazwisko figuruje na Tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej w 2005r. i w książce pt. „Ziemia Średzka w dobie Powstania Wielkopolskiego 1918-1919” pod red. Janusza Karwata str. 212 poz. 616.

Opracowano na podstawie dokumentów: koperty z Austrii własnoręcznie z adresowane do córek Stefanii i Kazimierzy, karta mobilizacyjna i rozkaz podróży wystawione na nazwisko Stefan Uta-szewski, książeczka wojskowa – liczba porz. listy poborowej: 326/S.

*Daniela Urbaniak,
Maria Mielcarzewicz*

Waligóra Edmund (1886-1943), urodził się dnia 25 października 1886 roku w Środzie, w rodzinie Jana i Marii Wysockiej. Po ukończeniu 6 klas szkoły powszechnej rozpoczął naukę w zawodzie murarza, którą ukończył w 1903 roku i został czeladnikiem murarskim. W 1908 roku został powołany do armii niemieckiej, w której służył przez 2 lata, w 58 pułku piechoty w Głogowie. Po wybuchu I wojny światowej 2 sierpnia 1914 roku został wcielony w szeregi armii niemieckiej i walczył na froncie fran-

cuskim. Brał udział w bitwach pod Verdun, nad Sommą i Marną. Z wojska został zwolniony dnia 11 listopada 1918 roku Niemcy odznaczyli go Krzyżem Żelaznym II klasy. Po powrocie z wojny w grudniu 1918 roku, jako ochotnik wstąpił do Straży Ludowej w Środzie. Pełnił służbę wartowniczą na dworcu kolejowym, pocztę, sądzie oraz w innych urządach. Później, do 30 czerwca 1919 roku był szeregowcem Kompanii Garnizonowej Obrony Kraju w Środzie. Od 29 stycznia 1911 roku do 4 maja 1933 roku był członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej. Przez cały czas pracował w swoim zawodzie. W dniu 19 czerwca 1932 roku zarząd Zjednoczenia Zawodowego Polskiego filia w Środzie wybrał go na zastępcę sekretarza w/w Związku. W dniu 28 października 1911 roku zawarł związek małżeński z Wiktoria Bagrowską. Z tego małżeństwa urodziło się ośmioro dzieci: Olech (1912-1973), Ewa (1913-1981), Kazimiera (1915-1990), Maria (ur. 1919), Feliks (ur. 1921), Zygmunt (1923-1963), Urszula (1926-2005) i Józef (1928-1973). W okresie od 1919 roku do 1939 roku pracował w swoim zawodzie. Brał czynny udział przy zakładaniu Kwatery Powstańców w Środzie i przy budowie pomnika. Z chwilą wybuchu II wojny światowej jako były powstaniec wraz z rodziną został wykwaterowany z miejsca zamieszkania do szkoły przy ulicy Lipowej. Następnie 10 grudnia 1939 roku wraz z całą rodziną został wywieziony do Generalnej Guberni, do miejscowości Choiny pow. Garwolin. Edmund Waligóra zmarł na wygnaniu 5 kwietnia 1943 r. w Choinach. Pochowany został na cmentarzu w Parysowie. Rodzina po zakończeniu II wojny światowej wróciła do Środy. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańców Wielko-

polskich 1918-1919 odsłoniętej w 2014 roku na Kwaterze Powstańców w Środzie Wlkp.

Na podstawie dokumentów z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie; poświadczeń: Adama Woźnego (powstaniec), Edmunda Bembnisty (powstaniec), Władysława Paula (powstaniec) i Stowarzyszenia Ochotniczej Straży Pożarnej z 21 grudnia 1937 roku; książeczki wojskowej z wpisami przebiegu służby; aktu nadania w języku niemieckim Żelaznego Krzyża II klasy i świadectwa śmierci z Parafii Rzymsko-Katolickiej w Parysowie.

Małgorzata Wiktoria Kamińska

Weigt Władysław (1869-1955), działacz niepodległościowy. Urodził się 18 stycznia 1869 r. w Lipnie koło Leszna, w rodzinie kierownika poczty Franciszka Weigta i Karoliny z domu Paul. Od kwietnia 1875 kwietnia 1882 r. uczęszczał do szkoły elementarnej, następnie 3,5 roku do szkoły wyższej dla chłopców dr Gaertiga w Lesznie. 15 X 1875 r. został przyjęty do Zarządu Komunalnego w Lesznie, gdzie pracował do 15 lutego 1887 r.. Dalsze kwalifikacje urzędnicze w biurze adwokackim i w starostwie w Wolsztynie (do 1 grudnia 1891 r.). Następnie, aż do 20 listopada 1897 r. był sekretarzem miejskim oraz w sądzie w Wolsztynie. Dnia 20 listopada 1897 r.

Władysław
Weigt

objął posadę burmistrza we Lwówku (od 1897 do 1909 r.). Wspierał organizację Kółka Rolniczego, Kółka Włościańskiego i Banku Ludowego oraz utworzenie parku miejskiego ("Park Weigta"). Z kolei od 1 stycznia do końca 1919 r. jako szef wydziału administracyjnego kopalni Schaffgotschów w Bytomiu. Był członkiem Górnośląskiej Partii Ludowej. Równocześnie jak napisał w swoim życiorysie stawiał się do dyspozycji władz powstańczych w Poznaniu. Od stycznia do 25 maja 1920 r. był kierownikiem oddziału plebiscytowego w Bytomiu. Jednocześnie zaangażowany w sprawy polskie Rawicza i okolicy, mimo szykan niemieckich, aktywnie oczekiwał na przejęcie władzy z rąk pruskich zaborców (wraz z Bolesławem Thiele oraz Kazimierzem Czystzewskim). Władysław Weigt, utworzył w ramach tajnego Komitetu Obywatelskiego trzy komisje: wojskową, której zadaniem było zorganizowanie polskiej Straży Obywatelskiej, inwentaryzacyjną i organizacyjną. Ta ostatnia miała przygotować uroczyste powitanie polskiego wojska i władz cywilnych w momencie przejmowania miasta. Pomimo wybrania go na burmistrza w Wągrowcu (26 marca 1920 r.), na życzenie wojewody i Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej został komisarzem burmistrzem Rawicza (13.07.1920 r.). Następnie pracował jako administrator, prowadził biuro prawnicze, a od 1935 r. będąc na emeryturze, zamieszkał w Lesznie. W 1948 r. obchodził wraz z żoną 50 lecie małżeństwa. Zmarł 15 maja 1950 r. w Lesznie. Pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym, parafii św. Michała. Żonaty z Anną Józefą Zielińską (25.04.1898 r.), miał sześciu synów.

Strona internetowa: ...; Życie wypełnione pracą (w:) Panorama Leszczyńska 1999 z 3 XI; Trzeba było pójść Po-

wiat nowotomyski w Powstaniu Wielkopolskim 1818-1919. Historia i pamięć. Pod redakcją Zdzisława Kościańskiego i Bogumiła Wojcieszaka. Nowy Tomyśl 2010, s. 34; W. Sobisiak, Dzieje ziemi rawickiej. Poznań 1967, s. 360; relacja syna Wiktora.

Zdzisław Kościański

Welnic Andrzej (1895-1976), urodził się 26 grudnia 1895 roku w Potulicach pow. Wągrowiec. Rodzicami jego byli robotnik Franciszek Welnic i jego żona Anna Budna. Miał pięciu braci: Szczepana (ur. 1894), Antoniego, Marcina, Walentego i Wincentego oraz siostrę Katarzynę. Ojciec pracował na majątku Biegańskich w Potulicach. Po osiągnięciu wielku poborowego, został powołany do armii pruskiej i brał udział w I wojny światowej. W Grudniu 1918 roku zdemobilizowany wrócił w rodzinne strony. 5 stycznia 1919 r. zgłosił się do oddziału powstańczego w Potulicach pow. Wągrowiec. Pod dowództwem starszego sierżanta Ludwika Kołodzieja brał udział w walkach o Szamocin i Chodzież. Następnie wcielony został do 60 pułku piechoty i brał udział w wojnie polski – radzieckiej. 5 lutego 1921 r. został zwolniony ze służby w Wojsku Polskim. Po powrocie do domu zatrudnił się na miejscowym majątku. W 1921 r. zawarł związek małżeński z pochodzącą z Ostrowa Wlkp. i urodzoną 22 paździer-

Andrzej
Welnic

nika 1899 r. Bronisławą Głubiak. Miał ośmioro dzieci: Józef (1922-2008); Wiktoria (1923-2009), zamężna Koła; Franciszek (1926-1976); Irena (ur. 1928), zamężna Fajek; Marianna (ur. 1931), zamężna Biernat; Kazimierz (1933-1991); Józefa (ur. 1936), zamężna Włodarczyk; Krystyna (1938-2015), zamężna Oko. Przez całe swoje życie Andrzej pracował jako robotnik rolny na majątku – przed wojną u Biegańskich, w czasie wojny u Niemca, a po wojnie w Państwowym Gospodarstwie Rolnym w Potulicach, aż do czasu przejścia na emeryturę w 1961 r. Potem do śmierci był grabarzem na miejscowym cmentarzu parafialnym. Odznaczony został Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym (16 marca 1973). Zmarł 10 października 1976 r. w Potulicach i pochowany został na miejscowym cmentarzu. Żona Bronisława zmarła 23 września 1987 r.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Wągrowiec; USC Piła; informacje rodzinne córki Józefa Włodarczyka i wnuczki Aleksandry Lueck.

Ewa Kabat

Wieczorek Józef (1900-1943), sierżant WP, powstaniec wielkopolski. Urodził się 15 marca 1900 r. we wsi Wąsowo, powiat Nowy Tomyśl w rodzinie Walentego i Agnieszki z domu Moła. Ukończył szkołę powszechną w Wąsowie. W czerwcu 1918 r. powołany został do armii niemieckiej i skierowany do Bojanowa do 19 rez. pułku piechoty, a po sześciotygodniowym pobycie w garnizonie przeniesiony na front francuski. Zwolniony 30 listopada 1918 r. powrócił do domu rodzinnego. Działalność konspiracyjną zaczął 25 grudnia

1918 r. w Radzie Żołnierskiej przygotowując walkę zbrojną z Niemcami. 6 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału powstańczego Jana Rożka, który przekształcono później w 6 kompanię 7 Pułku Strzelców Wielkopolskich. 11 lutego 1919 r. pod Lewicami został ranny w prawą rękę. Przebywał w szpitalu w Lwówku, później w Poznaniu, ale niewyleczony na własną prośbę zwolniony wrócił do macierzystego oddziału. Po przemianowaniu 7 stycznia 1920 roku 7. Pułku Strzelców Wlkp. na 61 p. p. wlkp. skierowany został w lutym 1920 r. na front litewsko-białoruski. Brał z pułkiem udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Został ranny pod Dyneburgiem (obecnie łotewski: Daugavpils). Z dniem 1 marca 1922 r. jako podoficer zawodowy – szef kompanii – otrzymał przydział do 67 p. p. wlkp.. Oddelegowany w 1932 r. do Rypina do pracy w Powiatowej Komendzie Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego pełnił tam funkcję podoficera instrukcyjnego PW na powiat rypiński. 27 sierpnia 1939 roku odkomenderowany do 67 pułku piechoty w Brodnicy przebył z nim podczas kampanii wrześniowej szlak bojowy od Mełna do bitwy nad Bzurą. Wzięty do niewoli w okolicy Iłowa przebywał w obozie jenieckim. Zwolniony na przełomie października i listopada 1939 r. powrócił do Rypina, gdzie pracował w biurze. Aresztowanych przez Gestapo 19 maja 1943 r. Zginął w Toruniu 21 maja tegoż

Józef
Wieczorek

roku. Miejsce pochówku nie jest znane. Poświęcono mu tablicę na murze cmentarnym w Brodnicy (ul. Sądowa 5a), należącym do klasztoru oo. Franciszkanów. Odznaczony: Medalem Niepodległości (1938), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 (1928), Brązowym Medalem Za Długoletnią Służbę (1938), oraz odznakami: honorową Za Rany i Kontuzje, pamiątkową 67 pp, komendancką Przysposobienia Wojskowego. Z małżeństwa zawartego w 1927 r. z Józefą Jakubowską miał dzieci: Zbigniewa (1928) i Halinę (ur. 1933).

CAW, Akta Medal Niepodległości 19.06.1938; Opracowanie Jerzego Wulciańskiego, Ludzie, o których nie można zapomnieć. Sierżant Józef Wieczorek; Jan Rożek, Walki powstańcze na froncie lwóweckim (w:) Wczoraj i dziś powiatu nowotomyskiego. Pod red. Jana Świerżowicza, Nowy Tomyśl 1938, s. 60-65; relacja Piotra Brzozowskiego; informacja syna – Zbigniewa Wieczorka z Warszawy.

Zdzisław Kościański

Wierzowiecki Stanisław (1899-1978), urodził się 26 października 1899 r. w Nowej Wsi w powiecie krotoszyńskim z ojca Stanisława i matki Marianny zd. Kolenda. Rodzice prowadzili niewielkie gospodarstwo rolne w Gałazkach (gmina Koźmin Wlkp.) Ukończył 6-klasową Szkołę Powszechną w Koźminie Wlkp. i biegle władał językiem niemieckim. Początkowo pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. Jednak nie przynosił ono dostatecznego dochodu i sytuacja materialna rodziny spowodowała jego wyjazd do Westfalii

w Niemczech do pracy w kopalni węgla kamiennego. Po powrocie kupił gospodarstwo rolne w wiosce Tatary k/Koźminna Wlkp. W 1918 r. został powołany do armii niemieckiej i walczył na froncie zachodnim we Francji. Po klęsce Niemiec wraca do domu i jako ochotnik wstępuje do 6 lutego 1919 r. do Baonu Koźmińskiego do III kompanii, której dowódca był sierżant Stanisław Sowiński. Wraz z kompanią walczył na odcinku Zduny-Krotoszyn. Po zakończeniu powstania wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej i dotarł nad Berezynę. Następnie wraz z jednostką wycofał się i wziął udział w Bitwie Warszawskiej. Związek małżeński zawarł 30 września 1925 r. ze Stanisławą zd. Marciniak z Borzęcic (gmina Koźmin Wlkp.) Małżeństwo to doczekało się czwórki dzieci: Józefa (1928), Stanisława (1930 – 2008), Jana (1938 – 1969) i Mariana (1939). W okresie międzywojennym wraz z żoną prowadził gospodarstwo rolne w Borzęcicach. W okresie okupacji został z rodziną wysiedlony i przydzielony, jako robotnik rolny do pracy w gospodarstwie niemieckim. Po II wojnie światowej odzyskał gospodarstwo i prowadził je aż do śmierci. 7 listopada 1957 r. wstąpił do Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Koźminie Wlkp. Za swą działalność został odznaczony 8 listopada 1958 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, 14 maja 1975 r. Krzyżem

Stanisław
Wierzowiecki

Kawalerskim Orderem Odrodzenia Polski. W tym też roku otrzymał medal Za długoletnie pożycie małżeńskie. S. Wierzowiecki zmarł 14 marca 1978 r. w Koźminie Wlkp., pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie. Z okazji 60 rocznicy Powstania Wlkp. ufundowana została tablica pamiątkowa poświęcona powstańcom wywodzącym się z parafii wałkowskiej, na której widnieje nazwisko Stanisława Wierzowieckiego.

Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Wykaz członków Towarzystwa Powstańców i Wojaków w Koźminie od 1.07.1921 r. do 31.12.1930 r., Spis powstańców 1918/1919 z 6.01.1957 r. – Środowisko Powstańców Wlkp. z Koźmina, Informacje zebranych przez Jolantę Wierzowiecką.

Michał Pietrowski

Wiśniewski Michał (1890-1971), urodził się 6 września 1890 r. w Wyszytach pow. Chodzież, w rodzinie Szymona Wiśniewskiego i jego żony Katarzyny Polarek. Uczęszczał do szkoły powszechnej. 28 grudnia 1918 r. zgłosił się do Powstania Wielkopolskiego i brał udział w walkach o Budzyń. Następnie został odkomenderowany do Biura Cenzury Poczty Wojskowej w Budzynie. Wstąpił do kompanii Rogozińskiej i pod dowództwem Wiktora Skotarczaka brał udział w walkach na froncie północnym. Po zakończeniu powstania przeniesiony został do pułku piechoty w Gnieźnie i do 1926 roku pełnił służbę w Wojsku Polskim. Po II wojnie światowej mieszkał w Poznaniu i pracował jako magazynier w Farmaceutycznej Spółdzielni Pracy.

Odnaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (10 listopada 1958). Zmarł w 1971 roku. Pogrzeb odbył się 3 lutego 1971 r. na cmentarzu Junikowo w Poznaniu (pole 11 kwatery A rząd 10 miejsce 15).

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła; USC Budzyń.

Ewa Kabat

Witkowski Antoni (1875-1962), porucznik Wojska Polskiego, członek Kapituły Odznaki Pamiątkowej Wojsk Wielkopolskich. Urodził się 4 listopada 1875 roku w Grudzielcu (powiat ostrowski w Wielkopolsce). Był synem nauczyciela Antoniego i jego żony Antoniny z Kierskich. Uczęszczał do szkoły powszechnej w której uczył ojciec w Grudzielcu, ukończył szkołę obywatelską w Pleszewie. Tam też uzyskał maturę. Po ukończeniu szkoły średniej był zatrudniony w biurach adwokackich i samorządowych. 14 października 1906 roku został powołany do służby w armii pruskiej i po jej ukończeniu wstąpił do sadownictwa cywilnego. Pracował tam w charakterze sekretarza i tłumacza polsko-niemieckiego, aż do wybuchu wojny światowej w 1914 roku. Po rozpoczęciu działań wojennych ponownie powołany do służby wojskowej i 5 września 1914 roku wysłany na front wschodni (w stop-

niu sierżanta), kilka dni później awansowany na starszego sierżanta. Tam, po kilku tygodniach ciężko zachorował i w grudniu 1914 roku został skierowany do szpitala. Po wyleczeniu przeniesiony do Sądu Gubernialnego w Poznaniu, gdzie pracował w charakterze sekretarza Sadu Wojennego (w randze oficera). 1 stycznia 1917 roku przeniesiony do Inspekcji Sił Zbrojnych w Warszawie i zatrudniony jako sekretarz i instruktor. Był tam też organizatorem polskiego sądu wojennego. Pod koniec wojny pracował w Sądzie Gubernialnym w Sieradzu. W listopadzie 1918 roku wrócił z Warszawy do rodziny w Poznaniu. Tam wstąpił w szeregi polskich oddziałów wojskowych. Udał się do Komendy Miasta, gdzie komendant Grzeszkowiak polecił mu zorganizować i uzbrojenie 2 kompanii Służby Straży i Bezpieczeństwa (pod przykrywką niemieckiej Wach- und Sicherheitskomp) w koszarach Bolesława (1 kompania już istniała). Zgodnie z poleceniem zorganizował kompanię liczącą około czterystu ludzi i jednocześnie został mianowany jej dowódcą. Dostarczono z magazynów wojsk niemieckich i fortów broń i amunicję. Niebawem zorganizowano dwie dalsze kompanie i jedną kompanię marynarzy. U boku Antoniego Witkowskiego, został śmiertelnie ugodzony kulą Franciszek Ratajczak, którego pod ostrzałem przeniesiono do mieszkania przy Placu Wolności. Franciszek Ratajczak zmarł w obecności Antoniego Witkowskiego, księdza Antoniego Chilomera i Edmunda Krausego. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, aż do jego zakończenia. Następnie walczył z bronią w rękę w Powstaniu Górnosląskim, w Grupie Południowej pułkownika Bronisława Sikorskiego. Po zakończeniu działań wojennych pozostał w wojsku na stanowisku dowódcy kom-

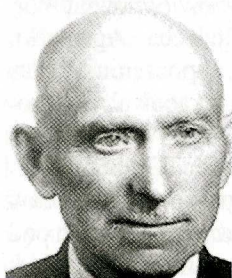
Antoni
Witkowski

panii sztabowej Dowództwa Okręgu Generalnego nr VII w Poznaniu w stopniu porucznika. Został powołany do Kapituły Odznaki Pamiątkowej Wojsk Wielkopolskich. 1 października 1927 roku został przeniesiony w stan spoczynku. Do 14 lipca 1935 roku pozostawał bez pracy. Od 15 lipca 1935 roku do marca 1940 roku pracował na stanowisku księgowego, korespondenta i kierownika biura w Firmie Stomil w Poznaniu. Pracę powyższą przerwała II wojna światowa, podczas której został wyrzucony z mieszkania do obozu na Główniej w Poznaniu, a następnie wysiedlony do Gorlic powiat Jasło w GG. Pozostawał tam bez pracy, angażował się w pracę społeczną. Do Poznania wrócił 7 kwietnia 1945 roku i do 30 kwietnia tego roku pozostawał bez pracy. Od 1 maja do 1 lipca 1945 roku pracował w Opiece Społecznej w Poznaniu. 2 lipca 1945 roku podjął pracę na stanowisku księgowego w Zakładach Stomil w Poznaniu. Zmarł w Poznaniu 10 lipca 1962 roku, wieku 86 lat. Pochowany został w Poznaniu, na Cmentarzu Komunalnym na Junikowie (pole 16, rząd 38, nr grobu 14). 27 grudnia 2014 r. prochu Antoniego Witkowskiego zostały uroczystie przeniesione do Kolumbarium na tym cmentarzu. Odznaczony był: Krzyżem Walecznych (1920), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1957), Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi oraz odznakami: Za Waleczność Naczelnej Komendy Straży Ludowej i Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich. Ożenił się ze Stefanią Kubacką (z Rokutowa pow. Pleszew), która miała troje dzieci: syna Aleksego (14 lipca 1904-styczeń 1988) i dwie córki: Zofię (4 marca 1906-1 grudnia 1977) i Marię (31 stycznia 1911-6 października 1980).

Centralne Archiwum Wojskowe, AP W/7915; KW 133/W-1840; TAP 37/52/1804; Biuro Odznaczeń Państwowych Kancelarii Prezydenta RP W-142/613-57; Archiwum osobowe Zakładów Przemysłu Gumowego Stomil w Poznaniu; dokumenty i pamiątki rodzinne, w tym życiorysu, zapisków i wspomnień sporządzonych własnoręcznie przez Antoniego Witkowskiego.

Teresa Ewa Rafińska

Witkowski Franciszek (1891-1975), urodził się 11 października 1891 roku w Książynie k. Kaźmierza, w rodzinie pracowników rolnych. Zmobilizowany w czasie I wojny światowej do wojska pruskiego, walczył w Rumunii (był ordynansem kapitana) i na froncie francuskim. Otrzymał wyrok sądu polowego – skierowanie na pierwszą linię frontu za przewinienie: wraz z kompanem usnął podczas pełnienia warty. Kolega poległ, a on został ranny w lewą rękę. Po powrocie z wojska brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Otrzymał kilka odznaczeń, w tym Krzyż Waleczności oraz Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Był awansowany do stopnia podporucznika. Życie spędził w Książynie jako robotnik rolny na majątku. Ożenił się z Franciszką z domu Białas, z którą miał siedmioro dzieci. Zmarł 2 marca 1975 roku, spoczywa na cmentarzu parafialnym w Psarskiem.

Franciszek
Witkowski

*Towarzystwo Miłośników Ziemi
Dusznickiej w Dusznikach.*

Jacek Lichocki

Witt Władysław (1900-1969), urodził się 6 czerwca 1900 r. w Budzynie pow. Chodzież. Rodzicami jego byli Stefan Witt i Franciszka Żurowska. Miał dwóch braci: starszego Zefiryra (1899-1968) i młodszego (ur. 1905 r.). W wieku niespełna ośmiu lat został pólserotą, zmarła mu matka. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, 2 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału porucznika Soldenhoffa. Pod jego dowództwem brał udział w walkach na odcinku Czarnków – Chodzież – Ujście – Romanowo. Potem do 1922 roku dalszą służbę odbywał w Wojsku Polskim i brał udział w wojnie polsko – radzieckiej. Po II wojnie światowej (1958 r.) pracował jako kierownik PGR w miejscowości Łęczeczki pow. Międzychód. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (17 grudnia 1958) r. Zmarł 1 maja 1969 r. w Międzychodzie.

Biuro Kadr i Odznaczeń Prezydenta RP; USC Międzychód; Archiwum Państwowe w Poznaniu O/Piła.

Ewa Kabat

Wolender Stanisław (1902-1981), powstaniec wielkopolski. Urodził się 30 marca 1902 r. w Rybowie, powiat Wągrowiec jako syn Wojciecha i Agnieszki. Od 1916 r., tj. po ukończeniu 7 klas szkoły powszechnej, pracował jako robotnik rolny w powiecie chodzieskim. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wstąpił do grupy powstańców w Chodzieży i brał udział w walkach pod dowództwem Maksymiliana Skibińskiego-

go. Walczył o Budzyń, Margonin, Szamocin i Zacharzyn. W lutym 1919 r. został przydzielony do 3 pułku strzelców wlkp., później przemianowanego na 57 pułk piechoty wlkp. Niejasny jest jego przebieg służby wojskowej. Nierozstrzygnięte pozostaje pytanie, czy walczył w wojnie polsko-bolszewickiej? W 1957 r. stwierdził, że brał „udział w walkach na froncie wschodnim. Definitywnie zwolniony z wojska zostałem w 1922 r. m[iesiącu] listopadzie”. Jednak dziesięć lat wcześniej twierdził, że już 1 lipca 1919 podjął pracę w charakterze palacza w Browarze Huggera w Poznaniu, gdzie pracował do 1922 r., a w międzyczasie służył jeszcze w 25 pułku ułanów wlkp. w Nowogrodzie nad Narwią (w lipcu 1920 r. rozlokowany był tam 1 szwadron). Od listopada 1922 r. do czerwca roku następnego pracował w Browarze. Następnie na miesiąc przeszedł do zakładów Cegielskiego. Od sierpnia 1923 r. do kwietnia 1924 r. pracował jako ładowacz w Kopalni Węgla „Wirek” na Śląsku, po czym do maja 1926 r. pozostawał bezrobotny. Następnie otrzymał pracę jako woźnica w Rozlewni Piwa „Zdrój” Stanisława Surdyka w Poznaniu, gdzie pracował do maja 1929 r. W okresie od maja do grudnia 1929 r. odbywał kurs szoferski, dzięki temu mógł podjąć pracę w prywatnych firmach jako kierowca taksówki, którą wykonywał od grudnia 1929 do marca 1933 r. Od kwietnia 1933 r. do sierpnia 1939 r.

Stanisław
Wolender

powrócił do Rozlewni Piwa „Zdrój” jako szofer, woźnica. W sierpniu 1939 r. został zmobilizowany i skierowany do 2 pułku strzelców konnych w Hrubieszowie, z którym walczył podczas kampanii wrześniowej. Brał udział w walkach m. in. o Lublin, Warszawę. Został zatrzymany przez Niemców, lecz udało mu się zbiec z niewoli. Wrócił do Poznania i podjął pracę w rozlewni piwa Arno Steinberga przy ul. Czajczej w Poznaniu, gdzie do stycznia 1945 r. pracował w swoim ostatnio wykonywanym zawodzie. Jako podejrzany o udział w Powstaniu Wielkopolskim został uwięziony w Domu Żołnierza. Nie przyznawał się do udziału w Powstaniu, a dzięki pozytywnej opinii niemieckiego pracodawcy został uwolniony i wrócił do pracy. 22 stycznia 1945 r. wraz z innymi mieszkańcami miasta został zmuszony do walk o cytadelę, następnie włączył się w tworzenie oddziałów milicyjnych. W ich szeregach do 15 marca 1945 r. służył na poznańskim Dębcu. Wtedy wstąpił do PPR i przeszedł czternastodniowe szkolenie ideologiczne, po którym został skierowany do powiatu chodzieskiego, gdzie przebywał do 15 czerwca tego 1945 r., z zadaniem organizowania lokalnych struktur partii komunistycznej. Następnie do września był wysłannikiem Urzędu Wojewódzkiego jako inspektor świadczeń rzeczowych do kontroli akcji odbierania obowiązkowych kontyngentów rolniczych w okolicach Krosna Odrzańskiego. Z powodów osobistych wrócił do Poznania. Jesienią 1945 r. wstąpił do UB w Poznaniu, gdzie do 1952 r. pracował jako oficer śledczy, a kolejne cztery lata w Szczecinie. Od 1 listopada 1945 r. pracował na stanowisku młodszego referenta Sekcji 2 Wydziału I Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Poznaniu. Rozkazem

z 11 kwietnia 1946 r. został oficerem śledczym Sekcji 2 Wydziału IV. Od 1 czerwca 1948 r. był oficerem śledczym, od 1 stycznia 1949 r. starszym oficerem śledczym Sekcji 1, a od 1 października 1949 r. starszym oficerem śledczym Sekcji 2 Wydziału Śledczego WUBP w Poznaniu. Po przeniesieniu do Szczecina, od 20 maja 1952 r. pracował jako starszy oficer śledczy Sekcji 3 Wydziału Śledczego WUBP w Szczecinie. Od 1 czerwca 1952 r. jako starszy oficer śledczy Sekcji 1 Wydziału Śledczego, od 1 kwietnia 1953 r. starszy oficer śledczy Sekcji 2 Wydziału Śledczego WUBP w Szczecinie. Po likwidacji MBP, 1 kwietnia 1955 r. został starszym oficerem śledczym Sekcji 1 Wydziału VII Wojewódzkiego Urzędu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Szczecinie. Od 15 listopada 1956 r. pozostawał do dyspozycji kierownika wojewódzkich struktur UB w Poznaniu. Z resortu został zwolniony 31 grudnia 1956 r. Od 5 lutego 1957 do 18 sierpnia 1960 r. pracował w charakterze pracownika ochrony gmachu KW PZPR w Poznaniu. W 1962 r. przeszedł na emeryturę, na której pracował społecznie jako kurator sądowy dla nieletnich, a z ramienia wildeckiej rady narodowej był terenowym opiekunem społecznym. W okresie międzywojennym był członkiem Związku Powstańców Wielkopolskich, a po wojnie w latach 1948–1952, prelegentem i sekretarzem Oddziałowej Organizacji Partyjnej PZPR przy Wydziale Śledczym WUBP w Poznaniu, od 1947 r. członkiem Zrzeszenia Sportowego „Gwardia” oraz Towarzystwa Przyjaźni Polsko Radzieckiej, a od 1949 r. członkiem ZBoWiD koło Wierzbicęce. Jako funkcjonariusz śledczy UB w Poznaniu prowadził sprawy o charakterze politycznym. Taki też charakter miały zarzuty wobec kierow-

nictwa Drukarni Św. Wojciecha w Poznaniu. Wolender przesłuchiwał w 1949 r. powojennego dyrektora, zasłużonego poznańskiego drukarza, Cezarego Steina, który również był Powstańcem Wielkopolskim. Ten nie przyznawał się do winy, a nawet chciał odwołać swoje zeznania. Wolender wnioskował o przeniesienie więźnia do pojedynczej celi, aby inni osadzeni nie namawiali go do odwoływania zeznań. Ciało powieszono w pojedynczej celi Steina znaleźli strażnicy. Stwierdzono samobójstwo. Wolender brał też udział w śledztwach prowadzonych poza Poznaniem. Pomagał przesłuchiwać zatrzymanych przez UB w Rawiczu pod zarzutem rozpowszechniania wrogiej propagandy. Na więzionych wymuszano obciążające zeznania, bito ich po twarzy, nakazywano siadać na nodze od krzesła, a Wolender dodatkowo zamknął więźnia w grudniu 1950 r. nago w karcerze na całą noc. Stanisław Wolender 6 października 1923 r. się ożenił się, z Wiktoria z domu Jeske. Miał 5 dzieci. Zm. 1 lipca 1981 r. i spoczął na cmentarzu na Junikowie. Odznaczony: Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski, Srebrny Krzyż Zasługi (1948), Srebrny Krzyż Zasługi – po raz drugi (1954), Brązowy Krzyż Zasługi (1939), Wielkopolski Krzyż Powstańczy (1958), Odznaką Grunwaldzką (1948), Medal za Warszawę (1951), Odznaka ZBoWiD (1951), Medal 10-lecia Polski Ludowej (1955); Odznaka „10 lat w Służbie Narodu” (1956).

Archiwum IPN w Poznaniu, 084/2642 (akta osobowe funkcjonariusza UB); APP KW PZPR w Poznaniu, sygn. 2183/14496 (akta osobowe); Zbiory Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego; A. Pietrowicz, Działania Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Pu-

blicznego w Poznaniu przeciwko Drukarni św. Wojciecha – śledztwo i proces dyrekcyjny (1948–1950) [w:] Zmagania ze społeczeństwem. Aparat bezpieczeństwa wobec Wielkopolan w latach 1945–1956, red. A. Łuczak, A. Pietrowicz, Poznań 2008; A. Pietrowicz, Drukarnia św. Wojciecha w Poznaniu na celowniku bezpieki (1948–1950), „Biuletyn IPN? 2011, nr 3.

Rafał Kościański

Wosiek Jan (1893-1983), urodził się 20 marca 1893 r. w Starej Obrze w ówczesnym powiecie koźmińskim z ojca Wojciecha i matki Marianny zd. Matuszak. Rodzice z zawodu byli rolnikami i prowadzili własne gospodarstwo rolne. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej pracował z rodzicami w gospodarstwie o obszarze ok. 20 ha. W 1913 r. został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej i wziął udział w walkach na froncie zachodnim. Po powrocie z wojny do rodzinnej miejscowości w grudniu 1918 r. wstąpił do I kompanii koźmińskiej, której dowódcą był sierżant Michał Lorkiewicz. Wraz z kompanią wziął udział w walkach o Rawicz. Według relacji rodzinnej brał udział w wojnie polsko – bolszewickiej. Jesienią 1919 r. ożenił się z Pelagią Dymną. Z tego małżeństwa urodziło się troje dzieci: Józef (1921 – 2010), Maria (1923 – 1964) i Stanisław (1925 – 2010). Po do ślubie przeprowadził się ze Starej Obry do Borzęcic, gdzie wspólnie z żoną prowadził gospodarstwo rolne, które otrzymał od teściów Franciszka i Franciszki Dymnych. W okresie II wojny światowej wraz z rodziną został wywłaszczony z własnego gospodarstwa przez Niemców i pracował u niemieckiego właściciela, któremu władze hitlerowskie przy-

dzieliły ziemie należące do probostwa w Wałkowie (gm. Koźmin Wlkp.) Po zakończeniu wojny wrócił do swego gospodarstwa. W 1973 r. gospodarstwo przekazał swemu synowi Stanisławowi. Był współzałożycielem i czynnym członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej w Borzęcicach. Z okazji 60-rocznicy Powstania Wlkp. w 1978 r. na południowej stronie kościoła parafialnego w Wałkowie umieszczono pamiątkową tablicę poświęconą 23 uczestnikom Powstania Wlkp. z parafii wałkowskiej. Wśród nich jest nazwisko Jana Wośka. Odznaczony został w 1968 r. Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym oraz w 1979 r. Medalem za Długoletnie Pożycie Małżeńskie. Zmarł 23 sierpnia 1983 r. w Borzęcicach, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie.

Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Materiały i informacje zebrane w rodzinie przez wnuczkę Marię Golińską.

Michał Pietrowski

Wrzyszczyński Władysław (1871-1946), por. WP, organizator POW zab. prusk.. Urodził się 12 maja 1871 r. w Jaktorowie w powiecie chodzieskim. Był synem szlachcica Aleksandra i Marcjanny z domu Klarowicz. Ojciec Władysława, jako powstaniec styczniowy był gorliwym patriotą. Żonaty z zamożną mieszczańką Klementyną Derdzikowską, z którą dochował się ośmioro dzieci. Wyrazem przekazanych z domu wartości było nadanie swoim dzieciom czysto polskich imion: Lech, Czech, Rus, Bogumiła, Janina, Malina, Wanda

oraz Mieczysław. Ten czyn był swoistym manifestem w tych niesprzyjających wyrażaniu polskości czasach, co spotkało się ze znaczącą niechęcią władz pruskiego zaborcy. Władysław po ukończeniu szkoły średniej handlowej w Poznaniu około 1891 r. wcielony został do wojska pruskiego. Pełniąc służbę wojskową, jako sierżant armii niemieckiej. W listopadzie 1918 r. zdecydował się wstąpić do Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego (POW zab. prusk.) w Poznaniu i podjąć walkę z zaborcą o wolność ojczyzny. Od tej chwili brał czynny udział przy organizacji POW zab. prusk. wchodząc w skład Rady Jedenastu oraz był opiekunem konspiratorów POW zab. prusk. Od 27 grudnia 1918 r. brał on czynny udział w walce zbrojnej przy wyswobodzeniu Poznania. W styczniu 1919 r. wstąpił do Wojskowych Zakładów Mundurowych i jako funkcjonariusz cywilny brał czynny udział w działaniach Straży Ludowej – Zachodniej dzielnicy V Łazarz, Czasy II wojny światowej oraz Powstanie Warszawskie przeżył w Warszawie, mieszkając u córki Bogumiły Kwiatkowskiej Podczas powstania 1944 r. nie mogąc brać czynnego udziału w walkach, pomagał powstańcom jako cywil. W mieszkaniu córki, wraz z nią organizował materiały do pomocy sanitarnej rannym powstańcom. Po zakończeniu wojny wraz z córką zamieszkał w Ryjewie Zm. 17 czerwca 1946 r. został pochowany z salwą honorową oraz

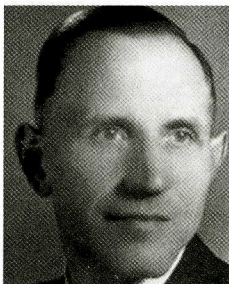
Władysław
Wrzyszczyński

w obecności ówczesnych władz na miejscowym przykościelnym cmentarzu. Odznaczony Krzyżem Walecznych (Nr 25670) za czyny wykazane w organizacji oraz walce podczas Powstania Wielkopolskiego (cytat z wniosku o przyznanie odznaki:... *był opiekunem konspiracyjnym i organizatorem POW oraz brał czynny udział w walkach.*) oraz Odznaką Pamiątkową Wojsk Wielkopolskich.

Archiwum rodzinne zaświadczenie i dokumenty z CAW (17 lutego 2016 r.)

Dariusz Paul

Wysocki Piotr (1898-1985), prezydent Gorzowa Wielkopolskiego w latach 1945-1947, prezydent Piły w latach 1947-1948, starosta w Szczytnie od 1948 do 1950. Urodził się 27 czerwca 1898 roku w Rusiborku koło Środy Wielkopolskiej. Brał udział w powstaniu wielkopolskim, w walkach w Gnieźnie, Dusznym, Margoninie i Nakle. Od 19 stycznia 1919 roku był żołnierzem 70 pp w Pleszewie. Pracował w kancelarii adwokackiej, następnie w Związku Zawodowym Pracowników Rolnictwa i Leśnictwa, sympatyzował z PPS. Okupację spędził w Wągrowcu. Wszedł w skład grupy operacyjnej, którą Florian Kroenke, jako pełnomocnik rządu na obwód gorzowski, przyprowadził 28 marca 1945 do Gorzowa Wielkopolskiego. 29 marca 1945 roku Piotr Wysocki miano-

Piotr
Wysocki

wany został burmistrzem miasta; na tym stanowisku pozostał do 20 kwietnia, kiedy został mianowany prezydentem miasta. Nominację zatwierdził Wojewoda Poznański, który 1 września wyłączył Gorzów Wielkopolski spod kompetencji pełnomocnika obwodowego, powierzając prezydentowi pełnienie funkcji pełnomocnika rządu na obszarze miasta. Piotr Wysocki wybrany został (z urzędu – jako pełnomocnik obwodowy) przewodniczącym Tymczasowej Miejskiej Rady Narodowej (MRN) i pełnił tę funkcję do 5 sierpnia 1946 roku. 12 sierpnia 1946 roku Miejska Rada Narodowa pod przewodnictwem Waleriana Leśnickiego (PPS) jako pierwsza na Ziemi Lubuskiej dokonała wyboru ciała samorządowego, powierzając ponownie funkcję prezydenta Piotrowi Wysockiemu, a wiceprezydenta Leonowi Kruszonie. Jednak w wykazie powiatów Ziemi Lubuskiej z 31 października 1946 roku Gorzów Wielkopolski przestał figurować jako powiat miejski i został ponownie włączony w obręb administracyjny powiatu. Samo miasto pozostało jednak wydzielone z powiatowego związku samorządowego i władzą zwierzchnią wobec MRN pozostała Wojewódzka Rada narodowa w Poznaniu. Degradacja miasta jako sygnał pewnych zaniedbań, niezbyt dobrze układające się stosunki z bardziej energicznym i mającym faktyczną władzę w wielu dziedzinach wiceprezydentem – były jednymi z przyczyn odejścia Wysockiego ze stanowiska prezydenta Gorzowa; stało to się 30 maja 1947 roku. W 1946 roku założył w Gorzowie Związek Powstańców Wielkopolskich. 1 czerwca 1947 roku został prezydentem Piły, natomiast w latach 1948-1950 był starostą powiatowym w Szczytnie. W 1951 roku wrócił do Piły, gdzie zaangażował się działalność

społeczną, m. in. w ZBoWiD, w 1974 roku został Pilaninem Roku, posiadał też liczne odznaczenia państwowe i regionalne. W ostatnich latach życia poważnie chorował. Zmarł 5 października 1985 roku w Pile i pochowany został na miejscowym cmentarzu.

Gorzów 1945-1990, Jerzy Zysnarski, Gorzów Wlkp. 1990; Encyklopedia Gorzowa Jerzy Zysnarski, Bydgoszcz. 2007; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Zachwieja Józef (1887-1971), urodzony 9 grudnia 1887 r. w Kotnikach (pow. Mogilno), syn Wincentego (rolnika) i Magdaleny z Jańczaków. Ukończył Szkołę Ludową w Woli Wapowskiej k. Inowrocławia. Do 16 września 1914 r. pozostawał u rodziców, pomagał im w gospodarstwie i uczył się zawodu rolnika. Wtedy to został powołany do obowiązkowej służby w wojsku niemieckim. Walczył na froncie zachodnim w I wojnie światowej, gdzie został poważnie ranny i przebywał dłuższy czas w szpitalu. Powrócił do domu jako trwale niezdolny do służby wojskowej 1 listopada 1916 r. Po powrocie do domu odbył kurs badania mięsa i po zdaniu egzaminu pełnił agendy i funkcję rewizora mięsa w Pakości w rzeźni miejskiej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego roku 1918/1919 wstąpił jako ochotnik do Straży Ludowej Piaski k. Inowrocławia, gdzie przebywał od 2 stycznia do 20 lutego 1919 r. Brał czynny udział m. in. przy rozbiciu posterunku granicznego w Paproście wraz z braćmi Burzyńskimi. Następnie walczył o wyzwolenie Pakości i Inowrocławia. Po ww. okresie wrócił do domu na

skutek złego stanu zdrowia – 66% inwalidztwa. W dalszym ciągu kontynuował obowiązki badacza mięsa. W 1926 r. nabył osadę rolniczą w Krzekotowie (85 mórg). i rozpoczął pracę na roli. Za udział w powstaniu został odznaczony Odznaką Powstańca Broni nr 8923 nadaną przez Zarząd Związku Towarzystw Powstańców i Wojaków w Grudziądzu 4 sierpnia 1927 r. Józef Zachwieja udzielał się również w wielu organizacjach. Był między innymi członkiem Rady Banku Ludowego w Pakości, a od 25 stycznia 1935 r. członkiem Związku Weteranów Powstań Narodowych R. P. (ks. ewid. 13679). Należał też do Kótek Rolniczych. W roku 1937 został przyjęty do Związku Powstańców Wielkopolskich – nr Gł. Księgi Ewid. i nr leg. członk. 15159. 3 lutego 1920 r. zawarł związek małżeński z Wiktorią Kopczyńską. Z tego małżeństwa urodziło się sześcioro dzieci. Życie powstańca, szczególnie po wybuchu II wojny światowej, było narażone na niebezpieczeństwa ze strony okupanta. Niemcy rozstrzeliwali byłych powstańców wielkopolskich, dziadek uniknął tego dzięki swojej zapobiegliwości. Wszystkie ślady i dowody swojej działalności powstańczej na krótko przed wybuchem wojny schował lub zniszczył. Jednak mimo tego został aresztowany jako zakładnik i osadzony w Kalwarii Pakoskiej we wrześniu 1939 r. Okres II wojny światowej spędził wraz z całą rodziną w GG, w powiecie garwolińskim k. Warszawy. W roku 1945 Józef Zachwieja z całą rodziną powrócił do Krzekotowa na swoje gospodarstwo, by od początku zaczynać ciężką pracę na roli, dla zapewnienia podstawowych potrzeb swej licznej rodziny. Zmarł w 1971 roku.

Archiwum rodzinne.

Waldemar Owczarzak

Zawodny Stanisław (1892-1950)

urodził się 2 listopada 1892 r. w Unisławiu w ówczesnym powiecie koźmińskim. Był synem Jana i Franciszki, rodzice jego prowadzili gospodarstwo rolne. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej w Brzęcicach pomagał rodzicom w prowadzeniu gospodarstwa. W dniu 14 października 1914 r. został powołany do służby wojskowej w armii niemieckiej i po przeszkoleniu wysłany wraz z jednostką na front francuski. Wziął udział w walkach pod Verdun. Tam w marcu 1916 r. został ranny w obie nogi. Początkowo przez dwa miesiące leczony był w szpitalu w Halberstadt, a następnie w szpitalu w Miliczu. Po wyleczeniu 27 stycznia 1917 r. został zwolniony ze służby wojskowej i wrócił do miejsca swego zamieszkania. Kiedy wybuchło Powstanie Wielkopolskie 1 stycznia 1919 r. wstąpił do oddziału powstańczego w Wielowsi. Wraz oddziałem wziął udział w walkach na odcinku Zduny – Krotoszyn. Związek małżeński zawarł 9 listopada 1920 r. z Agnieszką zd. Kubiak. W 1934 r. owdowiał i ożenił się z w 1935 r. z Franciszką zd. Marszałek. Z tego małżeństwa pozostawił czworo dzieci: Franciszka (1936), Agnieszkę (1938), Edwarda (1939-2013) i Stanisława (1942). Po ślubie osiadł w wiosce Dymacz (obecnie gmina Koźmin Wlkp.) i prowadził tam gospodarstwo rolne. Zmarł 8. maja

Stanisław
Zawodny

1950 r. i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Wałkowie. Z okazji 60 rocznicy Powstania Wlkp. ufundowana została tablica pamiątkowa poświęcona powstańcom wywodzącym się z parafii wałkowskiej, na której odnotowano nazwisko Stanisława Zawodnego.

Edward Jokiel, Antoni Korsak, Michał Pietrowski, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 w powiecie krotoszyńskim, koźmińskim i Sulmierzycach, Krotoszyn 2012, Niemiecka książeczka wojskowa z 1915 r., Polska książeczka wojskowa z 16.04.1923 r., Legitymacja Związku Inwalidów Wojennych RP w Koźminie, Informacje zebrane przez wnuka Kazimierza Zawodnego.

Michał Pietrowski

Zenkter Edmund (1886-1956),

Powstaniec Wielkopolski, prawnik, kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 7 listopada 1886 r. w Buku koło Poznania, w rodzinie kupca Walentego i Franciszki z Siuchnińskich. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Buku. Po zdaniu matury w poznańskim Gimnazjum św. Marii Magdaleny studiował prawo i filozofię na uniwersytetach w Berlinie i Halle. W okresie nauki należał do Towarzystwa Tomasza Zana. W I wojnie światowej walczył w stopniu podoficera piechoty na froncie zachodnim, m. in. pod Verdun. Po demobilizacji zgłosił się do oddziałów powstańczych na froncie zachodnim. W stopniu podporucznika pełnił funkcję oficera sądowego w Grodzisku Wielkopolskim. W wojsku służył do sierpnia 1920 roku, brał udział w wojnie z Rosją. W grudniu 1920 r. zwolniony do rezerwy w stopniu porucznika. Do grudnia 1936 roku był

oficerem rezerwy z przydziałem mobilizacyjnym do 57 pułku piechoty. Roczną praktykę w starostwach powiatowych w Szamotułach, Obornikach i Gostyniu rozpoczął z końcem grudnia 1920 roku. W latach 1921 – 1923 był starostą powiatowym w Nowym Tomysłu, później w Lesznie, a latach 1935 – 1939 w Wągrowcu. We wrześniu 1939 r. ewakuowany z władzami powiatowymi do Rawy Ruskiej, granicę przekroczył 19 września i do końca lutego 1941 roku przebywał na Węgry. Stamtąd przez Jugosławię i Grecję przedostał się do Stacji Zbornej Brygady Strzelców Karpackich w Palestynie, ale przydziału do Armii Polskiej nie otrzymał. Z polecenia Konsula Generalnego RP w Jerozolimie wyjechał do Lewingstone w ówczesnej Rodezji i zorganizował tam i kierował jednym z obozów dla uchodźców polskich. Przebywał tam do 1946 roku. Do kraju wrócił w lutym 1947 roku i otrzymał stanowisko Inspektora Starostw w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu. Na emeryturę przeszedł 31 stycznia 1951 r. Zmarł w Poznaniu 26 lutego 1956 r. i pochowany został w na cmentarzu jeżyckim. Odznaczony był: Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i in. Żonaty z Janiną z domu Głabisz, z którą miał troje dzieci: Stanisława (ur. 1923), Michała (ur. 1924) i teresą (ur. 1926).

Dokumenty ze zbiorów rodziny; informację syna Michała (maszynopis), Tomkowiak E., Zenkteler Edmund (1886-1956), (w:) Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich, red. A. Czubiński i B. Polak, Poznań 2002, s. 423; Zbiory Gabinetu Pamiątek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Zenkter Michał (1890-1936), inżynier rolnik, działacz społeczny, poseł na Sejm w II RP. Urodził się 15 września 1890 r. w Buku. Był inżynierem agronomii. Ukończył gimnazjum w Śremie oraz jednoroczną służbę wojskową w armii pruskiej. W latach 1911-1914 studiował rolnictwo w Akademii Rolniczej w Lipsku i w Berlinie. Przed I wojną światową działał w tajnych Grupach Narodowych oraz stowarzyszeniach polskich na emigracji. W Powstaniu Wielkopolskim był dowódcą odcinka czarnkowskiego. W czasie wojny z bolszewikami walczył w szeregach 15 Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej. Pełnił także funkcję adiutanta XV Brygady Artylerii Wielkopolskiej. Zweryfikowany w stopniu kapitana ze starszeństwem 1 czerwca 1919 roku w korpusie oficerów rezerwy artylerii. W latach 20-tych XX wieku był oficerem rezerwy 17 Pułku Artylerii Polowej w Gnieź-

Edmund
Zenkteler

Michał
Zenkteler

nie. W 1934 roku pozostawał w ewidencji Powiatowej Komendy Uzuppełnień Gniezno. Posiadał przydział do Oficerskiej Kadry Okręgowej Nr VII. Po przeniesieniu do rezerwy został dzierżawcą domeny państwowej w Pałczynie. Był prezesem powiatowym Wielkopolskiego Towarzystwa Kółek Rolniczych na powiat wrzesiński. Był też członkiem Wydziału Powiatowego i Rady Powiatowej. W 1931 roku zastąpił Leona Plucińskiego na funkcji prezesa Wielkopolskiego Towarzystwa Kółek Rolniczych. Od 1934 roku był jednocześnie wiceprezesem Wielkopolskiej Izby Rolniczej w Poznaniu. W 1935 roku został posłem IV kadencji (1935-1938) wybranym 15 515 głosami z okręgu wyborczego nr 98 (powiaty: gnieźnieński miejski, gnieźnieński, średzki, wrzesiński i wągrowiecki). Zmarł w nocy z 20 na 21 stycznia 1936 r. w Krakowie. Pochowany 26 stycznia 1936 roku na Cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu. Odznaczenia: Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari, Krzyż Niepodległości, Krzyż Walecznych (3x), Złoty Krzyż Zasługi (3x).

Centralne Archiwum Wojskowe,teczka akt personalnych i teczki odznaczeniowe: VM, KN, KW; Sejm i Senat 1935-1938 IV kadencja. Warszawa: nakładem Księgarni F. Hoessicka, 1936, s. 287; Ś. p. Michał Zenkteler, (w:) Dziennik Poznański nr 18 z dnia 23 stycznia 1936 roku, s. 3, 11; Ś. p. Michał Zenkteler, (w:), Orędownik Wrzesiński nr 8 z dnia 23 stycznia 1936 roku, s. 1, 3-4; Ładysław Pamufnik, Zarys historii wojennej 15-go Pułku Artylerii Polowej Wielkopolskiej, Warszawa 1929; Zbiory Gabinetu Pamiatek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Zenkter Roman (1889-1956), lekarz medycyny, kapitan Wojska Polskiego. Urodził się 2 sierpnia 1889 roku w Buku koło Poznania, w rodzinie kupca Walentego i Franciszki z Siuchnińskich. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Buku. Po zdaniu matury w poznańskim Gimnazjum św. Marii Magdaleny studiował medycynę na Uniwersytecie Berlińskim. Aktywnie działał w Towarzystwie Tomasza Zana. Studiów nie ukończył, gdyż 20 listopada 1914 roku zmobilizowany został do armii pruskiej. Początkowo (do 9 maja 1915 r.) w 48 pułku piechoty. Brał udział w walkach pod Rygą, na froncie siedmiogrodzkim i rumuńskim. W listopadzie 1917 roku został przeniesiony na stanowiski lekarza pomocniczego na front włoski, a w marcu 1918 roku na front zachodni do Francji, gdzie przebywał do demobilizacji (12 grudnia 1918 roku). Po powrocie z frontu, 5 stycznia 1919 roku ochotniczo wstąpił do oddziałów powstańczych i brał udział w walkach na froncie zachodnim pod Zbąszyniem i Babimostem. Był lekarzem oddziałów wolsztyńskich i 4 baterii 1 Pułku Artylerii Lekkiej (do 23 kwietnia 1919 roku). Od 24 kwietnia do 13 czerwca 1919 roku zajmował się chorymi w szpitalu epidemiologicznym w Poznaniu. 14 czerwca przeszedł na front północny, razem z 2 dyonem 3 Pułku Artylerii Lekkiej. Do 1 sierpnia służył na froncie litewsko-białoruskim. Następnie został odkomenderowany (7 października

Roman
Zenkter

1919 roku) na kurs lekarski do Lwowa. Od stycznia 1920 roku służył na stanowisku lekarza 12 Pułku Artylerii Ciężkiej. W czasie wojny 1920 roku był kolejno: dowódcą Kolumny Szczepieniowej, grupy operacyjnej gen. Jędrzejewskiego, w Szefostwie Sanitarnym VI Armii oraz w szpitalu dla jeńców wojennych. Dyplom doktora Medycyny uzyskał 3 lipca 1920 roku na Uniwersytecie Lwowskim. W czerwcu 1921 roku otrzymał stanowisko ordynatora oddziału zakaźnego w szpitalu wojskowym i okręgowym w Chełmie, a następnie w szpitalu rejonowym w Równem. Przez krótki okres był kierownikiem wydziału w Szefostwie Sanitarnym DOK nr IX w Brześciu nad Bugiem. Po zwolnieniu do rezerwy (maj 1922) zamieszkał w Kórniku, gdzie prowadził prywatną praktykę. Od marca 1926 r. mieszkał i praktykował w Śmiglu, był radnym tamtejszego Sejmiku Powiatowego. Jako kapitan lekarz 28 sierpnia 1939 r. zgłosił się ochotniczo do Wojska Polskiego i uczestniczył w walkach z Niemcami. Wzięty do niewoli niemieckiej 19 września 1939 r. pracował w szpitalu dla rannych żołnierzy polskich w Kutnie, następnie przeniesiony do szpitala dla jeńców francuskich i angielskich w Ostrzeszowie, a później do obozów jenieckich w Silberburgu, Prenzlau i Neu Brandenburg. Po zwolnieniu z obozu jenieckiego, 5 grudnia 1941 r. został aresztowany przez Gestapo i osadzony jako więzień polityczny (w okresie międzywojennym sympatyzował z PPS) w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu. Był lekarzem pomocniczym w szpitalu obozowym i uczestniczył w konspiracji obozowej. Tam zetknął się z Józefem Cyrankiewiczem, późniejszym premierem rządu PRL. Wspólnie z sanitariuszem Januszem Młynarskim dwukrotnie uratował go od śmierci. Raz, gdy Cyran-

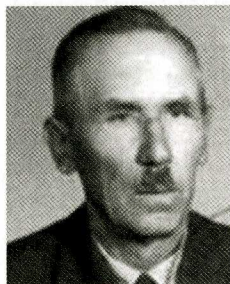
kiewicz ciężko pobił esesman Oswald Kaduk i w pijackim amoku chciał go zabić, a drugi raz gdy późniejszy premier zapadł na tyfus. W styczniu 1945 r. dr Zenkteler znalazł się w grupie więźniów ewakuowanych do Mauthausen. Po wyzwoleniu Mauthausen wrócił do Śmigła. W 1946 r. krótko pracował jako lekarz w Kopalni Soli w Wapnie. W latach 1947 – 1957 był kierownikiem Ośrodka Zdrowia w Margoninie. Mimo osiągnięcia wieku emerytalnego nadal pracował w swoim zawodzie. Po przejściu na emeryturę, w 1957 r. przeniósł się do Poznania, gdzie zmarł 19 lipca 1975 r. Pochowany został na cmentarzu przy ul. Lutyckiej. Był żonaty z Marią z Marciniak. Małżeństwo to było bezdzietne.

Centralne Archiwum Wojskowe, akta personalne 419, 770, 2554; Akta odznaczeniowe, Odrzuc. 25. XI. 1938; Dokumenty ze zbiorów rodziny; Informację bratanka Michała Zenktelera (maszynopis); Tomkowiak E., Zenkteler Roman (1889-1975), (w:) Słownik Biograficzny Powstańców Wielkopolskich, red. A. Czubiński i B. Polak, Poznań 2002, s. 425; Medycyna za drutami obozu, pod red. Zdzisława Jana Ryna, wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie 2010; Wóycicka Zofia, Przerwana żałoba. Polskie spory wokół pamięci nazistowskich obozów koncentracyjnych i zagłady 1944-1950, Wdawnictwo TRIO Warszawa 2009; Zbiory Gabinetu Pamiętek Historycznych Eligiusza Tomkowiaka w Dopiewie.

Eligiusz Tomkowiak

Zieliński Szczepan (1898-1979), urodził się 5 listopada 1898 r. w Kruszewicy w rodzinie Wincentego i Katarzyny z d. Pierońska. Ukończył szkołę powszechną

i wyuczył się zawodu cieśli. W 1917 r. powołany został do armii pruskiej i skierowany na front zachodni do Francji. W grudniu 1918 r. do Wilhelmshaven, gdzie przebywał jego oddział, dotarła wiadomość z domu, że w Wielkopolsce tworzą się tajne organizacje wojskowe i przygotowywane jest zbrojne wystąpienie przeciwko niemieckiemu zaborcy. Postanowił uciec z wojska i 24 grudnia 1918 r. przyjechał do rodzinnego domu w Kruszwicy. 26 grudnia 1918 r. został zwerbowany przez swojego kolegę Franciszka Walenczewskiego do tajnej Organizacji Powstańczej. 2 stycznia 1919 r. w Kobylnikach pod Kruszwicą zapłonął stóg siana. Na tak umówiony sygnał Szczepan Zieliński stawiał się na miejscu zbiórki. Wraz z trzema innymi powstańcami pod dowództwem por. Prusinowskiego rozbroili niemiecki posterunek mieszczący się w Kruszwicy przy ul. Kasprowicza. Zaskoczeni Niemcy poddali się bez walki. Na rozkaz por. Prusinowskiego brał udział w rozbrajaniu żandarmerii w ich domach. Zdobytą broń rozdano powstańcom. Szczepan Zieliński został przydzielony do 1 kompani Batalionu Nadgoplańskiego, której dowódcą był Ignacy Nowak. 5-6 stycznia 1919 r. brał udział w walkach o Inowrocław. W boju tym zginął jego kolega, Franciszek Walenczewski. Po powrocie z Inowrocławia został przydzielony do batalionu pod dowództwem porucznika Dratwińskiego. Później brał udział w walkach o Łabiszyn

Szczepan
Zieliński

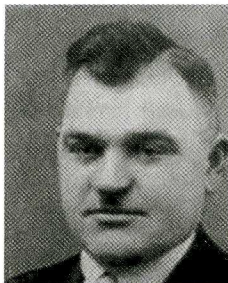
i Kcynię oraz we wszystkich potyczkach na terenie powiatu inowrocławskiego. Następnie został przydzielony do 5 p. strz. wlkp. (59 pp) w szeregach którego uczestniczył w walkach na froncie północnym. Brał udział w walkach z Ukraińcami, a następnie w wojnie 1920 roku z Rosjanami. Po demobilizacji, do 1939 r. pracował jako cieśla. W okresie okupacji hitlerowskiej przydzielony do robót przy budowie mostów w niemieckiej firmie Karl Mermman; od 1942 r. pracował przy budowie baraków na lotnisku w Łatkowie k. Inowrocławia. Od 1944 r. pracował przy kopaniu okopów. Po zakończeniu II wojny światowej podjął pracę w Cukrowni Kruszwica; na emeryturę przeszedł w 1963 r. Od 25 kwietnia 1968 r. członek ZBoWiD-u. Za udział w Powstaniu Wielkopolskim 11 listopada 1972 r. mianowany podporucznikiem WP. Zm. 8 sierpnia 1979 r. w Kruszwicy i został pochowany na miejscowym cm. parafialnym. Był odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974) i Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1968). W 1924 ożenił się z Pelagią Grobecką (zm. 6 października 1966) i miał troje dzieci: Tadeusza (ur. 02 października 1925), księdza; Henryka (ur. 18 stycznia 1927), ślusarza i Teresę (ur. 16 maja 1929), sprzedawcę.

Dokumenty i pamiętki rodzinne; informacje wnuka Michała Baralkiewicza.

Ewelina Tomkowiak

Zielonka Marcin (1897-1940), urodził się 29 października 1897 roku w Małgowie pow. Krotoszyn. Był synem Rocha Zielonki i Franciszki z domu Woźniak. Pochodził z wielodzietnej rolniczej rodziny, miał trzy siostry i trzech braci. Ukończył szkołę powszechną

w Mokronosie k. Koźmina Wlkp. oraz różne kursy rolniczo-gospodarcze. W późniejszym okresie przeszedł szkolenie sanitarne przy szpitalu w Środzie. Pracował w administracji gospodarstwa rolniczego, należącego do Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia i szpitala miejskiego w Środzie. W szpitalu tym pracowała jego siostra – zakonnica tego Zgromadzenia. W czasie I wojny światowej został powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim w Belgii. Po szczęśliwym powrocie z wojny zgłosił swój udział do Powstania Wielkopolskiego. Walczył w 1 KBS Batalionie Średzkim pod dowództwem sierż. Stanisława Borysiaka, który był dowódcą w okresie pierwszych walk o Szubin. Po tych walkach dalej czynnie uczestniczył w Powstaniu jako sanitariusz. Posiadał wiele odznaczeń zarówno powstańczych jak i wojskowych. Niestety w czasie II wojny światowej odznaczenia te zaginęły. W szeregach Wojska Polskiego wstąpił 21 stycznia 1919 roku. Jako kapral – sanitariusz walczył na różnych frontach wojny polsko-bolszewickiej, gdzie wykazał się dzielnością i odwagą w ratowaniu rannych towarzyszy broni. W momentach krytycznych z narażeniem własnego życia uratował wielu rannych żołnierzy przed niechybną niewolą bolszewicką. Według udokumentowanych wspomnień dowódców wszystkich szczebli dowodzenia, niósł pomoc sanitarną rannym w chwili największego za-

Marcin
Zielonka

grożenia. Fakty te potwierdzili w pisemnych opiniach dowódcy frontu od plutonu do dywizji, z pułkownikiem Taczaikiem na czele. Za wszystkie wojenne czyny odznaczono go Krzyżem Walecznych z datą przyznania 7 marca 1921 roku. 9 stycznia 1921 roku został przeniesiony do 2 kompanii ckm II baonu 69 pp. Po wojnie polsko-bolszewickiej powrócił do Środy, gdzie ponownie podjął pracę w majątku ziemskim, należącym do Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia, jako urzędnik administrujący tym majątkiem. 10 października 1932 roku zawarł związek małżeński z Elżbietą Kadałowską (ur. 2 lutego 1915 – zm. 16 listopada 1945 roku w Dahme Mark w Niemczech z powodu poważnych powikłań wojennych). Z tego związku urodziło się dwóch synów: Marian Roch i Eugeniusz Marcin. Jeszcze przed założeniem rodziny, Marcin Zielonka kupił restaurację przy ul. Dąbrowskiego 20 w Środzie wraz z przylegającą do niej salą i maglem. Restauracja ta była miejscem wielu zebrań i spotkań o charakterze społeczno-politycznym. W 1932 roku na zorganizowany przez Zarząd Powiatowy Stronnictwa Ludowego wiec przybył Wincenty Witos. Tematem spotkania była sytuacja w Polsce po zamachu majowym, walka z sanacją i protest brzeski. W czasie II wojny światowej, po wkroczeniu Niemców do Środy nastąpił czas ciężkiego terroru, prześladowań i aresztowań mieszkańców. Marcin Zielonka, jako osoba bardzo znana w mieście, był zagrożony aresztowaniem. Za wstawieniem Niemca, właściciela miejscowej garbarni, odstąpiono od aresztowania. Okupant nie zapomniał jednak jego powstańczej przeszłości i dokonał skrytobójczego ataku na jego życie. Wykorzystano fakt wyjazdu jego żony do Poznania, do szwagierki – siostry zakonnej,

pracującej wówczas w Szpitalu Przemienienia Pańskiego. Wtedy podano Marciniowi Zielonce środek, który stał się przyczyną jego zgonu. Żona, po powrocie do domu, zastała męża w stanie krytycznym i po przewiezieniu do szpitala nastąpił jego zgon 14 marca 1940 roku. Fakt tego tragicznego zejścia okryty był tajemnicą. Marcin Zielonka pochowany został w mogile indywidualnej, w głównej alei cmentarza parafialnego w Środzie. Jego nazwisko figuruje na tablicy pamiątkowej Powstańcy Wielkopolscy 1918-1919 odsłoniętej na kwaterze powstańców w grudniu 2005 roku.

Dokumenty z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie oraz pamiątki rodzinne.

Marian Zielonka, Czesława Zielonka

Żymiałkowski Kazimierz (1898-1958) starszy sierżant (od 9 marca 1934); z wykształcenia ślusarz; rusznikarz. Urodził się 20 stycznia 1898 roku w Gnieźnie. Był synem Franciszka i Marii. Uczył się w zawodzie ślusarza. Od 1 marca 1917 roku do 3 stycznia 1919 roku służył w wojsku niemieckim w 7 Pułku Artylerii Polowej w Wesel (Nadrenia). W Powstaniu Wielkopol-

skim 1918-1919 i w okresie popowstańniowym (tj. styczeń-maj 1919) walczył i służył kolejno w jednostkach: w kompanii gnieźnieńskiej, w 5. pułku strzelców wielkopolskich i w 9. pułku strzelców wielkopolskich (późniejszy 67 pułk piechoty). W tym czasie awansował 26 marca 1919 roku na kaprała. Uczestniczył w wojnie polsko-sowieckiej 1920 roku. Po wojnach o granice odradzającej się Rzeczypospolitej pozostał w armii, a od 1 kwietnia 1921 roku był podoficerem zawodowym. Od marca 1934 kierownik warsztatu rusznikarskiego w 67. pułku piechoty. W szeregach tego pułku uczestnik kampanii wrześniowej 1939 roku. W 1943-1945 wraz z najbliższą rodziną więziony przez władze nazistowskie w Potuliach. Żonaty z Genowefą. Zmarł 27 kwietnia 1958 roku w Brodnicy. Odznaczony m. in. Medalem Pamiątkowym Za Wojnę 1918-1921 oraz odznakami pamiątkowymi: Wojsk Wielkopolskich i 67 pułku piechoty.

CAW, Ap 511 Żymiałkowski Kazimierz; Jerzy Wultański, St. sierż. Kazimierz Żymiałkowski, „Ziemia Michałowska” kwiecień 2014, s. 10; relacja Piotra Brzozowskiego z 2014 r.

Tomasz Kościański

ANEKS

Spis biografów zamieszczonych w: „**Powstańcy wielkopolscy... Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919**”, tom I, Poznań 2005; tom II, Poznań 2006; tom III, Poznań 2007; tom IV, Poznań 2008; tom V, Poznań 2008; tom VI, Poznań 2009; tom VII, Poznań 2010; tom VIII, Poznań 2011; tom IX, Poznań 2012; tom X, Poznań 2013; tom XI, Poznań 2014 i tom XII, Poznań 2015.

- A.**
Adam Stanisław (1901-?), T. VII, s. 9
Adamczak Ignacy (1878–1967), T. III, s. 9
Adamczak Ignacy (1897–1985), T. I, s. 12
Adamczak Jan (1899-?), T. VII, s. 9
Adzmczak Ludwik (1878-1947), T. VIII, s. 11
Adamczak Maciej (1883–1966), T. II, s. 8
Adamczak Wincenty (1899-1988), T. IX, s. 11
Adamczewski Hubert (1898-1965), T. V, s. 9
Adamczewski Tadeusz (1902–1979), T. I, s. 12
Adamczewski Tomasz Jan (1884-1939), T. II, s. 8
Adamczewski Walenty (1877-1967), T. V, s. 10
Adamczewski Wincenty (1869-1939), T. VI, s. 9
Adamkiewicz Sylwester (1900-1986), T. IV, s. 9
Adamski Stanisław Marcin (1895-1975), T. VI, s. 9
Adamski Stefan (1899-1975), T. IV, s. 9
Adamski Wojciech (ur. 1877, data śmierci nieznana), T. I, s. 13
Agaciak Jakub (1893-?), T. VII, s. 10
Ajtner Edmund (1902-1984), T. V, s. 11
Ajtner Marian (1899-1983), T. V, s. 12
Alejski Bronisław (1900–1942), T. I, s. 13
Alejski Franciszek (1902–1992), T. I, s. 14
Aleksander Franciszek (1893–1975), T. III, s. 9; T. V, s. 12; T. IX, s. 11
Alkiewicz Jan Feliks (1896-1979), T. IV, s. 10; T. XI, s. 11
Alwin Franciszek (1879-1961), T. IV, s. 11
Ambroży Leon (1898-1992), T. V, s. 15
Anasiewicz Hieronim (1894-1971), T. IV, s. 13
Anders Władysław (1892–1970), T. III, s. 11
Andrychowski Ludwik (1900-1986), T. IX, s. 13
Andrys Stanisław (1890-1972), T. VIII, s. 12
Andrzejczak Andrzej (1897-1981), T. XI, s. 12
Andrzejczak Michał (1890-1940?), T. XI, s. 14
Andrzejczak Wawrzyniec (1900-1919), T. XI, s. 14
Andrzejewski Franciszek (1895-?), T. VIII, s. 13
Andrzejewski Michał (1896-?), T. VII, s. 10
Andrzejewski Stanisław (1900-1982), T. VI, s. 11
Andrzejewski Stanisław (1901-1985), T. VIII, s. 14; T. IX, s. 14
Andrzejewski Stanisław (1902-1941), T. II, s. 9
Andrzejewski Stefan Marian (1899–1996), T. III, s. 21
Angierska Zofia, z domu Bogacka (1896-1987), T. II, s. 10
Anioła Wawrzyniec (1881-1956), T. VIII, s. 15
Antczak Nepomucen Jan (1893-1968), T. IV, s. 13
Antkowiak Teofil (1895-1947), T. VI, s. 12
Antoniewicz Adam (1888-1944), T. II, s. 10
Apolinarski Albin (1898 - 1992), T. VI, s. 13; T. XII, s. 11
Apolinarski Franciszek (1900-?), T. VII, s. 10
Arudianow Jan (1889–1983), T. I, s. 14
Augustyniak Franciszek (1881-1975), T. II, s. 12; T. VI, s. 14

- Augustyniak Stanisław (1895-1929), T. VI, s. 14
- Augustyniak Szczepan (1896-1975), T. VI, s. 15
- Augustyniak Wojciech (1882-?), T. VII, s. 11
- B.**
- Baberowski Paweł (1897-1968), T. XI, s. 28
- Bacik Kazimierz (1903-1977), T. I, s. 15
- Baczewska Pelagia Marianna (1887-1970), T. V, s. 15
- Badke Jan (1896-po 1976), T. VII, s. 11
- Bagniewski Józef (1897-1981), T. IX, s. 16-17
- Bagrowski Cezary (1885-1947), T. XI, s. 15
- Bagrowski Franciszek (1901-1984), T. V, s. 16
- Bajon Józef (1900-1977), T. IV, s. 14
- Bajonński Jarosław (1887-1950), T. I, s. 15
- Balcerek Walenty (1899-1966), T. IV, s. 15; T. VIII, s. 17
- Balcerkiewicz Stanisław (1901-1991), T. I, s. 16
- Balcerzak Józef Franciszek (1898-1919), T. III, s. 22
- Balcerzak Stanisław (1874-1933), T. III, s. 23
- Balski Marian (1899-1919), T. V, s. 17
- Bałka Kazimierz (1885-1963), T. VI, s. 16
- Banach Stanisław (1898-1987), T. VII, s. 12; T. XI, s. 15
- Banachowicz Wojciech (1900-1979), T. III, s. 25
- Banasiak Antoni (1895-1954), T. V, s. 19
- Banasiak Jan (1897-1972), T. I, s. 17; T. V, s. 19
- Banaszak Edward (1892-1977), T. VIII, s. 18
- Banaszak Franciszek (1899-1967), T. X, s. 13
- Banaszak Jan (1899-1986), T. IV, s. 15
- Banaszak Józef (1897-1920), T. II, s. 12; T. XI, s. 16
- Banaszak Marcin (1898-1979), T. XI, s. 16
- Banaszak Stanisław (1897-1943), T. XI, s. 17
- Banaszak Tadeusz (1897-1977), T. X, s. 13
- Banaszak Wojciech (1868-1960), T. XI, s. 19
- Baranek Ignacy (1894-1967), T. XI, s. 21
- Baranek Józef (1899-1944), T. XI, s. 23
- Baraniecki Kazimierz (1900-1940), T. IV, s. 16
- Baraniecki Ludwik (1897-1920), T. IV, s. 17
- Baranowski Edmund (1886-1939), T. I, s. 17
- Baranowski Jan (1894-1971), T. X, s. 14
- Barczak Jan (1890-1961), T. VI, s. 17; T. VIII, s. 20
- Barełkowski Stanisław (1893-1964), T. VI, s. 18
- Barłóg Władysław (1897-1985), T. I, s. 18
- Barth Władysław (1889-1951), T. XII, s. 11
- Bartkiewicz Bernard (1899-1976), T. IX, s. 17; T. X, s. 15
- Bartkiewicz Stanisław Bernard (1891-1966), T. IX, s. 17
- Bartkowiak Antoni (1897-1922), T. I, s. 19; T. XII, s. 12
- Bartkowiak Antoni (1900-1985), T. III, s. 25; T. XI, s. 24
- Bartkowiak Franciszek (1894-1958), T. II, s. 13
- Bartkowiak Franciszek (1900-1989), T. V, s. 20
- Bartkowiak Franciszek (1901-1989), T. III, s. 26
- Bartkowiak Jan (1882-po 1969), T. VII, s. 13
- Bartkowiak Józef (1892-1969), T. X, s. 15
- Bartkowiak Józef (1895-1942), T. II, s. 13
- Bartkowiak Józef (1895-1980), T. IX, s. 17
- Bartkowiak Stanisław (1895-1956), T. VIII, s. 21
- Bartkowiak Wiktor (?-1919), T. XII, s. 12
- Bartkowiak Władysław (1900-1920), T. I, s. 20
- Bartkowiak Wojciech (1895-?), T. IX, s. 18
- Bartkowski Edmund (1894-1939), T. III, s. 27
- Bartkowski Marcin (1900-1955), T. VI, s. 19
- Bartol Józef (1889-1939), T. VII, s. 13
- Basiński Franciszek (1858-1942), T. II, s. 14; T. XI, s. 25; T. XII, s. 13
- Baszkiewicz Franciszek (1887-1980), T. VI, s. 20
- Baş Jan (1894-1978), T. VIII, s. 22
- Baum Antoni (1892-1982), T. VII, s. 16
- Baum Jan (1896-?), T. VII, s. 17
- Bauza Andrzej (1896-1948), T. I, s. 20
- Bazyli Franciszek (1892-1972), T. VII, s. 18; T. XI, s. 27
- Bazylewicz Teodor (1894-1962), T. X, s. 16
- Bączkowski Edward (1886-1944), T. VI, s. 21
- Bąk Alojzy (1897-1940), T. IX, s. 19; T. XI, s. 28
- Bąk Jan (1891-1948), T. X, s. 16
- Bąk Jan (1894-1983), T. VI, s. 22
- Bąk Leon (1892-1948), T. IX, s. 20

- Bąk Tomasz (1897–1973), T. II, s. 16
- Bąkowski Stanisław (1894-?), T. VII, s. 18
- Bąkowski Wawrzyn (1889–1981), T. II, s. 17; T. XI, s. 30
- Bednarski Franciszek (1894–1965), T. II, s. 17; T. XII, s. 14
- Bednarski Bogdan (1890–1975), T. VIII, s. 22
- Beisert Jan Chrzyciel (1866–1923), T. II, s. 18
- Bejenska Wincenty (1888–1945), T. XI, s. 30
- Belzerowski Piotr (1895–1980), T. III, s. 28
- Bengsch Jan (1880–1962), T. VII, s. 19
- Benkel Maksymilian (1884–1940), T. I, s. 21
- Berger Marcin (1896–1966), T. III, s. 31
- Berski Stefan (1901-?), T. V, s. 21
- Berus Ludwik (1902–1945), T. VI, s. 23; T. VIII, s. 24
- Bessert Roman (1888–1946), T. VII, s. 19
- Bessert Telesfor (1893–1951), T. VII, s. 21
- Bethke Joachim (1894-?), T. XII, s. 14
- Beszterda Antoni (1895–1971), T. IV, s. 18; T. VIII, s. 25
- Białas Michał (1898–1959), T. II, s. 19
- Białasik Teodor (1898–1959), T. III, s. 31
- Białecki Leon (1896–1940), T. IX, s. 20
- Białyżynski Jan (1901–1966), T. I, s. 22
- Biały Kazimierz (1888–1943), T. I, s. 22, T. II, s. 19
- Biczkowski Szczepan (1894–1973), T. III, s. 31
- Biegała Antoni (1899–1979), T. III, s. 33
- Biegański Bolesław (1898–po 1989), T. VII, s. 21
- Biegański Jan (1896–1973), T. VI, s. 24; T. XII, s. 15
- Biegański Kazimierz (1902–1963), T. I, s. 22
- Bielawski Mieczysław (1879–1923), T. X, s. 18
- Bielawski Stefan (1896–1990), T. IX, s. 23
- Bielecki Julian (1902–1986), T. IX, s. 24
- Bielicki Paweł (1899-?), T. VIII, s. 26
- Bigoński Edmund (1891–1937), T. VIII, s. 27
- Bilażewski Zdzisław Karol Teodor (1893–1923), T. I, s. 23; T. VIII, s. 28
- Bilski Józef (1880–1958), T. VIII, s. 29
- Biniaś Józef (1888–1940), T. IX, s. 25
- Binkowski Adam (1894–1940), T. X, s. 19
- Biskupski Antoni (1890–1930), T. IV, s. 19
- Biskupski Jan (1881–1959), T. VI, s. 25
- Bittner Waclaw (1897–1985), T. XI, s. 30
- Blachnierek Józef (1897–1979), T. VI, s. 26
- Bloch Ryszard (1900–1980), T. IV, s. 20
- Błaszczuk Czesław (1896–1955), T. V, s. 21
- Błaszczynska Klara z d. Chojnacka (1891-?), T. III, s. 33
- Błażejczyk Tomasz (1869–1940), T. III, s. 34
- Błażyński Alojzy (1898–1934), T. III, s. 35
- Błoch Franciszek (1894–1974), T. I, s. 23
- Bober Piotr (1899–1978), T. VII, s. 22
- Bobkiewicz Stanisław (1886–1938), T. IV, s. 21
- Bobrowicz Wojciech (1889–1978), T. X, s. 21
- Bobrowski Antoni (1902–1983), T. IV, s. 22
- Bocian Jan (1895–1919), T. V, s. 22
- Bocian Michał (1885-?), T. I, s. 24
- Bociański Ludwik (1892–1970), T. I, s. 24
- Bogdański Józef (1898–1941), T. VII, s. 23
- Bogucki Franciszek (ok. 1892–1919), T. III, s. 36
- Bogusławski Edmund (1880–1940), T. IV, s. 23
- Bogusławski Włodzimierz (1895–1919), T. XI, s. 31
- Boiński Jakub (1890–1960), T. IX, s. 26
- Bojanowski Teofil (1889-?), T. I, s. 25
- Bonowski Jan Niepomucen (1900–1971), T. III, s. 37
- Borczyński Stanisław (1896–1951), T. V, s. 23
- Borczyński Stefan (1864–1949), T. I, s. 26
- Boroch Franciszek (1899–1979), T. I, s. 26
- Borowczak Leon (1900–1981), T. VI, s. 26; T. XII, s. 16
- Borowski Walenty (1865–1939), T. VI, s. 28; T. XII, s. 17
- Borysiak Józef (1900–1974), T. II, s. 20; T. IX, s. 27
- Borzych Franciszek (1890–1924), T. III, s. 37
- Brandeci Michał (1887–1971), T. I, s. 26
- Branecki Jan (1901–1980), T. XI, s. 31
- Bratborski Jan (1895–1973), T. IV, s. 24
- Bratkowski Józef (1905–1975), T. XII, s. 18
- Braun Augustyn Marian (1885–1951), T. VII, s. 24
- Braun Józef Tomasz (1869–1938), T. IX, s. 28
- Brembor Teodor (1890–1939), T. III, s. 39
- Brenienek Stefan (1888–1968), T. IV, s. 25
- Brett Andrzej (1898–1971), T. VI, s. 28
- Breza Alfons (1891–1934), T. VI, s. 30; T. XII, s. 19
- Breza Gustaw Henryk Donat (1880–1945), T. VI, s. 31; T. XII, s. 19

- Bręczewski Antoni (1891-1974), T. XI, s. 32
 Brochwicz-Trawiński Marian Jarosław (1896-1963), T. X, s. 21
 Brojewski Kazimierz (1898-1969), T. III, s. 40
 Bromberek Jan (1896-1919), T. II, s. 21
 Brona Roman (1894-1961), T. V, s. 24, T. VI, s. 31
 Bross Janina (1896-1983), T. IV, s. 26
 Bross Kazimierz (1894-1939?), T. IV, s. 27
 Brożyński Franciszek (1866-1946), T. III, s. 40
 Bródka Antoni (1900-1974), T. II, s. 22
 Brust Piotr (1871-1937), T. III, s. 40
 Brychczyński Jan (1902-1984), T. IV, s. 28
 Brylak Antoni (1889-1949), T. I, s. 27
 Brzeskwiniowicz Wincenty (1877-1930), T. X, s. 23
 Brzeziński Michał (1894-1981), T. IV, s. 30
 Bubacz Piotr (1896-?), T. VII, s. 25
 Buchwald Stanisław (1890-1977), T. III, s. 41
 Bucholz Edmund (1899-1981), T. VI, s. 32
 Buczkowski Stanisław (1884-1969), T. III, s. 42
 Budnowski Józef (1873-1958), T. IX, s. 29
 Budziński Józef (1898-1980), T. VIII, s. 31
 Budzisz Jan (1898-1973), T. VII, s. 26; T. XI, s. 33
 Budzyński Feliks (1901-1978), T. VI, s. 33
 Budzyński Franciszek (1875-1958), T. II, s. 22
 Bujewski Michał (1891-1949), T. IV, s. 30
 Bukolt Antoni (1887-1938), T. III, s. 42
 Bukowski Franciszek (1898-1977), T. XI, s. 35
 Buławski Mieczysław (1885-1949), T. I, s. 28, T. II, s. 24
 Bureta Stanisław (1876-1964), T. IX, s. 31
 Burian Zbigniew Stanisław (1895-1976), T. II, s. 24
 Bury Jan (1886-1944), T. X, s. 25
 Burzyński Franciszek (1895-1980), T. IV, s. 31
 Buschke Mikołaj (1901-1982), T. II, s. 25
 Busza Ignacy (1880-1920), T. VII, s. 28; T. XI, s. 36
 Buszkiewicz Irena z domu Szadkowska (1901-1999), T. II, s. 26
 Buśko Andrzej (1892-1919), T. XII, s. 20
 Buśko Leon (1889-1920), T. XI, s. 39
 Butler Jan (1889-1936), T. X, s. 27
 Butler Witold (1889 - po 1929), T. VI, s. 33
 Büeler Leokadia Barbara (1888-1982), T. III, s. 43
 Bydałek Teresa (1900-1978), T. V, s. 25
 Byliński Feliks (1898-1969), T. VIII, s. 32
 Bystrzyński Franciszek Ksawery (1891-1947), T. VIII, s. 32
 Bzdziel Czesław (1899-1984), T. IX, s. 31
- C.**
 Cegiełka Marcin (ur. 1879), T. I, s. 31; T. V, s. 25
 Ceglarek Jan (1891-?), T. VII, s. 31
 Ceglarek Michał (1899-1981), T. VII, s. 31; T. XII, s. 21
 Cepa Heliodor (1895-1974), T. VIII, s. 33
 Cerkaski Walerian (1887-1939), T. IV, s. 32
 Chałupka Antoni (1898-1976), T. VI, s. 34
 Chałupka Józef (1894-1919), T. VI, s. 35
 Chatliński Józefat (1883-1965), T. II, s. 26
 Chatliński Roman (1875-1965), T. II, s. 27
 Chełkowska Maria (1878-1960), T. X, s. 28
 Chełkowski Franciszek (1899-1939), T. X, s. 29
 Chełkowski Józef (1868-1954), T. X, s. 31
 Chełkowski Szczęsny Piotr (1901-1977), T. X, s. 33
 Chełmiński Teofil (1900-1979), T. VI, s. 36
 Chlebowski Klemens Andrzej (1898 - 1976), T. II, s. 28; T. V, s. 25
 Chłapowski Konstanty Kazimierz (1883-1939), T. IX, s. 32
 Chmiel Stanisław (1876-1957), T. XII, s. 21
 Chmielewicz Marian (1894-1967), T. X, s. 34
 Chmielewski-Wieniawa Jerzy (1891 - 1945), T. II, s. 28
 Chmielnik Stanisław (1892-1964), T. XI, s. 40
 Chocieszyński Kazimierz (1891-1919), T. IX, s. 33; T. XI, s. 41
 Chojnacki Ignacy (1885-1944), T. III, s. 43
 Chosłowski Stefan Stanisław Seweryn (1889-1954), T. V, s. 26; T. VIII, s. 36
 Chowański Wojciech (1898-1975), T. II, s. 29
 Chrościnski Władysław (1894-1978), T. VI, s. 37
 Chrzanowski Leon (1894-?), T. II, s. 30
 Chudzicki Franciszek (1890-1973), T. VII, s. 32
 Chudziński Mieczysław (1875-1936), T. II, s. 30
 Chwalisz Jan (1897-1980), T. II, s. 31

- Chylewski Jan Władysław (1891-1940), T. VIII, s. 37
- Chytrowski Stanisław (1882-1940), T. I, s. 31
- Cibail Ludwik (1897-1964), T. I, s. 31
- Cichowski Julian (1870-1948), T. IX, s. 34
- Cichowski Wincenty Ludwik (1869-1921), T. IX, s. 35
- Cichowski Władysław (1879-1940), T. IX, s. 36
- Cielewicz Maksymilian (1894-?), T. VII, s. 33
- Ciepliński Stanisław (1900-1983), T. X, s. 35
- Ciesielski Edward (1890-1960), T. III, s. 44
- Ciesielski Franciszek (1889-1946), T. VIII, s. 39
- Ciesielski Jan (1900-1940), T. IX, s. 36
- Ciesielski Stanisław (1887-1972), T. III, s. 45
- Ciesielski Teofil (1901-1977), T. VIII, s. 41
- Ciesielski Walenty (1882-1940), T. X, s. 36
- Cieślak Antoni (1882-?), T. VIII, s. 43
- Cieślak Antoni (1900-1961), T. VII, s. 33
- Cieślak Ignacy (1900-1964), T. VIII, s. 43
- Cieślak Stanisław (1899-?), T. VIII, s. 45
- Cieślewicz Michał (1881-?), T. I, s. 32; T. XII, s. 22
- Ciszak Tadeusz (1895-1920), T. XI, s. 42
- Cieszynski Stefan (1899-1986), T. III, s. 46
- Ciszewski Józef (1901-?), T. IV, s. 34
- Cofa Jan (1900-1961), T. I, s. 33
- Cugeher (Zugehör) Marian (1897-1967), T. I, s. 33
- Cwojdzinski Ignacy (1890-?), T. VII, s. 34
- Cykowiak Andrzej (1897-1978), T. VII, s. 34
- Cyms Leon (1885-1931), T. IV, s. 35
- Cyranowska Waleria z domu Cylińska (1891-?), T. III, s. 47
- Czabański Bronisław (1888-1940), T. III, s. 47
- Czabański Stanisław (1900-1961), T. XI, s. 43
- Czajkowski Florian (1899-?), T. IV, s. 36
- Czapczyk Antoni (1880-1955), T. VII, s. 35
- Czapczyk Ignacy (1891-?), T. VIII, s. 46
- Czapczyk Jan (1896-?), T. VIII, s. 46
- Czapczyk Stanisław (1895-?), T. VIII, s. 47
- Czarliński Lech Leon, ps. "Lech z kropką" (1899-po 1939), T. II, s. 32
- Czarnecki Antoni (1891-1939), T. VIII, s. 48
- Czarnecki Michał (1900-1979), T. VII, s. 36
- Czamyszka Józef (1900-1987), T. II, s. 33
- Czechowski Ignacy (1877-1941), T. II, s. 34
- Czekała Franciszek (1895-1977), T. IV, s. 37
- Czepczyński Tadeusz (1899-1985), T. II, s. 35
- Czerniak Walerian Józef (1896-1972), T. I, s. 34; T. VIII, s. 50
- Czerwiński Bronisław (1877-1966), T. I, s. 35
- Czerwiński Kazimierz (1894-1990), T. XII, s. 23
- Czub Antoni (1900-?), T. VIII, s. 51
- Czub Jan (1892-1961), T. IV, s. 38; T. VIII, s. 52
- Czub Stanisław (1895-?), T. VIII, s. 52
- Czub Stanisław (1898-1980), T. VII, s. 37
- Czubala Jakub (1893-1972), T. IV, s. 38
- Czwardon Władysław (1898-1978), T. I, s. 37
- Czypicki Józef (1896-1940), T. XII, s. 23
- Czysz Wiktor (1896-1966), T. XII, s. 24
- Czyż Kazimierz (1891-1954), T. I, s. 38, T. II, s. 36
- Czyż Ludwik (1897-1966), T. I, s. 38
- Czyż Walenty (1899-1978), T. VII, s. 37
- Czyż Władysław (1888-?), T. VII, s. 38
- Ćwiertnia Franciszek (1896-1941), T. XII, s. 28
- D.**
- Dadaczyński Roman (1899-1940), T. VII, s. 39; T. XI, s. 44
- Dahlke Stanisław (1895-1979), T. III, s. 48
- Daleki Józef (1901-1939), T. X, s. 36
- Danielak Jan (1882-?), T. VII, s. 40
- Darcz Stanisław (1898-?), T. VII, s. 40
- Darcz Walenty (1895-1971), T. XII, s. 29
- Darnowski Jan (1879-1920), T. I, s. 38
- Daroń Edward (1899-1982), T. III, s. 49
- Dawid Jan (1894-1940), T. I, s. 39
- Dawidziński Walerian (1895-1957), T. VI, s. 38
- Dąbrowicz Leon (1901-1955), T. IV, s. 39
- Dąbrowski Jan (1879-1962), T. I, s. 39
- Dąbrowski Józef (1896-1980), T. I, s. 40
- Dąbrowski Józef (1899-1982), T. V, s. 27
- Dąbrowski Marcin (1901-1955), T. I, s. 40
- Dąbrowski Stanisław (1900-1945), T. I, s. 41
- Dąbrowski Szczepan (1897-1925), T. I, s. 42
- Dąbrowski Władysław (1883-1966), T. XI, s. 45
- Degórska Leokadia z domu Raczkowska (1898-?), T. II, s. 37
- Dekier Roch (1883-1973), T. X, s. 37
- Demiński Jakub (1888-1962), T. XI, s. 46

- Dembiński Wincenty (1846-1921), T. VIII, s. 53
- Dembski Jan (1891-1942), T. V, s. 28
- Dembski Jan (1897-?), T. XI, s. 47
- Depta Jan (1897-1948), T. IX, s. 37
- Dera Stanisław (1901-1980), T. I, s. 43
- Derczyński Stanisław (1899-1940), T. VI, s. 39
- Derwich Stanisław (1895-1976), T. II, s. 37
- Dębicki Bolesław (1901-1978), T. VII, s. 41
- Dębicki Jan (1899-1970), T. VII, s. 41
- Dębiec Helena z domu Vollmüller (1897-1990), T. III, s. 52
- Dębowski Bolesław (1894 - ?), T. I, s. 44
- Dirbach Józef (1872-1940), T. IV, s. 39; T. XI, s. 47
- Derczyński Stanisław (1899-1940), T. VI, s. 39
- Diering Franciszek (1890-1981), T. VI, s. 40
- Diering Maksymilian (1891-1928), T. VI, s. 41
- Diering Paweł Piotr (1893-1976), T. VI, s. 41
- Dirska Jan (1854-1941), T. I, s. 44
- Dirska Stanisław (1898-1944), T. V, s. 28
- Dirska Waclaw (1888-1972), T. I, s. 45
- Długaszewski Stanisław Florian (1892-1974), T. V, s. 29
- Dmowski Roman Stanisław (1864-1939), T. V, s. 29
- Dobiegała Franciszek (1903-1977), T. VIII, s. 54
- Dobiegała Jan (1887-1966), T. VIII, s. 54
- Dobiegała Józef (1900-1953), T. VIII, s. 55
- Dobiegała Wojciech (1898-1983), T. VIII, s. 56
- Dobrowolski Franciszek (1898-1955), T. XI, s. 48
- Dobrowolski Stanisław (1893-1958), T. VI, s. 42
- Dobry Jan (1896-1971), T. VII, s. 42
- Doerffer Marian (1879-1937), T. X, s. 38
- Doktorczyk Franciszek (1900-1975), T. VI, s. 43
- Doktor Edmund (1893-1971), T. I, s. 45
- Dolaciński Wojciech (1901-1986), T. VI, s. 44
- Dolata Stanisław (1896-1919), T. IV, s. 40
- Dolniak Walenty (1895-1967), T. VI, s. 45
- Dolny Antoni (1901-1978), T. IX, s. 38
- Domagalski Stefan (1897-1971), T. I, s. 46
- Domagała Jan (1900-1947), T. XI, s. 49
- Domagała Konstanty (1898-1958), T. XII, s. 31
- Domagała Waclaw Adam (1904-1976), T. XI, s. 50
- Domagała Władysław (1899-1941), T. XII, s. 31
- Domicz Władysław (1899-1961), T. VIII, s. 57
- Dominiak Jan (1893-1947), T. I, s. 46; T. VIII, s. 58
- Dominiak Michał (1895-1966), T. IX, s. 39
- Dominiczak Leonard (1897-1971), T. VII, s. 43
- Dominiczak Waclaw (1901-1920), T. VII, s. 44
- Dominiczak Walenty Józef (1893-1960), T. VII, s. 45
- Dotka Jan (1897-1980), T. III, s. 53
- Dowbor Muśnicki Józef (1867-1937), T. V, s. 31
- Dratwiński Kazimierz Józef (1893-1920), T. II, s. 38; T. X, s. 39; T. XI, s. 51
- Drążkiewicz Kazimierz (1899-1992), T. II, s. 39
- Drecki Jan (1888-1970), T. IV, s. 41; T. XII, s. 32
- Drewnik Cecylia (1891-1983), T. IV, s. 42
- Drewnik Ignacy (1896-1983), T. IV, s. 42
- Drewnik Stefan (1899-1974), T. IV, s. 44
- Dreżewski Antoni (1899-1975), T. IV, s. 44; T. IX, s. 39
- Drozdzyński Stanisław (1894-1965), T. IV, s. 45
- Drygas Bronisław (1884-?), T. II, s. 40
- Drzewiecki Feliks (1902-1963), T. IX, s. 40; T. X, s. 39
- Dubicki Jan (1900-1988), T. VIII, s. 59
- Dubisz Franciszek (1899-1980), T. VI, s. 45
- Duchalski Antoni (1900-1987), T. I, s. 47
- Duczmał Stanisław (1899-1985), T. IV, s. 46
- Duda Franciszek (1892-1966), T. XI, s. 51
- Duda Stanisław (1901-1974), T. IV, s. 47
- Dudarski Antoni (1881-1942), T. IX, s. 41
- Dudek Stanisław (1892-1940), T. I, s. 47
- Dudkówna Elżbieta (1898-?), T. II, s. 40
- Dudziak Ignacy (1892-1980), T. IX, s. 42
- Durczyński Franciszek (1899-1991), T. IX, s. 43
- Dutkiewicz Norbert (1898-1943), T. I, s. 48

- Dutkiewicz Wojciecha (1896–1990), T. I, s. 49
 Dworczak Ludwik (1901–1980), T. V, s. 38
 Dwornicki Walenty (1881–1942), T. IV, s. 48
 Dwornik Antoni (1898–1979), T. II, s. 41
 Dworzynski Stefan Ignacy (1898–1974), T. X, s. 40
 Dybała Stanisław (1895–1963), T. IX, s. 44
 Dybiona Ignacy (1897–1986), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 60
 Dybiona Marcin (1891–1971), T. VII, s. 47; T. VIII, s. 61
 Dybizbański Edward (1899–1919), T. VI, s. 47
 Dykczak Nikodem (1877–1958), T. V, s. 38
 Dykier Andrzej (1885–1966), T. IX, s. 45
 Dylewski Czesław (1892–1981), T. VIII, s. 62
 Dypczyński Karol (1897–1963), T. VII, s. 48
 Dypczyński Walenty (1886–1959), T. III, s. 54
 Dyzert Stanisław (1897–1977), T. VII, s. 49
 Działak Ignacy (1896–1971), T. I, s. 50; T. V, s. 40
 Dzik Marian Stanisław (1891–1938), T. II, s. 42
 Dziegiecki Marian (1886–?), T. III, s. 57
 Dziekan Józef (1896–1962), T. I, s. 50
 Dziembowski Jerzy Adam (1892–1958), T. IV, s. 49
 Dziembowski Kazimierz Feliks (1860–1920), T. V, s. 40; T. XII, s. 34
 Dziembowski Kazimierz Stanisław Władysław (1888–1963), T. V, s. 41; T. XII, s. 35
 Dziembowski Leon (1903–1975), T. III, s. 58
 Dziembowski Mieczysław Alfred Franciszek (1868–1939), T. V, s. 42; T. XII, s. 35
 Dziembowski Stefan (1898–1968), T. V, s. 43; T. XII, s. 36
 Dziembowski Walenty (1870–1933), T. IV, s. 50
 Dziembowski Władysław (1902–1975), T. IV, s. 51
 Dziembowski Zygmunt Florian Władysław (1888–1945), T. V, s. 44; T. XII, s. 37
 Dzierzowski Michał (1902–1940), T. I, s. 51; T. VIII, s. 62
 Dzierżykraj-Lipowicz Stanisław (1905–1967), T. VI, s. 48; T. XII, s. 38
 Dziecioł Alfons (1897–1973), T. III, s. 59
 Dziecioł Feliks Jan (1895–1964), T. X, s. 43
 Dzikowski Kazimierz (1897–1978), T. XI, s. 52
- Dzióbkowski Wincenty (1884–1979), T. I, s. 52
 Dziubiński Stanisław (1896–1969), T. XII, s. 40
- E.**
 Ebel Kazimierz (1876–1967), T. IV, s. 51
 Eichstaedt Sylwester (1878–1961), T. III, s. 60
 Elias Antni (1897–1983), T. IX, s. 46
 Elias Jan (1893–1977), T. IX, s. 47
 Elias Marcin (1892–1963), T. VI, s. 49
 Elias Walenty (1888–1932), T. IX, s. 48
 Elmanowicz Stanisław (1900–1975), T. II, s. 43
 Erdmann Florian (1894–?), T. IV, s. 53
 Erdmann Rudolf (1880–1939), T. X., s. 45
- F.**
 Fabiś Franciszek (1889–1972), T. VII, s. 50
 Fabrowski Zygmunt (1893–1940), T. I, s. 52
 Fałszewicz Walenty (1895–1974), T. I, s. 53
 Fankidejski Władysław (1890–1939), T. I, s. 54
 Faustman Waclaw (1881–1959), T. XI, s. 54
 Feifer Franciszek (1901–1977), T. VIII, s. 63
 Feige Szczepan (1877–1958), T. V, s. 45
 Felcyn Stanisław (1899–1980), T. VI, s. 50
 Feldamn Franciszek (1894–1956), T. II, s. 44
 Feldmann Roman (1898–1939), T. I, s. 55
 Felich Jan (1898–1976), T. III, s. 61
 Felsman Stanisław (1901–1978), T. II, s. 44
 Fengler Antoni (1893–1982), T. I, s. 56
 Fengler Józef (1894–1960), T. II, s. 45
 Fiedler Władysław (1899–1968), T. XI, s. 55
 Figas Franciszek (1895–1983), T. VI, s. 51
 Figaszewski Franciszek (1880–1957), T. IV, s. 54
 Filipiak Franciszek (1898–1981), T. XI, s. 56
 Filipiak Jan (1881–1946), T. III, s. 61
 Filipowski Bolesław (1884–1969), T. I, s. 57
 Filozof Stanisław (1901–1980), T. VII, s. 51
 Fiołka Fryderyk (1870–1942), T. I, s. 58; T. V, s. 46
 Firlej Antoni (1886–1976), T. III, s. 62
 Firlej Walenty (1884–1973), T. VI, s. 54; T. VII, s. 52
 Fischbach Karol Józef (1902–1995), T. X, s. 47
 Flach Julian (1872–1941), T. IX, s. 49
 Flaczyński Stanisław (1893–1975), T. IV, s. 55

- Fliściński Ludwik (1900-1972), T. VII, s. 53
 Florczak Stefan Szczepan (1894-1978), T. VII, s. 54
 Florkowski Antoni (1901-1975), T. II, s. 46, T. XI, s. 56
 Floryszczak Jakub (1895-1983), T. XII, s. 41
 Folaron Julian (1901-1981), T. III, s. 63
 Forecki Franciszek (1891-1972), T. VIII, s. 64
 Formanowicz Józef Gabryel (1885-1970), T. IX, s. 51
 Forycki Antoni (1898-1966), T. XII, s. 42
 Fórmanowicz Kwiryn (1881-1928), T. VIII, s. 65
 Fórmanowicz Ludwik (1875-1940), T. VIII, s. 66
 Fórmanowicz Walenty (1879-1948), T. VIII, s. 66
 Franek Franciszek (1892-1973), T. VI, s. 55
 Franikowski Józef (1899-1959), T. I, s. 58
 Franke Stanisław (1897-1975), T. XII, s. 43
 Frankowski Józef (1896-1973), T. IV, s. 55
 Frankowski Tadeusz (1897-1966), T. VI, s. 56
 Frąckowiak Antoni (1898-1984), T. V, s. 46, T. VI, s. 58
 Frąckowiak Jan (1898-1970), T. I, s. 59
 Frąckowiak Józef (1898-1978), T. IX, s. 52
 Frąk Augustyn (1892-1975), T. V, s. 47
 Fraszczyk Antoni (1898-1969), T. VI, s. 58
 Frątczak Antoni (1898-1969), T. V, s. 48
 Fryder Stanisław Bolesław (1887-1920), T. IX, s. 53
 Frydrych Bolesław (1900-1990), T. IV, s. 56
 Frykowski Roch (1880-1958), T. I, s. 59
 Furman Kazimierz (1899-1952), T. VIII, s. 67
 Furmaniak Waclaw (1899-1940), T. IX, s. 55
- G.**
 Gabler Władysław (1890-1973), T. V, s. 49; T. XI, s. 57
 Gabrys Edmund (1905-1944), T. V, s. 53
 Gabrys Idzi (1877-1957), T. V, s. 53
 Gajdecki Roman (1898-1985), T. III, s. 64
 Gajowczyk Edward Waclaw (1900-1925), T. X, s. 48
 Gajsa Ludwik (1893-1939), T. V, s. 53
 Galant Franciszek (1900-1972), T. I, s. 59; T. XII, s. 44
 Galasiński Piotr (1899-?), T. IV, s. 58
 Galon Jan (1873-1964), T. I, s. 60
 Galon Stanisław (1895-1974), T. III, s. 65
 Galon Stanisław (1899-1977), T. II, s. 47
 Gałeczki Stanisław (1896-1952), T. V, s. 54
 Garstecki Roman (1894-1977), T. II, s. 48
 Gapiński Stanisław (1899-1977), T. IX, s. 56
 Garbarczyk Antoni (1896-1966), T. IX, s. 57
 Garstecki Wincenty (1892-1973), T. I, s. 61
 Garstecki Władysław (1892-1973), T. XII, s. 45
 Garstka Józef (1897-1984), T. XII, s. 45
 Gasiński Franciszek (1884-?), T. VIII, s. 68
 Gaweł Kazimierz (1900-1969), T. VIII, s. 69
 Gaweł Stanisław (1895-1981), T. VIII, s. 69
 Gawron Ignacy (1902-1982), T. VII, s. 54
 Gawroński Antoni (1901-1984), T. III, s. 66
 Gawroński Franciszek (1890-1979), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1894-1950), T. III, s. 66
 Gawroński Jan (1898-1978), T. VII, s. 55
 Gawrych Sylwester (1886-1935), T. X, s. 50
 Genge Marian (1890-1948), T. X, s. 51
 Gertych (Gertig) Józef (1874-1935), T. II, s. 48
 Gębaczka Józef (1891-?), T. VII, s. 56
 Gagorek Kazimierz (1896-1977), T. IX, s. 57
 Gebler Walenty (1897-1980), T. IX, s. 58
 Gibasiewicz Stanisław (1904-1986), T. II, s. 49
 Gibasiewicz Telesfor (1889-1981), T. I, s. 62
 Giel Idzi (1900-1943), T. V, s. 55
 Gielnik Antoni (1887-?), T. VIII, s. 71
 Gielnik Marcin (1891-1967), T. VII, s. 56
 Gielnik Wawrzyniec (1894-?), T. VIII, s. 71
 Gieryna Franciszek Ksawery (1889-1976), T. VII, s. 57
 Gilewski Stanisław (1895-1976), T. X, s. 53
 Glinkiewicz Franciszek (1875-1936), T. I, s. 63
 Gładysz Stanisław Kostka (1866-1934), T. II, s. 51; T. XI, s. 61
 Głowiński Józef (1896-1959), T. X, s. 54
 Gmerek Władysława (1898-1993), T. II, s. 52
 Godek Ludwik (1886-1977), T. I, s. 63
 Golczak Franciszek (1897-1919), T. II, s. 53
 Golczak Józef (1899-1982), T. VII, s. 57
 Goldbeck Leon (1895-1979), T. VI, s. 59
 Golik Leon (1898-1982), T. VIII, s. 72
 Golimowski Franciszek (1890-1979), T. VII, s. 58
 Golus Władysław (1900-1971), T. I, s. 64

- Gołąb Ignacy (1886-1966), T. XI, s. 62
 Gomuła Andrzej (1898-1976), T. II, s. 53
 Gorączkowski Kazimierz (1899-1920), T. IX, s. 58
 Gorgolewski Bogusław (1895-1967), T. I, s. 65
 Gorgolewski Franciszek (1901-1976), T. V, s. 56
 Gorodecki Donat (1904-1987), T. IX, s. 60
 Gorzelnik Roman (1900-1946), T. III, s. 68; T. X, s. 54; T. XI, s. 63
 Gostyński Franciszek (1889-1967), T. VII, s. 58
 Gościński Jan (1895-1960), T. II, s. 54
 Gośliński Leon (1900-1964), T. VI, s. 60
 Górczak Wojciech (1887-1944), T. VIII, s. 72
 Górecki Bolesław (1897-1971), T. IX, s. 60
 Górecki Florian (1902-1944), T. VI, s. 61
 Górecki Marcei (1894-1969), T. III, s. 69
 Górka Stefan (1897-1956), T. IX, s. 62
 Górny Mieczysław Wincenty (1885-1927), T. II, s. 55; T. IX, s. 63
 Górski Franciszek (1889-1971), T. VII, s. 59
 Górski Teodor (1876-1938), T. III, s. 70
 Górski Waclaw (1895-1983), T. V, s. 56
 Górzny Jan (1885-1961), T. X, s. 56
 Górzny Tomasz (1891-1979), T. X, s. 56
 Górzny Władysław (1900-1919), T. X, s. 57
 Grabiński Piotr (1898-1966), T. X, s. 57
 Grabarczyk Franciszek (1898-1954), T. I, s. 65
 Grabias Czesław (1900-1985), T. VI, s. 64
 Grabias Józef (1886-1968), T. VI, s. 65
 Grabias Stanisław (1895-1978), T. VI, s. 66
 Grabowski Stefan (1900-1992), T. III, s. 73
 Grabowski Wojciech (1867-1934), T. V, s. 57
 Gracyalny Edward (1899-1975), T. VII, s. 60
 Gracz Jan (1901-1989), T. VII, s. 61; T. XII, s. 47
 Gracz Michał (1891-1973), T. III, s. 74
 Graczykowski Tomasz (1886-1959), T. V, s. 58; T. VIII, s. 74
 Graf Teofil (1895-1980), T. I, s. 65
 Grafik Stefan (1898-1982), T. V, s. 60
 Graetz Czesław (1894-1940), T. IV, s. 59
 Grajewski Józef (1900-1988), T. VI, s. 67
 Grala Józef (1901-1966), T. IX, s. 65
 Graszyński Alfons (1879-1943), T. II, s. 56
 Grduszak Ignacy (1894-1961), T. X, s. 58
 Gregorowicz Zygmunt (1883-?), T. II, s. 58
 Grembowski Jan (1898-1962), T. IV, s. 60
 Gretkiewicz Stanisław (1897-1982), T. I, s. 66
 Grębowicz Stanisław (1902-1977), T. IV, s. 60
 Grobelny Jan Nepomucen (1868-1940), T. II, s. 59
 Grobelny Józef Edward (1873-1949), T. V, s. 61; T. XII, s. 48
 Grobelny Józef Kazimierz (1899-1958), T. II, s. 60
 Grochowski Stefan (1899-1945), T. I, s. 67
 Grodziński Jan (1898-1978), T. VIII, s. 76
 Grodzki Wojciech (1898-1976), T. XI, s. 64
 Gromadecki Ludwik (1872-1931), T. IX, s. 65
 Gronowski Kazimierz (1899-1971), T. XI, s. 66
 Gronwald Tadeusz Edward (1890-1942), LX, s. 66
 Grośty Wojciech (1866-1926), T. II, s. 61
 Grubczyński Józef (1895-2001), T. III, s. 74
 Grubczyński Marcin (1889-1920), T. IX, s. 67
 Gruchocki Wincenty (1897-1985), T. V, s. 63
 Grudzielski Kazimierz (1856-1921), T. V, s. 63
 Gruszczyński Antoni (1875-1940), T. IV, s. 61
 Gruszka Michał (1897-po1968), T. I, s. 68
 Groszkowiak Hieronim (1882-1945), T. XII, s. 49
 Gryczyński Stanisław (1892-1974), T. III, s. 75
 Grygiel Albin (1898-1957), T. I, s. 69
 Grygiel Antoni (1900-1992), T. III, s. 75; T. IV, s. 61; T. XI, s. 67
 Gryska Kazimierz (1894-1983), T. VII, s. 61; T. IX, s. 68
 Gryszczczyński Tomasz (1894-1919), T. X, s. 59
 Grzeszka Piotr Paweł (1880-1955), T. III, s. 77
 Grzegorek Wawrzyniec (1884-1964), T. X, s. 59
 Grzelczak Marian (1899-1991), T. I, s. 69
 Grzempa Andrzej (1894-1985), T. II, s. 62; T. III, s. 79
 Grześniński Jan (1897-1974), T. X, s. 60
 Grzeszczak Józef (1895-1943), T. X, s. 61
 Grzeszkowiak Roman (1894-?), T. II, s. 63
 Grzeško Jan (1893-1974), T. VIII, s. 76
 Grześkowiak Leon (1900-1975), T. I, s. 70
 Grześkowiak Marcin (1896-?), T. VIII, s. 77
 Grześkowiak Tomasz (1890-1971), T. XII, s. 51
 Grześkowiak Walenty (1892-1951), T. XII, s. 52

Grześkowiak Walenty (1901-1989), T. V, s. 65
Grześkowski Władysław (1890-1973), T. I, s. 71
Grzęda Jan (1896-1994), T. I, s. 71
Gucza Bronisław (1887-1939), T. VI, s. 67
Gucze Franciszek (1892-1979), T. V, s. 67
Gust Roman (1863-1948), T. II, s. 64
Gutkowski Apolinary (1868-1955), T. III, s. 79
Gutkowski Franciszek (1900-1941), T. I, s. 72
Gutkowski Józef (1901-1983), T. III, s. 80
Gutsche Kazimierz Roman (1888-1946), T. X, s. 61
Guzik Franciszek (1897-1995), T. IX, s. 69
Guździół Wojciech (1899-1962), T. VI, s. 68
Gwardzik Józef (1903-1982), T. X, s. 61

H.

Haber Kazimierz (1872-1933), T. V, s. 68
Hadyrch Wojciech (1890-1942), T. IX, s. 70
Hałas Franciszek (1898-1989), T. III, s. 81
Hałas Jakub (1897-1974), T. III, s. 82
Hałas Piotr (1901-?), Franciszek. IV, s. 62
Hałas Stanisław (1900-1993), T. IX, s. 71
Hałas Władysław (1878-1959), T. IX, s. 72
Hamerling Aleksy (1887-1926), T. XII, s. 52
Hamerling Czesław (1862-1938), T. XII, s. 53
Haming Józef (1862-1938), T. XII, s. 54
Hampel Jan (1889-1966), T. VIII, s. 78
Handke Jerzy (1901-1979), T. XII, s. 54
Hanke Edward (1895-1975), T. V, s. 70; T. VIII, s. 79
Hanke Emilia (1895-1984), T. V, s. 71; T. VIII, s. 80
Hańczewski Stefan (1899-1973), T. I, s. 73
Harłos Adam (1896-1970), T. VI, s. 69
Harłos Maksymilian (1902-1977), T. VI, s. 69
Harłos Szczepan (1898-1976), T. VI, s. 70
Hasała Andrzej (1899-1968), T. II, s. 64
Haupa Wawrzyn (1867-1961), T. II, s. 64
Hedeszyński Piotr (1891-1969), T. X, s. 62
Hejnowicz Mieczysław (1890-1939), T. I, s. 73; T. II, s. 65
Heleniak Władysław (1894-1969), T. VII, s. 62
Hemmerling Kazimierz vel Hemerling (1893-1975), T. XI, s. 69
Herkt Piotr (1897-1969), T. VIII, s. 81
Herkt Stanisław (1891-?), T. VIII, s. 81
Herra Franciszek (1900-1986), T. VII, s. 62

Hetmanowski Józef (1901-1985), T. II, s. 66
Heyn Franciszka (1889-1963), T. VI, s. 70
Hoffa Stanisław (1896-1960), T. VIII, s. 82
Hoffmann Ludwik (1893-1978), T. VII, s. 63; T. IX, s. 74
Hoffmann Władysław (1884-1967), T. VII, s. 64
Holdt Konrad Hugon (1882-1951), T. XI, s. 69
Hoppe Janina z domu Przybyszewska (1896-1985), T. II, s. 68
Horodecki Franciszek (1899-1987), T. X, s. 63
Horowski Czesław (1893-1958), T. I, s. 74; T. XII, s. 56
Horowski Franciszek (1879-1942), T. X, s. 63
Horyza Feliks (1893-1975), T. XI, s. 70
Hurnik Edmund (1898-1975), T. IX, s. 75

I.

Idaszewski Leon (1878-1956), T. II, s. 69; T. XI, s. 73
Idziak Franciszek (1900-1971), T. IV, s. 63
Ignaszewski Kazimierz (1894-1959), T. III, s. 82; T. XI, s. 75
Ignaszewski Władysław (1898-1973), T. III, s. 83; T. XI, s. 76
Imbiorowicz Michał (1893-1971), T. IV, s. 63
Inerowicz Władysław (1903-1988), T. I, s. 76
Insiński Jan (1901-1965), T. III, s. 84
Insiński Józef (1897-1969), T. III, s. 84
Insiński Ludwik (1903-1976), T. XII, s. 57

J.

Jabłoński Jakub (1898-1967), T. VII, s. 64; T. VIII, s. 83
Jach Franciszek (1894-1944), T. XII, s. 58
Jachmann Jan (1884-1946), T. IV, s. 64
Jachmann Walenty (1888-1919), T. IV, s. 65
Jachowski Tadeusz (1893-1966), T. II, s. 72
Jackowiak Józef (1900-1992), T. IV, s. 66
Jackowiak Ludwik (1895-1987), T. IV, s. 67
Jackowski Franciszek (1896-1919), T. XII, s. 60
Jadomski Stefan Roman (1874-1923), T. III, s. 85; T. IX, s. 77
Jagielski Władysław (1901-1994), T. I, s. 76; T. IV, s. 67
Jagła Władysław (1899-1973), T. XII, s. 60
Jagła Władysław (1899-1973), T. XI, s. 76
Jaguźny Adam (1905-1985), T. I, s. 77
Jahns Antoni (1883-1960), T. IV, s. 68

- Jakubiak Antoni (1900-1979), T. VI, s. 70; T. XII, s. 61
- Jakubowicz Stanisław (1897-1967), T. I, s. 77; T. II, s. 74
- Jakubowicz Stanisław (1897-1972), T. VIII, s. 84
- Jakubowski Antoni (1895-1967), T. X, s. 66
- Jakubowski Franciszek (1885-?), T. VII, s. 65
- Jakubowski Stanisław (1896-1966), T. X, s. 66
- Jakubowski Stefan (1895-1985), T. V, s. 72; T. VIII, s. 86
- Janasik Władysław (1896-1967), T. VI, s. 72
- Janaszewski Tadeusz (1890-1966), T. III, s. 86
- Janiak Jan (1891-1981), T. XII, s. 62
- Janiak Ludwik (1899-1957), T. V, s. 73
- Janiak Wawrzyn (1895-1977), T. I, s. 78
- Janiak Wincenty (1891-1979), T. IX, s. 77
- Janiec Władysław (1899-1970), T. VIII, s. 88
- Jankiewicz Marian (1897-1967), T. IV, s. 69
- Jankiewicz Stefan Ludwik (1866-1936), T. VIII, s. 88
- Jankiewicz Waclaw (1899-1963), T. XI, s. 78
- Jankiewicz Wincenty (1886-1956), T. XII, s. 63
- Jankowiak Władysław (1897-1966), T. VIII, s. 90
- Jankowiak Władysław (1898-1971), T. IX, s. 78
- Jankowska Aniela z domu Ziółkowska (1880-1970), T. III, s. 87
- Jankowska Urszula z domu Toruńska (1903-1995), T. VIII, s. 91
- Jankowski Bolesław Kazimierz (1901-1942), T. II, s. 75; T. VIII, s. 92
- Jankowski Franciszek (1901-1970), T. IX, s. 80
- Jankowski Jakub (1900-1979), T. II, s. 75
- Jankowski Michał (?-1919), T. XII, s. 65
- Janowicz Leon (1899-?), T. VII, s. 65
- Janowicz Wojciech (1891-1978), T. X, s. 68
- Januchowicz Leon (1901-1985), T. X, s. 69
- Janus Antoni (1891-1942), T. IV, s. 70
- Janus Józef (1900-1960), T. I, s. 78
- Januszkiewicz Roman (1899-1979), T. VI, s. 72
- Januszkiewicz Tadeusz (1894-1963), T. VI, s. 73
- Januszko Walerian (1899-1976), T. X, s. 69
- Janyga Władysław (1901-1978), T. VII, s. 66
- Janyszkowiak Jan (1900-1975), T. VII, s. 67
- Jarczewska Jadwiga (1891-1977), T. V, s. 74; T. X, s. 70
- Jarczewski Stanisław (1897-1958), T. III, s. 88
- Jarczyński Andrzej (1900-1980), T. XII, s. 65
- Jarecki Józef (1892-1976), T. III, s. 89
- Jarmiński Jan (1893-1965), T. III, s. 90
- Jarmużek Walenty (1870-1959), T. IX, s. 81
- Jarosz Stanisław (1895-1960), T. IX, s. 82
- Jarosz Władysław (1889-1983), T. XI, s. 79
- Jaroszyński Sylwester (1886-1958), T. IV, s. 71
- Jasicki Alfons (1898-1975), T. VI, s. 74
- Jasiński Józef (1854-1933), T. I, s. 79
- Jasiński Stefan (1885-1962), T. II, s. 76
- Jaskulski Michał (1901-1982), T. VI, s. 75; T. XII, s. 66
- Jastrząb Jan (1893-1981), T. VIII, s. 93
- Jaszyk Ludwik (1898-1978), T. VII, s. 67
- Jaśkiewicz Franciszek (1893-1979), T. VII, s. 68
- Jaśkowiak Franciszek (1895-1953), T. VI, s. 76
- Jaśkowiak Józef (1892-1979), T. VII, s. 68; T. XII, s. 67
- Jaśkowiak Józef (1900-1965), T. VII, s. 69
- Jaworowicz Władysław Jakub (1862-1924), T. XI, s. 80
- Jaworska Anna (1896-1939), T. IX, s. 83
- Jaworski Wojciech (1893-1971), T. III, s. 91; T. X, s. 70
- Jazdon Hipolit (1884-1957), T. II, s. 77
- Jedwabny Stanisław (1884-1974), T. VI, s. 77
- Jedwabski Franciszek (1895-1975), T. VI, s. 78; T. XII, s. 68
- Jerchel Michał (1892-1940), T. I, s. 80
- Jerzak Franciszek (1889-1962), T. III, s. 92
- Jerzyński Bolesław (1898-1975), T. VII, s. 69
- Jesionkowski Franciszek (1901-1981), T. III, s. 93; T. VIII, s. 94
- Jeske Stanisław (1888-1984), T. V, s. 74; T. XI, s. 81
- Jeszke Henryk Waclaw (1884-1955), T. III, s. 94
- Jewiak Piotr (1896-1971), T. VI, s. 80
- Jeziński Franciszek (1894-1949), T. X, s. 71
- Jeziński Józef (1894-1981), T. IX, s. 83
- Jędrzejczak Waclaw (1900-1990), T. IX, s. 84
- Jędrzejczak Wincenty (1872-1940), T. IX, s. 85
- Jędrzejewski Franciszek (1892-1982), T. I, s. 81

- Jęsień Walenty (1895-1919), T. IV, s. 71; T. V, s. 76
- Jokiel Józef (1894-1979), T. VII, s. 72; T. XII, s. 69
- Joras Franciszek (1882-1930), T. V, s. 77
- Józefowski Józef (1901-1962), T. III, s. 94; T. VII, s. 71; T. XI, s. 82
- Jóźwiak Franciszek (1898-1962), T. XII, s. 70
- Jóźwiak Ignacy (1894-1969), T. VII, s. 73
- Jóźwiak Józef (1896-1971), T. VI, s. 80
- Jóźwiak Leon (1890-1953), T. VI, s. 81
- Jóźwiak Leon (1900-1984), T. XI, s. 84
- Jóźwiak Piotr (1895-1984), T. I, s. 81; T. XII, s. 72
- Judek Józef (1886-1968), T. VI, s. 81
- Judek Roman (1898-1981), T. I, s. 82; T. XII, s. 72
- Jujka Wawrzyn (1896-1949), T. VIII, s. 95
- Juniczak Kazimierz (1900-1997), T. II, s. 77; T. XI, s. 85
- Jurczyński Wawrzyn (1891-1977), T. VII, s. 73
- Jurkiewicz Andrzej (1899-1982), T. X, s. 72
- Jurkiewicz Franciszek (1902-1972), T. I, s. 83
- Jurkowski Antoni Alojzy (1885-1952), T. II, s. 80
- K.**
- Kabat Walenty (1885-1943), T. VI, s. 83
- Kabat Władysław (1891-1967), T. VIII, s. 96
- Kabsch Władysław (1891-1977), T. VIII, s. 97
- Kachlicki Józef (1892-1983), T. VII, s. 75
- Kaczmarek Antoni (1902-1982), T. VII, s. 76; T. VIII, s. 98
- Kaczmarek Franciszek (1887-?), T. VII, s. 77
- Kaczmarek Franciszek (1895-1937), T. III, s. 96
- Kaczmarek Franciszek (1900-1982), T. IX, s. 86
- Kaczmarek Jan (1880-1939), T. I, s. 83
- Kaczmarek Jan (1899-1919), T. VI, s. 84
- Kaczmarek Maksymilian (1896-1975), T. III, s. 97
- Kaczmarek Marcin (1891-1986), T. VIII, s. 99
- Kaczmarek Stanisław (1888-1969), T. VII, s. 77
- Kaczmarek Stefan (1897-1953), T. III, s. 97
- Kaczmarek Stefan (1899-1976), T. X, s. 73
- Kaczmarek Tadeusz (1897-1974), T. VI, s. 84; T. IX, s. 87
- Kaczmarek Wiktor (1895-1952), T. II, s. 81
- Kaczmarek Władysław (1899-1964), T. VII, s. 78; T. XI, s. 87
- Kaczor Jan (1895-1972), T. IV, s. 72; T. V, s. 77; T. XII, s. 73
- Kaczor Jan (1900-1957), T. VII, s. 80
- Kado Jan (1897-1967), T. X, s. 73; T. XI, s. 89
- Kado Władysław (1891-1974), T. X, s. 74; T. XI, s. 90
- Kadow Marian (1886-1950), T. I, s. 84
- Kahl Leon Józef (1898-1939), T. VI, s. 85; T. XII, s. 73
- Kaiser Franciszek (1902-1969), T. I, s. 84
- Kaiser Józef (1898-1975), T. II, s. 83
- Kaja Władysław (1894-1939), T. III, s. 98
- Kalemba Jan (1899-1989), T. I, s. 85
- Kalemba Józef (1892-1934), T. VII, s. 80; T. XI, s. 90
- Kalemba Stanisław (1897-1942), T. VII, s. 81
- Kaletka Zygmunt (1895-1920), T. VIII, s. 100
- Kalinowski Michał (1901-?), T. VI, s. 86
- Kaliszewski Władysław (1886-1964), T. I, s. 85; T. XII, s. 75
- Kalkstein-Osłowski Adam (1892-1984), T. II, s. 83
- Kałek Józef (1899-1987), T. III, s. 100; T. VIII, s. 102
- Kałek Władysław (1897-1984), T. IV, s. 74
- Kałużny Wojciech (1900-1979), T. XI, s. 91
- Kałużniński Józef (1892-1969), T. I, s. 86
- Kaminarczyk Feliks (1900-1989), T. VII, s. 82
- Kaminarz Izidor (1889-1942), T. VIII, s. 103
- Kamiński Antoni (1897-1966), T. VIII, s. 104
- Kamiński Bolesław Ignacy (1888-1937), T. I, s. 86
- Kamiński Edmund (1903-1939), T. IV, s. 74
- Kamiński Józef (1879-1971), T. IV, s. 75
- Kamiński Ludwik (1899-1974), T. VI, s. 86
- Kamiński Maksymilian (1895-1982), T. XII, s. 76
- Kamiński Władysław (1892-1971), T. VI, s. 87
- Kamiński Władysław (1901-1982), T. IX, s. 88
- Kandulski Władysław (1900-1971), T. VII, s. 82
- Kantecki Ludwik (1877-1963), T. I, s. 87
- Kapella Kazimierz (1884-zm. po 1933 r.), T. I, s. 88

- Karczewski Roman (1901-1963), T. VI, s. 87
 Karczewski Stanisław (1891-1955), T. XI, s. 92
 Karłowski Tadeusz (1893-1936), T. IX, s. 89
 Karolewski (Królewski) Władysław (ur. 1899), T. I, s. 89
 Karpiński Antoni (1855-1945), T. III, s. 100; T. XI, s. 93
 Karpiński Stanisław (1888-1976), T. II, s. 85
 Karpiński Władysław (1895-1940), T. I, s. 89
 Karpiński Wojciech (1893-1957), T. VII, s. 83
 Karpiński Zygmunt (1892-1981), T. III, s. 101; T. XI, s. 94
 Karwatka Jan (1892-?), T. VII, s. 84
 Kasior Paweł (1887-1983), T. XII, s. 77
 Kasperski Florian (1880-1960), T. I, s. 90
 Kasprowiak Józef (1891-1977), T. IX, s. 91
 Kasprowicz Bolesław Michał (1859-1943), T. II, s. 85
 Kasprowicz Bolesław Piotr (1895-1982), T. III, s. 102
 Kasprzak Jan (1875-1948), T. VI, s. 88; T. XII, s. 77
 Kasprzak Marcin (1892-1980), T. IX, s. 91
 Kasprzak Marian (1900-1995), T. VI, s. 89; T. XII, s. 78
 Kasprzak Władysław (1900-1991), T. XI, s. 95
 Kaszub Ludwik (1898-1981), T. VII, s. 84; T. XI, s. 96
 Kawalka Feliks (1901-1983), T. I, s. 90
 Kawczyński Józef (1899-1920), T. I, s. 91
 Kaźmierczak Antoni (1901-1983), T. III, s. 104
 Kaźmierczak Franciszek (1889-1978), T. III, s. 104
 Kaźmierski Bolesław (1879-1945), T. II, s. 87
 Kaźmierczak Jan (1897-1972), T. IV, s. 76; T. XI, s. 97
 Kemnitz Michał (1892-1982), T. V, s. 79
 Kempniński Bolesław (1897-1919), T. XII, s. 79
 Kempski Józef (1896-przed 1977), T. I, s. 91
 Kędziewa Leon (1884-1958), T. III, s. 105
 Kędziński Anatol (1880-1964), T. V, s. 80; T. XI, s. 98
 Kędziński Lucjan (1881-1919), T. V, s. 81
 Kędziora Stanisław (1894-1920), T. I, s. 91
 Kiciński Adam (1900-1977), T. I, s. 92
 Kiełbasiewicz Leon (1899-1995), T. I, s. 92
 Kiełbasiewicz Stanisław (1897-1959), T. IX, s. 93
 Kiełczewski Karol (1899-1978), T. I, s. 93
 Kiełczewski Stanisław (1893-1984), T. I, s. 94
 Kiełczewski Stefan (1901-1986), T. III, s. 106
 Kierczyński Jan (1879-1927), T. VIII, s. 105
 Kierończyk Szczepan (1901-1963), T. VII, s. 85
 Kierski Witold Paweł (1899-1940), T. IX, s. 93; T. XI, s. 99
 Kijak Jan (1886-1968), T. III, s. 106
 Kinecka Jadwiga z domu Ligarzewska (1900-1964), T. VIII, s. 107
 Kitkowski Wincenty (1901-1985), T. VII, s. 86
 Kitkowski Zygfryd (1899-1960), T. VI, s. 90
 Kłaga Ignacy (1894-1972), T. I, s. 95
 Klawikowski Piotr (1892-1979), T. XII, s. 79
 Klecha Piotr (1901-1987), T. V, s. 82
 Kledzik Józef (1887-1948), T. II, s. 89
 Klein Jan Aleksander (1891-1940), T. X, s. 75
 Klemczak Edmund (1886-1939), T. IV, s. 77
 Klemczyński Andrzej (1887-1970), T. VII, s. 89
 Klepacz Józef (1899-1979), T. I, s. 95
 Klera Jan Nepomucen (1886-1951), T. II, s. 90
 Klewenhagen Brunon (1882-1940), T. I, s. 96
 Klich Edmund (1891-1967), T. III, s. 107
 Klicze (Klitsche) Józef (1898-1920), T. IX, s. 95
 Kliem Michał (1898-1942), T. IV, s. 79
 Klinik Józef (1890-1940), T. IV, s. 80
 Kłorek Antoni (1893-?), T. VII, s. 90
 Kłorek Antoni (1900-1984), T. VII, s. 90
 Kłorek Ludwik (1897-1982), T. III, s. 108; T. VIII, s. 109
 Kłorek Michał (1893-1978), T. VIII, s. 110
 Klucz Antoni (1893-1939), T. IX, s. 95
 Klucz Władysław (1897-1940), T. II, s. 91
 Kluczyński Józef (1893-1961), T. VII, s. 91
 Kłaczyński Kazimierz (1882-1941), T. III, s. 108
 Kluczyński Marcin (1901-1984), T. VII, s. 91
 Kluczyński Stanisław (1895-1936), T. IX, s. 98
 Kluj Jan (1895-po 1963?), T. XI, s. 101
 Kłodziński Adam (1875-1957), T. XII, s. 80
 Kłosowski Andrzej (1895-1945), T. I, s. 96, T. II, s. 91

- Kłosowski Henryk (1901–1986), T. I, s. 97
 Kmiec Stanisław (1898–1965), T. XI, s. 101
 Knajdek Antoni (1897–1975), T. VII, s. 92
 Knapp Jan (1896–1974), T. XI, s. 102
 Knast Dionizy (1899–1972), T. II, s. 92; T. IX, s. 99
 Kniat Mikołaj (1879–1956), T. IX, s. 100
 Kobusiński Stefan (1899–1974), T. IV, s. 80
 Kobusiński Wojciech (1897–1982), T. IV, s. 82
 Kociemba Franciszek (?–1919), T. VII, s. 94
 Kocur Adam Bronisław (1894–1965), T. III, s. 109
 Koczorowski Karol hrabia, h. Rogala (1884–1952), T. IV, s. 82; T. XI, s. 103
 Koczorowski Maciej h. Rogala (1884–1928), T. IV, s. 84; T. XI, s. 104
 Koczorowski Napoleon h. Rogala (1861–1930), T. IV, s. 85; T. XI, s. 106
 Kodur Zysław (1896–1966), T. VI, s. 91
 Koehler Zygmunt Klaudiusz (1875–1941), T. X, s. 77
 Kokociński Hilary Franciszek (1877–1933), T. IX, s. 101
 Kokociński Józef (1900–1954), T. XII, s. 80
 Kolański Ambroży (1902–1977), T. VIII, s. 111
 Kolański Jerzy (1891–1970), T. V, s. 83; T. XII, s. 81
 Kolendowicz Waław (1877–1949), T. III, s. 110
 Kołaczkiewicz Stanisław (1900–?), T. VII, s. 94; T. VIII, s. 111
 Kołodziej Antoni (1896–1970), T. I, s. 98
 Kołodziejski Walenty (1899–1964), T. VIII, s. 112
 Kołpowski Antoni (1880–1957), T. VII, s. 94
 Kołpowski Tadeusz (1899–1978), T. VII, s. 95
 Komasiński Michał (1887–1971), T. III, s. 110
 Kominowski Stanisław (1900–?), T. VII, s. 95
 Komorowski Franciszek (1886–1956), T. V, s. 84
 Konarski Sylwester (ur. 1894), T. I, s. 98
 Konarzewski Daniel (1871–1935), T. V, s. 85
 Konewka Józef (1899–1940), T. II, s. 93
 Konicka Stanisław (1895–1977), T. VI, s. 92
 Konicki Sylwester (1899–1986), T. VI, s. 92
 Konieczny Antoni (1900–1980), T. III, s. 112
 Konieczny Jan (1892–1967), T. II, s. 94
 Konieczny Stanisław (1878–1946), T. II, s. 94
 Konieczny Stanisław (1894–1988), T. XII, s. 82
 Konieczny Stanisław (1898–1986), T. III, s. 112
 Konopka Józef (1896–?), T. VII, s. 96
 Konwerski Krzysztof Czesław (1896–1959), T. IX, s. 102
 Kończal Franciszek (1894–1940), T. I, s. 98
 Kończal Stanisław (1898–1958), T. IV, s. 86
 Kopa Andrzej (1879–1956), T. II, s. 95
 Kopaszewski Józef (1894–1982), T. VII, s. 96
 Kopczyński Józef (1896–1979), T. IV, s. 87
 Kopiński Leon Stanisław (1894–?), T. X, s. 78
 Koplński Władysław (1875–1937), T. V, s. 86; T. XII, s. 84
 Koralewski Leon (1885–1941), T. XI, s. 107
 Korbal Stanisław (1895–?), T. IV, s. 88
 Kordus Stanisław (1900–1977), T. XI, s. 107
 Kornobis Tadeusz (1896–1939), T. XI, s. 108
 Kornobis Wiesław (1900–1969), T. VI, s. 93
 Kortus Ignacy (1897–1976), T. VII, s. 97
 Kosicki Czesław (1902–1980), T. V, s. 87
 Kosicki Józef (?–?), T. II, s. 98
 Kosicki Kazimierz (1900–1920), T. II, s. 98
 Kosicki Piotr (1896–1961), T. II, s. 99
 Kosicki Stanisław (1898–1949), T. VI, s. 93
 Kosicki Wawrzyn (1887–1955), T. II, s. 99
 Kosiński Feliks (1889–1974), T. V, s. 88
 Kosiński Wojciech (1897–1976), T. II, s. 100
 Kosmacz Andrzej (1894–1965), T. X, s. 79
 Kosmala Stanisław (1897–1973), T. II, s. 101
 Kosmowski Antoni (1899–1940), T. I, s. 98
 Kssowski Jan (1898–1919), T. IX, s. 104
 Kossowski Józef (1887–1967), T. V, s. 88
 Kostecki Bronisław (1893–1967), T. IX, s. 104
 Kostrzewa Stanisław (1896–1976), T. VI, s. 94
 Kostrzewski Józef (1892–1978), T. VII, s. 98
 Koszewski Stanisław (1895–1970), T. I, s. 99
 Koszuda Franciszek (1894–1977), T. XII, s. 85
 Koszutski (Leszczyce-Koszutski) Konstanty Albin (1882–1939), T. I, s. 99
 Kościański Michał (1889–1947), T. XI, s. 109
 Kośmider Stanisław (1889–1958), T. I, s. 101; T. XII, s. 85
 Kotlarek Walenty (1897–1979), T. VII, s. 98
 Kowalczyk Adam (1894–1940), T. I, s. 101
 Kowalczyk Adam Stefan (1896–1978), T. IX, s. 105
 Kowalczyk Antoni (1895–1980), T. X, s. 79

- Kowalczyk Franciszek (1890-1961), T. II, s. 102
- Kowalczyk Jan (1889-1942), T. VII, s. 99
- Kowalczyk Marcin (1899-1994), T. III, s. 113; T. VIII, s. 112
- Kowalczyk Stefan (1898-1955), T. I, s. 102
- Kowalewski Sylwester (1899-1985), T. VI, s. 95
- Kowalewski Zygmunt (1897-1944), T. VI, s. 95
- Kowalski Bolesław (1899-1982), T. X, s. 80
- Kowalski Franciszek (1875-1946), T. VII, s. 100
- Kowalski Franciszek (1900-1920), T. I, s. 102
- Kowalski Kazimierz Józef (1896-1972), T. V, s. 89
- Kowalski Wierusz Ignacy (1872-1932), T. IX, s. 107
- Koza Franciszek (1893-?), T. VII, s. 101
- Koza Stanisław III (1882-1960), T. II, s. 103
- Kozak Antoni (1898-1919), T. V, s. 90
- Koziczyński Andrzej (1890-1974), T. VI, s. 96
- Kozierowski Stanisław, Dołęga z Kozieroga Łaszka Kozierowski, Kozierowski ze Skórzewa (1874-1949), T. VI, s. 97; T. XII, s. 86
- Kozłowski Jan (1894-1974), T. VI, s. 99
- Kozłowski Józef (1895-1967), T. XII, s. 88
- Kozłowski Marian (1895-1974), T. VII, s. 101
- Kozłowski Stanisław (1903-1990), T. I, s. 102
- Krajewski Andrzej (1891-1982), T. I, s. 103
- Krajewski Stanisław (1896-1981), T. IX, s. 108
- Kramarczyk Leon (1896-1984), T. I, s. 104
- Kramer Franciszek (1899-1946), T. II, s. 103
- Kramer Ludwik (1900-1972), T. II, s. 104
- Kramski Walenty (1899-?), T. VII, s. 102
- Kranz Józef (1884-1939), T. IV, s. 90
- Kraska Alojzy (1893-1970), T. IX, s. 109
- Krawczyński Franciszek (1894-1976), T. II, s. 104
- Krawiec Michał (1899-1943?), T. VIII, s. 113
- Krenz Paweł (1896-1955), T. II, s. 105
- Kręc Stanisław (1893-1984), T. XII, s. 89
- Kręczyński Franciszek (1885-1961), T. IV, s. 90
- Kroll Jan (1898-1996), T. IV, s. 91
- Kroma Jan (1886-1964), T. IX, s. 109
- Kromrych Stanisław (1897-?), T. X, s. 81
- Król Bolesław (1898-1942), T. II, s. 106
- Król Ignacy (1891-1962), T. III, s. 113
- Król Władysław (1896-1945), T. III, s. 115
- Króliczak Wojciech (1893-1976), T. V, s. 91; T. XII, s. 90
- Królikowski Józef (1890-1968), T. VIII, s. 114; T. IX, s. 110
- Kruk Antoni (1896-1949), T. VI, s. 100
- Kruk Franciszek (1891-1964), T. VI, s. 101
- Krukowski Albin (1902-1982), T. III, s. 116
- Krumrey Franciszek (1902-1974), T. VI, s. 102
- Krupczyński Ignacy (1901-1940), T. X, s. 82
- Kruppik Edmund (1890-1944), T. VIII, s. 114
- Krupka Franciszek (1895-1967), T. VII, s. 103
- Krupka Franciszek (1902-1987), T. VII, s. 103
- Kruszka Leon (1897-1960), T. IV, s. 92; T. VII, s. 104
- Kruszona Franciszek (1897-1961), T. X, s. 84
- Kryger Marian (1901-1982), T. V, s. 92
- Kryjon Franciszek (1901-1987), T. V, s. 94
- Krysmann Stanisław (1902-?), T. VII, s. 105
- Kryszak Walenty (1897-1920), T. I, s. 104
- Krzesiński Stefan (1897-1960), T. I, s. 105
- Krzewina Zygmunt (1898-1976), T. I, s. 105; T. II, s. 107
- Krzykała Florian (1901-1941), T. V, s. 95
- Krzykała Wawrzyn (1871-1941), T. I, s. 107
- Krzywiński Witold Aleksander (1895-1940), T. X, s. 85
- Krzyżankiewicz Mieczysław (1882-1952), T. III, s. 117
- Krzyżanowski Franciszek (1861-1947), T. VII, s. 106
- Krzyżosiak Antni (1895-1950), T. IX, s. 111-112
- Książniakiewicz Walenty (1892-1970), T. IV, s. 93
- Ksycki Antoni (1893-1979), T. XII, s. 91
- Ksycki Bronisław (1901-1974), T. VIII, s. 115
- Ksycki Sylwester (1897-1976), T. XII, s. 92
- Ksycki Teodor (1896-1962), T. XII, s. 93
- Kubacki Antoni (1880-1956), T. I, s. 108
- Kubacki Jan (1885-1953), T. XI, s. 111
- Kubala Jan (1897-1968), T. XI, s. 112
- Kubala Marcin (1885-1972), T. VII, s. 108
- Kubera Czesław Antoni (1894-1965), T. I, s. 108
- Kubiak Jan (1899-1972), T. XII, s. 94
- Kubiak Maksymilian (1891-1970), T. VII, s. 108

- Kubiak Stefan (1898-1974), T. IX, s. 112-113
 Kubiak Władysław (1878-?), T. VII, s. 109
 Kubicki Kazimierz (1869-1945), T. VI, s. 103
 Kubicki Leon (1871-1961), T. VII, s. 109
 Kubski Stanisław (1876-1942), T. IX, s. 113
 Kucal Czesław (1903-1973), T. III, s. 120
 Kuczowski Władysław (1898-1942), T. II, s. 109; T. III, s. 121
 Kudlaszyk Józef (1891-1977), T. VII, s. 110
 Kudiński Stanisław (1897-1982), T. IX, s. 115
 Kufel Józef (1897-1976), T. VIII, s. 116
 Kuffel Walenty (1880-?), T. VIII, s. 116
 Kuik Jan (1895-1970), T. VII, s. 111
 Kuik Józef (1897-1969), T. VI, s. 104
 Kuik Józef (1899-1977), T. VII, s. 111
 Kuik Stanisław (1898-1951), T. VII, s. 113
 Kujawa Franciszek (1893-1976), T. I, s. 108
 Kujawa Ludwik (1900-1966), T. II, s. 110
 Kukawka Wojciech (1895-1990), T. IX, s. 115
 Kukielka Stanisław (1894-1974), T. VI, s. 106
 Kulas Jakub (1899-1962), T. VIII, s. 117
 Kulawski Teofil (1894-1960), T. IX, s. 116
 Kulczyński Władysław (1898-?), T. IV, s. 93
 Kuliński Franciszek (1899-1981), T. VI, s. 107
 Kuliszak Stanisław (1882-1939), T. IV, s. 95
 Kulka Wincenty (1897-1963), T. IX, s. 117
 Kulse Leonard (1893-1940), T. VI, s. 108
 Kupczyk Andrzej (1889-1991), T. X, s. 87
 Kupka Sylwester (1897-1969), T. IV, s. 96
 Kurczewski Piotr (1890-1983), T. I, s. 109
 Kurczewski Władysław (1898-1979), T. II, s. 111
 Kurkowiak Piotr (1900-1964), T. IV, s. 97; T. VIII, s. 117
 Kurnatowska Maria z domu Mielżyńska (1869-1925), T. II, s. 112
 Kuroszczyk Piotr (1879-1947), T. I, s. 109
 Kurowski Aleksander (1879-1958), T. I, s. 110; T. VIII, s. 118
 Kurpisz Leon (1900-1919), T. V, s. 95
 Kurzawski Józef (1870-1925), T. I, s. 110
 Kurzawa Józef (1900-1973), T. X, s. 88
 Kusz Józef (1896-1919), T. II, s. 113
 Kuśnierczak Jan (1893-1977), T. IV, s. 97
 Kutschenreiter Otto (1876-1919), T. XI, s. 113
 Kutzner (Kucner) Jan (1900-1973), T. VII, s. 113
 Kwasek Jerzy (1900-1994), T. III, s. 122
 Kwaśniewski Józef (1898-1975), T. XII, s. 94
 Kwiatkowski Stanisław (1890-1976), T. VI, s. 109
 Kwiatkowski Wiktor (1901-1978), T. V, s. 95
 Kwiatkowski Wojciech (1893-1919), T. VI, s. 110
 Kycler Stanisław (1897-1982), T. IX, s. 118-119
L.
 Lakner (Lackner) Marian (1880-1936), T. III, s. 126
 Landzwojczak Jan (1893-1979), T. VIII, s. 119
 Lange Julian Bolesław (1873-1954), T. V, s. 96
 Lange Marian Józef (1901-1943), T. I, s. 112, T. II, s. 114
 Langowicz Ludwik (1897-1974), T. IX, s. 119
 Lasik Stanisław (1897-1963), T. IV, s. 98
 Laskowski Jan (1872-1939), T. VI, s. 110
 Laskowski Maksymilian (1896-1945), T. X, s. 89
 Latanowicz Marcin (1897-1985), T. III, s. 127
 Latosiński Stanisław (1893-1942), T. IV, s. 99
 Lebedziński Franciszek (1898-1980), T. XII, s. 95
 Lechna Andrzej (1894-1943), T. III, s. 127
 Lechna Antoni (1890-?), T. VII, s. 114
 Lechna Bartłomiej (1895-?), T. VII, s. 114
 Lechna Jan (1879-1945), T. VII, s. 115
 Lechna Wiktor (1898-1971), T. II, s. 115; T. XI, s. 113
 Lechna Wojciech (1856-1920), T. VII, s. 115
 Lehmann Michał (1900-1956), T. VII, s. 116
 Lehmann Wincenty (1898-1982), T. VII, s. 116
 Lemański Piotr (1892-1970), T. VII, s. 117
 Lemański Walenty (1900-1919), T. VI, s. 111
 Leopold Wincenty (1891-1974), T. III, s. 128
 Leporowski Piotr (1898-1966), T. VIII, s. 121
 Lester Władysław (1898-1941), T. II, s. 116
 Leśny Stanisław (1894-1977), T. III, s. 129
 Lewandowski Ignacy (1895-1982), T. IV, s. 100
 Lewandowski Włodzimierz Aleksander Marian (1894-1940), T. XII, s. 96
 Lewandowski Zenon Eugeniusz (1859-1927), T. I, s. 113
 Ligarzewski Apoloniusz (1895-1921), T. VIII, s. 122
 Ligarzewski Mieczysław (1891-1939), T. VIII, s. 123

Ligarzewski Zygmunt (1893-1957), T. VIII, s. 125
Linadzewski Bernard (1893-1970), T. XI, s. 114
Linke Antoni (1902-1982), T. VI, s. 112
Linkowski Waclaw (1893-1976), T. X, s. 90; T. XI, s. 114
Lipiński Walenty (1897-1978), T. V, s. 98
Lis Idzi (1883-1969), T. VII, s. 117
Lis Wincenty (1890-1944), T. IV, s. 101
Lis Władysław (1900-1980), T. III, s. 129
Lisiak Marcin (1898-1954), T. VIII, s. 129
Lisiak Walenty (1900-1976), T. VII, s. 118
Lisiecki Bolesław (1885-1954), T. I, s. 114
Lisiecki Franciszek (1899-1986), T. IX, s. 120
Lisiecki Hieronim (1899-1980), T. VI, s. 113
Lisiewicz Franciszek (1890-1972), T. XI, s. 115
Lisiewicz Józef (1901-1984), T. XI, s. 116
Lissowski Antoni (1889-1977), T. III, s. 130
Litwiński Wiktor (1873-1952), T. III, s. 130
Liwerski Edward (1895-1972), T. VI, s. 115
Londońska Maria Tekla z d. Dutkiewicz (1892-1978), T. I, s. 115
Lorzak Zygmunt (1898-1942), T. X, s. 90
Lorenz Antoni (1893-1974), T. VII, s. 119
Lorenz Waclaw (1892-1919), T. XI, s. 117
Lorkiewicz Michał (1897-1991), T. V, s. 99; T. IX, s. 122
Lose Stanisław (1899-1970), T. V, s. 101
Lowak Henryk (1885-1958), T. I, s. 116
Lubiatowski Wincenty (1899-1977), T. X, s. 91
Lubryka Władysław (1900-1979), T. V, s. 105
Lucińska Monika (1900-1988), T. IX, s. 124
Ludwiczak Antoni (1901-1958), T. I, s. 116
Lulczyński Jan (1886-1919), T. II, s. 116
Luliński Teodor (1884-1968), T. VII, s. 120
Lupa Franciszek (1896-1972), T. IX, s. 125
Lupa Stanisław (1899-1945), T. XI, s. 118
Lutomski Walenty (1900-1992), T. XII, s. 100

Ł.
Łamaszewski Franciszek Adam (1894-1981), T. IV, s. 102
Łapacz Józef (1899-?), T. IV, s. 103
Łaszczyński Walenty (1896-1975), T. III, s. 132
Łaszczyński Wojciech (1897-1961), T. II, s. 116

Łażewski Stefan (1895-1919), T. XII, s. 101
Łącki-Korzbok Stanisław (1866-1937), T. IV, s. 105
Łech Stanisław (1892-1962), T. X, s. 92
Łobza Waclaw (1900-1968), T. VI, s. 116
Łojek Józef (1893-1981), T. IV, s. 107
Łopatyn Mikołaj (1893-1969), T. X, s. 92
Łozowski Franciszek (1901-1932), T. IX, s. 126
Łożyński Józef (1878-1965), T. IX, s. 128
Łubiński Antoni (1893-1941), T. XI, s. 118
Łuczak Bolesław (1901-1940), T. X, s. 93
Łuczak Józef (1898-1975), T. III, s. 132
Łuczak Walenty (1898-1983), T. V, s. 105
Łuczewski Bernard (1903-1989), T. V, s. 109
Łuczka Wojciech (1895-1949), T. VIII, s. 130
Łukaszewski Franciszek (1894-1948), T. VI, s. 116
Łukaszewski Franciszek (1898-1968), T. VII, s. 120
Łukaszewski Paweł (1900-1967), T. VII, s. 121
Łukowicz Stefan Szczepan (1894-1941), T. IV, s. 107; T. XI, s. 120
Łusiewicz Stefan (1888-1958), T. IV, s. 108
Łusiewicz Wojciech (1895-1979), T. XII, s. 101
Łuś Franciszek (1885-?), T. I, s. 116
Łysiak Stanisław (1885-1964), T. X, s. 94

M.
Machaj Józef (1903-1988), T. I, s. 117
Machajewski Franciszek (1897-1970), T. IV, s. 109
Machajewski Marian (1899-1975), T. IV, s. 109
Machajewski Stanisław (1900-1965), T. IV, s. 111; T. V, s. 111
Machowiak Franciszek (1890-1975), T. III, s. 133
Machowiak Jan (1899-1919), T. III, s. 134
Machowski Jan (1894-1972), T. II, s. 117
Machoy Hipolit (1893-1970), T. V, s. 113
Machoy Maria (1894-1951), T. IV, s. 112
Maciaszek Stanisław (1872-1930), T. II, s. 118
Maciejewski Antoni (1901-1982), T. IX, s. 129
Maciejewski Roman (1898-1982), T. X, s. 95
Maćkowiak Andrzej (1900-1940), T. VII, s. 121
Maćkowiak Edmund (1901-1940), T. I, s. 117

- Maćkowiak Jan (1894-1967), T. XII, s. 102
 Maćkowiak Stanisław (1891-1971), T. VI, s. 117
 Maćkowiak Stanisław (1895-1959), T. XI, s. 121
 Madalińska Maria (1885-1965), T. XII, s. 103
 Maeusel Antoni (1883-1947), T. II, s. 119; T. XI, s. 121
 Magowski Jan (1899-1951), T. VI, s. 119
 Magowski Mieczysław (1886-1964), T. VI, s. 119
 Magowski Władysław (1890-1961), T. VI, s. 120
 Maik Jan 1892-1967), T. VII, s. 122
 Maik Ludwik (1899-1971), T. IV, s. 113
 Maj Jan Andrzej (1895-1919), T. VI, s. 121
 Majchrzak Józef (1902-1975), T. III, s. 134
 Majchrzak Stanisław (1886-1967), T. VII, s. 122
 Majewicz Feliks (1901-1990), T. III, s. 135; T. V, s. 114
 Majewski Feliks (1890-1919), T. VIII, s. 132
 Majewski Walery (1905-1999), s. T. I., 118
 Malagowski Stanisław (1899-2002), T. IX, s. 129-131
 Malicki Tomasz (1901-1980), T. VII, s. 123
 Malicki Jan (1879-1936), T. VIII, s. 133
 Maliński Kazimierz (1872-1928), T. IX, s. 131
 Mallow Bogdan (1902-1944), T. IV, s. 113
 Mallow Wiktor Emanuel (1861-1933), T. IV, s. 114
 Małecki Jan (1894-1964), T. X, s. 96
 Małecki Lucjan (1899-1979), T. I, s. 118
 Małecki Stanisław (1894-1973), T. X, s. 97
 Małecki Tomasz (1895-1984), T. IV, s. 115
 Małecki Wojciech (1897-1968), T. I, s. 119; T. XII, s. 104
 Małek Władysław (1864-1935), T. IV, s. 116
 Małuszek Jan Antoni (1889-1977), T. VI, s. 121
 Mały Stefan (1888-?), T. VII, s. 124
 Małyszczak Ludwik (1898-1983), T. III, s. 135
 Mańczak Józef (1896-1940), T. V, s. 115
 Mańczak Ludwik (1884-1945), T. I, s. 120
 Mańczak Marcin (1892-?), T. VIII, s. 135
 Marchelek Piotr (1900-?), T. VII, s. 125
 Marciniak Franciszek (1900-1999), T. XII, s. 104
 Marciniak Józef (1890-1971), T. VII, s. 125
 Marcinkowski Roman (1874-1929), T. I, s. 120
 Marcinkowski Stanisław (1882-1939), T. III, s. 136
 Marczyński Feliks (1895-1940), T. IX, s. 134; T. XI, s. 123
 Marendowski Franciszek (1894-1984), T. XI, s. 125
 Markiewicz Stanisław (1891-1979), T. X, s. 98
 Markwitz Władysław (1897-1992), T. VI, s. 123
 Marosz Władysław (1901-2000), T. III, s. 137
 Marszał Wiesław (1896-1963), T. I, s. 121
 Marszałek Paweł Jan Tymoteusz (1891-1962), T. I, s. 122
 Martenka Wiktor (1900-1985), T. VIII, s. 135
 Maryński Felicjan (1892-1920), T. I, s. 123
 Marzyński Antoni (1897-1963), T. II, s. 120
 Masiakowski Leon (1892-1939), T. VII, s. 128
 Masłowski Zygmunt (1897-1932), T. IV, s. 116
 Maszek Feliks (1892-1941), T. XII, s. 105
 Maszek Franciszek (1903-1977), T. VIII, s. 136
 Maszek Teodor (1882-1940), T. VIII, s. 137; T. IX, s. 136
 Mataczyński Roman (1892-1970), T. III, s. 139
 Matuszak Stanisław (1900-1966), T. X, s. 99; T. XI, s. 126
 Matuszak Walenty (1887-1971), T. VIII, s. 137
 Matuszek Stanisław (1898-1970), T. V, s. 116; T. VI, s. 124
 Matuszewski Ignacy (1895-1987), T. III, s. 141; T. VIII, s. 138
 Matuszewski Jan (1895-1978), T. VII, s. 132
 Matuszewski Marcin (1900-1995), T. VII, s. 132
 Matuszewski Stanisław (1900-1973), T. VII, s. 133
 Matysiak Bronisław (1899-1973), T. VIII, s. 139
 Matysiak Gracjan (1897-1987), T. IV, s. 117
 Matysiak Szczepan (1880-?), T. VII, s. 134
 Matysik Jan (1897-1973), T. IX, s. 137
 Mausch Kazimierz (1891-1927), T. V, s. 117; T. VI, s. 125

- May Józef (1893-1977), T. IV, s. 118; T. XI, s. 127
- May Stefan (1890-1940), T. VIII, s. 140
- May Stanisław (1892-1979), T. XII, s. 106
- Mayer Waclaw (1872-1930), T. VIII, s. 142
- Mazurek Józef (1897-1979), T. VIII, s. 144
- Mazurkiewicz Roman (1887-1969), T. VIII, s. 145
- Mąderek Stanisław (1902-1961), T. VI, s. 126
- Madry Franciszek (1895-1941), T. VIII, s. 146
- Mądry Wincenty (1879-1962), T. II, s. 121
- Mądry Władysław (1900-1969), T. VII, s. 134
- Malerowicz Marian (1899-1952), T. IX, s. 137
- Mellenbrock Edmund Marian (1892-1977), T. VI, s. 127
- Menczyński Michał (1900-1986), T. V, s. 118
- Mendelski Leonard (1890-1940), T. X, s. 100
- Mende Edmund (1875 - 1933), T. II, s. 122
- Menzel Antoni (1903-1982), T. III, s. 141
- Mertyn Józef (1893-1972), T. IX, s. 138
- Mędlewski Julian (1896-1975), T. III, s. 142
- Mędlewski Wiktor (1861-1924), T. III, s. 143
- Miałkas Wawrzyn (1890-1973), T. VIII, s. 148
- Mickiewicz Wincenty (1867-1940), T. II, s. 130
- Michalak Walenty (1890-1962), T. III, s. 143
- Michalczak Stanisław (1897-1963), T. X, s. 102
- Michalczyk Antoni (1900-1988), T. V, s. 119
- Michalczyk Ignacy (1897-1940), T. VIII, s. 149
- Michalczyk Stanisław (1892-1940), T. VI, s. 128
- Michalski Andrzej Józef (1882-1960), T. I, s. 123
- Michalski Antoni (1885-1965), T. II, s. 123
- Michalski Franciszek (1899-1940), T. VII, s. 134
- Michalski Jakób (1887-1952), T. VIII, s. 150
- Michalski Jan (1886-1949), T. II, s. 123
- Michalski Jan (1899-1945), T. IV, s. 119
- Michalski Józef (1900-1994), T. I, s. 124
- Michalski Kazimierz (1883-1956), T. I, s. 125
- Michalski Piotr (1895-1962), T. I, s. 127
- Michalski Stanisław Leon (1882 - 1953), T. II, s. 124; T. XI, s. 129
- Michalski Stefan (1872-1926), T. VI, s. 129
- Michalski Walenty (1890-1984), T. XII, s. 107
- Michałowski Franciszek (1898-1990), T. II, s. 125; T. VII, s. 136
- Michałowski Ignacy (1871-1945), T. III, s. 144
- Michałowski Nikodem (1896-1987), T. I, s. 127
- Mieczkowski Leon (1871-1931), T. V, s. 120
- Miedzkiński Stanisław (1894-1945?), T. IV, s. 120
- Mielcarek Antoni (1899-1970), T. II, s. 126
- Mielcarek Jan (1898-1989), T. II, s. 127
- Mielżyński Jan (1900-1986), T. VIII, s. 150
- Mieszala Jan (1897-1948), T. VII, s. 137
- Miękus Józef (1891-1945), T. IV, s. 121
- Migaszewski Antoni (1900-?), T. II, s. 128
- Migdalek Stanisław (1892-1940), T. VIII, s. 151
- Miklaszewski Włodzimierz (1897-1919), T. I, s. 128
- Mikoliński Kazimierz (1894-1965), T. VI, s. 130
- Mikołajczak Ludwik (1898-1979), T. I, s. 128
- Mikołajczak Stanisław (1900-1970), T. XI, s. 130
- Mikołajczak Tomasz (1879-1955), T. V, s. 121; T. VIII, s. 152
- Mikołajczak Wojciech (1898-1972), T. XI, s. 131
- Mikołajczyk Stanisław (1895-1971), T. VI, s. 131
- Mikołajewicz Stanisław (1901-1919), T. IV, s. 122; T. XI, s. 131
- Mikołajewski Niepomucen (1877-1962), T. VIII, s. 153
- Milewska Lucyna Józefa Antonina (1889-1920), T. VII, s. 137
- Milewska Sabina (1893-1965), T. VII, s. 138
- Milewski Alfred Witold Teofil (1893-1959), T. VII, s. 138
- Milewski Jan (1893-1971), T. II, s. 128
- Milewski Janusz Witold (1887-1953), T. VII, s. 140
- Milewski Józef (1892-1940), T. VI, s. 131; T. VII, s. 141
- Milewski Ludwik (1869-1940), T. II, s. 129
- Milewski Michał (1875-1935), T. IV, s. 122
- Milewski Witold (1891-1931), T. VII, s. 142
- Minkwitz Maksymilian (1876-1945), T. IX, s. 139
- Miński Stefan (1900-1987), T. V, s. 121; T. XII, s. 108

- Mirecki Stanisław Piotr (1895-1940), T. IX, s. 140; T. XI, s. 132
- Misiek Stanisław (1901-1998), T. I, s. 129
- Misterski Władysław (1898-1979), T. X, s. 103
- Miśkiewicz Antoni (1890-1977), T. IV, s. 123
- Mizera Antoni (1892-1972), T. I, s. 130; T. V, s. 122
- Młynarz Józef (1895-1947), T. V, s. 122
- Mnich Franciszek (1888-1972), T. VII, s. 143
- Mocek Ludwik (1906-1990), T. IV, s. 124
- Mocek Szymon (1888-1960), T. I, s. 130; T. VIII, s. 154
- Moczko Ludwik (1877-1949), T. I, s. 131
- Moder Wojciech (1891-1972), T. III, s. 145
- Modlibowski Józef Walenty (1889-1942), T. III, s. 145; T. VI, s. 132
- Modrak Hieronim (1892-?), T. I, s. 132
- Modrzyk Stanisław (1898-1980), T. II, s. 131
- Molenda Bolesław (1895-1977), T. VII, s. 144
- Molik Jan (1900-1985), T. VII, s. 146
- Mołdrzyk Emil (1900-1961), T. VII, s. 149
- Morawski Czesław (1882-1954), T. III, s. 146
- Morawski Kazimierz (1884-1934), T. III, s. 146
- Mosiewicz Władysław (1880-?), T. III, s. 147
- Moś Ignacy (1872-1959), T. I, s. 132
- Motała Władysław (1886-1974), T. VI, s. 134
- Mroczkiewicz Leon Julian (1900-1971), T. XI, s. 133
- Mroczyk Władysław (1898-1971), T. VIII, s. 154
- Mroczyński Bronisław (1900-1996), T. X, s. 105; T. XI, s. 135
- Mroczyński Franciszek (1898-1975), T., s. 141
- Mróz Józef (1898-1986), T. VI, s. 135
- Mruk Antoni (1894-1978), T. VIII, s. 155
- Multana Ignacy (1897-1984), T. IV, s. 125; T. VIII, s. 157
- Musiał Franciszek (1900-1973), T. II, s. 132,
- Musioł Stefan (1897-1987), T. II, s. 134,
- Muszyński Józef (1899-1978), T. VI, s. 136
- Muszyński Stanisław (1900-1969), T. IX, s. 142
- Muszyński Szczepan (1890-1939), T. I, s. 133,
- Mycielski Wojciech (1892-1940), T. IX, s. 143
- Myssak Stanisław (1897-1966), T. IV, s. 125
- Mytko Józef (1898-1979), T. VII, s. 150
- N.**
- Nadolny Leon (1897-1978), T. V, s. 123
- Najdoch Stanisław (1897-1974), T. VI, s. 137
- Najgrakowski Stefan Antoni (1897-1946), T. XII, s. 109
- Namysł Jan (1882-1942), T. VIII, s. 158
- Namysłowski Czesław (1890-1956), T. VI, s. 137
- Napiecek Leon (1899-1975), T. III, s. 148
- Napierski Bolesław (1894-1953), T. VII, s. 150
- Napierała Jan (1897-?), T. VIII, s. 159
- Napierała Klemens (1900-1986), T. III, s. 150
- Napierała Michał (1900-1968), T. XI, s. 136
- Napierała Roman (1876-1941), T. II, s. 135
- Napierała Stefan (1890-?), T. VIII, s. 160
- Napierała Wacław (1893-1951), T. VII, s. 151
- Narozny Stanisław (1888-1929), T. I, s. 133
- Nawracała Stanisław (1898-1983), T. VI, s. 138
- Nawrocik Franciszek (1901-1920), T. II, s. 136
- Nawrocik Jan (1895-1920), T. I, s. 133
- Nawrocki Ludwik (1893-1964), T. VI, s. 139
- Niedbalski Jan (1899-1992), T. VI, s. 140
- Niedziela Jan (1896-1945), T. IX, s. 144
- Niedzielski Ignacy (1890-1969), T. VII, s. 151
- Niedźwiedziński Bronisław (1882-1946), T. III, s. 151
- Niedźwiedziński Ignacy (1873-1941), s. 152
- Niegolewska Wanda (1877-1970), T. I, s. 134
- Niegolewski Stanisław (1899-2002), T. X, s. 106
- Niełacny Franciszek (ur. 1899), T. I, s. 136
- Niemier Stanisław (1899-1949), T. V, s. 125
- Niesobski Leon (1897-1967), T. I, s. 136
- Niesobski Władysław (1897-1945), T. V, s. 126
- Nietrzepka Ignacy (1892-1980), T. I, s. 137
- Nietsche Roman (1876-1947), T. II, s. 136
- Nieznany Powstaniec Wielkopolski – Grób Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego w Bydgoszczy, T. III, s. 153
- Nieżyrowski Kazimierz (1892-1987), T. V, s. 127; T. XI, s. 137; T. XII, s. 112
- Niklas Jan (1893-1961), T. VI, s. 141
- Nitka Józef (1900-1959), T. VIII, s. 160
- Nitsche Wojciech Albert (1895-1965), T. X, s. 108

- Nogalski Wincenty (1899-1981), T. XI, s. 139
 Norkiewicz Andrzej (1899-1974), T. VI, s. 142
 Norkowski Bernard (1901-1975), T. IX, s. 144
 Nowacki Antoni (1900-1994), T. VI, s. 142
 Nowacki Szczepan (1899-1979), T. IX, s. 145
 Nowacki Walenty (1900-1965), T. X, s. 108
 Nowacki Wojciech (1901-1986), T. X, s. 109
 Nowaczyk Franciszek (1898-1978), T. VII, s. 152
 Nowaczyk Franciszek (1899-1983), T. II, s. 137
 Nowaczyk Ludwik (1902-1940), T. VI, s. 143
 Nowaczyk Władysław (1896-1919), T. II, s. 138
 Nowaczyk Wojciech (1896-1980), T. II, s. 139
 Nowaczyński Wincenty (1883-1940), T. IX, s. 146
 Nowak Antoni (1887-1962), T. XII, s. 114
 Nowak Antoni (1896-1988), T. II, s. 140
 Nowak Franciszek (1889-1945), T. III, s. 157
 Nowak Franciszek (1900-1974), T. VII, s. 153
 Nowak Ignacy (1891-1940), T. VIII, s. 161
 Nowak Jan (1894 - 1940), T. II, s. 140
 Nowak Jan (1897-1968), T. VIII, s. 162
 Nowak Jan (1899-1977), T. VII, s. 153
 Nowak Jan (1900-1919), T. IX, s. 148
 Nowak Michał (1900-1976), T. VI, s. 144
 Nowak Mieczysław (1873-1972)
 Nowak Mikołaj (1889-1972), T. II, s. 141
 Nowak Stanisław (1883-1939), T. III, s. 158
 Nowak Stanisław (1892-?), T. VII, s. 154
 Nowak Stanisław (1895-1982), T. IX, s. 149
 Nowak Tadeusz (1898-1942), T. II, s. 142
 Nowak Teofila z domu Bonia (1902-1984), T. VII, s. 154
 Nowak Walenty (1895-1979), T. IX, s. 149
 Nowak Władysław (1899-?), T. VII, s. 155
 Nowak Władysław (1900-1977), T. IX, s. 151
 Nowakowski Franciszek (1892-1973), T. VI, s. 145
 Nowakowski Jan (1901-1975), T. IX, s. 152
 Nowakowski Michał (1896-1931), T. XII, s. 115
 Nowicki Alojzy (1899-1978), T. VII, s. 156; T. VIII, s. 163
 Nowicki Andrzej (1877-1950), T. II, s. 143
 Nowicki Andrzej (1895-1976), T. VII, s. 156
 Nowicki Edmund (ur. 1891-1969), T. I, s. 137; T. V, s. 128
 Nowicki Leon (1887-1973), T. XI, s. 140
 Nowicki Ludwik (1885-1978), T. V, s. 129
 Nowicki Roman (1900-1984), T. IX, s. 152
 Nyka Ignacy (1899-1977), T. V, s. 129
 Nykiel Kazimierz (1895-1942), T. II, s. 143
- O.**
 Obiora Józef (1900-1988), T. XII, s. 116
 Obrębowicz Mieczysław (1889-1920), T. I, s. 137; T. VIII, s. 163
 Obrębowicz Tadeusz (1885-1940), T. I, s. 138; T. XII, s. 116
 Ochocki Stanisław (1897-1981), T. III, s. 158
 Ogródowicz Antoni (1892-1970), T. I, s. 139
 Ogródowski Waław (1903-1969), T. I, s. 140
 Ogurkowski Czesław Bernard (1894-1966), T. IX, s. 153
 Okoniewski Wincenty (1894-1979), T. I, s. 140; T. XII, s. 118
 Okoniewski Wojciech (1894-1969), T. II, s. 144
 Okrański Paweł (1893-1971), T. VI, s. 146; T. XII, s. 118
 Okupniak Tomasz (1895-?), T. IV, s. 126
 Olejniczak Jan (1887-1973), T. IX, s. 155
 Olejniczak Walenty (1897-?), T. I, s. 141
 Olekszak Stanisław Józef (1900-1933), T. I, s. 142
 Olejniczak Andrzej (1901-1988), T. VI, s. 147
 Olejnik Michał (1895-1984), T. IV, s. 128
 Olejnik Wojciech (1899-1929), T. IV, s. 129
 Oliński Stanisław (1898-1985), T. X, s. 111
 Olszanowski Ludwik (1899-1995), T. VI, s. 148
 Olszewska Maria (1900-1989), T. III, s. 160
 Olszewski Alfons (1899-1940), T. IX, s. 156; T. XI, s. 140
 Olszewski Ludwik (1897-1987), T. II, s. 146; T. XI, s. 141
 Olszewski Władysław (1895-1943), T. III, s. 162
 Omiński Stefan (1889-1967), T. I, s. 142
 Opalski Zbigniew (1900-1946), T. IX, s. 157
 Orcholski Władysław (1895-1987), T. IX, s. 158
 Oreś Michał (1898-1997), T. I, s. 143
 Orlikowski Feliks (1900-1997), T. XII, s. 120

- Orłowski Zdzisław (1892-1982), T. III, s. 164
 Orzałkiewicz Józef (1900-1989), T. VII, s. 157
 Orzeł Władysław (1892-1963), T. IV, s. 130
 Oses Andrzej (1897-1990), T. X, s. 113
 Oses Leon (1900-1958), T. X, s. 114
 Osesek Jan (1875-1928), T. IX, s. 159
 Osmański Franciszek (1886-1959), T. I, s. 143
 Osowski Ludwik (1900-?), T. VII, s. 158
 Osowski Tomasz (1899-1986), T. V, s. 131; T. XII, s. 121
 Ostroróg-Gorzeński Zbigniew (1869-1926), T. II, s. 147
 Ostrowski Stanisław (1893-1976), T. X, s. 116
 Owczarski Józef (1893-1940), T. I, s. 144
 Owczarzak Antoni (1893-1984), T. XII, s. 122
 Owczarzak Władysław (1898-1987), T. VIII, s. 164
 Owoc Wincenty (1891-1960), T. I, s. 144
 Ozdyk Franciszek (1897-1919), T. III, s. 166
- P.**
 Pachciarz Franciszek (1899-1976), T. II, s. 149
 Pacholczak Franciszek (1897-1976), T. X, s. 117
 Pacholski Andrzej (1897-1930), T. I, s. 145
 Pachura Leon (1895-1967), T. VI, s. 149
 Pacyński Władysław (1895-1980), T. VII, s. 158
 Paderewski Ignacy Jan (1860-1941), T. V, s. 132
 Pajkert Jan (1886-?), T. I, s. 145
 Pajkert Stanisław (1899-1986), T. VI, s. 150
 Pajzdarski Antoni (1884-1937), T. III, s. 168
 Palacz Adam (1902-1958), T. I, s. 146
 Paluch Mieczysław (1882-1942), T. V, s. 133
 Panewicz Roman (1874-1945), T. IX, s. 159
 Pardua Czesław (1893-1979), T. IV, s. 131
 Parucki Józef (1900-1988), T. II, s. 150
 Pasiński Franciszek (1902-1975), T. VI, s. 150
 Pasiński Józef (1900-1972), T. VI, s. 152
 Pastecki Ludwik (1892-1980), T. VI, s. 152
 Paszkiewicz Franciszek (1896-1973), T. X, s. 118
 Paszkiewicz Gustaw (1893-1955), T. V, s. 137
 Paszkiewicz Józef (1898-1940), T. IX, s. 161; T. XI, s. 143
 Paszyński Alojzy (1900-1968), T. II, s. 151
 Patalas Władysław (1900-1939), T. IV, s. 131
 Pater Ludwik (1899-1958), T. IV, s. 132
 Patera Jan (1901-1976), T. II, s. 152
 Patyk Ludwik (1887-1954), T. II, s. 153
 Paul Władysław (1883-1952), s. T. VI, s. 153
 Pawełczak Władysław (1889-1954), T. III, s. 170
 Pawlaczyk Stanisław (1900-1958), T. III, s. 171
 Pawlak Ignacy (1899-1975), T. XII, s. 122
 Pawlak Jan (1887-1947), T. X, s. 119
 Pawlak Józef (1898-1939), T. IX, s. 163
 Pawlak Stefan (ur. 1895), T. I, s. 147
 Pawlak Szczepan (1898-1973), T. X, s. 120
 Pawłęty Franciszek (1899-1977), T. II, s. 154
 Pawłowski Stanisław (1901-1997), T. I, s. 147
 Pawła Antoni (1891-1989), T. II, s. 155; T. IV, s. 133
 Pazgrat Franciszek (1901-1919), T. II, s. 157
 Pazgrat Walenty (1895-1919), T. II, s. 158
 Pecold Marian (1901-1985), T. V, s. 138
 Peisert Franciszek (1886-1940), T. IX, s. 165; T. XI, s. 144
 Pelarczyk Stanisław (1897-1984), T. X, s. 121
 Peksa Stefan (1897-1973), T. II, s. 158
 Pempera Franciszek (1902-1948), T. II, s. 159
 Pempera Marcin (1886-1980), T. II, s. 160
 Perkielewicz Wincenty (1902-1973), T. V, s. 140
 Perkiewicz Franciszek (1898-1980), T. IV, s. 135
 Perl Franciszek (1897-1957), T. III, s. 172
 Perz Kazimierz (1899-1940), T. XII, s. 124
 Pawiński Czesław (1898-1946), T. XI, s. 146
 Pękała Stanisław (1899-1956), T. III, s. 174
 Piasecki Franciszek (1899-1979), T. IX, s. 167
 Piasecki Ignacy (1901-1956), T. V, s. 140
 Piasecki Jan (1878-1937), T. IV, s. 135
 Piasecki Kazimierz (1890-1940), T. IX, s. 167
 Piasecki Stanisław (1899-1983), T. I, s. 148
 Piasecki Szczepan (1894-1970), T. V, s. 141
 Piasecki Walenty (1893-1981), T. XI, s. 147
 Piskowski Waław (1903-1995), T. X, s. 122
 Piątek Andrzej (1901-1950), T. V, s. 141
 Piątkowski Wojciech (1886-1944), T. VI, s. 154
 Piecha Stanisław (1890-1924), T. VIII, s. 165
 Piechocki Edmund (1883-1931), T. I, s. 148
 Piechowiak Józef (1895-?), T. IX, s. 168
 Pierzchała Antoni (1888-1969), T. X, s. 124
 Pieszak Józef (1886-1941), T. IV, s. 136
 Pietraszak Kazimierz (1893-1978), T. III, s. 175

- Pietrykowski Tadeusz (1895-1940?), T. IV, s. 137
- Pietrykowski Wincenty (1898-1940), T. VI, s. 155
- Piętyński Bolesław (1897-1974), T. II, s. 160
- Pięta Franciszek (1900-1973), T. VII, s. 159
- Pilaczyński Mieczysław (1883-1943), T. I, s. 149
- Piłsudski Józef Klemens (1867-1935), T. V, s. 142
- Pinczak Jan (1898-1987), T. I, s. 150, T. II, s. 161
- Pinecki Zygmunt (1885-1930), T. III, s. 175
- Piniecki Bolesław Wiktor (1892-1940), T. XII, s. 124
- Pinkowski Władysław (1895-1976), T. X, s. 123
- Pińczak Ignacy (1896-1971), T. I, s. 150
- Pioch Leon (1898-1975), T. XI, s. 147
- Pioszczyński Walenty (1896-?), T. I, s. 150; T. XII, s. 126
- Piotrowski Stanisław (1887-1967), T. VIII, s. 166
- Piotrowski Walenty (1896-1919), T. VI, s. 156
- Piórek Lucjan (1891-1958), T. II, s. 161
- Piper Franciszek (1896-1971), T. XI, s. 148
- Pitula Stefan (1890-1957), T. I, s. 151
- Piwecki Wojciech (1901-1994), T. I, s. 152
- Plewka Stanisław (1898-2003), T. I, s. 153
- Pluciak Wawrzyniec (1891-1967), s. T. VI, s. 156; T. XII, s. 126
- Pluciński Jan (1889-1969), T. IV, s. 138
- Plączek Franciszek (1897-1968), T. X, s. 125
- Płonczyński Władysław (1898-1977), s. T. VI, s. 157
- Płoszyński Franciszek (1869-1949), T. IV, s. 139
- Plócieniak Bolesław Teofil (1886-1932), T. VIII, s. 167
- Pniewski Wiktor (1891-1974), T. V, s. 145
- Pochanke Józef (1888-1942), T. IV, s. 140;
- Poczta Michał (1893-1965), T. XII, s. 127
- Podhorski Włodzimierz, Zygmunt, Benedykt, Piotr (1884-1941), T. IV, s. 141; T. XI, s. 149; T. XII, s. 127
- Pogorzelska Zofia Helena (1899-1987), T. I, s. 154
- Pohl Adam (1895-1954), T. XI, s. 151
- Pohl Edward (1864-1935), T. XI, s. 152
- Pohl Feliks (1889-1987), T. VI, s. 157
- Pohl Jan (1898-1983), T. XI, s. 153
- Pohl Józef (1892-1942), T. XI, s. 155
- Pohl Marian (1903-1953), T. XI, s. 155
- Pohl Stanisław (1893-1919), T. XI, s. 156
- Polachowski Kazimierz (1893-1941), T. IX, s. 169
- Polaszewski Kazimierz (1898-1968), T. XII, s. 129
- Polcyn Kazimierz (1882-1950), T. X, s. 126; T. XII, s. 130
- Polowczyk Antoni (1897-1945), T. X, s. 126
- Polowy Florian (1894-1987), T. III, s. 176
- Polus Jan (1898-1973), T. VI, s. 158
- Połomski Andrzej (1898-1987), T. V, s. 147
- Pomorski Konrad (1875-1939), T. I, s. 155
- Popielski Franciszek (?-?), T. III, s. 177
- Popielski Ignacy (1896-?), T. III, s. 177
- Poprawa Wincenty (1889-1960), T. I, s. 156
- Poprawski Franciszek (1893-1970), T. II, s. 162
- Poprawski Jan (1898-1970), T. II, s. 163
- Poprawski Marian (1885-1940), T. II, s. 163; T. IX, s. 170
- Poprawski Stanisław (1894-1969), T. IV, s. 143
- Poprawski Teofil Józef (1876-1938), T. II, s. 164
- Posadny Jan (1895-1969), T. IX, s. 171
- Pospieszalski Antoni (1885- 1953), T. IV, s. 144
- Poznań Stanisław (1888-1963), T. II, s. 165
- Poznański Andrzej (1898-1984), T. II, s. 165
- Prałat-Czarnecka Apolonia (1888-1956), T. VI, s. 159
- Prauziński Leon (1895-1940), T. V, s. 147
- Preisler Michał (1880-1975), T. IV, s. 144; T. XI, s. 157
- Priebe Henryk (1884-1966), T. VI, s. 160
- Pruchniewski Franciszek (1878-1937), T. II, s. 165
- Prusinkiewicz Witold Celestyn (1896-1974), T. X, s. 127
- Prusinowski Czesław (1893-1924), T. VI, s. 162
- Prymas Jan (1899-1919), T. VI, s. 163
- Prymas Kazimierz (1897-1979), T. VI, s. 163
- Przemorski Franciszek (1893-1954), T. VII, s. 160
- Przemorski Kazimierz (1901-1978), T. VII, s. 160

- Przewoźny Jan (1898–1933), T. I, s. 156
 Przeździecki Wacław Jan (1883–1964), T. V, s. 148
 Przybecki Jan (1882–1964), T. VII, s. 162
 Przybylski Adam (1888–?), T. VII, s. 162
 Przybylski Antoni (1905–1966), T. VIII, s. 169
 Przybylski Franciszek (1889–1979), T. XI, s. 159
 Przybylski Jan (1897–1945), T. V, s. 150
 Przybylski Józef (1900–1963), T. IV, s. 146
 Przybylski Sylwester (1893–1970), T. III, s. 178
 Przybył Bolesław (1900–1988), T. II, s. 166
 Przybył Franciszek (1900–1940), T. I, s. 157
 Przybył Władysław (1898–1982), T. VIII, s. 171
 Przybyła Marcin (1894–1987), T. VII, s. 163
 Przybyła Wincenty (1890–1974), T. II, s. 167
 Przydanek Antoni (1898–1985), T. II, s. 167
 Przydanek Maksymilian (1900–1974), T. VII, s. 164
 Przydróżny Franciszek (1897–1978), T. VI, s. 164; T. X, s. 129
 Przygoda Jan (1881–1977), T. I, s. 158
 Przykucki Stanisław (1874–1951), T. III, s. 179
 Przyłucki Czesław (1889–1942), T. IV, s. 146
 Przysański Sylwester (1901–1972), T. II, s. 168
 Przywecki Michał (1898–1976), T. II, s. 169
 Psarski Zygmunt (1886–1954), T. VII, s. 164
 Psik Jan (1899–1945), T. II, s. 169
 Pufahl Roman (1894–1940), T. IX, s. 172
 Pytlak Andrzej (1898–1978), T. VII, s. 166
- R.**
 Rabski Zygmunt (1885–1930), T. VII, s. 166
 Raczkowski Benedykt (1897–1968), T. V, s. 151; T. VI, s. 165
 Raczkowski Paweł (1901–1972), T. V, s. 152, T. VI, s. 167
 Raczkowski Sylwester (1899–1987), T. III, s. 180
 Radojewski Andrzej (1895–1983), T. VI, s. 167
 Radomski Bogdan Medard (1899–1940), T. IX, s. 174
 Radomski Józef (1902–1979), T. XI, s. 160
 Radomski Karol (1885–1978), T. VIII, s. 172
 Radtke Zygmunt (1902–1944), T. VI, s. 168
 Radzicki Antoni (1902–1939), T. VII, s. 167
 Radziński Franciszek (1884–1949), T. II, s. 169
 Raczkowski Walenty (1892–1947), T. V, s. 153
 Rafiński Maksymilian (1893–1949), T. I, s. 158
 Rajczak Antoni (1899–1967), T. VI, s. 169; T. VII, s. 168; T. VIII, s. 173
 Rajewicz Jan (1900–1992), T. II, s. 170
 Rajewicz Michał (1899–1919), T. XII, s. 130
 Rajkowski Marian (1901–1938), T. XII, s. 132
 Raniewicz Feliks (1899–1977), T. XII, s. 132
 Raniewicz Kazimierz (1895–1981), T. XI, s. 161
 Rapier Władysław (1900–1978), T. V, s. 153
 Rataj Franciszek (1894–1958), T. VIII, s. 173
 Ratajczak Aleksander (1894–1983), T. I, s. 158
 Ratajczak Franciszek (1896–1966), T. IX, s. 175
 Ratajczak Franciszek (1900–1994), T. II, s. 170; T. XI, s. 162
 Ratajczak Ignacy (1896–1984), T. I, s. 159
 Ratajczak Ignacy (1900–1960), T. VII, s. 169
 Ratajczak Jan (1896–1954), T. V, s. 153
 Ratajczak Jan (1899–1919), T. X, s. 130
 Ratajczak Józef (1897–1942), T. V, s. 154; T. IX, s. 177
 Ratajczak Józef (1900–1979), T. IV, s. 147
 Ratajczak Józef (1901–1980), T. VII, s. 170
 Ratajczak Stanisław (1892–1957), T. IX, s. 179; T. X, s. 131
 Ratajczak Stanisław (1895–1939), T. X, s. 132
 Ratajczak Stefan (1901–1919), T. X, s. 133
 Rebelwski Franciszek (1899–1919), T. VI, s. 170
 Refermat Wacław (1896–1966), T. VI, s. 170
 Refermat Wojciech (1899–1966), T. VI, s. 171
 Reinholz Józef (1884–1939), T. I, s. 160
 Reinke Franciszek (1901–1972), T. IX, s. 180
 Reinke Teofil (1890–1962), T. III, s. 181
 Reinsch Leon (1901–1984), T. III, s. 182
 Reiss Józef (1890–1980), T. XI, s. 162
 Rejek Franciszek (1901–1992), T. IX, s. 181
 Rejewski Jan (1900–1945), T. X, s. 134
 Rembowski Klemens (1893–1959), T. IX, s. 184
 Rembowski Stanisław Emil (1885–1920), T. IX, s. 184
 Reysowski Maksymilian (1898–1942), T. III, s. 183

- Rewoliński Stanisław (1894-1978), T. X, s. 135
- Rękosiewicz Hipolit (1901-1943), T. I, s. 160; T. XII, s. 133
- Ringwelski Feliks (1901-1940), T. XI, s. 163
- Rogacz Stanisław (1896-1971), T. II, s. 171
- Rogała Wojciech (1899-1994), T. I, s. 162
- Rogalczyk Walenty (1901-1940), T. VII, s. 170
- Rogalewski Adam (1886-1951), T. II, s. 172
- Rogalewski Michał (1888-1953), T. I, s. 162
- Rogalski Ludwik (1872-1920), T. XII, s. 134
- Rohde Bernard Ludwik (1886-1967), T. II, s. 173
- Rohde Bernard (1894-1978), T. XI, s. 164
- Rohde Jan (1877-1958), T. I, s. 163
- Rojda Jan (1895-1983), T. II, s. 174; T. III, s. 184
- Rokicki Franciszek (1898-1966), T. I, s. 163
- Rolewski Kazimierz (1887-1936), T. VIII, s. 175
- Romanowski Józef (1900-1986), T. I, s. 163
- Romel Jan (1891-1975), T. III, s. 185
- Rosadziński Adam (1900-1923), T. I, s. 165
- Rosicka Władysława z domu Chocieszynońska (1884-1962), T. IX, s. 185; T. XI, s. 165
- Rosik Jan (1894-1981), T. IV, s. 147
- Rosochowicz Bonifacy (1869-1946), T. IV, s. 148
- Rosołek Franciszek (1874-1951), T. II, s. 174
- Rosołek Tomasz (1898-po 1984), T. I, s. 165
- Rossa Wiktor (1889-1942), T. III, s. 186
- Rost Franciszek (1890-1940), T. IV, s. 151
- Roszczak Waclaw (1891-1920), T. VI, s. 171
- Roszyk Antoni (1892-1964), T. VII, s. 171
- Rozmiarok Stanisław (1899-1973), T. VII, s. 172
- Rozpłochowski Jan (?-1919), T. XII, s. 135
- Rozwalka Jan (1898-1967), T. II, s. 175
- Rożek Franciszek (1896-1986), T. II, s. 176
- Rożek Jan (1886-1940), T. IV, s. 152
- Rożek Marcin (1885-1944), T. V, s. 156
- Rubas Jan (1901-1940), T. IV, s. 153; T. IX, s. 186
- Rubaszewski Bolesław (1903-1945), T. II, s. 177
- Ruciński Stanisław (1896-1977), T. III, s. 188
- Ruda Wincenty (1882-1919), T. X, s. 135
- Rudnicki Adam (1890-1930), T. IV, s. 155
- Ruge Tadeusz (1886-1939), T. I, s. 165
- Rum Walenty (1899-1984), T. VI, s. 172
- Runk Alojzy (1898-1971), T. V, s. 157
- Ruszczyński Franciszek Ksawery (1874-1961), T. X, s. 136
- Ruta Jan (1885-1965), T. VII, s. 173
- Rutkowski Napoleon h. Pobóg (1868-1931), T. IX, s. 188
- Ryba Wawrzyn (1879-1940), T. VIII, s. 176
- Rybacki Jan Adam (1891-1972), T. X, s. 137
- Rybakowski Edmund (1883-1929), T. XII, s. 135
- Rybakowski Władysław (1885-1952), T. VIII, s. 177
- Rybarczyk Jan (1896-1979), T. VII, s. 173
- Rybarczyk Piotr (ur. 1894), T. I, s. 166
- Rybarczyk Piotr (1894-1989), T. I, s. 166
- Rybarczyk Stanisław (1901-1976), T. VIII, s. 178
- Rybicki Kazimierz (1897-1985), T. III, s. 189; T. X, s. 139
- Rychlik Stefan (1891-1967), T. IV, s. 155
- Rychłowski Lucjan (1902-1965), T. V, s. 158
- Rynkowski Roman (1890-1971), T. I, s. 167
- Rynkowski Wawrzyniec (1900-1979), T. IV, s. 156
- Ryś Jan (1898-1981), T. X, s. 143
- Rządowski Ludwik (1885-1939), T. XII, s. 136
- Rzepa Jan (1899-2005), T. I, s. 168
- Rzyski Andrzej (1888-1954), T. II, s. 178
- Rzyski Karol (1885-1956), T. II, s. 178
- Rzyski Stanisław (1878-1942), T. II, s. 178
- Rzyski Władysław (1880-1926), T. II, s. 179
- S.**
- Saenger Franciszek Teodor (1878-1940), T. IX, s. 190
- Salata Władysław (1896-1943), T. VII, s. 174
- Samberger Walenty (1877-1935), T. III, s. 194
- Sander Edmund (1901-1988), T. II, s. 179
- Sander Franciszek (1874-1939), T. II, s. 180
- Sass Jan (1898-1971), T. VI, s. 173; T. XI, s. 166
- Sauer Reinhold (1900-1940), T. I, s. 169
- Sawala Marcin (1898-1953), T. I, s. 169
- Schmidt Adam (1881-1945), T. II, s. 180
- Schmidt Telesfor (1869-1942), T. VI, s. 173
- Schoen Antoni (1892-1978), T. IX, s. 191
- Sekulski Stefan (1899 - 1959), T. II, s. 182
- Semba Józef (1898-1984), T. V, s. 158

- Serba Wawrzyn (1900-1968), T. VIII, s. 180
- Serbiak Franciszek (1895-1970), T. VIII, s. 180
- Seyda Antoni Florian (1858-?), T. V, s. 159
- Sękowski Antoni (1861-1940), T. VI, s. 175
- Schwartz Wincenty (1900-po 1970), T. VII, s. 175
- Serek Jan (1898-1987), T. VII, s. 175
- Siciński Adam Julian (1895-1975), T. I, s. 170
- Siciński Zygmunt Bolesław (1899-1940), T. IX, s. 192
- Sieciński Karol (1879-?), T. IV, s. 157
- Siemiątkowski Kazimierz Wojciech (1903-1940), T. IX, s. 194
- Sieradzki Sylwester (1895-1982), T. VI, s. 177
- Sierchuła Tomasz (1896-1930), T. IV, s. 158
- Sierpowski Jan (1890-1980), T. IX, s. 195;
- Sierpowski Jan (1900-1980), T. X, s. 144
- Sikora Stanisław (1896-1920), T. VIII, s. 181
- Sikorska Apolonia z d. Płoszyńska (1875-1951), T. III, s. 194
- Sikorska Janina Władysława (1901-1975), T. V, s. 160; T. X, s. 145
- Sikorski Andrzej (1873-1939), T. III, s. 195
- Sikorski Franciszek (1905-1982), T. III, s. 196
- Sitarz Leon (1900-1989), T. I, s. 170
- Siuda Józef (1878-1921), T. VIII, s. 182
- Siuda Stanisław (1880-1945), T. IV, s. 159
- Siwek Wincenty (1897-1919), T. XI, s. 166
- Skapski Konstanty Zdzisław (1894-1971), T. III, s. 197; T. VI, s. 177; T. XII, s. 137
- Skibiński Stanisław (1892-1975), T. III, s. 199
- Skibiński Wawrzyn (1901-1981), T. III, s. 200
- Skierecki Jan Niepomucen (1895-1968), T. VI, s. 179
- Skonieczny Wincenty (1898-1976), T. III, s. 201
- Skorupiński Ludwik (1895-1986), T. X, s. 146
- Skorupka Leon (1901-1940), T. II, s. 183
- Skotarczak Franciszek Ksawery (1901-1980), T. VI, s. 180; T. VII, s. 176
- Skotarczak Ignacy (1890-1919), T. VII, s. 176
- Skotarek Józef (1898-1943), T. XII, s. 139
- Skotarek Władysław (1894-1969), T. X, s. 146
- Skowroński Józef (?-1919), T. VI, s. 181
- Skórzewska z Radziwiłłów Maria herbu Trąby (1872-1944), T. VIII, s. 183
- Skórzewski Zygmunt Włodzimierz (1894-1974), T. VIII, s. 186
- Skrzydlewski Henryk (1888-1934), T. IX, s. 197; T. XI, s. 167
- Skrzydlewski Józef (1896-1952), T. IV, s. 160
- Skrzydlewski Kazimierz (1900-1968), T. XI, s. 168
- Skrzydlewski Tadeusz Alfons (1897-1970), T. IV, s. 162
- Skrzydlewski (Watta Skrzydlewski) Witold Jan (1894-1977), T. X, s. 148
- Skrzypczak Franciszek (1900-1955), T. III, s. 202
- Skrzypczak Ignacy (1880-1959), T. IX, s. 198
- Skrzypczak Jan (1886-1947), T. VI, s. 181; T. VIII, s. 193
- Skrzypczak Ludwik (1886-1953), T. IV, s. 163
- Skrzypczak Piotr (1896-1971), T. III, s. 202; T. XI, s. 169
- Skrzypczak Stanisław (1900-1920), T. I, s. 171
- Skrzypek Józef (1900-1986), T. II, s. 184
- Sławiński Jan (1893-1919), T. VI, s. 182
- Sławiński Jan Nepomucen (1895-1981), T. I, s. 171; T. XII, s. 140
- Sławiński Szczepan (1898-1966), T. VI, s. 183
- Słomian Michał (1891-1962), T. X, s. 150
- Słomiński Franciszek (1884-1932), T. VIII, s. 194
- Słowińska Klara (1907-1999), T. I, s. 172
- Słowiński Józef (1879-1939), T. VIII, s. 195
- Słowiński Marcin (1883-1940), T. I, s. 174
- Smarsz Władysław (1890-1977), T. I, s. 174
- Smektała Jan Stanisław (1890-1959), T. I, s. 175
- Sment Roman (1898-1988), T. I, s. 176
- Smogulecki Paweł (1889-1978), T. XI, s. 170
- Smoliński Antoni (1901-1969), T. VII, s. 177; T. VIII, s. 197
- Smukalski Augustyn (1873-1948), T. I, s. 177
- Smyczyński Zbigniew (1899-1971), T. X, s. 151
- Snadny Feliks (1910-1977), T. III, s. 204
- Sobala Ignacy (1898-1977), T. VII, s. 177
- Sobański Bronisław (1898-1974), T. II, s. 184; T. XI, s. 171
- Sobański Franciszek (1894-1970), T. II, s. 186
- Sobański Stanisław (1889-1972), T. X, s. 152
- Sobczak Władysław (1887-1943), T. I, s. 177
- Sobierajski Stanisław (1898-1976), T. X, s. 153

- Sobiesiński Franciszek (1900-1986), T. III, s. 205
- Sobkowiak Stanisław (1902-1978), T. XII, s. 141
- Sobociński Walenty (1898-1946), T. VII, s. 178
- Sobolewski Józef (1901-1945), T. I, s. 178
- Socha Władysław (1897-1979), T. X, s. 154
- Sokołowski Edmund (1894-1975), T. VI, s. 184
- Soloch Marcin (1897-1939), T. I, s. 179
- Softysiak Franciszek (1900-1969), T. VII, s. 179
- Softysiak Franciszek (1900-1980), T. IV, s. 164
- Softysiński Ludwik (1845-1928), T. V, 161
- Sondenhoff Maksymilian (1890-1940 ?), T. I, s. 179
- Soszyński Jan (1899-1986), T. I, s. 180
- Sowiński Stanisław (?), T. VI, s. 184
- Spojda Marian (1901-1940), T. IX, s. 199
- Sporny Jan (1902-1990), T. III, s. 205
- Springer Ludwik (1897-1973), T. VI, s. 185
- Spychałowicz Wojciech (1882-1928), T. VI, s. 186
- Sroka Stefan (1897-1957), T. XII, s. 141
- Stachecki Andrzej (1899-1945), T. X, s. 155
- Stachecki Antoni (1899-1973), T. IV, s. 165
- Stachecki Bolesław (1896-1977), T. IV, s. 166
- Stachecki Jan (1896-1920), T. IV, s. 166
- Stachecki Józef (1873-1964), T. X, s. 156
- Stachecki Ludwik (1895-?), T. IV, s. 167
- Stachecki Mikołaj (1891-1986), T. III, s. 207
- Stachecki Piotr (1900-1977), T. IV, s. 168
- Stachecki Stanisław (1898-1928), T. II, s. 187
- Stachecki Walerian (1900-1978), T. IV, s. 169
- Stachowiak Adam (1894-1978), T. I, s. 180; T. XII, s. 143
- Stachowiak Jan (1887-?), T. XI, s. 173
- Stachowiak Józef (1901-1973), T. XII, s. 143
- Stachowiak Kazimierz (1887-1942), T. IV, s. 170
- Stachowiak Paweł (1898-1940), T. II, s. 188
- Stachowiak Wiktor (1900-1987), T. X, s. 158
- Stahr Władysław (1892-1940), T. IX, s. 201
- Stanek Ignacy (1893-1966), T. XII, s. 144
- Stanisławski Kazimierz (1890-1947), T. VII, s. 180
- Stanisławski Stanisław (1896-1940), T. VII, s. 181
- Staniszewski Bolesław (1880-1942), T. IV, s. 171
- Staniszewski Roman (1871-?), T. XI, s. 174
- Stankowski Antoni (1898-1989), T. IV, s. 173
- Stankowski Kazimierz Antoni (1878-1929), T. IV, s. 174
- Stanowski Adam (1871-?), T. IV, s. 176
- Stańko Adolf (1883-1939), T. IX, s. 202
- Stark Władysław (1886-1939), T. IV, s. 177
- Starosta Franciszek (1895-1978), T. IV, s. 178
- Starosta Stanisław (1902-1992), T. VII, s. 182; T. VIII, s. 198
- Starybrat Leon (ok. 1890-1920), T. I, s. 181
- Starzak Jan (1892-1972), T. X, s. 159
- Staszewski Leonard Maksymilian (1877-1983), T. III, s. 208
- Stawny Jakub (1899-1977), T. IV, s. 178
- Stawski Jan Paweł (1895-1968), T. I, s. 181
- Stawski Józef (1895-1972), T. VIII, s. 199
- Stawski Stanisław (1891-1966), T. VIII, s. 199
- Stawski Stanisław (1903-1980), T. V, s. 162
- Stawski Walerian (1897-1940 ?), T. I, s. 182
- Stebner Franciszek (1898-1986), T. VII, s. 183
- Stefaniak Antoni (1899-1985), T. IV, s. 178; T. XII, s. 145
- Stefański Franciszek (1893-1976), T. V, s. 162
- Stein Feliks (1888-po 1937 r.), T. I, s. 182
- Stencel Jan (1894-1987), T. X, s. 160
- Stengert Jan Tomasz (1897-1968), T. XII, s. 146
- Stepczyński Cezary (1894-1983), T. III, s. 210
- Stepczyński Jan (1900-?), T. X, s. 161
- Stepczyński Jan (1900-1972), T. XI, s. 174
- Stepczyński Jan (1902-1997), T. X, s. 162
- Stepczyński Kazimierz (1881-1939), T. II, s. 189
- Stepczyński Leon (1893-1981), T. III, s. 210
- Stepczyński Marian (1899-1979), T. X, s. 163
- Sterna Jan (1890-1942), T. II, s. 191; T. IX, s. 204; T. X, s. 164
- Stęplewski Józef Władysław (1899-1940), T. II, s. 191
- Stęszewski Czesław (1893-1973), T. III, s. 211
- Stolpe Stanisław (1891-1952), T. III, s. 212; T. V, s. 163
- Stołowski Ignacy (1901-2001), T. IX, 204
- Straburzyński Maksymilian (1886-1976), T. I, s. 184
- Stroiński Ludwik Franciszek (1865-1937), T. III, s. 213

- Stroiński Stanisław (1872–1954), T. I, s. 185
 Stróżyk Antoni (1899–1970), T. XI, s. 175
 Stróżyk Józef (1890–1951), T. I, s. 186
 Stróżyk Józef (1897–1984), T. II, s. 192
 Stróżyk Julian (1893–1919), T. VII, s. 183
 Stróżyk Walenty (1899–1980), T. VII, s. 184
 Struta Franciszek (1878–1968), T. XII, s. 149
 Struta Jan (1900–1988), T. II, s. 193; T. XII, s. 150
 Struta Józef (1874–1948), T. X, s. 165
 Struta Piotr (1878–1963), T. XII, s. 150
 Stryczyński Jan (1866–1939), T. I, s. 186
 Strzelczyk Józef (1899–1975), T. VIII, s. 200
 Strzelecki Adam (1898–1977), T. I, s. 187
 Strzyżewski Jan (1893–1982), T. III, s. 213
 Strzyżewski Piotr (1899–1977), T. III, s. 215
 Strzyżewski Wiktor (1892–1979), T. IV, s. 180
 Styburski Stanisław (1898–1976), T. IV, s. 181
 Styczyński Tadeusz (1870–1942), T. IV, s. 182
 Styczyński Władysław (1900–1980), T. III, s. 216
 Styperek Jan (1899–?), T. VII, s. 184
 Styperek Maksymilian (1893–1974), T. VII, s. 185
 Styperek Stanisław (1896–1933), T. VII, s. 186
 Stypiński Ignacy (1892–1984), T. V, s. 165
 Stypiński Jan (1897–1984), T. V, s. 165
 Styś Antoni (1901–1976), T. XI, s. 176
 Styziński Walenty (1900–1977), T. VII, s. 187
 Sucharski Edward (1872–1935), T. X, s. 166
 Suchocki Stanisław Leopold (1855–1927), T. I, s. 188
 Suchora Jakub (1897–1949), T. I, s. 189
 Sulerzyski Józef (1888–1975), T. VIII, s. 201
 Sumiński Leon (1874–1942), T. I, s. 189
 Surdyk Marceli (1901–?), T. III, s. 216
 Susała Kazimierz (1895–1920), T. I, s. 190
 Sutarski Idzi Aegidius (1882–1935), T. VII, s. 187
 Sutkiewicz Bonifacy (1885–1975), T. X, s. 166
 Suwaliński Franciszek (1895–?), T. VII, s. 189
 Swoboda Jan (1900–978), T. X, s. 167
 Synoradzki Telesfor Józef (1894–1940), T. VIII, s. 202
 Szadkowski-Rola Jan Kanty (1883–1955), T. II, s. 194
 Szafarkiewicz Stanisław (1888–1919), T. I, s. 193
 Szaj Wojciech (1898–1964), T. XI, s. 177
 Szajkowski Bartłomiej (1877–1967), T. IX, s. 205; T. X, s. 168
 Szalewski Franciszek (1891–1977), T. X, s. 169
 Szała Antoni (1888–1961), T. II, s. 196
 Szała Józef (1890–1954), T. X, s. 169
 Szała Stanisław (1881–1968), T. I, s. 193; T. II, s. 196
 Szała Stanisław (1895–1977), T. I, s. 194
 Szała Walenty (1897–1987), T. VII, s. 190
 Szałek Stanisław (1885–1955), T. III, s. 217
 Szaroletta Jan (1898–1989), T. VIII, s. 204
 Szatkowski Hipolit (1895–1971), T. I, s. 194
 Szczepaniak Franciszek (1897–1971), T. I, s. 195
 Szczepaniak Tomasz (1889–1944), T. X, s. 170
 Szczepanowski Tadeusz (1894–1922), T. X, s. 171; T. XI, s. 178
 Szczerbicki Alfons (1899–1975), T. IV, s. 187
 Szcześniak Franciszek (1900–1991), T. XI, s. 179
 Szcześniak Kazimierz (1885–1945), T. IV, s. 188
 Szefer Wincenty (1899–1986), T. X, s. 172
 Szeszycki Seweryn (1897–1975), T. VII, s. 191
 Szkudlarz Antoni (1900–1980), T. I, s. 195; T. IV, s. 190
 Szmania Szczepan (1897–1982), T. I, s. 196
 Szmatuła Piotr (1892–1959), T. V, s. 166
 Szmyt Józef (1898–1980), T. VIII, s. 204
 Sznura Leon (1900–1919), T. X, s. 173
 Szott Wojciech (1892–1982), T. XII, s. 151
 Szpręga Augustyn (1896–po 1939), T. II, s. 197; T. IX, s. 206
 Szrant (Schrant) Alrksander (0o. 1880–?), T. IX, s. 207
 Sztukowski Józef (1883–1952), T. VIII, s. 205
 Szukalski Alfons (1890–1942), T. IV, s. 190
 Szukalski Franciszek Ksawery (1878–1956), T. IV, s. 191
 Szulc Anna (1872–1949), T. VII, s. 193
 Szulc Antoni (1870–1945), T. VI, s. 188; T. XII, s. 151
 Szulc Antoni (1898–1971), T. III, s. 217
 Szulc Franciszek (1893–1940), T. I, s. 197
 Szulc Stefan (1898–1919), T. XII, s. 155
 Szulc Stefan (1899–1969), T. IV, s. 193; T. XII, s. 155

- Szulc Stanisław (1899-1970), T. V, s. 167; T. XII, s. 154
- Szulc Teodor (1883-1968), T. III, s. 219
- Szulc Władysław (1888-1939), T. V, s. 168
- Szulczewski Jerzy Wojciech (1879-1969), T. VII, s. 194; T. XI, s. 180
- Szumacher Stanisław (1892-?), T. III, s. 220
- Szuman Marian (1865-1930), T. IX, s. 208
- Szutkowski Mieczysław (1902-1919), T. XII, s. 157
- Szwałek Franciszek (1900-1963), T. X, s. 174
- Szych Jan (1887-1959), T. VI, s. 191
- Szydłowski Walenty (1894-1966), T. X, s. 175
- Szyfter Józef (1893-1940), T. II, s. 198
- Szyfter Paweł (1993-1940), T. VI, s. 192; T. XII, s. 157
- Szyfter Stanisław (1891-1949), T. IV, s. 194
- Szyfter Wincenty (1897-1965), T. IV, s. 195
- Szyfter-Ubysz Zofia (1897-1968), T. VI, s. 193; T. XII, s. 158
- Szymanek Franciszek (1899-1962), T. II, s. 198
- Szymanowski Jan (1890-1926), T. III, s. 220
- Szymanowski Marcei (1872-1964), T. VIII, s. 208
- Szymanowski Stefan Ludwik (1896-1969), T. I, s. 198
- Szymanowski Teofil (1870-1955), T. V, s. 171; T. VI, s. 193
- Szymański Franciszek (1884-1949), T. VI, s. 194
- Szymański Franciszek (1900-?), T. VII, s. 197
- Szymański Jan (1894-1987), T. II, s. 199
- Szymański Kazimierz (1898 - 1965), T. IV, s. 195
- Szymański Leonard (1900-1973), T. II, s. 200
- Szymański Sylwester (1897-1967), T. VI, s. 195
- Szymański Tadeusz (1894-1962), T. XI, s. 183
- Szymański Wacław (1896-1965), T. I, s. 199
- Szymczak Antoni (1899-1993), T. VII, s. 198
- Szymczak Bolesław (1890 - 1978), T. IV, s. 196
- Szymkowiak Jan (1900-1999), T. II, s. 200
- Szymkowiak Maksymilian (1896-1986), T. VI, s. 196
- Szymkowiak Stanisław (1901-1988), T. II, s. 202
- Szymkowiak Tomasz (1900-1994), T. V, s. 171
- Szymkowiak Walenty (1894-1970), T. III, s. 221
- Szymendera Stanisław Bolesław (1890-1923), T. IX, s. 208
- Szymoniak Teodor (1899-1919), T. XII, s. 158
- Szyper Stanisław (1888-1949), T. IV, s. 196
- Szyperski Julian (1894-1967), T. III, s. 222
- Szyszka Franciszek (1888-1940), T. VIII, s. 209
- Szyszka Piotr (1874-1965), T. II, s. 202
- Ś.
- Ślebioda Stanisław (1890-1967), T. VI, s. 197
- Śledzikowski Franciszek (1901-1962), T. I, s. 199
- Śledzikowski Julian (1903-1959), T. III, s. 223
- Śledzikowski Mieczysław (1875-1941), T. I, s. 201
- Śledzikowski Stanisław Antoni (1901-1948), T. IV, s. 197
- Śledziński Juliusz Karol (1876-1919), T. IX, s. 210
- Ślęzak Mikołaj (1897-1983), T. I, s. 202
- Śliwa Walenty (1880-1961), T. I, s. 202
- Śliwiński Czesław (1898-1973), T. I, s. 203
- Śliwiński Stanisław Bernard (1883-1941), T. II, s. 203
- Śliwiński Władysław (1895-1986), T. III, s. 224
- Ślósarczyk Stefan (1886-1949), T. II, s. 206
- Ślósarek Telesfor (1900-1964), T. XI, s. 184
- Śmieczak Antoni (1893-1934), T. X, s. 176
- Śmierchalska Władysława (1891-1963), T. IV, s. 198
- Śmigielski Antoni (1899-1988), T. VI, s. 197
- Śniegocki Henryk (1893-1971), T. XII, s. 159
- Śramkiewicz Kazimierz (1875-1954), T. I, s. 204
- Świdorski Dominik (1898-1977), T. I, s. 205
- Świerczyk Wojciech (1898-1987), T. IV, s. 199
- Świerkowski Antoni (1899-1942), T. XI, s. 184
- Świetliński Franciszek (1889-1950), T. XII, s. 162
- Święcicki Roman (1898-1940), T. IX, s. 212
- Świtalski Jan (1901-1977), T. X, s. 176; T. XI, s. 185
- Świtalski Ludwik (1887-1969), T. VI, s. 199

Świetlik Władysław (1882-1953), T. V, s. 172
Świtoń Stanisław (1899-1994), T. V, s. 173

T.

Taczak Stanisław (1874-1960), T. V, s. 173
Talarczyk Franciszek (1897-1951), T. VII, s. 200
Talarczyk Ignacy (1889-1945), T. VI, s. 200; T. XI, s. 187
Talarczyk Stanisław (1896-1940), T. XII, s. 163
Talarowski Leonard (1902-1980), T. VIII, s. 211
Tanaś Stanisław (1900-1966), T. IV, s. 200
Targowski Jan (1895-1993), T. II, s. 206
Tarkowski Jan (1899-1964), T. III, s. 225
Tądrowski Wilhelm Kleofas (1883-1967), T. IV, s. 201
Telega Franciszek (1897-1977), T. II, s. 207
Terczewski Ignacy (1882-1919), T. V, s. 180
Teski Józef (1899-1975), T. VII, s. 201
Tetzlaff Bronisław (1895 - 1940), T. II, s. 208
Thiel Michał (1900-1975), T. IV, s. 202
Thiel Stanisław Lucjan (1881-1943), T. X, s. 178
Thomas Paweł Bartłomiej (1891-1969), T. IV, s. 204
Toboła Ignacy (1885-1947), T. X, s. 181
Tomaszewski Aleksander (1891-1970), T. III, s. 226
Tomaszewski Józef (1895-1919), T. XII, s. 164
Tomaszewski Józef (1897-1983), T. III, s. 229
Tomaszewski Kazimierz (1881-1938), T. I, s. 205
Tomaszewski Stanisław (1890-1939), T. III, s. 230
Tomaszewski Władysław (1894-1973), T. III, s. 230
Tomczak Andrzej (1896-?), T. IX, s. 213
Tomczak Jan (1897-1969), T. V, s. 180
Tomczak Marcin (1896-1959), T. VI, s. 200
Tomczak Roman (1899-1984), T. XI, s. 188
Tomczak Roman (1900-1973), T. I, s. 207
Tomczak Stanisław (1896-1919), T. XII, s. 164
Tomczak Walenty (1899-1973), T. VII, s. 202
Tomiak Stanisław (1894-1975), T. IV, s. 205
Tomkowiak Teodor (1883-1961), T. VII, s. 203
Tomys Józef (1893-1940), T. II, s. 209

Tonder Michał (1899-1975), T. II, s. 209
Torz Stanisław (1899-1982), T. VI, s. 201
Torzecki Feliks (1898-1942), T. VI, s. 201
Traeger Albert (1892-1953), T. I, s. 207
Trafas Antoni (1898-1983), T. III, s. 233
Tretyń Andrzej (1881-1920), T. IV, s. 207
Trojanowski Sylwester (1891-1940), T. VI, s. 202
Tryjanowski Stanisław (1890-?), T. III, s. 234
Tryjanowski Wincenty (1897-1967), T. VI, s. 204
Trzciniński Adam (1899-1954), T. VII, s. 204
Trzebiński Bogdan (1876-1932), T. XI, s. 189
Trzebnny Bolesław (1898-1977), T. XII, s. 165
Trzeciak Aleksandra (1886-1921), T. VIII, s. 212
Trzeciakowski Józef (1871-1951), T. III, s. 235
Trzeciakowski Marian (1899-1977), T. III, s. 235
Tuliszka Piotr (1898-1967), T. IV, s. 207
Tułodziecki Alfred Stanisław (1898-1940), T. X, s. 182
Turek Andrzej (1900-?), T. VII, s. 205
Turostowski Franciszek (1901-1987), T. VI, s. 204
Turski Witold (1902-1970), T. VII, s. 206
Turtoń Józef (1896-1919), T. XI, s. 190
Twardy Józef (1893-1953), T. VIII, s. 212
Tyc Szczepan (1899-1992), T. I, s. 208
Tyliński Ludwik (1898-1966), T. IX, s. 214
Tyliński Stanisław (1899-1940), T. XII, s. 165
Tyrakowski Jan (1895-1975), T. X, s. 184

U.

Umbreit Henryk (1902-1983), T. I, s. 208
Undrych Jadwiga (1900-1980), T. VII, s. 206
Unrug Franciszek Józef (1887-1945), T. IX, s. 215
Urbanek Roman (1899-1987), T. II, s. 210
Urbanik Ignacy (1893-1955), T. X, s. 185
Urbanowski Jan (1897-po 1969), T. XI, s. 191
Urbańska Pelagia (1875-1951), T. X, s. 185
Urbański Roman (1897-1920), T. I, s. 210
Ustasiak Jan (1897-?), T. X, s. 186
Utecht Leon (1900-1987), T. X, s. 186

V.

Voelkel Stanisław (1886-1976), T. III, s. 236
Vogel Dionizy (1896-1986), T. IV, s. 208

- Vogel (Fogel) Franciszek (1897-1970), T. I, s. 210
- Vogiel Waław (1881-1953), T. I, s. 211
- Vollmüller Walenty (1900-1977), T. VIII, s. 215
- W.**
- Wabiński Bolesław (1888-1978), T. XII, s. 166
- Wachoński Józef (1895-1956), T. VIII, s. 216
- Wachowiak Jan (1892-1968), T. IV, s. 210
- Wachowiak Leon (1899-1970), T. VII, s. 207
- Wachowski Tomasz (1899-1939), T. VI, s. 206; T. XII, s. 167
- Wachtel Mariusz (1892-1919), T. XI, s. 192
- Wadyński Józef (1891-1943), T. XI, s. 193
- Wagner Franciszek (1879-1954), T. VIII, s. 216
- Walczak Franciszek (1897-1993), T. X, s. 187
- Walczak Józef (1890-?), T. II, s. 210
- Walczak Szczepan (1899-1984), T. III, s. 237
- Wałęsiak Józef (1893-?), T. III, s. 138
- Wałęsiak Władysław (1901-1976), T. III, s. 239
- Walicki Józefat (1894-1978), T. II, s. 211
- Waligóra Edmund (1886-1943), T. XII, s. 167; T. XII, s. 167
- Waligórski Kazimierz (1898-1941), T. III, s. 240
- Walkiewicz Bolesław (1898-1968), T. VI, s. 206
- Walkowiak Andrzej (1898-1971), T. II, s. 212
- Walkowiak Cezary (1897-1976), T. X, s. 188
- Walkowiak Feliks (1903-1939), T. VII, s. 207
- Walkowiak Franciszek (1897-1961), T. X, s. 189
- Walkowiak Piotr (1898-1970), T. XI, s. 198
- Walkowiak Stefan (1897-1983), T. VIII, s. 217
- Walkowiak Walenty (1900-1940), T. VIII, s. 218
- Walkowiak Władysław (1898-zamordowany w obozie koncentracyjnym), T. XI, s. 195
- Walkowski Hipolit (1896-1961), T. IV, s. 210
- Wallicht Hipolit (1885-1933), T. III, s. 241
- Walter Jan (1895-1984), T. II, s. 212
- Walter Leon (1868-1939), T. II, s. 214
- Wasilewski Teodor (1885-1919), T. XI, s. 196; T. XII, s. 168
- Wańkowiak Jan (1903-1939), T. X, s. 190
- Watzon Paweł (1885-1965), T. X, s. 191
- Wawrzyniak Franciszek (1891-1980), T. I, s. 212
- Wawrzyniak Ignacy (1900-1983), T. I, s. 212
- Wawrzyniak Jan (1896-1972), T. VII, s. 208
- Wawrzyniak Ludwik (?-1919), T. XII, s. 169
- Wawrzyniak Tomasz (1895-1947), T. III, s. 242
- Wawrzyniak Stanisław (1901-1995), T. X, s. 192
- Wawrzyniak Waław (1891-1950), T. X, s. 193
- Wawrzyniak Władysław (1900-1990), T. III, s. 242
- Wegner Ignacy (1897-1992), T. VII, s. 209
- Wegner Witold Józef (1894-1920), T. V, s. 181
- Weihś Franciszek (1897-1961), T. VIII, s. 219
- Wełnicki Kazimierz (1901-1978), T. X, s. 193
- Wendland Franciszek (1886-?), T. VII, s. 209
- Wendland Joanna (1889-1968), T. VII, s. 210
- Wendland Władysław (1897-1976), T. X, s. 194
- Wejmann Wincenty (1892-1981), T. V, s. 182
- Werno Jan (1896-1977), T. X, s. 194
- Wesołek Czesław (1896-1966), T. V, s. 183
- Wesołowski Tadeusz (1903-2000), T. II, s. 214
- Weychan Julian (1889-1973), T. IV, s. 211
- Węciewicz Marian (1903-1986), T. XII, s. 169
- Wężyk Henryk (1891-1920), T. I, s. 213
- Wężyk Józef (1871-1946), T. V, s. 184
- Wężyk Wojciech (1890-1920), T. I, s. 213
- Wiatr Stanisław (1895-1960), T. VIII, s. 220
- Wiatrolik Leopold (1890-1957), T. III, s. 244
- Wichrowski Witold Antoni (1884-1940), T. I, s. 214
- Wiciak Antoni (1903-1967), T. VII, s. 210
- Wiciak Józef (1898-1975), T. VII, s. 211
- Wiciak Ludwik (1893-1973), T. VII, s. 212
- Wiciak Stanisław (1895-1983), T. VII, s. 213
- Wieczorek Nepomucen (1889-1920), T. I, s. 215
- Wieczorek Mieczysław (1897-1919), T. XI, s. 196
- Wielich Józef (1889-1969), T. II, s. 215
- Wielński Antoni (1901-1976), T. VII, s. 214
- Wiertel Albin (1903-1985), T. II, s. 216
- Wierusz Ignacy (1896-1968), T. X, s. 195
- Wierusz Maria (1900-1968), T. I, s. 216; T. V, s. 185
- Wierusz Stefan (1900-1933), T. X, s. 197

- Wierzbński Sylwester (1898-1971), T. IX, s. 217
- Wierzchaczewski Franciszek (1884-1947), T. III, s. 245
- Wierzchosławski Stanisław (1879-1969), T. VII, s. 214
- Wierzejewski Ireneusz (1881-1930), T. V, s. 185; T. XII, s. 171
- Wierzejewski Jan (1884-1937), T. XII, s. 173
- Wierzejewski Wincenty (1889-1972), T. XII, s. 175
- Wiewiórowski Władysław (1883-1919), T. I, s. 216
- Więckowiak Józef (1897-1972), T. II, s. 217
- Wikariusz Franciszek (1887-1958), T. IX, s. 218
- Wilczek Stanisław (1896-1976), T. III, s. 246; T. VIII, s. 220
- Wilczkowiak Franciszka z domu Dembska (1880-1963), T. VIII, s. 221
- Wilke Benjamin (1877-1919), T. X, s. 198
- Winiecki Franciszek (1883-?), T. V, s. 188
- Winiecki Stanisław (1886-1972), T. V, s. 188
- Winiecki Władysław (1901-1919), T. V, s. 189
- Winkler Wincenty (1899-1940), T. X, s. 198
- Winkowski Henryk (1897-1940), T. X, s. 199
- Winkowski Walenty (1875-1955), T. XII, s. 179
- Wiśniewski Hipolit (1901-1979), T. III, s. 246
- Wiśniewski Ignacy Roman (1898-1981), T. IX, s. 218; T. XII, s. 179
- Wiśniewski Leonard (1897-1985), T. I, s. 217; T. XII, s. 181
- Wiśniewski Michał (1898-1961), T. II, s. 217
- Wiśniewski Piotr Paweł (1896-1978), T. XI, s. 197
- Wiśniewski Stanisław (1898-1940), T. X, s. 201
- Wiśniewski Walenty (1894-1977), T. I, s. 218
- Witajewska Marianna (Maria) (1879-1964), T. XII, s. 182
- Witaszyk Tomasz (1897-1977), T. X, s. 202
- Witkowiak Wojciech (1898-1940), T. X, s. 203
- Witkowski Antoni (1875-1962), T. IX, s. 219
- Witkowski Ludwik (1898-1981), T. IV, s. 212
- Witkowski Michał (1899-1973), T. VII, s. 215
- Witt Władysław (1900-1969), T. I, s. 218
- Wittchen Nikodem (1889-1940), T. I, s. 218
- Wize Krzysztof (1900-?), T. VI, s. 208
- Wlekliński Franciszek (1891-1992), T. VIII, s. 222
- Włodarczak Antoni (1900-?), T. VII, s. 215
- Włodarczak Stanisław (1897-?), T. VII, s. 216
- Włodarkiewicz Jan Józef (1897-1954), T. II, s. 218
- Wodniakowski Antoni Władysław (1877-1935), T. I, s. 219
- Wojasiak Franciszek (1896 - 1924), T. IV, s. 214
- Wojciechowski Antoni (1899-1969), T. X, s. 205
- Wojciechowski Jan (1884-1974), T. VIII, s. 223
- Wojciechowski Józef (1901-1989), T. II, s. 218
- Wojciechowski Kazimierz (1900-1984), T. IV, s. 215
- Wojciechowski Michał (?-?), T. VII, s. 216
- Wojciechowski Stefan (1896-1979), T. VIII, s. 224
- Wojczak Melchior (1886-1958), T. V, s. 189
- Wojczyński Leon (1889-1973), T. IX, s. 221
- Wojtasik Piotr (1891-1979), T. I, s. 220
- Wojtczak Antoni (1902-1973), T. V, s. 190; T. IX, s. 221
- Wojtkiewicz Franciszek (1900-1977), T. X, s. 205
- Wojtkowiak Marcin (1899-1979), T. II, s. 219
- Wojtkowiak Nikodem (1889-1966), T. XI, s. 198
- Wojtkowiak Stefan (1901-1945), T. II, s. 221
- Wojtkowski Józef (1900-1977), T. VIII, s. 225
- Woliński Jan (1895-1971), T. I, s. 221
- Woliński Władysław (1883-1953), T. III, s. 246
- Wollher Józef (1875-1962), T. IX, s. 223
- Wolniczak Antoni (1898-1982), T. II, s. 222
- Wolniczak Franciszek (1900-1976), T. IX, s. 224
- Wolniewicz Władysław (1890 -1978), T. IV, s. 216
- Wolnowski Stanisław (1893-1940), T. VII, s. 217; T. XI, s. 200
- Wolnowski Stanisław 1900-1965), T. XI, s. 201
- Wolny Franciszek (1902-1975), T. VII, s. 218
- Wolny Ignacy (1899-1945), T. I, s. 221
- Wolny Józef (1885-1983), T. XI, s. 202
- Wolny Teodor (1901-1979), T. X, s. 206
- Wolski Tadeusz (1897-1983), T. IV, s. 217
- Woltmann Jan (1894-1969), T. XII, s. 184
- Woltman Józef (1892-1974), T. IV, s. 218
- Woltyński Wacław (1897-1986), T. II, s. 222

- Wołowicz Michał (1898-1982), T. XI, s. 202
 Wołyński Ignacy (1896-1985), T. IX, s. 225
 Wołyński Niepomucen (1879-1948), T. IX, s. 225
 Wołyński Władysław (1897-1966), T. III, s. 247
 Woroch Jan (1897-?), T. VIII, s. 226
 Woroch Michał (1895-?), T. VII, s. 218
 Woroch Stefan, T. VIII, s. 226
 Wosiński Stanisław (1899-1969), T. VI, s. 209
 Woszak Andrzej (1893-1935), T. VI, s. 210
 Woškowiak Władysław (1901-1977), T. VII, s. 219
 Woźniak Józef (1897-1986), T. X, s. 208
 Woźniak Jan (1885-1974), T. IV, s. 221
 Woźniak Kazimierz (1896 - 1968), T. II, s. 223
 Woźniak Władysław (1887-1975), T. V, s. 192; T. VI, s. 211
 Woźny Adam (1879-1939), T. IV, s. 221
 Woźny Kazimierz Henryk (1895-1940), T. IV, s. 224
 Wrombel Antoni (1902-1976), T. IX, s. 227; T. X, s. 209; T. XI, s. 203
 Wrombel Jan (1874-1971), T. IX, s. 228; T. XI, s. 204
 Wronka Andrzej (1897-1974), T. X, s. 209
 Wróbel Leon (1892-1962), T. IV, s. 225; T. V, s. 193
 Wróblewski Józef (1879-1920), T. III, s. 248; T. IX, s. 229
 Wróblewski Józef (1896-1975), T. III, s. 249
 Wróblewski Kazimierz (1898-1934), T. III, s. 250; T. VIII, s. 227
 Wrycza Józef (1884-1961), T. III, s. 251
 Wrzaliński Stanisław (1882-1950), T. X, s. 211
 Wrzalski Józef (1894-1983), T. V, s. 193
 Wrzesiński Michał (1889-1974), T. X, s. 214
 Wrzeszcz Franciszek (1877-1954), T. XI, s. 205
 Wrzeszcz Kazimierz (1888-1964), T. X, s. 216
 Wstawski Józef (1900-1938), T. X, s. 217
 Wujec Józef (1882-1980), T. III, s. 254
 Wyborski Feliks (1891-1940), T. X, s. 217
 Wyduba Sylwester (1893-1958), T. VI, s. 211
 Wylegała Franciszek (1893-1974), T. IX, s. 230
 Wylegała Ludwik (1897-1935), T. VII, s. 220
 Wyrwembelski Jan (1887-1953), T. I, s. 222
 Wyrwa Bronisław (1890-1970), T. I, s. 223; T. XII, s. 185
 Wyrwa Czesław (1900-1942), T. V, s. 193
 Wyrwa Szczepan (1897-1983), T. VIII, s. 228
 Wysocki Bronisław (1863-1931), T. I, s. 224
 Wysocki Jan (1899 - 1981), T. II, s. 223
 Wysocki Józef (1879 - ?), T. II, s. 225
 Wysocki Kazimierz (1892-1940), T. I, s. 224
 Występski Antoni (1895-1919), T. VI, s. 212
 Występski Franciszek (1896-1980), T. VI, s. 213
 Występski Jan (1891-1947), T. VI, s. 213
 Występski Stefan (1899-1972), T. VI, s. 214
 Wytrykus Franciszek (1900-1974), T. VIII, s. 228
- Z.**
 Zabłocki Waclaw (1879-1973), T. I, s. 225; T. XII, s. 185
 Zabór Stanisław (1883-1981), T. IV, s. 226
 Zajdowicz Stanisław (1897-1969), T. V, s. 194
 Zakrzewski-Wyskota Stanisław (1902-1986), T. III, s. 254; T. XI, s. 206
 Zakrzewski Zdzisław (1870-1936), T. VII, s. 221
 Zalewski Tomasz (1880-1962), T. X, s. 220
 Zapłata Franciszek (1897-1993), T. IV, s. 226
 Zaranek Franciszek (1884-1975), T. IV, s. 227; T. XII, s. 186
 Zaremba Adam (1892-1979), T. XII, s. 187
 Zawal Józef (1895-1962), T. IV, s. 228
 Zawisła Stefan (1892-1933), T. XI, s. 209
 Zegar Ignacy (1897-1968), T. II, s. 226
 Zemler Michał (1889-1973), T. VII, s. 226
 Zemski Adam (1895-1919), T. V, s. 194
 Zeidler Bronisława (1896-1991), T. VI, s. 214
 Zeidler Konstanty (1862-1954), T. VI, s. 215
 Zenkteler Kazimierz (1884-1955), T. IV, s. 228
 Zębski Tadeusz (1889-1967), T. XII, s. 188
 Ziała Franciszek (1895-1965), T. X, s. 221
 Ziała Michał (1899-1981), T. I, s. 226
 Zielewicz Stefan (1897-1963), T. IV, s. 231
 Zielewicz Władysław (1886-1984), T. II, s. 226
 Zieleziński Piotr (1873-1919), T. XII, s. 190
 Ziełiński Bolesław (1900- 1988), T. IV, s. 231
 Ziełiński Franciszek (1893 - 1927 ?), T. I, s. 226
 Ziełiński Franciszek (1898-1951), T. VI, s. 216

Zieliński Klemens (1877-1939), T. V, s. 194;
T. IX, s. 232
Zieliński Stanisław (1896-1969), T. VIII, s.
230
Zieliński Szczepan (1898-1979), T. III, s. 257
Zieliński Tadeusz Ludwik (1886-1963), T. IX,
s. 234
Zielke Stefan (1897-1958), T. I, s. 227
Zielonka Marcin (1897-1940), T. XII, s. 190
Ziemiański Walenty (1900-1980), T. IX, s. 235
Zięta Józef (1900-1974), T. VI, s. 216
Ziętkiewicz Ignacy (1890-1969), T. VII, s.
227; T. VIII, s. 230
Ziętkiewicz Stanisław (1868-1946), T. IX, s.
236
Znaniński Michał (1885-1933), T. I, s. 227
Zwoliński Wincenty (1899-1989), T. VII, s.
227; T. XI, s. 209
Zydor Jan (1890-1971), T. III, s. 258
Zygmantowski Stanisław (1894-1979), T. V, s.
196
Zygmański Kazimierz (1902-1972), T. III, s.
259
Zygmunt Franciszek (1889-1957), T. II, s. 228

Ż.

Żak Wawrzyn (1901-1977), T. I, s. 228; T.
XII, s. 191
Żbikowski Bolesław (1878-1952), T. VI, s.
217
Żelazek Stanisław (1885-1971), T. VII, s. 228
Żelazny Stanisław (1893-1966), T. IX, s. 237
Żelazny Walenty (1891-1960), T. II, s. 228
Żmidziński Aleksander (1847-1931), T. IV, s.
234
Żuchelkowski Edmund (1898-1939), T. I, s.
228
Żuchelkowski Stanisław (1900-1976), T. IX,
s. 238
Żurawski Antoni (1893-1980), T. V, s. 197
Żurawski Marian (1902-1977), T. III, s. 260
Życki Antoni (1856-1924), T. I, s. 229
Życki Tadeusz (1896-1920), T. I, s. 230
Żymiałkowski Feliks (1903-1988), T. VI, s.
219
Żymiałkowski Kazimierz (1898-1958), T. VI,
s. 220

SPIS TREŚCI

1. Przedmowa: Robert Gawęł - Senator RP, członek Zarządu Głównego TPPW	5
2. Skróty językowe i ogólne	7
3. Skróty bibliograficzne	9
4. Biogramy	
Adamczak Władysław (1901-1959)	11
Adamski Stanisław (1875-1967)	11
Alwin Aleksander (1889-1959)	12
Alwin Paweł (1891-1964)	13
Bachiński Julian (1898-1988).....	13
Bajoński Jan (1888-1940).....	15
Bandosz Franciszek (1898-1983).....	16
Barcikowski Władysław Leon (1902-1941)	17
Begale Ludwik (1875-1944)	18
Bembista Edmund (1883-1954).....	19
Berczyński Jan (1902-1971).....	20
Bethke Joachim (1894-?)	21
Białkowski Franciszek (1901-1964)	21
Biernacki Franciszek (1890-1948).....	23
Billewicz Leon (1870-1940).....	23
Blew Paweł (1901-1939)	24
Błędzki Brunon Stefan (1899-1940)	25
Bociański Jan (1902-1974).....	26
Boiński Stanisław (1897-1972)	27
Bosy Walenty (1890-1961).....	27
Bromberek Franciszek (1894-1946)	29
Brych Stanisław (1887-1933).....	29
Burzyński Franciszek (1889 -1969).....	30
Cerklewicz Marcei (1889-1942).....	31
Chmiel Stanisław (1876 -1957)	32
Chróśniak Jan (1890-1962)	33
Ciężki Maksymilian (1898-1951)	35
Czajkowski Józef (1874-1960).....	37

Czerwiński Kazimierz (1894-1990).....	38
Czypicki Józef (1896-1940)	38
Czyż Józef (1903-1995)	40
Darcz Walenty (1895-1971)	40
Dąbrowski Marcin (1901-1955).....	42
Dąbrowski Stanisław (1900-1945)	43
Dąbrowski Szczepan (1897-1925).....	44
Dega Wiktor Marian (1896-1995)	44
Derek Feliks (1900-1975).....	46
Dębski Leon Piotr (1890-1940)	47
Drecki Jan (1888-1970)	49
Dzwonkowski Jerzy Paweł Apolinary (1892-1940)	50
Effert Edmund ps. "Jan Janusz" (1889-1944).....	51
Filipiak Władysław (1898-1945)	52
Floryszczak Stanisław (1889-1978).....	53
Frankowski Mścisław (1900-1942)	54
Gałgański Władysław (1899-1968).....	56
Głowacki Zygmunt (1877-1939)	56
Góralewski Hieronim (1884-1940)	57
Górny Franciszek (1893-1944)	59
Górny Mieczysław (1900-1975)	59
Grajek Bruno Kilian (Grajek Bronisław), ps. Gärtner (1899-1985).....	59
Grajek Czesław ps. Wiktor, Broda (1901-1973).....	61
Grygiel Ludwik (1889-1970)	62
Grygier Stanisław (1898-1977)	63
Grzegorski Tomasz (1892-1957)	64
Grześkowiak Józef (1902-1983)	64
Grześkowiak Tomasz (1890-1959)	65
Grzeziński Franciszek (1878-1962).....	66
Grzyl Feliks (1898 - ?)	66
Hałas Jakub (1897-1974)	67
Harenda Maria z domu Napierała (1898-1958)	68
Haufa Wincenty (1901-1960).....	68
Hypś Marcin (1900-1986)	70
Insiński Jan (1901-1965)	71
Insiński Józef (1897-1969)	71
Jankiewicz Wincenty (1886-1956).....	72
Jankowski Franciszek (1891-1939)	74
Jankowski Kazimierz (1894-1920)	75

Jarecki Waclaw (1899-1987)	75
Jeszke Witold (1891-1970).....	76
Jędrasik Antoni (1899-1979)	78
Joachimiak Szymon (1898-1981)	78
Joras Jan (1884-1965).....	79
Józwiak Franciszek (1898-1962)	80
Kahl Leon Józef (1898-1939)	82
Kamiński Józef Teofil (1896-1968).....	83
Kandziora Karol Marcin (1882-1944).....	83
Kaźmierczak Antoni (1901-1983)	85
Kobusiński Stefan (1899-1974)	85
Kobusiński Wojciech (1897-1982)	86
Kochanowicz Kazimierz Aleksander (1881-1944).....	87
Kociemba Franciszek (1887-1919)	89
Korek Józef (1903- ?)	89
Kotlarski Bronisław (1893-1939)	90
Kowalski Stanisław (1900-1978).....	91
Kowańdy Tomasz (1892-1981)	91
Krause Edmund (1879-1919).....	92
Kruszona Wawrzyn (1897-1972).....	94
Ksycki Stanisław (1898-?)	94
Ksycki Teodor (1896-1962)	95
Kubiak Jan (1899-1972)	95
Kubiak Kazimierz (1898-1982)	96
Kuczkowski Władysław (1898-1942)	97
Leis Stanisław (1886-1970)	98
Lemański Franciszek (1894-1974)	98
Lewandowski Franciszek (1899-1977)	100
Lisiak Ludwik (1896-1986)	100
Lutomski Wawrzyn (1895-1919).....	105
Łakomy Edward (1894-1939)	106
Łażewski Stefan (1895-1919)	107
Machoy Jan (1900-1980)	108
Maćkowiak Antoni (1899-1993)	109
Maćkowiak Jan (1873-1965)	110
Maćkowiak Marcin (1897-1942)	111
Madalińska Maria (1885-1965)	111
Maik Jan (1892-1967).....	112
Majchrzycki Mieczysław (1900-1973)	113

Malujdy Bolesław (1898-1991)	114
Małecki Walerian (1896-1971).....	115
Marendowski Franciszek (1894-1984)	116
Masłek Antoni (1900-1973)	116
Masłek Stanisław (1887-1952).....	117
Maszek Feliks (1892 –1941)	119
Matuszewski Michał (1896-1976)	119
Mencel Jan (1897-1936).....	120
Michalski Antoni (1880-1969).....	120
Milewski Jan Maria (1894-1964)	121
Mischke Wincenty, ps. Henryk, Myśliwiecki, Jan Mayer (1894-1969)	122
Misiak Adam (1892-1974)	125
Murawski Marian (1895-1950)	125
Nawrocki Władysław herbu Lubicz (1891-1940)	126
Nijaki Franciszek (1894-1940).....	132
Nowacki Izydor (1902-?)	133
Nowak Antoni (1887–1962).....	133
Nowak Ignacy (1887-1966)	134
Nowakowski Feliks (1899-1970).....	136
Pacholski Andrzej (1897-1930)	137
Pajkert Jan (1886-?)	137
Parysek Kazimierz (1899-1976)	138
Patenkiewicz Franciszek (1888-1961).....	138
Patenkiewicz Jan (1886-1960).....	139
Pflanz Sylwester (1883-1962)	139
Pijarowski Ludwik (1898-1975)	140
Piskulski Wincenty (1899-1972)	141
Plackowski Jan (1893-1972)	141
Polcyn Leon (1885-1964).....	144
Primke Kazimierz (1893-1952)	144
Przybylski Franciszek (1886-1919).....	146
Przybylski Wincenty (1896-1968)	147
Przybyła Marcin (1894-1987)	148
Pufahl Roman (1894-1940)	148
Raniewicz Feliks (1899-1977).....	149
Raś Andrzej (1893-1965)	151
Ratajczak Zygmunt Jan (1894-1945)	151
Rękoś Jan (1891-1978).....	152
Rogalski Ludwik (1872-1920).....	153

Rozmarynowski Franciszek (1898-1964)	154
Ruciński Antoni (1899-1967).....	154
Rybczyński Antoni (1902-1972)	155
Rządkowski Ludwik (1885-1939).....	156
Sikorski Bronisław ps. Cietrzew (1885-1937)	157
Siuchniński Józef (1887-1964).....	158
Skonieczny Mieczysław (1882-1969).....	158
Skrzydlewski -Watta Lucjan Remigiusz (1859-1932)	159
Smodlibowski Antoni (1901-1988)	164
Sobkowiak Stanisław (1902-1978).....	166
Sroczyński Stanisław (1899-1962)	167
Staniszewski Roman (1871-?)	167
Stein Cezary (1893-1949).....	168
Strehl Leon Kazimierz, ps. Feliks (1891-1960)	169
Struta Piotr (1878-1963).....	172
Szczerbal Antoni (1891-1981)	173
Szweda Antoni (1894-1982).....	173
Szymańska Jadwiga (1893-1981)	174
Tomalak Waclaw (1893-1968).....	175
Tomaszewski Józef (1895-1919)	176
Tomczak Roman (1900-1973)	176
Tomczak Stanisław (1896-1919)	177
Traeger Albert (1892-1953)	177
Trzebny Bolesław (1898-1977)	178
Unrug Michał Józef (1896-1974)	179
Utaszewski Stefan (1899-1972).....	180
Waligóra Edmund (1886-1943)	181
Weigt Władysław (1869-1955)	182
Węlnic Andrzej (1895-1976)	183
Wieczorek Józef (1900-1943)	183
Wierzowiecki Stanisław (1899-1978)	184
Wiśniewski Michał (1890-1971)	185
Witkowski Antoni (1875-1962)	186
Witkowski Franciszek (1891-1975).....	187
Witt Władysław (1900-1969).....	188
Wolender Stanisław (1902-1981).....	188
Wosiek Jan (1893-1983).....	190
Wrzyszczyński Władysław (1871-1946).....	191
Wysocki Piotr (1898-1985)	192

Zachwieja Józef (1887-1971).....	193
Zawodny Stanisław (1892-1950)	194
Zenkter Edmund (1886-1956).....	194
Zenkter Michał (1890-1936)	195
Zenkter Roman (1889-1956)	196
Zieliński Szczepan (1898-1979)	198
Zielonka Marcin (1897-1940)	198
Żymiałkowski Kazimierz (1898-1958)	200
5. Aneks: Spis biografów zamieszczonych w: "Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919", tomy I -XII Poznań 2005-2015	201
6. Spis treści tomu XIII	235

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

DIGITALIZACJA

000-170205-00-0

ISBN 978-83-932353-3-9